

Viața Românească

Directori: C. STERE și P. BUJOR

SUMAR

I. Agirbiceanu	<i>Fierurul Petrea (nucelă)</i>
A. Philippide	<i>Specialistul român</i>
Gh. din Moldova	<i>Pasteluri (In Baie, La Intors)</i>
Ioan I. Mironescu	<i>Sandu Hurmuzel (nucelă)</i>
Octavian Goșa	<i>Un om (versuri)</i>
Dr. M. Manicaticide	<i>Malaria sau Frigurile</i>
D. D. Pătrășcanu	<i>Plimbare... (schită)</i>
G. Rotică	<i>Ruga răzeșilor de peste Prut (versuri)</i>
I. Ciocirlan	<i>La crîsmă (schită)</i>
George Tofan	<i>Viața Românească în Bucovina (Douăzeci și cinci de ani de muzică națională)</i>
I. Russu-Șirlianu	<i>Scrisori din Ardeal (Descrerea populației)</i>
Un dascăl din Ardeal	<i>(Chestiunea școlară)</i>
Alexis Nour	<i>Scrisori din Basarabia (Viața noastră)</i>
George Ranetti	<i>Cronici Bucureștene</i>
G. I.	<i>Cronica Literară (Țăranul în literatura românească)</i>
Vasile Pârvan	<i>Cronica Istorică („Pământul, sătenii și stăpînii în Moldova")</i>
D. Pompeiu	<i>Cronica Științifică (Berthelot)</i>
V. R.	<i>Cronica Internă (Canzele mișcărilor agrare)</i>
Ignotus	<i>Cronica Externă (Alegerile pentru Reichstag)</i>
P. Nicanor & Co.	<i>Miscellunea.</i>

Recenzi: Eugen Lovinescu: „Nuvole"; Alex. Gh. Doinaru: „Smaralda".—G. I.; Henric Ibsen (tr. B. Marliou): „Nora sau Casa de Păpuși"; „Știrea Societății".—M. G.; Comte L. N. Tolstoi: „Shakespeare".—C. V.; Paul Bourget: „Études et portraits. Sociologie et littérature".—O. B.; Eduard Meyer: „Humanistische und geschichtliche Bildung".—V. F.; M. G. S.; „Istoricul prăvăliei românești"; Const. I. Florea: „Rolul Băncilor în mișcarea comercială".—G. E.; Tudor Pamfil, M. Lupescu și L. Mrejeru: „Carte pentru tineretul de la școală".—I. S.; Th. Ribot: „Essai sur les passions".—O. B.; Gustav Weigand: „Zwölfter Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig".—G. P.

Revista Revistelor: Convorbiri Literare, Sămănătorul, Luceafărul, Revista Politică și Literară, Junimea Literară, Floarea Darurilor, Convorbiri, Arhiva, Revista Generală a Invățământului, Cultura Română, Săptămîna, La Nouvelle Revue, Mercure de France, La Revue, La Revue des Idées, La Revue Latine, Revue Historique, Nuova Antologia, Rivista d'Italia, Deutsche Rundschau, Deutsche Revue, Deutsche Monatschrift, Sozialistische Monatshefte, Contemporary Review, North American Review, Review of Reviews.

Mișcarea intelectuală în străinătate.

Bibliografie.

I A Ș I

Redacția: Str. Romină 4. — Administrația: Str. Manolescu 2.

1907

Viața Românească apare lunar cu aproximativ 150 de pagini. — Abonamentul în țară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 1.73. — Pentru învățători, profeți de școală și studenți: un an 15 lei; jumătate de an 7.50. — Pentru Austro-Ungaria: un an 15 coroane; jumătate de an 7 coroane 50 h. Numărul 1 cor. 75 h. — Pentru Basarabia: un an 8 ruble; jumătate de an 4 ruble. Numărul 80 de copeici. Pentru străinătate: un an 22 lei; jumătate de an 11 lei. Numărul 2 lei 20 h. — Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

Viața Românească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcția D-ilor Prof. Univ. C. STERE și P. BUJOR

Cu colaborarea d-ilor: I. Agîrbiceanu, G. Bogdan-Duică, Dr. P. Bogdan (docent), C. Botez, I. Botez, Octavian Botez, I. Al. Brătescu-Voinești, Vintilă I. Brătianu, prof. univ. Dr. I. Cantacuzino, M. Carp, Dr. P. Cazacu, I. Ciocîrlan, V. Ciofleac, N. D. Cocea, Prof. I. cav. de Cuparencu, Ana Conta-Kernbach, I. G. Duca, A. N. Gane, N. Gane, Octavian Goga, C. Hogaș, G. Ibrăileanu, V. Loichiță, E. Lovinescu, Dr. I. Lupaș, Dr. N. Lupu, prof. univ. Dr. M. Manicatlăde, S. Fl. Marian, I. Mironescu, S. Măndrescu, Gh. din Moldova, Const. Morariu, St. Morărescu, V. G. Morțun, I. Nădejde, Dr. Aurel cav. de Onciul, Inginer N. P. Panaitescu, Locot.-Colonel Sc. Panaitescu, G. Pascu, D. D. Pătrășcanu, Horia Petra-Petrescu, prof. univ. A. Philippide, V. Pârvan, Dr. D. Pompeiu, Matilda Poni, Sp. Popescu, Dr. St. Popescu (docent), Aurel C. Popovici, D. Popovici-Bayreuth, prof. univ. Dr. G. Proca (O. Carp), Dr. N. Quinez, I. Raian, George Ranetti, I. Russu-Șirianu, Izabela Sadoveanu, M. Sadoveanu, Sever Secula, A. Stavri, Căpitan Alex. Sturdza, Dr. D. Tatușescu, D. A. Teodoru, George Tofan, Al. Tzigara-Samurcaș, Dr. Alex. de Vaida-Vovod, Al. Vlăhuta, N. Volenti și alții.

Condițiile de abonare

IN ȚARĂ:

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9
Un număr	1 leu, 75 b.

Abonații care nu-și vor plăti abonamentul până la 1 Iulie a. c.

vor trebui să plătească în plus **4 lei pe an și 2 lei pe ½ an**, ca indemnizare pentru încasatori:

Pentru învățători, preoți de sat, primari și funcționari sătești, studenți și elevi, pe an 15 lei.—(Aceștia pot plăti în modul următor: la început trei lei, apoi cîte un leu pe lună cel puțin, până la achitare).

IN AUSTRO-UNGARIA:

Pe an	15 coroane
Pe jumătate de an	7 cor. 50 b.
Un număr	1 cor. 75 b.

Abonamentul anual se poate achita în trei rate de cîte cinci coroane, din patru în patru luni.

IN BASARABIA:

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	80 copeici

Abonamentul anual se poate plăti la fiecare două luni cîte 2 ruble, până la achitare.

IN STRĂINĂTATE:

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 lei
Un număr	2 lei 25 b.

(vezi urmare pag. 3-a a copertii)

Viața Românească

22 OCT 2019

✓
35631

BIBLIOTECA UNIV. PETRU MAIOR
PROIECT DE ÎNȚEBERE AGRICOLĂ
Tg. Mures

35631

Univ. "Petru Maior" Tg.

086862261

TABLA DE MATERII

	Pag.
<i>I. Agîrbicam.</i> Fierarul Petrea (nuvelă)	409
<i>A. Philippide.</i> Specialistul român	418
<i>Gh. din Moldova.</i> Pasteluri (In Baie, La Intors)	432
<i>Ioan I. Mironescu.</i> Sandu Hurmuzel (nuvelă)	434
<i>Octavian Goga.</i> Un om (versuri)	460
<i>Dr. M. Manicatide.</i> Malaria sau Frigurile	464
<i>D. D. Pătrășcanu.</i> Plimbare.... (schiță)	480
<i>G. Rotică.</i> Ruga răzeșilor de peste Prut (versuri)	485
<i>I. Ciocîrlan.</i> La crîsmă (schiță)	487
<i>George Tofan.</i> Viața Romînească în Bucovina (Douăzeci și cinci ani de muzică națională)	491
<i>I. Rusu-Șiriani.</i> Scrisori din Ardeal (Descrerea populației în Ungaria)	495
<i>Un dascăl din Ardeal.</i> Scrisori din Ardeal (Chestiunea școlară în Ungaria)	499
<i>Alexis Nour.</i> Scrisori din Basarabia (Viața noastră curentă)	509
<i>George Ranetti.</i> Cronici Bucureștene	518
<i>G. I.</i> Cronica Literară (Țăranul în literatura romînească)	523
<i>Vasile Părvan.</i> Cronica Istorică (Pămîntul, sătenii și stăpînii în Moldova)	529
<i>D. Pompeiu.</i> Cronica științifică (Berthelot și activitatea lui științifică)	534
<i>V. R.</i> Cronica Internă (Cauzele mișcărilor agrare)	538
<i>Ignotus.</i> Cronica Externă (Rezultatele alegerilor pentru Reichstag)	541
<i>P. Nicanor et Co.</i> Miscellanea	546
<i>Recenzii:</i>	554
<p>Eugen Lovinescu: „Nuvele“; Alex. G. Doinaru: „Smaraida“, —G. I; Henric Ibsen (tr. B. Marian): „Nora sau casa de Păpuși“, „Stilpii Societății“, —M. C; Comte L. N. Tolstoi: „Shakespeare“, —C. V; Paul Bourget: „Études et portraits. Sociologie et littérature“, —O. B; Eduard Meyer: „Humanistische und geschichtliche Bildung“, V.P.; Gustav Weigand: „Zwölftter Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig“, —G. P;</p>	

M. C. S: „Istoricul prăvăliei românești“, Const. I. Florea: „Rolul Băncilor în mișcarea comercială,“ — G. K; Tudor Pamfil, M. Lupescu și L. Mrejeru: „Carte pentru tineretul dela sate“, — I. S; Th. Ribot: „Essai sur les passions, — O. B.

<i>Revista Revistelor:</i>	569
Convorbiri Literare, Sămănătorul Luceafărul, Revista Politică și Literară, Junimea Literară, Floarea darurilor, Convorbiri, Arhiva. Revista Generală a Invățămintului, Cultura Română, Săptămîna, La Nouvelle Revue, Mercure de France, La Revue, La Revue des Idées, La Revue Latine, Revue Historique, Nuova Antologia, Rivista d'Italia, Deutsche Rundschau, Deutsche Revue, Deutsche Monatsschrift, Sozialistische Monatshefte, Contemporary Review, North American Review, Review of Reviews.	
<i>Mișcarea intelectuală în străinătate</i>	591
<i>Bibliografie</i>	595

Fierarul Petrea

Își avea covăcia unde se'ntilnesc trei căi, în mijlocul satului. departe de bordeele țigănești ce-și scoteau din pământ capetele buhoase afară din sat, lângă valea unde-și topeau femeile cincepa. Nici nu-și făcea vorbă cu faraonii zdrențoși de aici, ci umbla tănoș printre Romini, îmbrăcat bine în Dumineci și sărbători. Se ținea de biserica neunită, pentru că toți ceilalți Țigani erau uniți și la biserica uniților mergeau și ei odată în an, ca să le dea în ulcicuță Paștile.—Unde se'ntilnesc cele trei drumuri covăcia lui Petrea își înălța coperișul de scinduri lungi, afumate, cu părății lipiți cu pământ, scufundați înăuntru. Lângă covăcie, casa lui Petrea albea din părății văruiți totdeauna proaspăt, iar coperișul ei din șindrila mărunță nu se'negrea de fum, căci un horn de piatră se înălța semeț și mîndru.—În curtea mică mai era loc pentru o tociță cu piatră netedă, surie, și pentru două ruzi orizontale, bătute pe pociumpi, între care intra boul sau calul ce trebuia potcovit.—În colo pustiu, căci celea citeva găini golașe, de soiu, cum spunea Petrea, —stau mai mult pe drum decît acasă, mai ales cînd se'ncepea căratul grîului.

Petrea are o spuză de copii, o fată mărișoară, doi feciori ce-i ajută în covăcie, trei băieți ce umblă în sat la școală. Pe cei mai mărunți nu-i pomeneste Petrea niciodată. Ce folos însă că nu-i amintește el, dacă nevastă-sa, Raveca, le deschide oit de des ușa, și atunci mărunții umplu podmolul de lângă casă. Și aceștia nu prea arată a fi dintr'alt neam decît purad-ii ce se vîră în glodul din vale, colo la capătul satului. Cu părul vilvoiu, nespălați, cu cămășuțele petece, și mai ales cu piciorușele subțiri și negre ce vădesc pe Țigan, cînd îi vede Petrea se uită urit la ei și i-ar trimete'n casă, dacă nu s'ar teme de gura mucrii.

Din coperișul covăcii desdedimineață se desprinde—în pale—fumul alburii, ochiul de jar învie între cărbunii de pe vatră, înaintea foilor ce se umflă la come și, gîfînd, înviorează tot mai mult cu sufletul lor înieptat roata de jar, mărind o mereu. Unul dintre feciori, Pinteza, cel mai mic, se leagănă pe ruda foilor și

trage, — imbucîndu-și obrajii bruneți, mici, — dintr'o țigară, s'o deegata mai iute, să s'apuce de lucru. În vatra de jar, pe care pilpăe limbi vineții de flacără, feciorul cel mai mare, Manea, ține bucata de fier, uitîndu-se cu nepăsare țintă în foc, până ce de pe ruda de fier se desprinde o pulbere fină de foc. Atunci o prinde cu cleștele, face cu ea un semicerc de foc pîn' la nicovală, și ciocanul începe să izbească, împrosfînd cu scînteii în toate părțile. Mai zdravăn ca Pinteș, spătos, cu mincile sufuțate, cu mustața de-o poate răsuci, Manea fluieră de joo după cum izbește ciocanul.

În curte, Petrea se tocmește cu oameni ce-i aduc roți să le strîngă cercurile, ori chiar să pună raf nou, — potcovește calul unui drum; ț ce-a plecat de dimineață cine știe unde. Iar dacă n'are nimic de lucru pe-afară, intră și el în covăcie, și'n curînd trei ciocane s'aud bătînd după tact, niciodată toate trei deodată, și rar să izbească două într'acelaș timp. Muzica aspră a ciocanelor se aude departe prin sat, tăind văzduhul parcă fără nici o piedecă.

În covăcie cei trei lucrează fără multă vorbă. Petrea dela început cu fruntea încrunțată, feciorilor numai pe încetul li se înăspresc liniile feții și li să'ncrețeștea fruntea. În recotenit-ul bătocit al ilăelor, li se părea dela o vreme că au de lucru cu un dușman nevăzut, mușchii li se încordau tot mai tare și izbeau parcă tot mai mînioși, mai cu putere.

Dela o vreme Petrea aruncă ilaul în colț: «Feciorii tatei, să mai răsufliăm odată și să mai tragem o pipă de tăbac. Că noi trei de muncim așa toată ziua, putem îmbrăca tot satul în fier».

Ciocanele amuțesc și, tăciuniți, cei trei meșteri iesă în curte, în lumina albă a soarelui.

Petrea se uită cu coada ochiului la cei doi feciori și zîmbește pe sub mustățile negre. Ar jura pe cîte-s în lume că mai ales acești doi nu s'amănă de loc a Țigani, ci s'cine știe ce calfe de fierar veniți din depărtare, care s'au oprit pe cîtăva vreme aci la covăcia unde se'nîlănesc cele trei drumuri.

Dealtfel, în casa lui Petrea nu s'auze vorbă țigănească. Numai Raveca, de-o apucă vr'o minie mare, sudue în limba aceea. Atunci fierarul o măsuță cu niște ochi de oțel, din creștet pînă'n tălpi, ș'o înjură, tot țigănește.

Pe cei care umblă la școală, Petrea-i poartă foarte aspru. Cărțile trebuie să și le ție curate cumu-i lumina. În toată sara le cerceta, ținîndu-le cu teamă în minile lui aspre, «Cartea-i sîntă, mă, ce știți voi!» Și cînd se oprea la vr'un punct de cerneală, prichindelul o și tăia pe ușă afară, ea împuns de streche.

Cînd se găteau cărbunii, covăcia amuțea, ciocanele stau aruncate prin unghere, iar curtea se umplea de roate de car, de roțițe de plug, de fiară.

Cărbunii erzu greutatea cea mai mare a lui Petrea. Pă-

durea era departe, pe niște dealuri de nu puteai umbla cu carul. Petrea cu cei doi feciori își luau sacii tăciuniți pe umăr, securile la mână și,—sus la pădure să taie întâi așchii din trunchiurile de stejar, să le adune apoi în halmuri și să le dea foc. Când era vremea cețoasă, fumul se ridica greoiu, plutea peste pieptul întunecat al pădurii de se mesteca cu cețta. Iar când văzul era senin curat, copiii ce păzeau vitele pe marginea pădurii, le mînau tot mai departe, de teamă că s'a aprinde pădurea, ori că zmeii fierb acolo în cazane vitele răpîte dela oameni.

Într-ziu sara se întorceau cu sacii umpluți cu cărbuni, legați cu funia pe la mijloc ca să-i poată duce mai bine în spate. Manea, feciorul cel mai mare, ducea totdeauna cite doi saci.—Și pentru atita zdroabă, trebuiau să lucreze tot ce-i ferărie de care și pluguri pentru curtea baronească, a cărei era pădurea.

Cînd ajungeau zdrobiți acasă, Petrea simțea totdeauna o mare trebuință de ceartă. Nevasta nu-i putea face nimic pe voie, iar copiii stau pitiți pe lingă păreți, ca umbrele. În clipe de aceste, Petrea o rupea pe țigănește și vorbea așa de înfocat de da să-și spintece cămașa la piept.—Dar ziua următoare, în cîntecul aspru al ciocanelor, Petrea își uita năcazul și firea de eric, și se arăta iarăși omul ce n'are nimic din sfogele Țiganilor de lingă sat, unde sfada și larma ține totdeauna până noaptea întriu și dîmneața începe iarăși.

Viața lui Petrea a curs mai mult liniștită decît tulbură. Se știea din moși strămoși neam de fierar, aici la covăcia din mijlocul satului, se credea cu mult înzî aproape de Romîni decît de Țigani. Avea nișăși de romîn, atîția cîți copii avea, și nu-i zicea nimeni țigan, decît vr'un om năcăjit ce-și ține plugul de trei-patru zile la Petrea și nu i l'a mai dres. Așa împăcat a trăit el până ce i-a crescut mare fată-sa Lala.

De cînd era de șapte ani, Lala era foarte neastîmpărată. Părea că nu-i soră cu Manea și cu Pîntea și fierarul, deciteori vedea apucăturile din jocurile ei, rămînea foarte gînditor și clătina din cap, a pagubă. Lala n'ar fi ținut o zi întreagă nespintecată hîinuța ce i-ai fi dat' o nouă dimineața, s'o fi tăiat tot bucățele. Se zvîrcolea în minile Ravecei oriale lui Petrea până scăpa afară, apoi o lua razna prin sat și nu se mai întorcea decît sara, după ce-a furat mere din vr'o grădină și s'a bătut cu copiii de pe drum. Sara, venea cu sinul plin de mere, se urca în păcel și le înșirina frumos, dar dacă vr'unul din frați cuteza să-i iec unul, zbiera ca din gura șerpelui. Altă bărae urma la aceasta dela Raveca, pentru că nu dă și la ceilalți,—dela Petrea, pentru că a furat. Acum Lala nu mai eșea afară, ci după ce n'o mai bătea nimic, se așeza cu picioarele împletecite țigănește, privea în pămînt și nu mai z'cea nici o vorbă, nici n'ar mai fi luat un măr din cele furate de ea, să fi fost aurite.

Petrea se minuna de ciudațenia aceasta a firii ei și părea că-și aduce aminte de ceva foarte depărtat.

La școală n'a avut ce-i face fierarul să umble. Ea pleca bucuros de-acasă, dar dascălul i-a spus lui Petrea că n'a văzut-o niciodată în școală.

Ceea ce-l umplea de mai multă amăreală pe fierar, era că Lala umbla foarte des prin țigănome. Cine știe de unde-o aflase, că de casa lor era departe, dar îndată ce-a dat odată de puradeii ce vara se scaldau toată ziua în vale, alătura cu porceii, iar iarna țiganeau din bordee și se dau desculți pe ghiță —cînd vreau s'o găsească pe Lala, acolo trebuiau s'o caute. Dar Lalei, cît ce zărea pe vr'unul de-ai casei după ea, îi scăpărau piciorușele ca la un drăculeț, se pierdea pîntre căși și ajungea acasă totdeauna înaintea celui ce-a pornit după ea.—Își perdea șurtă, năframă, fără ca să-i pese, așa că Raveca nu-i mai da decît iie să se'mbrace.

După ce se mai ridicase, își bătea frățiorii mai mici, dac'ar fi supărat-o numai cu ceva,—de le curgea petecile. Se'nțelege că ea încă-și lua porția, dar nu-i păsa, ci se minia numai, de nu vorbea două-trei zile.

Acasă nu-i prea puteau lua folosul după ce trecuse de cincisprezece ani, căci le izbea toate cînd ți-era lumea mai dragă și pornea pe uliță.—Petrea se uita la Raveca,—Raveca la Petrea, și cu cît se uitau mai mult, cu atîta se miniau mai tare unul pe altul și o rupeau pe țigănește, sfădindu-se.

Și dintre toți copiii, nici unul nu se putea asemena cu Lala. Cînd te uitați la ea, îi vedeai numai ochii, care stăpîneau parcă singuri în lumea asta. Ageri, negri, cu niște priviri ce tăiau în toate părțile ca fulgere de oțel negru. Înaltă, sveltă, de să s'ascundă orice domnișoară înaintea ei, mergea nepăsătoare, mîndră în zdrențele ei.

Căci acum, mai mare, Petrea n'a mai vrut s'o îmbrace, crezînd că fată mare fiind, se va rușina să umble astfel și se va îndrepta.

Fata nu se purta însă altcum acasă, dar în schimb o vedeai cînd cu o năframă nouă, cînd cu un șorț nou, știi, numai cît le-ai luat din prăvălie. Odată veni acasă, după ce vr'o două zile n'o mai văzuse nime, încălțată cu ghete ca o domnișoară, cu o rochie nouă, neagră.

Petrea se uită minios la ea, izbi ușa, intră în covăcie și se întoarse și mai cătrănit.

— „Iar' să-mi spui tu, drace, unde te-ai împodobit așa, că-ți sucesc gîtul ca la un pui de pasăre.

— Undeva" răspuse Lala fără a se uita la tată-său. Acesta o prinse de brațe ș'o zguduî, ținînd-o la lumina lămpii.

— „Unde mi-ai umblat de două zile drăcoaică, ha? Așa mă faci tu pe mine de ocară? C'aduc barosul și numai una-ți izbesc în nusele tatălui."

Lala cerca se scape din înclășterea de fier a lui Petrea. Dar nu se putea nici frînge. Sta înlemnită, numai ochii îi priveau departe, într'o lumină de oțel.

Petrea nu mai întrebă, ci-i spintecă rochia nouă, o ia, o cocoloșește, îi trage papucii noi-nouți și, ținînd-o de spate, le-aruncă afară.

Fata privește dușmănos la tată-său și uitîndu-se dintr'o aruncare de ochi, la toți din casă, zice:

— „Ci dați-mi pace mîi, firea-ți ai dracului, ce-aveți voi cu mine ?

— Ce avem cu tine, ha ? strigă Petrea, «tu să umbli prin tîrguri să furi ca o hoată și noi să n'avem nimic cu tine ? Să ne faci de ris la sat, s'aduci jendarii pe casa noastră ?» Și încep să-i care la pumni ca și cu barosul.

Dar Lala-și descleștă deodată minile și-și făcu vînt pe ușă afară, pe cînd Petrea remase cu obrazii roși, plini de sînge. Totuși eși în curte după dînsa. Fata era la portiță, dar cînd să pue mîna pe ea, de lingă tocilă se deslipei repede o umbră și Petrea se simți ridicat în aer, apoi izbit de pămînt.

Cînd s'a sculat, nu mai era nimeni în curte.

Din sara aceea la covăcia unde se'nîlnesc celea trei drumuri parcă nu era lucru curat. Se'nvrăjiseră toți ai casei de nu se mai înțelegeau, munca mergea prost și fără spor, iar săriile părea că arde, așa larmă făceau cei din lăuntru.

Petrea învîrtea de cîteva ori barosul și-l izbea apoi mînios de pămînt. Eșea în curte neștiînd de ce să s'apuce, își ridică în răstimpuri capul sus, ca și cînd ar vrea să miroase depărtările, intra apoi în casă și se sfădea țigănește cu Raveca. Cei doi feciori în covăcie dau deodată cu ciocanele, se izbeau unul de altul cînd mergeau la foi și se priveau încrunțați.

Din cînd în cînd fata venea pe-acasă, cînd simțea că bărbații sînt duși să facă cărbuni, intra repede în casă și povestea, foarte aprinsă, cu Raveca, tot țigănește. Căci Lala, în colîndările ei, printre Țigani, învățase bine limba lor strămoșească.

Cînd se'ntorceau fierarii acasă n'o mai aflau, dar aflau, de pe drum, c'a fost la ei Lala.

Petrea se descărca asupra Țigăncii :

— „Iar a fost drăcoaica aici, tu ! Spune-mi tu mie drept : Așa-i c'a fost ?

— N'a fost bărbate !“

Ochii lui Petrea licăreau ca de lup, și se repezea înaintea femeii.—„Mînești, înelităto, mînești și tu ! Te-a pus mamonul să te înțelegi cu ea. Să știi că te lepăd din casa și din neamul meu !

— Măi Petreo, nu fii tu nebun. Fata vrea să se mărite după feciorul Țancului. Eaca, vezi, se duce ea dela casa noastră să nu ne mai amărească“.

Lui Petrea ca și cînd i-ai fi pus cătran. De aici încolo o da pe țigănește și injura de cite-s în lume pe feciorul Țancului. Adecă după hoțul acela ce bate toate tîrgurile, care-i mai mult pe drumuri decît acasă, care a învățat-o și pe Lala să

sure. Ah! fire-ar el al dracului de Țigan! El l'a izbit adecă și pe Petrea de pământ, cind era să pună mina pe Lala în curte. Și cu nemernicul acela șade fata lui acuma de citeva săptămîni! Dar să știe bine c'o unge cu barosul în frunte și nu va suferi să șadă cu Țiganul aceia prăpădit, pe care-l arată cei dela șetre, în tirguri, cu degetul. Să știe bine că i vor putrezii oas-le în temniță și că va ajunge talpa iadului...

Feciorii stau încă la cumpănă, nu știu cu care să țină, cu Petrea ori cu Raveca, ce lua partea fetei. Dar incetul cu incetul se amestecau și ei în vorbă și unde, mai înainte, Petrea-i oșrea să vorbească limba lor, acum vorbeau fără sfială țigănește, și din ce în ce tot mai bine.

Petrea, ca un creștin adevărat, ceru sfat dela popa. Dar care nu i-a fost mirarea fierarului cind părintele i-a spus că între Lala și ficiorul Țancului n'ar fi nicio piedecă să se căsătorească, ci numai să facă vestirile și să-i cunune, să nu șadă nelegiuți. N'a dat nimic pe cuvintele popii ș'a plecat plin de ciudă la notarul să-i dea doi jurați să-și aducă fata acasă.

Jurații merseră cu Petrea în țigănește, dar nu era acolo nici fata, nici leciorul Țancului. Acesta le spusese că de vr'o două zile s'au dus, nu știe unde.

Fierarul se întoarse acasă și'n ziua aceea n'a mai eșit din covăcie. Mersul gîndurilor lui părea că-l poți ceti după cum bate cu ciocanul, cind mai apăsas, cind des, cind iarăși rar, cu răstimpuri de socoteală. Din cind în cind se oșrea, cu ochii duși prin păretele covăcii. Părea că vede departe ceea ce-i povestise tatăl său despre Pinte cel bătrîn, bunicu său. Pinte acesta, îi spunea bătrînul, era un Țigan de să-l cunoști dintr'o sută de neamuri. Iute la minie, neasimparat și cu niște ochi de nu te puteai uita la ei. Se pomenise ca meșter fierar în satul acesta; dar odată se abătuse acolo în sat o lae de Țigani cortorari, și Pinte—deși era căsătorit și avea copii,—prinse o slăbiciune mare pentru o Țigancă dintre lăeți. Și'ntr'o noapte, în puterea întunericului, pătrunse în cortul unde era Țigancă, junghie pe Țiganul bărbatul nevestei, ce a cercat să i se împotrivescă, și cu prada în brațe, scăpă de focurile de revolver ale lăeților ce se treziseră. Și din clipa aceea nu i-a mai știut nimeni de urmă, niciodată.

Petrea se gîndea la întimplarea aceasta încă de cind băgă de samă apucăturile Lalei. Mai tirziu, după ce aceasta crescuse, fierarul băgă de samă, înfiorîndu-se, cît samănă fata aceasta cu strămoșul Pinte. Nu știa el că ce va urma, dar avea o presimțire urită, de citeori se uita la fata lui.

Cind, în ziua ceea, sara, izbi mai pe urmă cu ciocanul,—și gîndul lui era hotărît într'un fel.

După ce, sfîdîndu-se, cinau, Petrea eșea afară, deschidea încet covăcia, își vira sub clichină, lingă piept, barosul cel mai greu și se strecura pe ușișile satului, ca o nălucă, spre țigănește.

Pe dealul aproape de colibi era un stejar puternic, cu o coroană împărătească, de unde se putea vedea bine coliba unde sta feciorul Țancului cu Lala. De stejarul acesta se lipsea fierarul în toate serile și veghea: doar îi va simți foată pe auzindoi acasă.

În liniștea sării tirzie ce se lăsa peste sat, larma aprinsă din țigănie trecea în răstimpuri, dusă de unde de vînt, ca niște vaere triste ce vin de la o nenorocire depărtată. Aproape însă, zgomotul era asurzitor. Cîte trei-patru Țigănci se slădesc din ușa colibelor, apoi, tot torăind din gură, se apropie tot mai tare deolaltă, până ce nu le mai desparte decît un pas. Și țî se pare că 'n toată clipa va sări una la cealaltă să-și scoată ochii, până ce vin bărbații și le imprăștie în toate părțile, ca să înceapă apoi ei, cu glasul gros. Dar cearta lor nu ține așa mult, adeseori își spinteră cămeșile, apoi se depărtează, amenințînd cu pumnii de lise clatină părul în cap. Tirziu, sfada încetează; numai unde și unde se mai aude boscoro-dînd din ușa colibelor.

Mai gîuță purcelașii nefchiși, prin jurul bordeelor, până ce-și fac rost de intră înăuntru, apoi liniștea se lasă și peste țigănime.

Dar atunci începe să suspine vr'o ceteră de la bordeele pe unde sint flăcăi și murmurul strunelor se înalță în văzduhul curat, — o adiere blîndă, caldă. Și de după bordee vezi ivindu-se umbre ce dispar iarăși în întuneric.

Petrea a stat multe sări la pîndă și deși nu era nici o urmă de fata lui acolo, o putere mare îl trăgea în toată sara să meargă. Se mișcă, se trezi în el ceva, la cea dintîi pîndă, ce nu-i mai da pace.

Acasă mai mult tindălea ziua și dacă n'ar fi fost cei doi feciori să facă foiul să sufle în roata de jar și să bată cu ciocanele, n'ar fi avut ce mînca. Petrea nu se mai certa acum cu nimenea, dar nici nu vorbea aproape nimic. Cu cit treceau mai multe sările ce le petrecea la pîndă, lingă țigănime, se făcea mai abătut, și'n ochi prinse a-i arde un foc tainic. În răstimpuri remînea ca înlemnit, privea în gol, ochii i se răceau, ca de sticlă, apoi iar se arăta focul acela în ei. Cîteodată părea că-i vine așa să pornească în lume, adecă nici nu în lume, ci numai așa să meargă, și ochii lui în clipele acelea cuprîndeau depărtările ce și cînd ar fi fost ale lui.

Femeia era bună-bucuroasă c'a scăpat de cetele din casă și nu-i mai păsa, ori cum era Petrea. Copiii să-i trăească, Manoil și Pîntea, c'accia țîn casa. De Lala nu mai vorbea nimeni, ca și cînd n'ar fi fost niciodată fată la casa lor. Și așa nime nu-l mai lua în samă pe Petrea cînd, după cină, eșea tăcut din casă, deschidea tainic covăcia și și trecea sub clichină barosul.

Gîndul lui, cînd pleca de-acasă, era nestrămutat ca'n ziua cea dintîi cînd, izbind mai pe urmă cu ciocanul, sara, i s'a ho-

tărit gindul acesta: îi pindește, până-i prinde ojală acasă, ș'atunci mina i se va încheșta de baros și nu va mai ști ce va urma.

Dar cu cât se apropia mai mult de țigănice, sămînța de foc se ivea în ochii lui întunecați. Ridica mai tare capul ca și cînd ar fi voit să miroase larma ce se ridica dintre bordee, ca alungată de alta. Dar mai ales după ce zgomotul înceta și violurile începeau să adie ușor, apoi, la întorsăturile cîntecului, cu patimă, ca și cînd ar fi smulsă aria dintr'o inimă ce nu mai poate răbda,—ochii lui Petrea ardeau uscați și lui îi venea de multeori să chiuie de bucurie, ori de ce nici el nu știa, apoi s'o iee razna pe coastă la vale între bordee.

La cîteva săptămîni, însfirșit, licări lumina în bordeiul unde ședea feciorul Țancului cu Lala.—Licări întai ca un chibrit, apoi se aprinseră trei lumini în șir.—Petrea se zgudui, ca și cînd l'ar fi izbit cineva pe neașteptate în spate și mina i se încheștă de baros, stringindu-l ca'ntr'un teasc de fier. În toată puterea i s-a arătat iarăși planul pe care nu l'a spus la suflet de om, și acum răsuflea greu, ca unul osîndit la moarte. Știa el ce are să facă: să plece cu barosul strîns, așa de să nu i-l poată smulge din mină nici o putere din lume, drept spre bordeiul acela.

Dar iată că'n sara asta larma încetează mai degrabă, ori poate numai lui i s'a părut așa, și trei ceterași, cei mai buni din toată țigănicea, se furisează printre case și se așează sub streșina bordeiului unde sta Lala.

Cîntecele tremurate începură din toate trei ceterile deodată, așa de tainic, așa de curat și pătrunzător, de Petrea, sus lângă stejarul lui, îngălbeni și începu se tremure.—Ar fi vrut să a'erge, să se scape odată de povoara ce n'o mai putea purta, dar voia să vadă ce se va întimpla acolo jos. Și iată că din ușa bordeiului iesă, ținîndu-se de mină, Lala înaltă, sulegată,—o umbră parcă,—iesă cu cineva. Petrea privea fără să clipească din ochii ce-l ardeau: Acesta să fie feciorul Țancului? Un om voinic, cu mustața scurtă, groasă, ca un cornenciu de berbecuț, drept ca un brad, cu un cap mai înalt decît Lala lui.

Tinerii se așezară pe podmol, cu minile petrecute pe după grumazi. Nu ziceau nimic, numai ochii le ardeau în întunec. Cei trei Țigani cîntară încă vr'o cinci arii de jale, apoi prinseră a zice de joc.—Dar sus, pe coastă, Petrea nu auzi deocamdată că s'a schimbat cîntecul. El asculta, ca deșteptat într'o lume așa de frumoasă, așa de bună și nepăsătoare, tot ariile de mai înainte. Dela o vreme îi păreau așa de cunoscute cîntecele acelea, ca și cînd le-ar fi ascultat toată viața lui, și numai acum de curînd ar fi fost despărțit de ele.

Intr'un tirziu numai, oftînd, băgă de samă schimbarea cîntecului. Dar și atunci ochii au observat mai întaiu. Căci veniră cîteva fete cu flăcăi lângă bordeiul unde ședeau cei doi tineri

și 'ncepură un joc fantastic, ce părea și mai aștător la flacăra pilpiitoare a celor trei lumini din casă.

Dar după ce notele vesele pătrunseră până la inima lui Petrea, acesta, ca luminat de-un gând mare, bătiudu-i inima să sară din piept, alergă ca un zmiriut pe coastă, la vale. Se izbi de bordee jos în vale, dar în urmă ajunsese înaintea bordeiului, între jucători. Ceterile încetară, și toți rămaseră înlemniți.

— «Fata tatei, să-mi trăești, fata mea și să-ți ajute Precesta. Numai nu trebuie să vă cununăți voi ca tâlbarii. Mioe, cu voce bună și cu chiot! Să trăești și tu ginere, copilul meu».

Feciorul Tancului cu Lala se uitau mirați la Pinteă. Și fata-i șopti încet: «Mă, oare n'a innebunit tata?»

Dar Petrea merse hotărît lingă ei, le împreună minile drepte: «Înaintea mea sînteți unul al altuia!»

Apoi se apropie de ceterași: «Ziceți măi iar de-acum, de să vă crape diblele».

Lala într'adevăr voise să-și facă așa în taină punga cu feciorul Tancului, să nu știe nime. Numai cei trei lăutari și cițiva din tineret, prieteni buni cu ei. Patru săptămîni au umblat amîndoi pe la toate tirgurile de ș'au văzut de zestrea în vestiminte. Acum le aveau, și după ce se vor cununa mine și la biserică, pot să plece iarăși pe drumuri, căci și așa n'ar avea ce face ei între Tiganii ce sapă la cucuruz și seceră grînele Romînilor și-ale Sașilor.

I. Agîrbiceanu.

SPECIALISTUL ROMÂN

CONTRIBUȚIE LA ISTORIA CULTURII ROMINEȘTI DIN SECOLUL XIX

(Urmare)

A fost un savant român din faza a două—fără contestare superior tuturor savanților români din faza II—care a nimerit de la capul locului *forma* științei, pe care Ureche a nimerit-o abia pe la capătul carierei, Dl. Hasdeu. Nu e vorbă, puțin timp (cît a stat la Iași și o bucată de vreme după ce s-a mutat la București) o brodia și D-sa cam cu oiștea în gard, și chiar și mai târziu *se descopere* citeodată, ca atunci cînd (în Columna 1877, pag. 171 sqq.) citează pentru *friguri* pe Hippocrat, Vico, cartea lui Iov și Mahābhārata Ap. Muir, Original sanskrit texts London 1863, în 8°, t. 4, pag. 314 (Dl. Hasdeu știe sanscrita ca apa). Dar răpede răpede D-sa a pus mina pe toate meșteșugurile științei și a început un foc bengal de nume proprii, citații, nou-tăți, reviste, prietenii cu celebriții, ilustrul cela, amicul meit cela, încît a rămas într-adevăr lumea cu gura căscată. Iaca un om, cărui nu i-a putut face D-l Maiorescu niciodată nimic. L-a cercat el, nu-i vorbă, D-l Maiorescu cu logica, cu nu știu ce, dar degeaba, că Dl. Hasdeu e mai tare încă în logică decît Dl. Maiorescu. Să dau citeva exemple. Iaca în Columna lui Traian 1882, pag. 65, 129, 193 un studiu *Lalctica sau fisiologia sonurilor*⁶. Bibliografia completă: Bindseil, Bois-Reymond, Brücke, Czermak, Donners, De la Calle, Ellis, Gude, Helmholz, Humperdinck, Kudelka, Lepsius, Melville Bell, Merkel, Müller, Novaković, Rapp, Rossbach, Rumpelt, Rush, Sievers, Techmer, Thausing, Wolf. Mai mulți autori chiar decît la Dl. Radu I. Sbiera! Apoi titluri de capitule: *Sfera fonologiei în genere. — Istoria lalcticeii. — Caracterizarea fiziologică a sonurilor. — Clasificațiunea fiziologică a sonurilor*⁷. Apoi figuri în text: piramide, triunghuri, trapeze. Apoi numiri de sunete: labiale, palatale, linguale, guturale, dentale, confuze, parazitice, dento-linguale, guturo-palatale. Apoi instrumente: laringoscopul, faringoscopul, rinoscopul. Apoi citații din autori, de unde să se vadă că în adevăr au fost cetiți. De pildă:

Păcat numai că accentuațiunea sub raportul fiziologic a fost până acum prea puțin studiată. Sievers op. cit. p. 119: «Sonst ist dies ganze Gebiet noch fast gar nicht bearbeitet, wenigstens nicht von allgemeineren lautphysiologischen Gesichtspunkten aus, die hier gerade unentbehrlich sind.» Lectorul va zice că, dacă a ajuns Dl. Hasdeu cu lectura la pag. 119, trebuie să fi citit cele 118 pagini precedente. Ei bine, lectorul se înșală. Dl. Hasdeu n-a citit nici pe Sievers, nici pe nime altul din autorii însemnați cu băgare de samă în notița bibliografică și citați cind de ici cind de dincolo. Dl. Hasdeu nu știe din fiziologia sunetelor nimic. Proba e foarte simplă. Din Columna 1873, 220; Cuv. I, 298; Columna 1882, 379 se constată că pentru Hasdeu $ph=f$, $kh=h$, ξ e s aspirat. h e k aspirat, v e afon, numai l poate fi și tonic și afon; iar aceste păreri probează că Dl. Hasdeu habar n-are de fiziologia sunetelor. Probează negreșit pentru cel care cunoaște această știință. Pentru logic însă nu probează, pentru că logicul știe numai cum se fac științele, dar nu cunoaște nicio știință. Și logicul va fi zis, cind va fi citit articulele asupra lelicii ale D-lui Hasdeu: „Cărțile văd că le-a citit pe toate, terminii tehnici văd că știe, figuri văd că are, pe Sievers văd că l-a citit macar pînă la pagina 119, fraza e corectă, acorduri greșite ori altceva așa nu se găsesc, doamne ferește; e chiar lelică”. Adecă e chiar formă goală de lelică. Să mai dau un exemplu. În Columna 1876 pag. 1 sqq. Dl. Hasdeu dă etimologia cuvintului *ghiuș*. Pentru D-sa acest cuvint e autohton, =tracul *ghiușga*. Pentru ca să probeze acest lucru, citează următorii autori: 1 Alexandri Teatru, 2 Millo Baba Hirca, 3 Statute Muza rominească, 4 Hahn Albanesische Studien, 5 Xyländer Die Sprache der Albanesen, 6 Camarda Saggio di grammatologia albanese, 7 Ascoli Sprachwissenschaftliche Fragmente, 8 Miklosich Die romanischen Elemente im Albanesischen, 9 Bopp Ueber das Albanesische, 10 Kopitar Kleinere Schriften, 11 Miklosich Die slavischen Elemente im Rumunischen, 12 Negruzzi Scierile, 13 Cantemir Cronicul Romîno-Moldo-Vlahilor, 14 Dosoteiă Viețile sfinților, 15 Pontbriant Dictionar, 16 Donaldson Varroianus, 17 Kuhn 's Zeitschrift, 18 Cihac Dictionar, 19 Hesychius, 20 Curtius Griechische Etymologie, 21 Rapp Physiologie der Sprache, 22 Fritzsche De reduplicatione graeca, 23 Fick Anlaut *g* im Griechischen, 24 Fick Vergleichendes Wörterbuch, 25 Benfey Griechisches Wurzellexicon, 26 Stokes Miscellanea cornica, 27 Pictet Les origines indoeuropéennes, 28 Herodot, 29 Lagarde Gesammelte Abhandlungen, 30 Strabon, 31 P'inius, 32 Fick Zum makedonischen Dialekte, 33 Blau Das Albanesische, 34 Wehrich De gradibus comparationis, 35 Beames A comparative grammar of the modern aryan languages, 36 Stier Die albanesischen Thiernamen, 37 Pauli Ueber die Benennung der Körpertheile, 38 Grassmann Wörterbuch zum Rigveda, 39 Windischmann Die Grundlage des Armenischen, 40 Caokof Grammatik der bulgarischen Sprache, 41 Bopp Glossarium comparativum, 42 Miklosich Lexicon palaeoslovenicum, 43 Eusebius, 44 Win-

dischmann Ursachen der arischen Völker, 45 Lenormand Les premières civilisations, 46 Boetticher Arica, 47 Marsch Lectures on the english language, 48 Tobler Versuch eines Systems der Etymologie, 49 Whitney La vie du langage, 50 Grimm Geschichte der deutschen Sprache, 51 Gubernatis Letture sopra la mitologia vedica, 52 Evangeliarul Alba Iulia 1648, 53 De Raja Rapsodie d'un poema albanese raccolte nelle colonie del Napoletano, 54 Ipolyi Magyar mythologia, 55 Anonymus Belae, 56 Kovachich Sammlung kleiner Stücke, 57 Sacharow Skazaniya russkago naroda, 58 Baronzi Limba rominã, 59 Budilowicz Putevya zamietki, 60 Maciejowski Polska pod wzgledem obyczajow, 61 Ostrorog Myslistwo z ogary, 62 Kozlowski Początek terminologi lowieckiej, 63 Bobiatynski Nauka Lowiectwa, 64 Brugsch Hieroglyphisches Wörterbuch, 65 Vullers Lexicon persico-latinum, 66 Venelin Slovene, 67 Dozon Chansons populaires bulgares, 68 Majorescu Critice, 69 Schafarik Slowanské Starozitnosti, 70 Müllenhoff Ueber die Herkunft und Sprache der pontischen Scythen. Apoi pune in legătura cu *ghiuş* următoarele cuvinte: albanez *ghiuş*, bunic, romin *hojma*, trac γόγγος (*ghugos*) bunic, sanscrit *svija* rudă, grec γέγαιος. Spune că „după *scoala lingvistică ce-i veche* ar fi foarte lesne, căutind pe d-asaupra la neşte asemănări fonetice şi logice de întimplare, a înrudi pe *ghiuş* cu buriaticul *chuseug* bătrîn din Siberia, sau—mai ştil!—cu vreo vorbă irochezi din America. *Ştiinţa filologică comparativă de astăzi* procedează astfel.” Previne pe cetitor, dindu-i o lecţie de metodă, că „Identitatea între rominul *ghiuş* moşneag, albanezul *ghiuş* bunic, vechiul trac γόγγος bunic şi sanscritul *svaja* rudă fiind odată demonstrată, voiŭ atinge aci două cuvinte grece cari prin ademenirea asemănării exterioare ar pute să amăgească pe *cei puşin deprinşti cu metoda lingvistică*,... γέγαιος bătrîn [şi] un fabulos regu ωγόγγος.” La urmă închee cu o lecţie dată lui Cihac, în care declară că şi-a pus (adecă D. Hasdeu) „următoarele şase condiţiuni de metodă: *bibliografia cuvîntului*,... *literatura cuvîntului*,... *cronologia cuvîntului*,... *fonetiza cuvîntului*,... *paralelizmul cuvîntului*,... *migraţiunile cuvîntului*,... [care] dacă nu înlătură cu desăvîrşire, încăi îngreuiază foarte mult posibilitatea erorii;” în vreme ce „această trăsură caracteristică a timpului nostru, uşurinţă şi iarăş uşurinţă, a înţeles-o foarte bine în România un grup de diletanţi, avînd drept organ o revistă ce se publică sub titlul de Convorbiri literare.” Apoi, bazîndu-se pe metoda exprimată prin *bibliografia cuvîntului*, *literatura cuvîntului*, etc combale cîteva etimologii date de Cihac, şi închee lecţia cu vorbele: „Cit despre adversarul meu, I-am cedat, pentru a-l mai înblinzi, tot ce a fost mai dulce în etimologiile mele: *ravac* miel coulé. *Coulé*, D-le Cihac.” 70 de autori citaţi, dintre care cei mai mulţi au fost sigur cetiţi din scoarţă în scoarţă, şi în tot felul de limbi, albaneză, germană, italiană, greacă, latină, ingleză, armană, bulgară, paleoslavă, ungară, rusă, polonă, egipteană, persă, cehă. Apoi *scoala lingvistică veche*,... *ştiinţa filologică comparativă de*

astăzi... cel puțin deprinși cu metoda lingvistică. Apoi metodă bazată pe bibliografica cuvîntului, literatura cuvîntului, cronologia cuvîntului, fonetica cuvîntului, paralelizmul cuvîntului, migrațiunile cuvîntului...' În toată puterea cuvîntului un savant la înălțimea [Ce înălțime? Dincolo de înălțime] culturii moderne, trebuie s-o mărturisesc, n-am încotro', va fi zis șeful diletanților dela Convorbiri literare, palid de cîudă că nu-l poate dovedi cu logica, singura sa armă. Nu este însă trebuință să știe cineva mult, este trebuință să știe cineva foarte puțin, pentruca să priceapă că, cu toată avalanșa de autori, citații, metode, D-l Hasdeu în articolul său despre *ghiuș* n-a știut nimic. D-sa anume, care cunoaște atîtea metode și atîtea școli lingvistice, nu cunoaște pe cea mai elementară metodă din toate și care formează baza tuturor școlilor lingvistice, mai ales a celor nouă, cărora aparține D-sa. Această metodă elementară, care se poate compara cu alfabetul la cel care pretinde că știe să cetească, este următoarea: Cînd ai de gînd să cercetezi etimologia unui cuvînt obscur, ca *ghiuș*, trebuie să cauți și alii întîi istoria sunetelor rominești în acele cuvînta rominești, a căror etimologie este sigură. Dacă ar fi cunoscut acest azbuche al metodei, ar fi aflat Dl. Hasdeu că *g + i* în cuvintele de origine latină se prefacă în rominește în *dș + i* și și ar fi zis că, dacă în cuvintele latinești din limba rominească *g + i* se prefacă în *dș + i*, cu atît mai mult prefacerea a trebuit să aibă loc în cuvintele rominești, care sînt de origine dacă, care adică sînt încă și mai vechi decît cele latine. Imdată i-ar fi venit în cap D-lui Hasdeu că un *ghiga* dac ori trac, dacă s-ar fi păstrat din vremurile acele străvechi în rominește, trebuia să sune astăzi *gîgă* ori *gîg*, (*dșîgă*, *dșîg*, în ortografia obișnuită *giugă*, *giug*), iar nu *ghiuș*, și n-ar fi mai scris articolul acela cu 70 de autori, cu sute de citații, cu zeci de metode, și prin urmare n-ar fi mai virit întotși spăriciții pe bîșii diletanților dela Convorbiri literare. Dar de unde ora să știe acest lucru pela 1876 Dl. Hasdeu? va întreba poate lectorul ageamii. Dar mai înainte, chiar dacă n-ar fi avut savantul romîn de unde să învețe din lucrările altora istoria sunetelor rominești, el prin el însuși dela capul locului mai întîi acest lucru trebuia să-l învețe și apoi să se aventureze în etimologii de cuvînta obscure. Dar apoi, cum că explozivele latinești urmate de *i* consonant s-au prefăcut în toate limbile romanice, deci încă din limba latină populară, în africane, era pela 1876 știut și răsșit, publicat și răspublicat. Citez numai două lucrări: gramatica lui Diez și vocalismul lui Schuchardt. Acest lucru toată lumea îl știa numai Dl. Hasdeu, cel cu școala lingvistică nouă, nu-l știa, pentrucă Dl. Hasdeu nu știa nimic, ci numai titluri de cărți, citații din opere răsfoite, colb zvirîit în ochii lectorului diletant, adică *forma goală*.

Sînt multe lucruri de mirat în lumea aceasta', η θρασύτητα λέει Pindar Olymp. I 23 — Să-mi erte lectorul acest acced. de erudiție, dar n-am molipsit dela Dl. Hasdeu, tot vorbind de

D-sa.—Dar mai de mirat lucru eŃi n-am văzut decit acel petrecut pe terenul activităŃii intelectuale româneŃi dela 1866 încoace, că adecă doi oameni, care erăd făcuŃi de Dumnezeu unul pentru altul, ca să se completeze așa cum se completeău Py-lades și Orestes, Achilles și Patroclos, anume D-nii Hasdeu și Maiorescu, să se dușmănească așa cum s-au dușmănit. Căci pentru care lucru s-a luptat Dl. Maiorescu? Pentru eliminarea din operele savanŃilor din faza a doăa a deosebiriŃor de formă dintre acele opere și operele savanŃilor europeni. Dar care om a dus mai la îndeplinire acest fapt decit Dl. Hasdeu? Despre D-sa se poate zice că e *forma pură*. Apoi atunci pentru ce dușmănie? Iaca pentru ce. Dl. Maiorescu n-a văzut cu ochi buni pe Dl. Hasdeu, pentru că acesta reprezenta idealul D-lui Maiorescu fără ca să fie elevul D-sale. Iar Dl. Hasdeu n-a văzut cu ochi buni pe Dl. Maiorescu, pentru că vedea în acest din urmă un concurent la titlul de geniu, pe care fiecare din talentele din faza a doăa voia să l poseadă numai pentru sine. Chestie de invidie, prin urmare și la cela și la cela. Dacă n-ar fi fost invidie la mijloc și ar fi voit să-și împartă gloria în loc de a și-o însuși fiecare toată, nu s-ar fi văzut doi oameni în lume mai făcuŃi unul pentru altul ca D-nii Hasdeu și Maiorescu.

Aceasta nu înseamnă că Dl. Maiorescu cu bună hotărâre și cu știinŃă a încurajat acea formă goală, contra căreia a avut pretenŃia de a se lupta. D-sa a făcut aceasta din neștiinŃă, căci D-sa în afară de poezie, pe ale cărei fonl și formă le stăpânește destul de bine și asupra căreia a stabilit chiar o teorie, poate originală, *arta pentru artă*, nu știe decit *metafizică și logică*. Inși ori că știi metafizică ori că nu știi nimic, e tot aceea; iar logica, cum știe oricine, e *știinŃa formei goale*. Fînd astfel, oricît de multă bunăvojnță ar fi avut Dl. Maiorescu de a judeca operele specialistului român și din punct de vedere al cuprinsului, n-ar fi putut. Pe de altă parte, tocmăi faptul că e atît de priceput în poezie —geniul literar care pune mai mult preț pe formă din toate— și în logică, făcea pe Dl. Maiorescu cel mai apt dintre toate talentele din faza II de a judeca forma. Omul de știinŃă, să zic un matematic, un filolog, un zoolog, este, din cauză că dă mare importanŃă fondului, adesea prea indulgent în ce privește forma, și de pildă Rohde, un cu adevărat foarte iuvătat om, este atît de puțin priceput la facerea citaŃiilor (De pildă în *Der griechische Roman* citeodată citează Iliada cu cifre X, XI, etc., citeodată cu litere A, B, etc., citeodată citează versuri din Plaut cu accente, citeodată fără accente; citaŃii greșite; citaŃii chiar unde nu trebuie), încît oicare specialist român îl sutrece din acest punct de vedere. Din contra omul de gust, cetitorul de poezie multă, logicianul prinde îndată nota caracteristică formală a diferitelor genuri literare și cînd vede undeva bibliografie multă în curent cu toate noutăŃile, cînd vede citaŃiile îngrămădite la un loc la sfîrșitul paragrafelor, cînd vede cărŃi celite în grabă și rezumate pecînd era pagina sub tipar, cînd vede citaŃii în tot fe-

lilul de limbă, apoi scurtări, steluțe, cruci, plus, minus și alte semne, cuioaște îndată că are a face cu un filolog în curent cu știința. Decît numai nu poate ști dacă e în curent cu știința formei goale ori și cu știința cuprinsului! Mai bine decît Dl. Maiorescu a priceput lucrurile un poet, Eminescu. „Iară noi? noi epigonii? Simțiri reci, harfe zdrobite!” Dl. Maiorescu s-a înșelat și a considerat pe epigonii lui Eminescu ca pe niște oameni ai progresului, forma goală a luat-o drept știința însăși și s-a făcut patronul ei. Și sub egida D-salo a crescut această pleiadă de specialiști romîni, care au redus știința în țara romînească la minimum. Uite un exemplu. În ajunul unui examen de capacitate de limba romînă un candidat, care până atunci nici nu se gîndise măcar să se facă filolog, pentru că învățase numai filosofie, se hotărăște deodată să devină profesor de limba romînă. Și ce credeți că s-a întimplat? A eșit întîiul, și prezidentul juriului, Dl. Maiorescu, l-a felicitat. Dar ce a scris în teze, dar ce a vorbit la oraluri? Firește că nimic, însă a vorbit frumos și a gesticulat frumos. „E ușor de făcut versuri, cînd nu ai nimic a spune”, vorba lui Eminescu. Și, în adevăr, dacă ar fi fost Eminescu prezidentul juriului, măcar că n-ar fi priceput mai mult decît Dl. Maiorescu, dar oricum, cînd ar fi văzut pe improvizatul filolog cum îi merge gura ca fofeaza, ar fi avut oarecare scrupule și ar fi gîndit: „Este cu neputință ca o știință, chiar în lîncămentele ei, să poată fi învățată așa bătînd în palmo, dintr-o zi într-alta”. Dl. Maiorescu însă nici nu s-a sinchisit. Și pe urmă ce s-a mai întimplat cu acest geniu din faza III? La jumătate de an a și scris o carte de istoria limbii romîne plină de steluțe, cruci, scurtări, cracane, etc., pe care a și introdus-o în școli ministeriu!; iar la anul după concurs a fost însărcinat de acelaș ministeriu să țină la un congres al profesorilor de limba romînă o lecție de cum trebuie să fie și ce trebuie să știe un profesor de limba romînă în țara romînească. Mizerie! Are să ajungă timpul, dacă vor merge lucrurile tot așa, cînd, pentru a fi sigur cineva de reușită la examenul de capacitate într-o materie oarecare, va trebui să învețe o materie cu totul alta. Pentru moment fapte cunoscute de toată lumea sînt următoarele: 1. Acelaș specialist romîn face cu acelaș raport conceput în acelaș termen, care nu spun nimic, recomandări pentru tot felul de catedre, iar vorbele i se fac la serios de membrii unor învățate corpuri. 2. Sub numele de pedagogie se dă atîta importanță la examenele de capacitate gestului, timbrului glasului, accentului, vorbirii înecete și cu potrivită intensitate, lipsei de cuprins, încît pe de o parte grija candidatului nu este de a ști ceva, ci de a poseda calitățile formale enumerate, iar pe de alta nota juriului este mai ales de diasele hotărîtă. Cu cît o lecție e mai banală, mai lipsită de idei, însă taticos spusă, cu gest, cu modulații din gît, cu atît e mai bună, pentru că (zic juriul) nu tîmpește mintea copilului, pentru că (zic ei) este singura pe care o pricepe juriul. Suma științei tot scade în țara aceasta sub o aparență înșelătoare de creștere. Tot ast-

fel pe terenul activității publice n-am făcut Români altceva de la 1866 în coace decit că am risipit averea particulară și averea publică, am ruinat starea și fizică și psihică a țaranului, am lăsat pe străini să acapareze tot comerțul și mare parte din pământul țării, ne-am uitat dind din umeri la degenerarea și dispariția treptată a rasei moldovenești, una din cele mai înzestrate ale neamului românesc; dar am ascuns această mizerie cu clădiri publice în București, cu poduri peste Dunăre, cu drumul de fier, cu părăzi, cu manevre, cu laude ridicule și cu exagerările unor fapte, care nu se datoresc atit vredniciei noastre, cit forței lucrurilor, cu exagerări asupra războiului de independență.

V

A cerea marca eu degetul.

Oare ce-i de făcut? Sigur că cel mai bun lucru de făcut ar fi să eliminăm pricina boalei. Dacă te supără diutele tău, scoate-l și-l zvirlă dela tine, a zis Hristos. Dar să luăm, de pildă, geniile și să le spinzurăm, putem? Cine te lasă? Poți ucide o ploșniță ori altă giganie, care-ți suge singele; dar să ucizi geniile române, ti care au săcătuit mintea românească, aceasta nu poți. Nici să ne gândim la una ca aceasta, sigur, și chiar eu am spus o mai mult în glumă. Pentru aceia că aș propune următoarele mijloace.

Mai întâiu să se hotărască Români ceilalți, cîli au mai rămas, să nu mai fie în ruptul capului nici genii nici talente, și să ne virim tot mai tare în cap ideea—foarte adevărată—că dela Ștefan cel mare până astăzi nici umbră de geniu n-a mai apărut în românie, l-r talente cite au fost, acelea s-au manifestat în artă, în poezie anume și în muzică, în vremece la știință, din nenorocire, numai pleava societății românești s-a îngrămădit. Și acest din urmă fapt să ni-l explicăm prin înprejurarea că știința, astfel cum s-a practicat de savanții români din faza a doua și faza a treia a cerut dela om muncă foarte puțină și i-a dat în schimb mai cîștiguri. Pentru ca să faci ciubote, îți trebuie să bați ținte cu ciocanul până ce te doare mina; ca să fi negustor, îți trebuie să cumperi marfă estivă și să te gindești cum să înșeli clienții vînzînd o scump; ca să lucrezi pămîntul, îți trebuie muncă din greu tare, pentruca apoi să-ți putrezească pînea pela gări fără acoperisuri; orice veî face, îți trebuie muncă și rîc; numai pentru știință nu. În schimb însă reteză, și a rentat încă altă dată și mai mult, această poreclită știință. Intîiu și întîiu premii dela Academie. Și ce premii! Este unul de 12000 de lei, cit cele dela loteria de Hamburg, pe lingă care se mai adaugă avantajul că la loteria de Hamburg joci la noroc, pecînd la premiile Academiei mergi la sigur, căci cui are să le dea Academia, dacă nu ți le va da ție, savantul? Arată-mi un singur autoras, care să fi scris o proslie cit de mare și care să nu fie

căpătat dela Academie o recompensă de cinci, șase mii de lei. Eu singur, care scriu aceste rânduri, fac o excepție. Apoi ajungi membru al Academiei. Și iar, sigur. Numai, firește, să fi savant din faza II ori III. Oricare savant român, dacă nu moare degrabă, ajunge membru al Academiei romine. Arată-mi un singur autoras, care să fi scris o prostie cit de mare, și care să nu fi fost membru al Academiei romine, dacă nu chiar activ, dar macar corespondent? Asachi? D-apoi Asachi nu era savant de faza II ori III, era savant de faza I și ora, firește, de așteptat ca un om ca dînsul să fie lăsat pe delături, căci similes similibus conveniunt. E de mirat, din contra, cum au putut pătrunde la Academie Laurian, Papîu Ilarian și Cipariu! Ei, dar vezi, nu erau încă genii de ajuns, și de acela mort copt trebuiau să intre în savantul corp și de al de Cipariu. Și apoi este știut că Asachi n-a ajuns la Academie din cauza dușmăniei lui Laurian. Nu fac, drept, parte din Academie numai cîțiva filosofi, din cauză că fundatorii au uitat să facă o secție și pentru dînsii. Dar cu vremea se va face, ca să se întrupe și ei, acești poate cel mai caracteristici dintre toți specialiștii romîni. Și din cite nu te înfrupti! Primești monitorul oficial gratis, ceia ce inseamnă, pe lângă lectura lui interesantă, un venit anual de aproximativ 3 lei, dacă-l vinzi cu chilogramul (a 18—20 banî kilo); primești plată pentru asistarea la ședințe (40 de lei de ședință, dacă ești din provincie, drumul gratis, la Academie ceai și chifle, ceia ce te dispensează, dacă ești sobru, de unul din prinzuri, vreo 70 de ședințe pe an...); pela părăzi te pun tot în frunte, mă rog mandarin de prima clasă. Apoi, ca să continuăm cu avantajele savantismului, ajungi profesor universitar. Că poți ajunge și profesor secundar, de aceasta nu vorbesc, pentrucă avantajele materiale sînt foarte mici și tot se cere oarecare știință. În sfîrșit capeți recompense naționale. Nu e vorba, aceasta e mai greu decît să ajungi la Academie, dar tot se întimplă. Și ia gîndește-te. Dacă cumva se întimplă să fii deodată și profesor universitar, și membru al Academiei, și cu recompensă națională, și cu premii dela Academie, apoi nu-î mai bine să fii *savant* decît orice altceva în țara aceasta?

Apoi cînd atîtea foloase au să-ți curgă D-tale numai pentrucă vei fi învățat forma goală a științei, cum crezi că nu erau să se ingrămădească oamenii la așa poreclita știință? Și cine a alergat mai tare la plească și a pus mina pe lohma mai răpede? Firește că pleava societății. Vorba ceia: obraznicul minîncă praznicul. Ce a fost mai vrednic și mai modest (Acesta două lucruri merg mină în mină) a rămas la coadă, iar în fruntea mesei s-a ingrămădit săcătura.

În al doilea loc, măcarcă nu-î bine să disprețuiască cineva pe nime și nimic, dar, dată fiind gravitatea cazului, să disprețuim geniile rominești cu un dispreț egal infumurării lor, fiind convinși de adevărul că vrednicia omului are cea mai bună

măsură în modestia lui. Comparația cu spicul cel plin, care se pleacă la pământ, în vreme că spicul cel sec se ridică în bătaea vântului, e o exprimare populară a unui adevăr de mult cunoscut. Și noi îl cunoaștem. Dar care noi? Noi care nu scriim, noi care nu sîntem savanți, noi al căror glas nu s-aude, țărapul și meseriașul. Toți cei care mînjesc hîrtia și care într-o proporție mai mare ori mai mică toți sînt infruptați din specialismul românesc, pleava societății, acela nu-l cunosc. Și numai glasul lor se aude și se trîmbițează și pontru aceia niciîniri nu se aude un ris de bătae de joc ca răspuns la pretențiile grandomanilor, prin al căror condei vorbește duhul sfînt. Nicio considerație nu trebuie să ni domolească inima, căci puterea remedîiului trebuie să fie la înălțimea răului, și cu cît își întărește gîtul specialistul român mai mult, cu atît mai tare trebuie să-l tragă cu cîntecul de nas în jos. De orice te poți teme, dar de aceia că s-ar putea întimpla să-î rupi nasul, nu. Cu cît se laudă săcătura mai mult, cu cît jongleză mai frumos cu forma goală a științei, cu atît opera este mai de nimic și autorul mai netrebnic. Regula: Cei mai mari crezuți oameni din țara aceasta sînt cei mai mici, în special cei mai savanți crezuți oameni în țara aceasta sînt cei mai ignorați, cei mai inteligenți crezuți oameni în țara aceasta sînt cei mai proști.

În al treilea loc, să ne emancipăm de tirania verdictelor D-lui Maiorescu. D-sa, măcar că cu bune intenții, din cauze expuse mai sus se lasă înșelat de aparențele științei, și, fiindcă vorba D-sale are mare trecere, apoi înădușă vre-o apariție sănătoasă ce ar pute să aibă loc. Cel puțin dacă ar fi lăsat specialistul român de capul lui, tot nu s-ar gurguța așa răpode. Dar așa, dacă-l duce Dl. Maiorescu de mîină! Chiar dacă ți-ar veni ție în cap să flueri, cine te crede, cînd aplaudează Dl. Maiorescu? Dacă specialiștii romîni și-au găsit asemenea avocat, asta înseamnă că 80 la sută din șansele de reușită ale vreunei reacții au dispărut. Iaca unul, oarecare, s-a dus cu o cărticică la Dl. Maiorescu, unde a fost introdus de un alt ejușdem farine oarecare, s-a închinat frumos, a admirat, a adorat (și cine nu-i simțitor la asemenea lucruri?). Și Dl. Maiorescu a luat cărticica, a răsfoit-o și a blagoslovit-o. Nu-i vorbă, după cîtăva vreme i-a dat acel oarecare lui Dl. Maiorescu o copită, dar acum, cînd și-a făcut interesul, ce nevoie mai are? Dacă ai fluera tu acum, Dl. Maiorescu n-ar mai aplauda. Dar e prea tirziu. Încă un talent, încă o pacoste, încă o cîmă. Să scuturăm, să ne încercăm a scutura acest prestigiu, să ne emancipăm de tirania verdictelor D-lui Maiorescu. Și dacă ne vom emancipa, să punem regula următoare cu jurămînt de a o urma: *Nimeni să nu se amestece unde nu se prîcepe.*

În al patrulea loc, să ne constituim într-o ligă anti pedagogică. Pedagogia, așa cum se practică de specialistul român,

tinde prin formalismul ei la eliminarea oricărei activități științifice din crierul copiilor noștri în școli. De mult ce se teme să nu dea prea mult, pedagogia specialistului român a ajuns că nu dă chiar defel; de mult ce se teme să nu timpească pe copil învățându-l prea mult, a ajuns să-l timpească lăsându-l crierul fără de niciun exercițiu. Limba română, de pildă, se învață acum numai din cartea de lectură. În clasa V profesorul cetește toată vremea discursuri (chipurile oratorice, cele mai adeseori produsele uzui specialist român), și cind ostenește el, cetesce elevii. În clasa VI cetește profesorul poezii, iar dacă se întimplă cumva să fie el însuș poet, apoi improvizează a la Metastasio, și cind ostenește el, cetesce mai departe elevii. În clasa VII cetește profesorul din cronicari, alegând bucăți pe care le socoate că sînt ori mai frumoase ori mai patriotice, și cind ostenește el, cetesce mai departe elevii. De cind binele. Dacă te ajută D-zeu să fi profesor de rominește, apoi poți să dai toate cărțile pe toc și să camperi numai o crestomatie potrivită (și sînt de acestee făcute conform programului o mulțime), unde să fie un discurs pentru clasa V, cîteva poezii pentru clasa VI, și bucăți alese din autorii romîni pentru clasa VII. Și te ajută D-zeu, că-i bun. Căci însintea juriului examinator, care e totdeauna prezidat de un pedagog, iată ce chestiuni îți poți lua. Teza I scrisă: Eminescu ca poet liric. Teza II scrisă: Eminescu ca satiric. Teza III scrisă: Eminescu ca filosof. Teza I orală: Eminescu ca jurnalist. Teza II orală: Stilul epistolar al lui Eminescu. Teza III orală: Eminescu ca novelist. Proba practică: Doina lui Eminescu, pe care o declami frumos, așa că să faci pe unul din membrii juriului să plîngă. (Ei dacă ai ave noroc să-l faci pe prezidentul juriului!). Înțelegi că n-ai trebuința decit de ediția Șaraga a lui Eminescu. La fiecare din cele șapte teze o tot scoți din buzunar și te uiți o leacă într-însa, și dacă ai mai cetit și D-ta cîteva critici—că, dă, tot trebuie să fi cetit și D-ta ceva—și dacă mai ai și glas frumos, gest expresiv—știi, ba din deget, ba din barbă, ba din pielea frunții—apoi ești la sigur, reușești chiar în fruntea listei. Și tot așa de cind binele și-pentru elevi, căci la cursul de rominește se duc ca la un spectacol. Decit școala nu e un spectacol, tot așa dupăcum nu e o cazarmă. Știința are un rost în lumea aceasta, nu atit pentrucă printr-însa ai ajuns să vorbești cu oamenii la distanțe mari, să fugi ca fulgerul într-o trăsură fără cai, să te plimbi prin aer ca păsările, cit mai ales pentru aceia că progresul ei inseamnă o perfecționare a omului, o îndepărtare tot mai mare a acestuia de bruta, dela care-și trage originea. Scopul școlii este să ajute la această evoluție, iar nu să facă din elevii ei militari. Militarismul este tocmai una din manifestările brutei. Știm cu toții foarte bine că încă sîntem, noi Europeanii, în timpuri de acelea unde afacerile dela popor la popor se regulează cu amenințarea și cu bita, știm că trebuie, mai ales noi Romîni, să fim gata la tot minutul să minim ciomagul. Pentru această treabă are statul cazarma, cel mult prin

școli se pot da câteva lecții de minuirea puștii, săbiei și celorlalte instrumente de măcelărie, ca un fel de gimnastică ori de pregătire. Noi însă tindem să facem din această anexă scopul principal al școlii, și sînt unele licee, care tind să intreacă în această privință școlile noastre militare, și ai căror directori își fac o glorie din aceea că elevii lor au avut la cutare paradă militară o ținută tot așa de marțială ca și cea a jandarmilor. Aceasta înseamnă o îndepărtare de la scopul școlii atît de mare, încît, dacă nu se vor lua măsuri, copiii noștri au să capete în instituțiile de cultură ale statului o dezvoltare unilaterală, pur fizică și muzicală, ca cea care se dădea în gimnaziile grecești, în special în cele spartane. Fiecare lucru la timpul lui însă. Sparta a fost bună pe vremea ei, astăzi e un anacronism. Tot astfel nu este școala un local de petrecere, ci de muncă, de năcaz. Tot lucrul bun se capătă cu greu. În școală nu trebuie să se gîndescă învățătorul cum să amuzeze pe elevi, așa că să li se pară învățătura o jucărie; ci trebuie să se gîndească cum să-i deprindă mai bine cu munca grea a științei, care nu e o jucărie, atunci cînd e într-adevăr știință, iar nu pseudoshiință ca cea a specialistului român. Dacă nu deprinzi cu puțină greutate mintea copilului, apoi cum are să învingă vreodată greutățile științei mintea bărbatului? Nu că știința e ușoară trebuie să faci să creadă pe copil, ci din contra că e grea, dupăcum și este. Cine nu poate dovedi, apuce-se de altă treabă. Cine se timpește de multă carte, acela era timp de acasă. Școala nu e spital, să îndreptăm pe cei slabi de minte, ci un concurs de muncă intelectuală grea, unde se selectează cei vrednici, cu minte puternică, aptă de a face știință, adevărată știință.

În sfîrșit să ne deprindem a avea răbdare. Graba strică treaba. Vor veni ele odată vremurile, cînd România va fi în adevăr Belgia orientului. Noi își de astăzi, începătorii, nu trebuie să o silim să devină Belgie cu toptanul și cu deasila, căci vom face din țara aceasta o caricatură. Este frumos firește, să avem și noi un istoric ca Mommsen ori ca Ranke, un fizician ca Helmholtz, dar pentru moment e cu neputință. Degeaba, natura non facit saltus. Să ne mulțămim și noi să fim mai mici și să fim destul de modești să o mărturisim. Dacă n-am fi așa de pretențioși și n-am dori să spăriem lumea cu aparențe false, apoi în acele începuturi, care singure sînt posibile în momentele de față și au fost posibile dela 1866 încoace, am putea produce lucruri de samă. Proba pentru aceasta ni-a dat-o Alexandru Lambrior. Peciș specialistul român e infumurat și sec, pe atît acela era modest (spic plin); peciș specialistul român ne spărie cu citații pentru a ascunde o remarcabilă sărăcie de cunoștinți, pe atît acela cita puțin, însă tot cărți importante, cetite și meditate din scoarță în scoarță; peciș specialistul român se arată că știe tot, macar că știe puțin, și se rușinează de a-și arăta lipsurile, pe atît acela își mărturisea sincer toate lipsurile, macarcă avea

intr-adevăr o vastă cultură. Toate lucrările lui prezintă aceeași sinceritate și aceeași iubire de știință, ca și lucrările învățaților romîni din faza I, probează într-un cadru mic că autorul era în curent cu știința europeană contemporană și cuprind în acel cadru mic mai multe vederi originale și juste decît toate scrierile savanților romîni din faza II și III. Cadru e mic însă, și din punct de vedere al forței autorului, cit și din acel al extensivității operei, dar, abstracție făcînd de aceea că Lambrior a murit tînr (era numai de 37 de ani), nu putea spiritul romînesc în evoluția lui firească produce decît începuturi modeste. Dar pe lingă opera lui Lambrior (Și tot așa în toate ramurile științei, nu numai în filologie, a existat dela 1866 incoace cite un Lambrior), activitatea învățătorilor noștri probează că s-ar putea înjgheba și la noi o cultură reală, dacă ne-am hotărî să procedăm treptat și modest. Este fapt cunoscut de toată lumea că învățătorii noștri sînt oamenii cei mai cu adevărat iubitori de știință din toată țara și că activitatea lor științifică, în cadrul ei modest, e cea mai solidă. Dacă profesorii secundari și cei superiori ar avea iubirea de știință și aptitudinea pentru dînsa în proporție, sigur că am avea un învățămînt public ca cel din adevărata Belgie. Dar aceasta nu se poate, e contra naturii. Noi sîntem în asemenea împrejurări de începători, că nu vom pute învăța înmulțirea decît după ce vom fi învățat întîi adunarea și scăderea, și noi sîntem încă la adunare și la scădere.

Pe lingă această răbdare, că să facem întîi lucruri mai ușoare și pe urmă altele mai grele, mai trebuie încă una. De vor fi lucrurile ușoare ori grele, ele sînt așa precum le-a făcut natura, și numai în limita aceasta, a necesității, pot fi la dispoziția minții. Nu poți face, de pildă, un calcul infinitesimal și integral de mai multe feluri, unul pentru un copil de 7 ani, altul pentru un elev din clasa V, și altul pentru un student. Calculul acesta e numai unul și același, ori îl pricepi ori nu-l pricepi, dar ca să-l faci și mai ușor și mai greu, după placul D-tale, nu poți. Ori, nu poți face un curs de gramatică comparată a limbilor indogermane de mai multe feluri, unul pentru clasele primare, altul pentru liceu și altul pentru universitate; acest curs nu se poate face decît la un anumit timp și pentru niște anumiți oameni; ca să-l faci și mai ușor și mai greu, după placul D-tale, nu poți. Pentru anumită activitate intelectuală trebuie anumit om și anumit timp. Nu poți zice: «Te rog, învață pentru hatirul meu chinezește până mîni dimineață, pentru că are să vie mîni un Chinez la București și n-are cine să vorbească cu dînsul.» Dumnezeu însuși nu poate face pe om să învețe o limbă în mai scurt timp decît acela în care el, dumnezeu, a hotărît dela capul locului. Prin alte sfere a făcut el poate ființe de acelea care să poată învăța chinezește într-o noapte, aici pe pămînt n-a făcut.

Dintre toate condițiile propuse de mine această de pe urmă, de a avea răbdare, este cea mai grea de îndeplinit. Lipsa de răb-

dare a fost cauza principală, care a făcut să degenereze la Romîni știința în *specializnu românesc* (vezi IV. 2.), și până la atîta grad de putere a crescut acest mare defect moral, încît lucruri absurde au ajuns în mințile rominească un fel de precepte intelectuale și morale, destinate oarecui să călăuzească soarta romîniei (Ce ironie!).

Toată lumea știe, chiar un copil, că a *rezuma* se chiamă a spune aceia ce este mai important dintr-un șir de cunoștințe, pe care *prealabil* cineva le-a avut și le-a cîntărit tocmai pentru ca să vadă care sînt mai importante și care nu sînt. Pentru ca să rezumi ceva, trebuie întîiu să-l știi pe acel ceva în întregime. Presupune că un învățător dela un sat ar vorbi cu un elev al său astfel: „Măi băete, iaca ai aici, pe aceste zece pagini, istoria lui Mihailu Viteazul. Această istorie tu trebuie să o știi pe de rost, dar mai întîiu să mi-o rezumi.” Sigur că elevul, oricît de prost ar fi el, ar crede că învățătorul glumește și l-ar răspunde: „Lasă mă întîiu s-o învăț pe această istorie a lui Mihailu Viteazul și apoi ți-o-i rezuma-o.” Dacă însă învățătorul n-a glumit, ci a vorbit serios, ce crede iubitul lector? Ei, dar e altăceva să fii învățător la sat și altăceva să fii profesor universitar și membru al academieî. Cîm spuneam cu altă ocazie, dacă furi în țara aceasta o pine, mergi la criminal; dacă furi însă un milion cu meșteșug, ca să nu-ți poată pune procurorul mina pe guler, ești un erou admirat de părinții de familie. Tot așa aici, dacă ești învățător la sat și puț pe elevi să rezumeze întîiu și pe urmă să învețe, li pare oamenilor lucrul curios; dacă însă ești profesor de universitate și membru al academieî, poți face asemenea propuneri absurde fără teamă de a provoca mirarea. Și într-adevăr un vechiu cunoscut al meu (Nomina odiosa) mi-a făcut mie o asemenea propunere cu privire la dicționar. Pe cînd mă siliam mai tare să clasific după înțelesuri citațiile nenumeratelor cuvinte, mai ales ale celor care, ca *bat*, au sute de înțelesuri, iar lucrul mergea încet cu toate silințele mele, am primit următorul sfat din partea aceluî prietin: „*Rezumează ca Darwin*! Ca Darwin, mai întîiu. Se înțelege, dacă toți gîgăuții din țara rominească sînt niște genii, trebuie să fii și eî macar ca Darwin. Apoi *rezumează*! Tu de abia ai început să citești istoria lui Mihailu Viteazul și el îți strigă să rezumezi. Ce să rezumezi? Cele 100 de înțelesuri ale lui *bat*? Dar lasă-mă întîiu să le aflu care-s. Nu vezi că nu le știu încă și că tocmai mi bat capul să le aflu? Ce noroc ai, măi omule, mi-am zis, că ești un om mare și nu ești un învățător de sat, căci te-ar lega oamenii. Dar așa nu te leagă nimeni, căci e grozav prestigiul de a fi cineva *om mare* în țara rominească!”

Rău cu rău, dar mai rău fără rău, zice Romînul. Și are dreptate, căci iată ce vrea el să zică. Se mărită, de pildă, o fimee dișteaptă și nimerește un bărbat prost, dar harnic. Prin prostia lui bărbatul se face nesuferit fimeii, prin harnicia lui însă procură bineșug familieî. Acum, din punct de vedere al fimeii,

firește că nu i-î bine cu prostul alături, dar ce ar face ca singură cu o casă de copii, cînd n-ar fi prostul? Ori, a căpătat cineva dela părinți moștenire o bucată de pămînt rău și o căcioabă. Ar fi mai bine, negreșit, ca cocioaba să fi fost o casă bună și pămîntul cel rău un pămînt fertil, dar dacă n-ar fi moștenit nimic, ca ațiția altă, n-ar fi fost încă și mai rău? Și ce mai trebuiesc exemple? De cite ori nu s-a întîmplat fiecăruia dintre noi ca să tragă un profit dintr-un lucru, pe care în alte împrejurări îl disprețuise ca netrebnic, dintr-un cuțitașștirb, dintr-o păreche de papuci rupți, dintr-un bumb de fier, dintr-un ac fără virf! Să nu disprețuești nimic. Acest filosofem e deobște cunoscut. Dar de aici nu urmează că trebuie să stringi toate hîrburile, potcoavele, cnele, bumbii stricalii, casturile, potloagele. Sînt și de acei care string aceste lucruri, dar nu din vreo filosofie, ci din necesitate, pentrucă hîrburile, potloagele, etc., li constituie o marfă, un material de schimb, un mijloc de existență. Dar încă mai puțin din acest filosofem nu urmează că cineva cu bună voință și cu bună hotărîre trebuie să urmărească lucrurile cele rele. Omul trebuie să tindă la bine. Dacă cumva *se întîmplă* ca să dea peste rău, să caute să utilizeze și răul, dar nu este treabă bună ca să umble după rău *inodins*. Se înțelege că trebuie să aibă cineva puțină răbdare. Adeseori, în adevăr, (Nu todeauna), lucrul bun costă mai mult timp, mai multă muncă, dar încalea, și dacă aștepti puțin, e lucru bun. Răul e tot rău, de geaba. Te poți sluji de el, nu-î vorba,—rău cu rău, dar mai rău fără rău,—însă, dacă poți cu puțină răbdare să-l înlocuești cu altul bun, nu sta la îndoială. Și cu toate acestea vorbele *fie și prost, numai să fie mai răpede* au devenit o dogmă în țara aceasta. E greu, foarte greu să reagiți contra acestei dogme, căci ea își are originea în firea unei întregi clase de oameni, în firea specialiștilor romini, care a tot înflorit dela 1866 încoaace și a găsit în acea dogmă sancțiunea și formula. Cu toate acestea trebuie să avem răbdare. *Să răbdăm*, acesta să ne fie cuvîntul de ordin, iar în locul formulei *fie și prost, numai să fie mai răpede* să punem o alta: *fie cît de lîrșii, numai să fie bun*.

A. Philippide

PASTELURI

ÎN BAIE

Un bogat covor de Şiraz monotonul zid le-ascunde
Din tavan până 'n podeaua de porfir trandafiriu,
Cînd, prin geamuri colorate, soarele de-April patrunde
Irizînd undele băii mişcătoare ca un riu.

Într'un colţ, colo 'n căminul alb, cu formele rotunde,
Pîlpînd se vede para prin ecranul fumuriu
Care 'nchipue pe Venus candidă ieşind din unde...
Drept divan, le-aşterne blana-i jaguarul auriu.

Pe-o masuţa 'n lac de China, din pămîntul roş, de oale,
Felegeane 'n arabescuri fumegă nectar slăvit...
Odogaciul şi santalul îi îndeamna la iubit...

Ş'amîndoi, umezi de rouă, se îngroapă 'n blana moale:
El, — cu ceafa pe genunchi-i, pufăind o narghile,
Pe cînd Fatma, obosită, zice versuri din Musset.

LA ÎNTORS

Colo 'n urmă se zărește cufundatul tirg în ceață,
Peste văi încet se lasă un amurg dogoritor
Iar pe drumul care duce printre miriști și fineață,
Cînd pe-o parte, cînd pe alta, boii calcă 'n legea lor.

Cel din car, lungit a lene, bînd din zori de dimineată,
Doarme dus acum sârmanul — talpa țării romînești....
Și, uitat de sărăcie și de-amarul din viață,
Se socoate mai ferice decît Craii din povești.

Jos, pe urma lui, nevasta cea supusă și blajina
Duce 'n spate tirguiala-i de sârmană gospodină
Și 'ntr-o mîna cofaelul, deșărtat acum de fragi....

Iar cînd boii rup de fugă, își sumecă cele poale
Și 'ndesește iute pașii cu picioarele ei goale, —
Pe cînd botul și-l arată imineii din desagi.

Gh. din Moldova

Sandu Hurmuzel

I.

E pe vremea cînd pleacă flăcăii la oaste, — toamna tîrziu, tîrziu...

Din slavă, se lasă încot fulgii mari de zăpadă și s'așază, ca o pînză sclipitoare, de argint, peste codrul prohodit de jeliștea vîntului, peste sat.

„Feliu și chip se schimbă vremea; acuș ningo, acuș plouă, acuș îi soare, iaca acum iar ninge; urită vreme! grăi moș Matei, trăgînd apăsător pe-o curea, o custură dintr'o bucată de coasă, cu care rădea pe Sandu, fecioru-său, — un flăcău roșcovan, c'o țiră de musteață sub nas, băetan spătos, sdravăn, crescut în voe.

— Mai ai tătucă, ori is gata?

— Udă-te așa, numai cu apă. să-ți mai trag o fețuiață”.

— Și până să se mai ude Sandu, moș Matei mai trecu custura, lin, cînd pe o parte, cînd pe alta, pe brațul minii stingi. — „Răbdare și ascultare, mă băete, să-mi ții tu mînto vorba mea, că ți-a prinde bine, ori unde ai fi... Miliția cu dragostea nu se'mpacă”...

Așa cum e moș Matei, lung, deciocălat, uscățiv, cu musteața fumurie și retezată în dreptul gurii, cu barba albă, ți s'ar părea că-i trecut de-un veac de om. Aș! — Dar de unde? — A îmbătrînit de timpuriu; așa i-i feleșagul lui, — la inimă-i tot verde; a fost un craiu în tinerete și ca omul col pățit, cunoaște de pe mers pe cel care a prins «sburători la călcăe». — Afară de asta, cam aflase el de urmările lui Sandu cu Maranda Profirii, de-aceea aducea vorba pîn' pe-aproape.

Mama Ioana, o femeie bătrioară, — după ochi, se pare c'a fost odată... dar acum boțită la față, stătea îngheboșată, cu tulpanul tras pe ochi, torcînd lînă pe laiță, lingă sobă. — Din cînd în cînd se oprea din tors și suspinînd, căta lung la fecioru-său; ar fi vrut să-i rămînă chipul săpat în mînto, așa cu strunga cea de printre dinți, cu musteața gălbioară, cu ochii tălhăroși, cu părul bucăliu. — «Nimeni n'are flăcău ca a mamei, își zicea ea; dragul mamei, cum n'am să te mai văd luni de zile!» Și iar i se umpleau genele de lacrimi și trăgîndu-și tulpanul mai pe ochi, plîngea innădușit, să n'o mai vadă Sandu.

«Gata! ziso moș Matei, mai uitîndu-se înc'odată și pe-un

obraz și pe celălalt la fecioru-său; și incredințându-se că n'are să-i găsească nimeni nici o vină, îl lasă să se scoale; iar el învâlnindu-și custura într'o petecă și punînd-o pe coardă la locul ei, s'așează pe laiță, să și facă o țigară.—Rășchirîndu-și deci picioarele lungi ca niște hlube, își înșăpeni pe rînd, la pămînt, —întîi unul și apoi celalalt,—călcaile întoflicate în opincile-i burdujite, își scoase din sin tabacherea cea neagră, plescîni de cîteva ori cu degetele-i lungi și noduroase în capacul tabacherii, pe care de-abea se mai cunoaștea chipul unui dorobanț și deschizînd-o încetișor, își turnă o țigară pîntecoasă, răsucînd-o pe genunchi și potrivînd-o mult, după cum i-i obiceiul. Pe urmă, se mai scărpină în cap, mai dădu după vreche o viță de păr, care-i tot venea în ochi, punea țigara în gură și iar o lua, parcă cîta ceva și nu găsea. Umbla să'nceapă vorba și nu-i afla rost. Însfîrșit și-aprinse țigara la un cărbune din vatră și așezîndu-se iar pe laiță, începu cuvîntul tot din partea dragostei. repezînd din cînd în cînd, pe nas și pe gură, surle lungi de fum alburii.

„Taaa...ră! Ca dragostea ce mai este?... Nu-i vorbă, drept îi că Maranda-i frumoasă, frumoasă în curmeziș, bat-o s-o bată; dar de te-i potrivi frumuseții și inimii, apoi agiungi ca Neculai Plăeșu... S'a ales ceva de capul lui? Mai pomenit-a ceva, Anicuța, de el, v'odată?—Ea trăeșto cu altul și Neculai își trage urmările dragostei... coio în bolniță, la mănăstirea Neamțului. Vezi unde te duc dragostea cea mare? Păi nu știi tu, mă, că de-o boală zaci și te scoli, dar de dor te-aprinzi și mori.—Mori, mă Sandule! Sau de nu-ți afli sfîrșitul,—din dragoste rămii cu beteșug toată viața. De dragostea mare ori te bolnăvești, ori te smințești, ori inebunești de tot ca bietul Neculai; mă rog, ce mai la deal la vale:

Dumnezeu să te ferească
De dragostea muerească:
Te bagă 'n boală cînească!

Nu zic să nu-ți fie drag nimeni pe lume, că doar la ce dragul mai trăești? Dar, măi omule, toate lucrurile is cu socoteală și la timpul lor. Bunăoară, cum ai prins tu lipici de fata asta a Profirii și ți-i dragă ca ochii,—te văd eu,—fie-ți dragă, că nimeni nu te oprește; dar tot domol cu dragostea. Unde vezi că nu-i de chip, pune-i cruce și las-o pe cînd'or fi lovele.—Mini pleci la miliție și-avem să-ți plingem de milă, numai cît ne-om gîndi că ești chinuit cu serviciu, cu muștru, cu *cocîntrări*, cu cite...cite!... Dar încă, să te știm noi că tu pe lingă toate, o ții înaintea cu dorul, nu ți-ai face blăstăm de noi? Nu ne-ai amări zilele? Mîne-ta ar mai conteni ea plîsul? Gîndește-te și la asta Sandule; sfătuește-te cu Maranda, povățuește-o să te-aștepte, până ți-i sfîrși miliția și dacă i i fi drag cu adevărat, te-a asculta, dacă nu.... mai sint ele fete“...

Da; mai erau ele fete, cum zicea moș Matei, dar pentru

Sandu, ca și cum n'ar mai fi fost nici una. Ca Maranda nu-i mai era alta sub soare. «Fie elo cită frunză-i pe fagi, dacă mie nu mi-s dragi, la ce mai sînt?» — Și uite așa, mai cu una, mai cu alta, cu sfatul, cu treaba,—Sandu nici nu prinsese de veste cum trecuse de răpede soarele de-amează și iaca acuș e sară.

Ziua asta i se părea lui Sandu mai mică decît toate zilele din viața lui. Ceva greu, un dor, o jale, un amar pe care nu-l simțise niciodată, îi năvălise în inimă. Parcă nu erau numai Maranda și părinții pricina neastîmpărului său; i se mai înăsprea sufletul și cu jalea de sat, de grădină, de vite; orice lucru în-sfirșit, de care și-aducea aminte că are să se despartă de mini încolo, îi pricinuia o durere ascunsă, o părere de rău neînțeleasă.

„Indrăcit lucru, își zicea el; de cînd is eu, n'am fost în unda asta.“—Avea și dreptate Sandu să nu se mai fi găsit vr'odată în așa stare, căci de cînd e, n'a umblat decît până la tîrg și înapoi; n'a lipsit din Branîștea decît o vară cît a fost la oi; dar și atunci din cînd în cînd, sărbătoarea, se scobora în sat la horă. În viața lui nu i-a fost drag decît „Cătălin cu codrul des“, Brădățelul, apă rece, și de mai pe departe codrii cît îi cuprindea ochii.—Cum să nu-i pară lui, dar, negrăit de dureroasă, despărțirea asta!

Afară se mai răzbunase vremea; soarele ridea acum printr'o spărtură de nourî și'n risul lui se topea omătul subțirel de pe jos, de pe ramuri, de pe acoperișurile negre, de pe ulițele tăcute...

Îngîndurat, Sandu eși afară să vadă ce mai este. Despica o lobdă pentru foc, băgă carul sub șopru și apoi se duse înspre ocol. Rezemindu-se cu coatele de gard, se uita la boi, cum se opriseră amîndoi din rumeșat și-i priveau nelinîștiți, cu urechile aduse înainte.—„Neneă plăvanilor, neneă,“ îi chemă Sandu și boii suflînd adînc, veniră încet la dînsul cu pași greoi și-și întinseră grumazurile lungi la scărpinat. Mîngîindu-i pe fle-care cite c'o mină și dezmerdîndu-i „plăvanii badii, plăvani... boulenii bădicii... minî mă duc măi... mă duc pe trei ani de zile!“ grea măhnire îl cuprinse; iar boii parcă înțelegînd inima flăcăului, se'ndoiau de spinare, flișchiiu încet din coadă, închideau ochii pe jumătate și ridicau boturile sus, să-i scarpine bine la beregată.—Tîrziu se despărți de dînsii, lăsîndu-i în urmă cu ochii mari, cu urechile aduse înainte și-apucă înspre poartă innădușîndu-și plînsul. Eși 'n drum, trecu de cealaltă parte a drumului și se opri privind spre Cătălin, măgura cea înaltă de peste pîrâu.

Cătălin!---Neînchipuită e dragostea Brănișteanului pentru codrul Cătălinului. Să nu fie Cătălin, atîta amar de munte cu piscul repezit în nourî, ce s'ar face obștimea fără „masa lui Vodă Stefan“, care-i chiar masă de piatră cu slove săpate întrînsa, dar nedeslegate; ce s'ar face cu „jițul“, cu „scările“, cu „chilia Elenii“, iubovnica Domnului? Unde s'ar fi petrecut atîtea întîmplări de-ale oamenilor din sat, pe care le-a aflat Sandu și altul ca dînsul de cînd s'a trezit pe lume? Și-apoi unde-i vr'un

locușor pe Cătălin care să fi rămas neumblat de Sandu! Cit nu s'a cățarat el în copilăria lui pe ripele cele drepte ca perețele, și deciteori nu s'a urcat pe bradul cel din virful virfului! În anii mai din urmă, cite doruri nu-i înmugureau, cind dădea mugurul pe plaiu și cite aleanuri nu-și potolea sunind vr'o doină, în frunză... pe cărare?—Multă jale îi punea la inimă și codrul Cătălinului!...

Cum întunecă, își luă noapte bună de la părinți și-o tăie deadreptul prin grădină. Se abătu pe la stogul cel de fin, bojbăi cu mîna într'un loc, sub poala stogului, scoase o sticlă și-o viri în buzunarul sumanului, iar se mai aplecă și mai scoase o pine proaspătă și o năframă, în care era legat ca vr'un pumn de zahar cu strafide,—bunătați anume pregătite și ascunse de dînsul de cu ziuă. Luînd legătura în sîn și pinea subsuoară, o zbughi peste gard și'ndata mare se opri într'un pripor, dela deal de casa Marandei, și 'ncepu să șuere un cîntec, cu care dădea el de veste fetei că-i la locul știut.

Nu mult, și numai și auzi ușa tranc!.. și Maranda zup, zup, zup.... pe cărare la deal, de-i zumzăia hurmuzul la git.—Pacă să-i facă rost să între în casă, Sandu pofti pe după niște putini dîndos, căci nu-l slăbea Voicu de loc, lătra la dînsul ca la dihanie, de stîrnise în urlete lungi și răgușite toți cinii megieșilor.

Profira, mama Marandei, o femeie scurtă cu fața lungăreață și ciupită de vărsat, deocamdată, ca în totdeauna, se puse de pricină, că-i cir, că-i mir,—dă, ca mama. Dar în scurt se 'nduplecă de rugămîntea fetei-sa «că-i cuminte și se călătorește de mîni, săracul...» Și cum era un suflet bun, îl lăsă să vină înăuntru, căci doar ținea și ea la Sandu, ca la copilul ei.—

Ședeau acum tustrei pe lingă foc; mai vorbiră de una, de alta, pe urmă flăcăul scoase sticla din buzunarul sumanului și-o cinsti pe lelea Profira. Cinsti ea, dar nu cum trebuie, căci o pâlî plînsul: își aminti iar de răposatul bărbatu-său, Pavalache al ei, cum îi aducea și el odată.... rachiul în ploscă și pine stătută sub stog, și ofta biata Profirica să i se întoarcă inima pe dos de alean și plîngea ștergîndu-și din cînd în cînd obrazul șirloit de lacrimi, de poala fustei roșii, căci, în viață, purta o fustă roșie, de lînă, lucrată de dînsa. Pe urmă, după ce-și făcu patima, mai stătu ce mai stătu, și-apoi se duse să se culce în bordeiu,— «că, dă, mie mi s'a trecut vremea statului până tîrziu», zicea ea oftînd.—Așa-i deprinderea din părinți; bătrînii să se tragă mai deoparte dintre cei tîneri, mai ales cînd aceștia se au în de bine, așa cum se avea Sandu cu Maranda.—De asta Profirica, cînd venea flăcăul, nu prea încurca vorbă lungă; ci se mai căina, mai plîngea după Pavalache al ei și-apoi îi făcea semn Marandei să iasă până afară să-i spună o vorbă, și nu mai dădea prin casă până dimineața; așa și-n sara asta, tot vorba ceea i-o spuse, și Maranda răspunzîndu-i, ca de obicei, «să n'ai nici o grijă, mamă, ferească Maica Domnului», închise ușa după dînsa, trăgînd zăvorul incetișor.

Cind a pasit ea pragul usii, care da din tindă in casa, și cind s'a văzut Sandu numai el și cu dinsa, uită năcazurile și așa-l cuprinse o sburdălnicie, că inhătă căciula de pe laltă și o repezi in grindă, de sări colbul din pod, și-apoi prinzind-o in mini, o buhni in băfătură de se detunară păreți.

«Vai de mine, Sandule?!

— Foc la inima mea Marando! » răspunse el aruncindu-și sumanul de pe umere, și 'nșfăcind fata in brațe, o purtă la sinul lui toată casa și n'o lăsă jos, până ce nu-i turnă un potop de sărutări, să-i iasă focul de la inimă.

Pe urmă, începură să-și spună păsurile lor de cri până azi; căci cam de eri, de pe astă vreme, nu se mai văzuseră.

«Eu, bre, spunea el, nu știu cum, așa dor mă prinsese azi, că-mi venea să-mi iau ziua bună și de la garduri. — Am oșit coloi, peste drum de noi și-am prins a sfătui cu codrul; cind mi-am luat eu de samă, grăiam in gura mare; să mă fi auzit cineva, ar fi zis că-s nebun; așa, zău, și de la boi mi-am luat ziua bună!... Și-acum, la toată urma, am venit și la tine, să te mai văd, c'apoi nu știu zău cind ne-om mai întilni!

— Taci, Sandule, doar o să mai vii, dacă nu de Crăciun, la Paști negreșit; cind oi putea, am să vin și eu la tine, nu-i așa bădișorule?

— Așa-i, Marando, grăi flăcăul întinzindu-i sticla să bea: «sănătate și ceas cu noroc!» Cinstiră amindoi, mincară pine cu zahar și apoi ris și spus; las' pe Sandu, cum le ticluște el, nu-i altul mai meșter; fata, —ca toate fetele—vorba lor: «du-te 'ncolo, vină 'ncoace, șezi binisor, nu-mi da pace».

Și iaca așa au pisat-o două-trei ceasuri de vreme; din cind in cind se luau la hirjoană și după ce-o gidilea și-o hirjonea Sandu pe Maranda de se sfirșea rizind, pe genunchi că și-o pune și se uita cu drag la fața-i rumână ca floarea mărlui, la ochii mari, la păru-i negru și retezat in frunte, la sinul ei așa plinuț bolovănit, ispititor... Mijlocelul ei, șoldurile i cuprinse strins într'o catrință roșie, scurticea peste fastă-i albă, de i se arătau, cam de la pulpe in jos, picioarele roșcovane, te îndemneau, vorba lui Sandu, «să-ți lași plugul in brazdă și s'apuci după ea pe coastă».

Petrecind-o așa cu privirea, il stringea in spate cind se gindea, că de mini incolo, își lasă in știrea altora comoara, pe care o ținea acum in brațe. — Știea el bine, era incredințat și răsinerințat, că Marandei i-i drag ca ochii și că și-ar da viața pentru dinsel; dar i se innoura sufletul, cind și amintea de vorba lumii, că: „ochii care nu se văd, se uită”. — „Eu n'am s'o nit nici-odată, dar ea, știu eu?...” Și așa frământindu-și capul, il cuprinso un gind năting că Maranda, cu toată iubirea, n'are să-l aștepte până ce s'o libera și, cit din dragoste, cit din toana furiei, apucă cu dinții de sinul fetei și strinse, până ce-l plesni cu palma peste obraz, smuncindu-se minioasă din brațele lui.

„Rabdă, bre, să-ți fac semn de mușcătură, să-ți aduci a-

minte cind ți a da în gând să te măriți cu altul, că ești însemnată de mine.

— Iar ai început tu a aiuri? grăi Maranda răstit.

— Dă, fa... hăi!... Nu știu cum, dar așa-mi vine mie uneori să cred că n'am să-ți am partea; tu ai să mă uiți,—n'ai să mă mai aștepti trei ani de zile... dar să știi că de-i face una ca asta, nu mă las până ce n'oi slobozi singe cald din trupul tău, m'auzi?

— Te aud dar vezi cum ești tu, mă: de cite ori nu ți-am făgăduit eu, c'am să te aștept și m'am giurat pe topor, pe piatră, pe pirostria și tu tot nu mă crezi; ei dă, ce să mai fac?

— Mai adă cutea și pirostriile și te mai giură odată. — c'apoi drept te cred, căci mi-am luat eu de samă, c'atunci cind mi te-ai giurat pe topor, erai cu inelul în deget și nu stăteai pe fierul toporului ci pe coadă, și dă, pe coadă și cu inel, mă giur și eu fără grijă, căci coada-i vremelnică și afurisanile se prind de inel nu de tine."

Maranda prinse a rîde de părerea lui Sandu c'ar fi necredincioasă și ar umbla tocmai ea cu strîmbătate în jurămînt. Răpede își scoase inelul din deget și i-l dădu, să i-l țină; iar ea se duse și-aduse cutea de pe poliță și pirostriile de sub laiță. le așeză în mijlocul casei și suindu-se cu'n picior pe cute și cu unul pe pirostria, cu fața înspre icoană, aștepta s'o jure flăcăul cum o vrea.

"Să te faci tu cute și să încremenești ca cea de sub picioarele tale, de mi-i umbla cu vicleșug?"

— Să mă fac... și să încremenesc stîncă de piatră...

— Să te 'nroșești tu în foc cum se 'nroșesc pirostriile, de nu mi-i aștepta pîn' ce mi-oi isprăvi miliția?"

— Să mă 'nroșesc și să ard, să s'aleagă scrumul din mine, de nu ți-oi fi nevastă!"

Și s'a jurat Maranda cum a das-o mintea și capul, că de n'o avea parte de el, singurică își pune capăt zilelor și de nu și-o ținea cuvîntul, să inebunească, să se'nvîrtă ca piatra în șuvoiu, să putrezească cînd'or putrezi pirostriile și cutea de sub dînsa, să moară de cuțit, s'o zboare pocnetul, să-i care vîntul părul și cioarele oasele... și jurîndu-se, își făcea cruce, ținîndu-și privirea pironită la icoana cea cu chipul blind al unui sfînt bătrîn și întunecat și cuvînta avînd în ochi strălucirea de argint, aflătoare în căutătura omului în clipele de hotărîre nestrămutată.

Nici n'apucă să sfîrșească, căci o și luă Sandu în brațe de pe pirostria și se puseră din nou să cinstească, să bea aldămașul dragostei, să ude jurămîntul și să-și dea sărutări ca de despărțire, căci s'auzeau cîntînd cucoșii de miezul nopții.

Și au ținut-o așa până ce într'un tîrziu Sandu luîndu-și rîmas bun a început a trepăda din tindă în casă și'napoi, căci nu se'ndura să plece și s'o lese nemișcîtată pe Marandă, care schimbase risul cel mare de mai adîncoari pe un plîns cu rînduri indoite de lacrimi.

"Mai stăi, Sandule!"

— Nu mai stau, Marando, mă duc; acuș trebuie să fiu la

crișma lui Marin ; acolo ne stringem toți ciți plecăm la oaste.“

Și n'a vrut flăcăul, de la un timp, să mai stea o clipă ; ci a eșit dimpreună cu dînsa, — el să se ducă și ea să-l petreacă până mai încolo...

„De-acum, puico, mai sărută-mă odată bine, să-mi țină... trei luni de zile!“ grăi Sandu ; iar fata cuprinzîndu-l, strîns, cu brațele pe după gît, îl sărută mult, mult, cu ochii închiși, pierdută... „Nu mai plînge, turturică,“ și sprijinind-o cu capul pe pieptul lui, o mîngîia cu sărutări apăsate pe obrazul aprins de lacrimi, pe părul rece... În urmă, trăgînd porțița într'un scîrțîit lung după dînsul, dispăru în întunericul des al nopții.

Maranda se răzămă de poartă și ascultă cum se depărta Sandu pe uliță, devale, cu pașii din ce în ce mai stînși pe covorul de gheață. Cînd nu se mai auzi nimic decît suflarea aspră a vîntului de toamnă, intră în casă și plînsese cu hohote, să-și răcorească inima !...

* * *

„Adouazi, dimineața, până a nu se crăpa de ziuă, după obiceiul din bătrîni, toți flăcăii din Branîștea, care trebuiau să plece la cătănie, se aflau la crișma lui Marin.

În crișmă-i lume multă, nădușeală mare, miros de vin acru, acru de-ți saltă căciula din cap, miros de rachiu vărsat pe mese, pe scaune, pe jos, duhoare de te taie în numele tatălui și fum de tutun de nu-ți poți trage răsufierea.

Cînstesc băetani, cînstesc cu părinți, frați, surori, rude, fîni, cumătri, care vin, care rachiu, care de-anîndouă felurile, că cîntea-i cînte, se primește ori ce-ar fi și ori de la cine-ar fi.

În scurt, toți și-au schimbat căutătura. O samă îs cu chef, vorbesc răstit, bat cu pumnul'n masă, strigă ca omul la beție, și, din cînd în cînd, rid toți, rid afurisit. — Alții îs abătuți ; flăcăii care pleacă, mai ales, oftează adînc și-și stîng amarul în băutură. Alții nu ; uite Turtă, bunăoară, cum privește pe sub căciulă la nevasta lui Cobuz și el săracul îi tot spune ce să facă, îi tot dă în grijă de-o vițică... dar femeea-i cum îi dracul, de vițică-i arde ei acum ? — Ea-i cu gîndul la flăcăi și la scripcari. N'auzi, cum cîntă ?

„Cît'oi fi și-oi mai trăi,

„Militar n'oi mai iubi ;

„Militaru-i grea belea

„Pică-un ordin și mi-l ia!“

„Zi, mă, zi, că scoți cu căușul dela inimă, strigă Năsturaș, alt oștean, care dacă nu lasă cincii ibovnice plîngînd după el, nu lasă nici una.

Cei din preajma lăutarilor se țin de după gît, gem de-alean,

își apleacă căciulile acru pe frunte : e cîntecul de-așa.—„Ar-
dă-l focul de țigan, că bine zice“ :

„Taci feliță, nu ofta,
„Că dacă m'oi libera....

Mai nevoe-i de bietele femei ; una de-a începe a plinge, pling toate. Mereu se bocesc și suflă nasurile îndrăcit ; beau păharul în răstimpuri, dar tot. Și cînstesc cu gust, căci una-i mama lui Iob, alta i-i soră, alta-i dragostea băetanului, alta-i nevasta lui cutare,—toate beau să-și dreagă inima și plîng să-și spele nădihul.

Bătrînii cam dearindul stau pe lăiți, ca bătrînii. Vorbesc tihnit ; spun polojăanii de pe cînd umblau ei pribegi, fugari de oaste. sfătuesc în pilde pe cei tineri și se'ndeamnă la băut.

În mulțimea asta, care se clatină de băutura, la lumina galbănă-roșietică a unei lămpi aninate într'un părete, e și Sandu cu tată-său și cu măsa. Cînstesc și ei. Sandu bea în silă, ca să se îmbete, să treacă de răstimpul cel de jele, care-l prinde decamdată, ori de cîte ori se pune la băut.—A băut până acum întreit decît cum îi trebuia de obicei, dar degeaba, n'are chef.

„Ia să-mi cale pe inimă și să-i dau înaintea.— Să trăești tată, să trăești mamă, sănătate la toți, zise el, dînd din cap la cei care-l încunjurau.—Să trăești moș Neculcea !

— Serviciu ușor, flăcăule ! îi răspunse un om potrivit la stat, c'o căciulă dintr'o jumătate de herbece.

— Poftim să iei, cu noi, un pahar de vin, frate Neculce,“ zise moș Mstei, umplînd paharul cu niște vin tulbure ca borșul.

Neculcea e șef de garnizoană în Branîștea ; e bătrin dar vrednic român. Cam spinatic de felul lui, musteată de loc, și barbă puțintică tare ; cu totul, cîteva fire albe și'ncoirjoete, împunse ici colo ca cu sula.—Moș Neculcea cînd merge, calcă țanțoș, clămpănind în cizmele cele cu turcată intoarsă ; de vorbit, vorbește cam cepeleag, căci dinții mai toți i-au rămas în dealul Griviței la șeptezeci și șapte ; se hrănește cam anevoe, dar de băut,—bea cit doisprezece. Cînd ia paharul în mină, închină, zvîrle din cap, prăvale barbecel pe-o ureche și varsă vinul în gură ca într'o prăpastie. Cînd joacă, își toarnă o mină după ceafă. În plotele cele cînpii și-așa, se frămîntă până ce-i picură sudoarea cit bobul de pe nasul lui lung și lat în virf ca un cioc de rață.

Pentru moș Neculcea ziua asta-i mai sfîntă și mai așteptată decît ziua Paștilor.—Toți îi dau de băut și dela toți bea ; flăcării mai cu samă, nu-l slăbesc de loc cu cîntea. El îi tata obștesc al milițienilor din Branîștea ; de cîteori se duce să primească vr'o poroncă dela cazarmă, nu se lasă până ce nu se'ntilnește cî Brăniștenii lui ; îi întrebă cum trăesc, îi sfătuește așa și-așa, le mai spune vești din sat : cutare a murit, cutare a logodit... Moș Neculcea e de mare trebuință pentru flăcăi. El poartă dragostele din sat la cazarmă și'napoi. El duce și aduce răspun-

suri, răvășele; nu umblă cu ascundere, ci spune verde flăcăului, de știe cumva-ceva, despre vr'o fată.—Nevestele, ai căror bărbați is la miliție, se tem de moș Neculcea ca de-o soacră. S'o simtă moșul cu ceva... c'atita i-i leacul. In genunchi să i se roage, să n'o spue, —nu se'ndură, n'o cruță, ferească Dumnezeu!—«Cit oi fi și-oi mai bea vin, la femei nu mă 'nchin» zice el, cînd se ia vorba de femei, căci tot o femei l-a făcut să nu le mai dea iertare și crezămînt.

Se gîdea Sandu că poate i-o prinde bine vr'odată tovărășia cu moș Neculcea; de asta se dădu pe lîngă dinsul și-i cinsti, până ce prinse moșul a suna semnalele ca la miliție, căci așa are obiceiul, cînd se'mbată. De pe alta nu-l cunoștea că-i deochiat de băntură, decit că-și pune buză peste buză, se umflă de i se încrușează ochii și bizie din buze ca din goarnă.

Sandu s'a mai învoioșat și el. Acum s'a prins în horă lîngă Fulger; dar ce horă, mămulică! S'a răscolit moșnegăria toată de pe lăiți.—E mare pozna!—Și s'a minat cu hora netăiată până ce se arată, la fereastra murdară, lumina albă-siniie a faptului de ziua.

«Ia schimbați-o, măi lăutari, pe-un «rămas bun», cuvîntă moș Neculcea—și el, după meșteșugul lui, suna «încetarea focului» de se'nrcincena carnea pe flăcăi.

Hora s'a sfîrșit, căci în ceasul acesta Moș Neculcea e mai mare în Braniștea și vorba lui s'ascultă; iar Gîngu lăutarul, potrivindu-și strunele după cîntec, începu cit din gură, cit din scripcă:

«Ia-ți, puiule, ziua bună
«Dela codru, dela lună,
«Dela maică-ta cea bună!»...

Să se sfîrșească dela inimă plîngînd, muierile, nu altceva. Toate boceau în gura mare și plîngeau în hohote după cei care plecau; iar flăcăii se grăbeau cu ziua bună, căci tare nu le venea bine nici lor.

Lui bietul Fulger, chiar jele de lacrimi i-a căzut, cînd și-a sărutat copilul în brațele nevستی-sa; «vezi de-mi scrie, Ano, și trimete-mi hirtia pe Moș Neculcea; ochii și băiatul, auzi tu?»

Bărbații, mai tari de fire, se'nduioșau și ei de plecarea feciorilor, dar nu chiar așa până pe-acolo,—«că doar nu-i duce la pușcărie,—cum zicea moș Matei,—și acolo-i traiul bun, măi babă, numai munca-i de altfelu».

Încă un păhar de băntură și un rînd de lacrimi, până ce numai bine-i isprăvi și moș Neculcea de numărat, și-apoi unde nu chiuiră băetani să ofteze mindrele, să știe satul întreg că pleacă.—Porniră încet și'n urma lor cîntau scripcarii de rupeau la inimă:

«Cătălin, munte frumos,
«De-acum rămii sănătos!...»

Și chiuînd, se tot duceau feciorii vinturînd căciulile spre mulțimea cea mîhnită, rămasă departe cu capetele aplecate, cu minele subpușe...

II

Greu i se părea lui Sandu, la început, traiul în cazarmă. Nici nu-i venea a crede că s'ar putea deprinde, vr'odată, să trăească închis între zidurile acestea, unde mișună atîta lume, unde nu s'aude decît răcnetul gradaților și sunetul trîmbiților.

Uluit, ca fiecare recrut, se uita la cei care-l încunjurau și se minuna cum umblau toți în pași numărați, cum se opreau scurt isbind călcăiul, cum vorbeau de răstit cei mari cu cei mici, repezînd sudălmii grele pentru greșala cit de mică.

I se umplea inima de venin cînd vedea cite pe unul dintre «răcanii» cei vechi cum trecea pe dinnaintea celor noi, cu capela intoarsă cu cozorocul la ceafă, — adecă miliția-i pe gătire, — cu minile în buzunarele pantalonilor, călcînd rar, și cînd ajungea prin dreptul lor, scuipa și-i privea cu coada ochiului.

Așa i se păreau lui de haine zilele dintru începutul miliției, că-și făcea socoteală să fugă din cazarmă.

«Adecă ce, greu mi-ar fi să-mi fac vînt într'o noapte peste gardul cel de sîrmă, și apoi să mă caute în codrul Cătălinului, cui i-ar fi dor de mine!» — Dar iar se gîndea că și pe Cătălin și-i amară viața pe vreme de iarnă — «și apoi la ce-ași mai face inimă rea tatei și mamei; — de mă prinde și mă dă la pușcărie, n'ași rămînea tot eu de-alean și de durere, ca omul cel cu mîntea proastă? — Greu și-amar, dar, până ce nu guști amarul, nu știi ce i zaharul!» — Așa se chibzuia Sandu și că un flăcău vrednic ce era, își căuta de serviciul lui și pășea peste greutateți totdeauna cu nădejdea că mîni o să fie mai bine decît azi.

Cînd se trezea dimineața în sunetul goarnei, ca un fior îi tresărea prin inimă, își aducea aminte de căutătura aspră a gradaților; dar, iar i se însenina sufletul cînd se gîndea că începe altă zi din noianul celor multe și nesfîrșit de lungi.

Uneori miliția i se părea fleac, veselă și ușoară ca o horă; dar cele mai descori «mamă, mamă!» — își zicea el — cazarma-i iadul pe pămînt; suflete osîndite și chinuite sintem noi, soldătimea asta tăcută și imbrîncită; gradații, cu ochii așa de posomorîți, is draci; și domn' sergent major îi talpa iadului».

Și acum, toate ar fi fost cun ar fi fost. Poate că la început i-ar fi mers mai în răspăr, dar pe urmă s'ar fi deprins, căci Sandu nu era nici prost, nici lenș. Inșă nenorocul venea din altă parte; se întîmplase să fie într'aceeași companie cu caprarul Rostopască, dușman vechiu lui Sandu, — învrăjmășiți la cuțițe, dela Marandă, încă până a nu fi nici unul nici altul în miliție. — Bine a zis, cine a zis, că: «de ce te temi, nu scăpi». Cit se temea Sandu, încă până a nu intra în oaste, să nu cadă în mîna lui Rostopască, și uite, parcă anume ar fi făcut cineva: chiar în căprăria lui se nimerise! — Dar potriveala asta, se gîndea Sandu, n'a fost la întîmplare, a fost într'adîns făcută. Căci chip-doamne, Rostopască era rudă cu sergentul major, văr primar, — așa că nuse putea să nu-i fi făcut el vr'o mijlocire, ca să i-l dea pe Sandu în mină. — Tot «vărul vaginistru» s'a pus

luntre și punte, a stăruit pe lingă cei mari, l'a lăudat pe Rostopască că-i bun, că-i priceput și iată-l acum, așa cit e de prost și fudul, făcut părtaș cu «vărul vagmistru» la rătăți și la grăsimea de pe cazan, strînsă anume pentru ei amîndoi. — Parcă ar fi suflat «majorul» cu țevia duh de-al lui în Rostopască, așa și-l făcuse după chip și asemănare, burduhos, dospit bine la față, asudat, lat la vorbă, răutăcios, meșter la băut, la tabinet, concină prădată și la injurat.

«Să te păzească Dumnezeu să se urce scroafa în copac și Rostopască în grad», își ziceau camarazii până a nu ajunge Rostopască om mare. Și bine ziceau; căci în ziua cînd și-a cusut galoanele de sergent, a scos căprarii și fruntașii din pluton pe două rînduri și i-a purtat „pas alergător” să le iasă limba de-un cot, să știe și ei că și-a pus el „aur la mînă”. — Rău era și cu soldații, rău vrăjmaș. — Nici nu vroia să știe că Fulger, ori Călin, ori Tămieriu is dintr'un sat cu dînsul. Nici nu-și tăcea vorbă cu ei. — „Eu sergent—galoane de aur—ei soldați proști; nu mă bag între țopirlani”. își zicea el. — Rău era cu toți cei mai mici decît dînsul; dar cum era de înverșunat cu Sandu, nici nu se mai pomenea. Nu-i stătea lui în putere, cit rău ar fi vrut să-i facă. Așa i-i sămînța lui, din oameni răutăcioși; tată-său e crișmar hoțoman în Braniștea, te fură de la ochi și-i fără teamă de păcat.

De unde și până unde, Rostopască încă de cînd era acasă la tată-său, se îndrăgise de Maranda dintr-o glumă; vorba ceea: pe prost să nu-l stringi de mînă, c'o ține de bună. — Se ținea ca scaiul de fată. Ea, ca s'o curme din capul locului, i-a spus verde că nu i-i pe plac și că n'are în lume drag decît pe Sandu. De-atunci răutăciosul a prins ciudă pe flăcău și căuta să-l învingă în tot locul, prin batjocură. Azi așa, mini așa, până cînd odată lucrînd amîndoi în pădure, așa se luară la ceartă că, de nu săreau ceilalți să-i despartă, se făcea moarte de om. Sandu ridicase secuarea să-l lovească; un fir de păr alipsit că nu i-a despîcat țidva.

Sînt doi ani de-atunci. În Rostopască nu s'a stîns nici dragostea de Maranda, nici ura asupra lui Sandu Hurmuzel; ba tot mai aprigă i se făcea ciuda după ce-a intrat în miliție, cînd îi aducea răspuns, moș Neculcea că fata-i în dragoste cu altul și că nici nu vrea s'audă de dînsul. — Turba Rostopască cînd venea el de Crăciun, ori de Paști, în sat, și umbra doar-doar s'ar lipi de Maranda și cînd colo, Sandu îl înărginează, că i-o lua de lingă dînsul. — «Mi-a căzut în palmă», își zicea Rostopască acum, cu mulțămirea unui om care și-a găsit mijlocul de răzbunare — «Să-i văd eu, are să-i mai fie dragă Maranda de-acum înaintea? — Are să-i dea pe nas dragostea. Las' Mărândico, că tot a mea ai să fi; ori de nu, ai să-i plîngi de milă».

Și s'a pus să-l prigonească pe Sandu; nu era zi să nu-l facă de ocară, ori să nu-l ghiontească și el și «majorul». Și, așa a slăbit Sandu cu rînduiala asta, în cîteva luni de zile, că-i juca inelul cel dela Maranda pe deget, cînd și-l punea, așa pe ascuns, să-și mai aducă aminte de dînsa.. Și răbda Sandu, răbda ca un

mucenic, și bătae și foame îndelungată cînd dădea ordin «majorul» să-i tae porția; în schimb însă avea porție îndoită la corvoadă.

Întru una din zile, căpitanul, scurt, gros, pîntecos, totdeauna cu chipiul pe o ureche, om bun și drag soldaților ca un tată, după cum îi era obiceiul trecea printre dînșii și-i întrebă de li-i greu, de i bate cineva... Ei răspundeau, după cum îi învățase «la teorie» domnul vagmistru, că li-i bine, că nu-i bate nimeni; cum să spună ei, doamne ferește, că-i greu și că-i bate Rostopască, de-i coșește?—Nu-i lua mama dracului, pe urmă?—Se opri căpitanul și-n fața lui Sandu, îl măsură din creștet în tălpi și-apoi îl întrebă cu îngrijire: «Dar pe tine, Hurmuzel, ce vînt te bate de ești verde la față?—Cînd ai venit, înai ast'toamnă, erai cum îi harbuzul; ce, nu-ți merge bine, nu ți priește mîncarea, te bate cineva?»

Sandu stătu în cumpănă: nu știa ce să facă, să spună, ori să nu spună pricina cea dreaptă?—«Majorul» și cu Rostopască se strîmbau la el, îi făceau semn din cap să nu cînta să spună, și-l amenințau cu pumnii.—N'avu ce se face, vorbele i s'au întors de pe limbă.—Și iar începu căpitanul: «Mi se pare c'ai lăsat tu, colo în sat, vr'un bujor de copilă și te usucă dorul ei... hai?»

Sandu, roșindu-se cum îi sfecla, se'ndreplă ca lumina în fața căpitanului și tăcu molcum, căci parcă nu i venea să tăgăduască un lucru, iarăși drept, în fața unui om așa de bun; dar nici nu-i venea să-i spue pe șleah.

Abia eși căpitanul și numai și veni «majorul» la dînsul să-l ia în unghii.—«Ce nu răspundeai, mă, cînd te întreba domn' căpitan? 'Ce, mă?»

— Trăiți domn'sergent major, nu știam...

— A...ha!... Nu știai...hm!» Și-i repezi un pumn sub falcă de-și mușcă limba în gură, bietul Sandu!—«Sergent Rostopască, fă-le *tiorie* despre cum trebuie să răspundă *superiorului*».—Și eși.—Il luă și Rostopască la descusut; deocamdată îl rîndui de corvoadă, la frecat cazanele. Apoi, primblîndu-se de colo pînă colo, în fața soldaților care tremurau sub privirea-i cruntă, le vorbea moslicat de tot, cum deprinsese el să vorbească la teorie, dela văru-său, vagmistru.

Sandu se uita la dînsul ca la o jigodie și-și zicea cu năcaz: «Cum de nu i-am despiciat eu capul atunci cînd îmi căzuse la mînă? Intram în pușcărie, dar scîpam lumea de-un cine!... Auzi-l cum o aduce pe mîntenește cînd grăește și cum se lățește ca și hapsinul celălalt.—Cit era de slab și de ogîjit cînd muncea în pădure și-acum nu-și mai începe în piele, osîndi-lar Dumnezeu sfîntul!» Și se uita Sandu la dînsul cu ochii pironiți, cu falcele înclestate de mînie. Îi venea să facă o poznă: să se răpadă, să-l stringă de git, un pumn să-i lepede în creștet și să-l lese grămadă.

Și se miera cum de-și bătea joc de dînsul și de camarazii toți, dihania asta, cu ochii mici și scufundați, cu nasul borcănos și vișiniu, cu obrazul imbobocit de beție, cu ceafa roșie și răs

frintă în dungă groasă.—Cilihoaja asta să le fie lor spre groază și scrișnire, lor chiar care-s dintr'un sat cu dinsul! Cum de se încumeta hidul să se mai rotească pe lângă Maranda și 'ncă trăgea nădejde prostească c'are s'o ia, el care, dimpreună cu cinele cel de «major», zăcătoarea de grăsime și de băutură, se țineau numai de nedreptăți și de blăstămății.—«Ce crede slutu că Maranda nu-l cunoaște cine-i, și n'am să-i spun de istoria ceu cu nevasta lui camaradul Rășfulg? — Nu știu toți cum a stat femeea închisă în magazie... și bietul Rășfulg, ingenușiat, se ruga să-i libereze nevasta și să nu-l facă de necinste?... Te-oi mai prinde eu vr'odată la largul meu, domn' sergent Rostopască! Mi-i mai cădea la îndămină, așa pe vr'o uliță strîmtă, la o vreme de sară!... Nu mă las eu până ce nu ți-oi da borhăile afară».

În vremea asta, Rostopască se tot rățoia pe dinnaintea lor și-i învăța în grai schilodit cum să răspundă, cînd îi va întreba cineva ceva despre vre-unul din gradați: nimic alta decît «trăiți, domn' maior, ori domn' căpitan sun' bine și-s mulțumit».

„Așa să răspunzi, mă, tu ăla, de-acolo, tu care taci, mă, cînd te'ntreabă domn' căpitan... fire-ai al dracului!“ Și zicînd, se îndreptă către Sandu, furios ca o aspidă. „Spune, iu, mă timpitule, cum ai să răspunzi cînd te-o mai întreba cineva *relativ* la noi gradații?”

— Trăiți, domn' căpitan... ori domn maior, sînt bine și-s mulțumit, răspunse Sandu cătînd cu groază la vâlătucul cel de grăsime.

— Așa, mă! Să nu cricnești altfelu, că te fac să te 'ntinzi ca rîma... N'ai știut de asta, mă?

— Știut, domn' sergent.

— De ce-ai tăcut, mă?—mormăi el cu fața înveninată,—ochii mici, arătîndu-și albul răutăcios și sprincenele prăvălitate spre nas făcîndu-l îngrozitor, ca o sălbătăciune zădărită.—Unde ți-au fost mințile, mă dobitocule?— Și 'ncepu a-l isbi cu călcăele peste cizme; îl pisa cu potcoavele pe degete să-i zdrobească bătăturile și, scrișnînd de mînie, se uita în ochii flăcăului să vadă de-l doare, așa cum ar fi vrut să-l doară.

Sandu, stringînd din ochi, gema înădușit; se făcuse vinăt cum îi porumbica, de durere. Camarazii înlemniseră, cu palmele la vipușca pantalonilor; se uitau cu scribă la Rostopască cum se răcăducea la Sandu, cu pumnul ridicat, și-i zicea printre dînti: «Mă, beau singele din tine, mă...», apoi trăgîndu-se mai de-o parte, bombănînd pomelnicul sudălmilor.

Așa-și petrecea Sandu, zilele, în cazarmă. Grea viață. Dar gîndul că tot chinul îi vine din dragostea cu Maranda îl făcea să-i fie și mai dragă fata și-l imputernicea mai mult în răbdare; căci numai cu răbdarea îl putea învinge pe Rostopască. Și astfel, trecea săptămîină după săptămîină, lună după lună și cînd se trezea Sandu, se găsea tot mai departe de ziua ceea cînd îi lăsase moș Neculcea în sama unui ofițer mustăcios, care le vorbea a lene, întrebîndu-i pe fiecare cum îi chiamă și însemnîndu-i într'o condică mare.

De-atunci e un an și jumătate... Intr'atîta timp, odată a fost și Sandu pe-acasă, pe vre-o cîteva zile. He! S'ar fi dus el; cum nu s'ar fi dus! I se rupea inima de dor; dar cum să se ducă?—La un Crăciun i-au furat mantaua, de Paști nu i-au mai dat drumul, și'n timpul verii a făcut boeresc; îi găseau ei oricînd pricină ca să-l propească. Noroc însă că se mai repezea la două-trei luni moș Matei, uneori singur, alteori cu mama Ioana și-i mai răcoreau dorul. Dar nădejdea lui Sandu era în moș Neculcea; cînd venea el, parcă ar fi venit tot satul... De vr'o două ori a fost și Maranda. Încă acum în urmă, venise la iarmaroc cu moș Matei și cu mama Ioana în ziua de Duminica Mare.—Da! S'a dus și el cu dinșii prin țîrg, dar parcă a avut parte de-o zi tîhnită!—Nu s'a ținut după ei în tot locul și Rostopască?—S'a ținut; și i-a spus Marandei că peste șese luni se liberează și că are de gînd s'o ia.—Maranda i-a răspuns, iar, că nu se mărită, după dînsul, forească sfîntul. Se temea fata să-l mai încunjoare, căci c'o vorbă de i-ar fi bătut în struna lui, nu s'ar mai fi curățit de dînsul.

De-atunci încoace, crăpa Rostopască cînd îl vedea pe Sandu; l'ar fi bătut din buna calea, l'ar fi rupt în diați. I se părea că ceea ce-i făcuse era de ne iertat.

«Auzi?—îi spunea el într'o zi «majorului»—să-i dau eu ordin să plece d'acolo, să mă lese să *descut* ceva cu fata și el să nu vrea?—Dar d'co port eu, vere vagmistre, aurul colea la mină? Dacă n'oiu fi în stare să-l răpun pe *indevid*, dau gios șarpele de pe minecă; cu cînsté l-am pus, cu cînsté-l desprind.—Așaa... și asvirîndu-și capela pe masă, se lăsă cît un crap pe-un pat, dăngănînd cu degetele în fierul de la capăt.

— He! făcu vagmistrul, —petrecîndu-și încoace și 'ncolo, pe sub mustețile a oală, degetele cele cu păr pe la încheeturi—unde-i miliția de pe nouăzeci și doi!... Atunci să fi văzut *disciplină* și frică de *supirior*!—Dar acum ce? Miliție-i asta?—Unde-i vremea aia, cînd mă uitam eu așa mai întîinat la o deșcă?... O săptămînă îl scuturau frigurile. Atunci era tare miliția. Cînd eșeam la cîmp, noi, gradele, aveam fiștecare cîte-un tîm_jeriu în mină.... Pe care-l ungeam, dormea cîte-o săptămînă neînturnat.... dar acum, ceva-ceva de-l netezești, îți găsești beleua.

— Am să mă pun pe-atîta, urmă Rostopască: ori eu, ori el. L'am tot lăsat, l'am tot cruțat.... să nu zică pe urmă că-i fac zile amare; dar să vezi ce mi-a făcut?!—A avut noroc, mare noroc, că-l trimeteam *imidia* la închisoare... Dar mi l-am luerat, vere vagmistre, știi colea pe gust, *numărul aînț*. Dacă am văzut eu că *șivila* îmi tot umbla s'o ia cu dînsul de-a *sbrațelala* innainte, mi-am inhățat-o de-o aripă și i-am făcut vînt într'o brăgărie, doar i-oi pune pleșca în nas moșicului.—Ea, nu și eu, că nu merge fără Sandu; ea îl chîema—și eu îi făceam semn să nu vie, că-l stropsesc. Insfirșit, îl trage ea înăuntru; vine.—Bine; o cînstesc eu c'o bragă, iau și eu una,—*răgălia*

stătea de-o parte, se uita la noi cum beam; adecă numai eu beam, ea numai o gustă și pe urmă i-o întinse lui.—Eu de colo mă ridic, i-o iau din mână, o îndemu să bea; ea nu, că nu i-i sete.—Nu ți-i sete? Ei las... Am luat-o și am băut-o tot eu; dar mi-am făcut gustul, țopirlanul și-a lins buzele.—Așa... Ne-am dus pe urmă la crîșmă în colț, unde le era căruța; tată-su și mă-sa erau duși prin iarnaroc. Mai stăm noi, chiaburul dă un litru de vin. Maranda nu se pune de pricină, bea; dar am băut și eu... ha ha ha!... Nu-i așa că-i prost răcanu? Eu nu-i dau să bea și el îmi dă... îl puneam pas alergător de nu-mi dădea... ho ho ho!... rău mi-am bătut joc de el.—Și am să-i iau păpușoiul de pe foc cum m'oi libera, vere vagmistre; ian cată colea, ce *alustratie* am să-i trag bobocelului...

— Aferim!... Halal... ț-ț-ț... cum se sărută!...

— O și scriu, zise Rostopască, trecind pe-un scaun, la masă. Tăcâni de citeva ori cu condeiul în calamară și-apoi aplecându-și într-o parte capul greu, privi un răstimp hontîș, oarecum să-și aducă aminte cum să'nceapă. În urmă, purtînd limba dintr'un colț în celălalt al gurii, începu a întinde în buchi cu birliğături dișantate citeva rinduri potrivite de dînsul, odată, în clipele de necuvîntată visare de dragoste,—la cantină.

Sus, în colțul din dreapta, scris mindru tare :

„Foiliță peliniță,
„Complimente și o guriță;
„Foiliță și-un susaiu,
„Complimente și-un pupaiu“.

Și jos, între niște cîrlionți mari de jur împrejur :

„Verde foae de-avrămască,
„Mă subscriu

P. Rostopască
Sergent“.

— L'am dat dracului pe țopirlan, zise domn' Petrache după ce i-o ceti și „majorului“.—Asta era numai laudă la Rostopască, căci, așa nătîng cum era, dar în cele din urmă se'ncredințase și el că Marandei i-i urit foc. Mai cu samă de la iarnaroc incoace, Rostopască nu mai avea astîmpăr. Nu-i venea să creadă c'auzise el, cu urechile lui, cum i-a spus ea lămurit: „Nu-mi ești drag și nu merg după dumneta, ferească Dumnezeu“...—Așa ceva, nici vorbă că nu-i putea destăinui lui vărusa-vagmistru, căci îi era rușine s'o aducă la asta, după atîtea laude și clopote trase. Mai bine,—își făcea el socoteală,—îmi țin vorba innainte, că peste șese luni are să-mi joace la nuntă—și fără să știe nimeni, am să mi-o joc eu pe jupineasa Maranda și pe camaradul Hurmuzel, cum mi-o pofti inima.

S'a pus dar cu hotărîre prostească să-și răzbune, căci alta

nu găsea cu cale de cît să-și răzbune amarnic pe-amiodoi, și pe Sandu și pe Maranda. Pe Sandu îl avea ori cînd în mînă, dar pe ea cum s'o răpună?—Foarte ușor. Altfel n'avea cum, de cît să-l lovească pe Sandu greu, greu, cît se poate mai greu, căci știa el bine că Sandu-i inima Marandei. Dar cum să facă?—Să-l mai țină înaintea în corvezi, în ocară, în ghionturi așa ușurele?—Acestea toate nu le prea găsea de folos.—Ceva mai strașnic, își zicea el, dacă ași găsi.... Eh, cum nu-i voe de bătut! L'ași bate, da' l-ași bate. să i se tragă moartea din bătae.—Așa, se muncea cu gîndurile zi și noapte, să aște v'r'un mijloc de răzbunare cumplită, și află. Dar parcă fără ajutorul lui «vărul vagmistru» n'ar fi putut face nimic.—Da; am să stăruiesc eu să-l rinduiască la grajduri și pe urmă-i ușor. Mă duc într'o noapte, cînd o dormi, îl isbesc cu cizma în cap, să-i sboare crierii și-apoi îl arunc între picioarele cailor.—L'au omorît caii; ce, eu l-am omorît?... Dar cine a stăruit să-l dea la cai?—Eu.—Așa...—Ei vezi că mă prinde?—Mai bine altfel dacă ar fi cunva... să nu mă prindă.—Și iaca așa își frămînta miutea cu răutățile.—el, să aște chipul cum să-l doboare pe Sandu, cînd «majorul», pe de altă parte, umbra turbat să aște pe cel care a întins vorba... cu nevasta lui Răsfulg.—«Am făcut eu zece zile de închisoare, zicea vagmistru cître Rostopască, dar de l-oi găbji eu pe cel care-a spus... în temniță au să-i putrezească ciolanele».

Atîta i-a trebuit lui Rostopască... «Las', vere vagmistre, că țî-l aflu eu».—S'a pus și i l-a aflat; nimeni altul de cît Hurmuzel. l-a dovedit „majorului“, negru pe alb, că numai el îi aceluia care nu și-a stăpînit gura.—Drept e că Sandu se aflase față la întimplarea cu nevasta; era unul dintre cei cinci care văzuse cu ochii; dar el nu spusese nimănui nimic.—Da, i-a spus Marandei, însă tocmai tîrziu, după ce-și făcuseră ei pedeapsa.

«Da, vere vagmistre, a crezut ticălosul c'avem să infundăm arestul și, cu chipul acesta, are să scape de noi. Să nu-l lăsăm. Ce-i el, mă rog, să ne poarte așa pe degete pe noi, gradele? Să nu-l cruțăm, căci unul ca ăsta te dă de git, mini-poimini, cu altceva.

— Las pe mine, bădișorulo, glăsuia „majorul“, bătîndu-se cu palma în piept; eu i-s *poșa potrăpoșa*; o vorbă să nu crîcnești la nimeni, că te-am suflat și pe tine.

— Imi pare rău, vere vagmistre...

— Cată colea; și-și resfră cu amîndouă mîinile barba cea bătoasă,—is paisprezece ani de miliție, aicea, mă; îi cunosc eu toate chichițele... Deseară, să între în gardă și să stee pînă „ce-a sta vîntul“.—Și tu să mi-l păzești din scurt.—'Tales?

— 'Tales, vere vagmistre!

— Du-te de-mi chiamă și pe magazioner, să-i dau și lui ceva în grijă“.

III

«Mai am patru sute cincizeci de pini și m'am dus», își făcea socoteală Sandu Hurmuzel, santinela de la «Numărul trei».

„Mai am o iarnă și-o frunză fără de asta, măi Marando, și mă liberez“, își zicea el cu glas tare, mai săltînd arma pe umăr și repezînd capela mai pe ceafă.

Mîngîiat de-apropierea zilei luminate, prinse a șiși printre dinți o rusască și făr' de voce schimba cînd un picior cînd altul, însemnînd-o așa numai din cite un călcăiu.

Deodată însă se opri; i se păru c'a strigat cineva. Eși pe scîndura gheretei, ascultă încoace și 'nc'o, nu mai auzi nimic; nimic decît horhotul înnădușit al orașului, șușotul lin al rîului din luncă și pașii rari ai camaradului de la „Numărul unu“, care-și tîria somnoroș cizmele grele, de la un capăt la celălalt al scîndurii. Sandu stătu un răstîmp nemișcat; îl dorea cumplit în piept și'n spate; asculta merou și, de la o vreme, parcă-i suna în urechi vorba lată a lui domn' sergent major la teorie: „Ca consemn general, onorul, focul și zgomotul; ca consemn particular...“ își aduse aminte de palma întundată pe care o luase el de la domn' sergent Rostopască, pentr'un *consemn particular*, pe cînd era recrut; oftă din adîncul inimii și ridicîndu-și ochii spre ceriuri, ca'n spre locul cu nădejdea, se'nfioră de înălțimea Tăriei și de frumuseța lunii pline. Cînd dădu însă cu ochii de lună, ca un junghiu îi străbătu pieptul: își aminti și de vorba cu cizmele lui domn' vagmistru „lună, mă... lună, că te ia mama dracului...“ și clătînînd din cap, își zise cu nădăv: „Lună, lună!... cum nu te prindem noi camarazii, bucăți te-am face, că mult ne mută căpriorii și pentru tine!“

Apoi, rotîndu-și ochii de jur împrejur, căta cu dor pe drum în jos, pe drumul alb, întretăiat din loc în loc de umbrele lungi ale pomilor de pe delături; drumul drag, căci pe-aici îi vin părintii cînd și cînd să-l vadă, oamenii din satul lui, cînd trec spre tirg și Maranda citeodată...

Deoparte și de alta a drumului s'aștern holdele scăldate în pospaiul lunii; colo, departe, e satul care doarme; în vale-i lunca de arini cuprînsă în vâl de ceață; peste riu, în depărtare, se'nșiră una după alta coamele de dealuri și pe după dealuri munții negri și'naltă frunțile cărunte în zîmbetul de lună plină.

„Cum nu-s eu o păsărică, își zicea Sandu, să sbor într'o elipă colo pe Cătălin... să-mi văd satul, casa noastră și-a Marandei și-apoi să mă întorc. — He!... Dar cit e de departe! Unde-s eu și unde-i Cătălin!... Tocmai, coloo... cale îndepărtată!“ — Și închizînd mai de tot genele tremurătoare, privi lung-lung în zărea întunecată, spre piscurile ce-abia umbreau la marginea cerului...

Cu mîntea Sandu se coborî la poalele muntelui; i se părea că vede aeeva cum s'azvîrle Brădățelul în fășii de spumă printre stîncile încrețite.

Dincolo pe mal, sus, e casa lor; uite-o, așa micuță, cu brîul cel negru pe jos, pe la păreți, cu ferestrele date cu roș pe dem-prajur. Colo la cheutoare e cheagul cel de oae, pus de tată-său de mult tare; și sub streșină e cuibul cel de rîndunică... Să-raca rîndunică! Cum cînta de duios pe cumapăna fintinii, atunci

cînd îi cetea el măsii ordinul de chemare!—Uite gardul cel făcut de dînsul! Ei gardule, gardule!—Cam odată cu gardul urzi el dragostea cu Maranda. Și-l păli dor de timpul cînd făcea gardul, dor de cînd mina boii pe brazdă, dor de horă, dor de coasă, dor de codrul verde, dor de cărarea de printre mătăcenii albi, dor de șipotul de peste vale, dor de toată Braniștea și mai dor decît toate îi era de părinți și de Maranda!—Dar casa Marandei?... Se zărește dela dînșii de pe capătul prispei de din sus. Parc'o vede așa pe deal; în ogradă-i iarba mare și prin iarba, dela poartă pîn'la ușă, cărărușa albă.—Și'n casă?... Tot așa; în tindă-i scara la gura podului; oblonul e deschis ca'ntotdeauna; uite se vede coperișul innegrit de fum; de pe lețuri spînzură țarțamuri de funingină și pe stînghia căpriorilor e atîrnată pielea cea de vacă la svîntat... Cit o ridea el pe Maranda cu pielea asta, cînd vorbeau de zestre!—In odae mișoase a sulcină.—Zestrea-i clit pe capătul patului din fund și pe culme-s hainele ei și-ale măsii... Uite-i cațavoica!... Odată cu cațaveica i se arătă în minte și chipul Marandei așa cum era ea atunci... la horă. „Cit de-aprinsă era Maranda!“ Cum îl stringea de degete în joc și se uita pe sub braț la dînsul cu ochii ei cei mari și negri, cu gene lungi!... Amarnic îl încheștă acum un junghiu. Își duse palma deschisă la piept și apăsă tare, tare, să i se mai imblînzească durerea. —„Ai să mă bagi în pămînt, Marando“, rosti el în șoaptă. Scoborîndu-și apoi arma la picior, își răzămă de ușorul gheretei trupul frînt de oboseală și de durere și se lăsă să-l poarte gîndurile mai departe, căci dulce-i pentru fiecare călătoria gîndului pe cărările dragostei petrecute!... Parcă o vedea la adunat... năcăjindu-l la făcutul căpiților; la fîntină... cînd îi răsturna el cofa, ca s'o mai zăbovească; la clătitul rufelor... cînd îl improșca ea cu apă și el de pe mal se dădea în două de dragul piciorușelor dezmerdate de undele pirăului.—Dar atunci cînd venea cu fin din țarnă, cînd i-o scoase Dumnezeu în cale de răsturnă carul în șanț, ziua mare... dar sub nucul cel mare din grădină, unde o aștepta să vie... Aștepta, aștepta, tresărea la orice pilpieală a fronzelor și numai ce-o vedea că vine, pășind încet prin iarba înrourată... Sandu închise ochii s'o vadă a avea cum era îmbrăcată cu bondița cea cu fluturi scîlpitori în luciul lunii, cum își lăsa ea capul pe spate și el îi giugiulea bărbia moale...

Dar atunci, în codrul Cătălinului, la mastacănul cel pletos de pe cărare, unde zicea ea c'are să lese cu limbă de moarte s'o îngroape... cum chicotea șipotul, lîngă dînșii, pe lespede de piatră!...

Sandu își duse mina la ochi și pe nesimțite trecu dela viață la vis—un vis frumos; în urmă somnul îl fură de-al binelea și dormea acum, rezemat de gheretă, cu capul sprijinit pe dreapta, iar cu stînga, petrecută pe lîngă piept, ținea arma strîns...

... De mult îl pindea sergentul Rostopasoă. Ca un paianjăn care așteaptă să-i cadă musca'n mreje, așa stătea el ascuns după un colț de zid, departe în dosul gheretei. Din cînd în cînd, se

itea, trăgea cu urechea, boldea ochii în toate părțile, înăsprea din sprincene când auzea vr'o mișcare încotrova și se trăgea înapoi cu pașii mari, cu minile în vînt, cu degetele reșchirate, cu gura căscată, căscată mare-mare, când îi hrișciea vr'o cizmă pe pietriș.—Și iar mai aștepta un timp, cu privirea pironită spre ghereta lui Sandu și, după umbră, cerca să-și dea cu chiteala cam cum stătea flăcăul.—„Ii cu arma la picior, își zicea el; uite umbra baionetei e la o parte...” Și se'ncorda, și-și zgîia ochii să vadă mai mișcă umbra ori nu?—„E neclintit, nu se poate să nu doarmă. Ia să'ncerc... Un pas, doi, trei, pa... ei, s'a mișcat, fire-ar al dracului! Nu-i de chip... Innapoi!”... Injurînd printre dinți, se lăsă iarăși jos, lingă zid — „Să-mi scot cizmele, că altfel nu merge”.—Se descălță, se desbracă de tunică, ca să fie mai sprinten și se puse iar la pîndă... „De loc... nici c'un vîrf de ac nu-i altfel de cum era. Nu s'a mișcat, mi s'a părut”... Tiptil, tiptil, tot pe vine... ajunsese mai la jumătate cale. Se opri: „Dar de nu doarme? De m'o fi simțit și se prefăce numai că doarme?”—Un tremur îl cuprinse și se lăsă jos, turtă. Stătu așa o clipă și apoi, lăsîndu-se pe brînci, începă a se tîrî cu capul ridicat în spre gheretă. Era fioros, se'ngrozea el însuși cînd își zărea pe alătura de dînsul umbra neagră, mare. Părea o broască uriașă.—Cîțiva pași mai erau de făcut, dar nu mai avea putere. Se opri iarăși.—Teama că Sandu se prefăce îl prăpădea. Încet, să nu simtă, se ridică în picioare și stătu infipt ca un stîlp. I se uscăse ochii decît privise fără să clipească; nici nu mai putea înghiți, așa i se însecetase gîtul. Tremura ca un lunatic din toate încheeturile și-l tăea prin șăle, cînd dădea să pășească mai departe... „Uite mai sînt trei pași, își zicea el; dacă nu m'a oprit la trei pași, înseamnă că nu m'a simțit. Și nu m'a simțit, pentru că doarme. Uite umbra lui, e lipită de umbra gheretei. Doarme răzămat. Dar dacă nu doarme, ci m'așteaptă să pun mîna pe dînsul și el atunci numai să clănțanească *mecanistul*, --pac! și mă impușcă. Da, da, mă impușcă; are tot dreptul; are să zică că n'am vrut să mă opresc la trei pași, cînd a strigat el. E, ei, ei... ce-i de făcut?—Să mă întorc înapoi mai bine, să-l las dracului, decît mi-o ridică viața. Să mă întorc, să nu mă întorc? Ce să fac?”—Ii dădu în gînd să ferească la trei pași alătura.—„A, da! l-am zărit; îi răzămat de ușorul gheretei... Doarme... Da, da, da...” și iar se dădu puțin îndărăt, în virful picioarelor și, indoindu-se de spinare, își mușca degetele de bucurie.—„Cum să fac?... De-ași putea să-i iau arma”—Și iar se mai întindea pe-un picior să-l vadă.—„Uite cum doarme... Da, doarme, doarme...” De neastîmpăr nu-și putea stăpîni inima; o auzea tăcîniad rar și innădușit în piept. Singele îi svinea bîhmit în tîmple... „Da i-ași lua arma!... Doarme... Haide acum!” Și ca gîndul se repezi, smunci arma din mîna flăcăului și-o rupse de fugă, mișelește. Pe loc se trezi Sandu și s'aruncă în copci largi după fugar.—„Dă-mi arma, urlă înfiorînd tăcerea zidurilor, arma!...” Și, înșfăcînd un pumn de piatră, le repezi ca trăsne-

tul în capul lui Rostopască, care se oprise acum cu arma gata să-l străpungă. „Te sfârm, dă-mi arma, dușmane!... Arma!...” și încă un pumn de piatră sburată în fruntea hainului. — „Sgoomot! Sgoomot!” striga prelung santinela de la „Numărul unu”. — Desnădăjduit și dezarmat, Sandu se'ntoarse la gheretă, blăstându-și zilele și ceasul nașterii.

Așteptînd pe cel care trebuia să-i ia locul în primire, stătea acum gîndindu-se cu groază la pedeapsa ce urma s'o tragă pentru adormirea la post și lovirea superiorului; i se arăta în minte Galata cea cu zidurile vinete și cu turlele roșii, mormintul celor osindiți și îngropați cu viață. O vedea așa posomorită și neiadurată, cum auzise de-atîtea ori c'o povesteau cu lacrimi camarazii cei întorși de la osîndă.

„Acolo mi-i capătul vieții”; își zise Sandu. Și suspinînd greu din pieptul zdrobit de durere, ridică ochii înrouați spre lună....

* * *

„Ai avut mare noroc că te-a *subținut* domn căpitan de la compania te. Altfel, spunea domn' sergent major Șindilă că nu scăpai fără cinci ani.—Ce socoți? Vină mare; furt de *ifecte*, lovirea *superiorului* și adormire la post, îi puțin lucru?” Așa sfătuia, pe furiș, plantonul de la ușă, cu Sandu Hurmuzel, care aștepta de vre-o citeva zile, în închisoarea regimentului, ceasul plecării la Galata.

„Măi camarade, să n'ajung să mai văd ziua de mîni, dacă știu eu de rostul lucrurilor, pe care zice domn' sergent major că le-am îndosiat eu și c'ar fi găsit din ele la mine în raniță. Eu trei zile în șir am făcut gardă, neschimbat; de Marți sara, până a treia zi dimineața, eu n'am dat prin companie.—În lipsa mea s'au găsit *ifectele* ascunse în podul companiei și-o cămeșă în ranița mea. De-s vinovat eu de asta, să mă trăsnească Sfîntul Ilie cu foc, să ard acu, ca păcura: asta-i năpastă, măi frate, îi răzburarea dușmanilor mei,—pedepsi-i-ar Dumnezeu și le-ar da bine, cît bine mi-au vrut ei mie... De Marți sara până Vînci dimineața, două zile și trei nopți, eu n'am avut hodină preț de o noapte în totul lui tot.—S-au schimbat două rinduri de gardă, și eu am rămas de pedeapsă... căci cel mare și cu pulerea oricînd găsește vină nedreaptă celui mic.—Of! Măi camarade! Crede-mă că numai noi ne știm crede durerile unul altuia! De vre-o săptămînă, urmă Sandu întiuizîndu-și gîtul slab, mă doare în piept de una. Din ce mi-o fi venit durerea asta,—nu știu; că eu, de cînd eram copil, până acum n'am ștint ce-i boală. Am răbdat cît am răbdat, dar m'a răzbit durerea; m'am dus Marți dimineață la *fermelie*, m'am arătat lui domn' căpitan doftor; el numai s'a uitat la mine și pe urmă a poroncît sergentului să mă poarte de trei ori „pas alergător” impregiurul fermelei, c'am să mă fac sănătos tun.—Cum îți spun, m'a luat la alungat, și cînd m'a lăsat din fugă, de nu mă propteam de-un stîlp de la garduț,

cădeam; negru mi s'a făcut înaintea ochilor și-am prins a vărsa sudori, de m'am făcut pic de apă, tot. Rău 'mi-era, măi tovarășe, rău ca și-acu. Și zicînd, își șterso cu mîna sudoarea rece, ce-i năboiesc fruntea.—Noroc de bietul Fulger, m'am rugat de dinsul... bietul Fulger!—Își lăsă privirea în jos cu milă.—Bun om!... M'am rugat de el și mi-a făcut bine cu'n gologan de-am luat un păhăruț de rachiu cu chiperiu, l'am băut și parcă mi s'a mai tăiat durerea.—Sara, m'au băgat în gardă—și-am tot făcut de gardă; mereu, mereu m-ajungea ceasu'. Și-așa mă săgeta prin piept, mă camarade, de nici nu puteam răsufla cîte-un răstimp. N'am mai spus nici eu nimănu, căci, dă, nu m'a găsit el doftoru bolnav, dar domn' caprariu, ori domn' sergent erau să mă găsească!—Am ținut și eu ca cu dinții și-mi făceam datoria mea, serviciu în *răgulă*; dar cînd a venit Joi sara domn' sergent Rostopască ca șef de post, am gîndit așa că mă dă gata până 'ntr'un ceas. Eu, muncit, nedormit, chinuit de durerea asta, umblam ca sfirdeaza, doar i-oiu fi pe plac. Dar el, care de-ar avea o putere m'ar sfișia,—răpede mi-a găsit greșală și m'a pedepsit să-i fac „la ceas” în două rînduri delaolaltă—schimbul al doilea și al treilea din noapte.—Am ținut schimbul întăiu și ca vr'un ceas din celălalt și nu țî-oî putea spune cum m'au luat pe mine gîndurile pe dinnainte, că m'a furat somnul nu știu cum, și-am adormit.—Păcatul meu, așa a fost să fie!—He, mare păcat, mă camarade! Și doar nu m'am pus anume să dorm, cum fac alții, că-și petrec curaua de la armă pe după git și dorm fără grijă. Nu. Eu mă uitam că-i lună, frumos, mîndreța gîndurilor mi-a urzit un vis și din vis jaca unde am agiuns.—Și de nu era domn' sergent Rostopască, care să mă pască și să mă năpăstuească și de tălăhărie, poate n'ași fi agiuns ziua asta! Dar așa, el de cînd mă adulmecă!“

Sandu tăcu și se lăsă cu fața în sus pe patul cel de scinduri goale gîndindu-se la cei ai lui; ce-or fi făcut, cînd vor fi primit vestea de la dinsul!...

„De ce nu te-ai rugat de iertare lui domn' sergent Rostopască? întrebă camaradul.

Sandu i-aruncă o căutătură urită așa prin colțul ochilor.

—Ce vorbești, mă tovarășe?! Nu m'am rugat eu de iertare nici lui domn' maior, care se cheamă că m'a judecat, necum lui domn' sergent Rostopască; să știu bine că m'or spiozura, nu mă calicesc la nimeni. Las, îmi trag eu pedeapsa orînduită de dinșii pe lumea asta, dar dincolo... ne-a răsplăti pe fiecare după faptă Dumnezeu cel sfînt și drept! Dar acum, urmă el ridicîndu-se în capul oaselor, de-ar veni tata și mama să-i mai văd, că, cine știe de m'oi mai întoarce de unde m'or duce să-mi trag fapta! Și doamne, tare mi-i rău. Parcă-s bănut, așa mă doare trupul tot. Oh! mi-i sete, îmi arde inima de sete și n'am mîncat mai nimic de vr'o săptămînă de zile. Pinea am dat-o, în fiecare zi. Pe asta de azi o am colea”, —și aplecîndu-se spre capătul celă-

Ialt al patului, scoase dintr'un sac vechiu de pesmeți o bucată de pine și i-o întinse camaradului, care dădu fuga și-i aduse o gamelă de apă rece. Sandu, istovit de sete, apucă tremurînd tinicheaua cu amîndouă minile și, punînd-o la gură, o deșartă într'insul, sorbind toată apa până 'ntr'un strop. Pe urmă camaradul încuă ușa pe dinafară și se puse să-și molfăie în tihnă coaja cea de pine.

Soarele trecuse de prînzul cel mic și inoș Matei cu mana Ioana nu mai soseau. Mai trecu ca vr'un ceas-două; nu mult și sună masa. Sandu desnădăjduise: „De bună samă că n'au primit scrisoarea, și de n'or fi primit-o, is prăpădit... Ce mă fac eu? Cînd am să-i mai văd? Mai au ei putere să umble pe drumuri? Cum mă duc eu fără de-un ban, printre străini! Durnezeule, aibi milă și 'ndurare de mine cel horopsit și năpăstuit... adă-i, Doamne!“ — Și umbla Sandu de colo-colo și se frămînta ca omul în așteptare. Din cînd în cînd asculta la ușa să vadă nu s'aude vr'o vorbă așa mai răgușită ca a tată-său. Nimic, decît glasul țîlîit al vr'unui ofițer, ori bocăneala cizmekor plantonului. — „S'a ales că nu mai vin“, își zicea el, privind aiurit la pulberea care dăntuia în dunga luminoasă, ce străbătea printre gratiile ferestrei mici și s'asternea ca o horbotă albă pe piatra rece. Deodată niște pași repezi s'auziră apropiindu-se; lui Sandu-i sări inima: „De bună samă c'au sosit...“ Choia se'nvîrti scîrțîind, și ușa se deschise în lături, cît îi de mare.—Era caporalul de gardă. Ți înștiință să se pregătească de plecare.—Sandu, gemînd, își puse sacul de pesmeți pe după gît și lăsfodu-se în genunchi, începînd să șoptească „Tatăl nostru“, mișcînd repede buzele-i arse. Abia-și isprăvi ruga, cînd ușa se deschise iarăși și caporalul, apropiindu-se de dînsul fără a zice vr'un cuvînt, îl căută cu demănăntul să vadă de n'are ascuns ceva prin sîn, prin buzunare... Nu găsi nimic decît un inel într'un colț de batistă, în sacul de pesmeți.

„Ce faci cu inelul ăsta mă? întrebă răstit caprarul, cercîndu-l pe degetul său.

— Mă rog 'mnevoastră, domn' caprariu, să nu mi-l luați, c'atita mîngiere am și eu la viața mea.

Caprarului i se făcu milă și, cum nici nu i se potrivea, i-l dădu, poftindu-i drum bun.

— Trăiți, don' caprariu“, îngăimă Sandu cu glasul sfirșit și pășîntre cei doi camarazi, care-l așteptau cu baionetele la armă.

Nici nu-și mai dădea samă ce-i cu dînsul. Durerea și rușinea, cînd se văzu între puști, îl coplesiră. Trecînd prin șală, i se păru că-l trase cineva de haină; își intoarse ochii într'acolo, zări pe Fulger că-i întindea ceva cu mîna închisă.

„Ține, frate Sandule, îl șopti el, strecurîndu-i în palmă doi gologani, prețul pînii sale de pe zina aceia; anume și-o vindu-se ca să-i dea ceva tovarășului său la plecare, că-l țeția bolnav și lipsit.

— Bun cști, mă Fulgere!“ rosti Sandu și nimic mai mult.

căci amindurora li se infierbintară ochii de duioșie. În urmă, eșiră afară din sală; și, cum așteptau să le dea îndreptările pentru drum, numai iaca o căruță cu boi se opri la poarta căzărni. Era moș Matei și cu mama Ioana.

„Să le dau drumul? întrebă santinela dela poartă. Sandu, cu ochii înecați în lacrimi, se'ntoarse către caporalul de gardă și-i zise rugător: „Trăiți, domn' caprariu, lăsați-i să intre, c'au venit să mă vadă“.

— Să intre“, strigă caporalul.

Sărmanii oameni! Nu știeau cum'or călca s'ajungă mai răpede la diusul. Parcă-i părăsira puterile, cînd își vazură feciorul într'asa hal.

Mama Ioana isbucni în plîns, iar moș Matei, clipind des-des, oftă din toată durerea și luîndu-și palăria de pe capu-i alb, rosti cu glas de jale: „Dragul tatei! Mai bine te giseam în sicriu, decit te-aflam în așa stare! Amărite-ni-s zilele Sandule!— Spune-ne și nouă unde te duci și ce-ai păcătuit, de-ai picat la așa grea osîndă?“

— Ei, fată, ce-am păcătuit v'or spune alții, că eu n'am vreme. Unde mă duc? Știți; la Galata pe-un an de zile!...

— La Galata, pe un an de zile! urmă bătrînul cu mina la gură; și, aruncîndu-și privirea pe sub sprincenele sure, căta la Sandu de parcă nu-și credea ochilor, cum era el îmbrăcat în haine de batjocură, slab, cu buzele arse, cu fața galbănă ca de mort.— Dragul nostru, și ne scrii, pe cum te afli; scrie-ne cînd te-a prinde dor de noi, căci să știi bine că ni s'ar sferși zilele pe drum, tot venim la tine!

— Hai, plecați la gară, strigă un ofițeraș de pe scările înalte. Ce'nsamună ciorovăiala aia acolo?

— Mă rog matalo, domnișorul, grai moșneagul cu pălăria la piept, mai îngăduiți puțin.— Hai, și tu, măi babă!

— Ce-i, moșule?

— Ne rugăm 'mnevoastră, domnule grad, și eu și baba, cuvîntă el arătînd spre mama Ioana ingenuncheată,—băcetaul îi feciorul nostru și-i slăbuț sărmanul; nu-l mai pedepsiți așa de parte; nu ni-l pierdeți, c'atita odrasă avem și noi; fie-vă milă de bătrîneța noastră; nu ni-l răpiți, rugămu-ne, că ni-i drag, dragoste negrăită!!

— Lasă rugămîntea, moșule, zise ofițerul, trăgîndu-și cu nepăsare musteața încovrigată printre degetele-i lungi și subțiri. Fapta feteiului dumitale nu se iartă. Haide, marș de-aici!

— Să trăiți, dar, domnule grad, lăsați că l-a erta Cei de sus“.

În vreme ce mătușa Ioana își lua ziua bună dela Sandu, scaldîndu-i fața în sărutări de lacrimi, moș Matei se scotoci în chinii să-i dea ceva de cheltueală. „Ți-om mai trimete noi“, grai el s'arîndu-l pe amîndoi obraji și apoi, ștergîndu-și ochii umezi cu mineca cămeșii, îl petrecu până mai încolo în plînsetul de isbeliște al mamei Ioana... În urmă, se opriră bătrîni privind printre lacrimi cum li se ducea feciorul osîndit între spângi...

* * *

Era în ziua de Sin-Petru, la vr'o două săptămîni după plecarea lui Sandu. Moș Matei și cu mătușa Ioana au fost la biserică, s'au rugat cu credință pentru fecior, au aprins luminare la icoana lui Sfîntul Gheorghe, pazitorul ostașilor, au dat leturghie, au ingenuunchiat la ușa altarului să le fie primită ruga, au mi-luit pe săracul dela poartă, însfirșit toate cele cuvenite le-au făcut și se simt oarecum mai ușurați la suflet în clipile aceste de odihnă, sub cireșul cel bătrîn din grădină, în iarba mare.

A fost și Maranda la biserică și acum s'a abătut pe la dinșii să întrebe de n'au primit vr'o veste dela Sandu, căci «Doamne, zicea ea, în vr'o trei nopți dearîndul am visat împușcînd și cică îți vine-o veste, cînd visezi așa».

«Nuu, nu; n'a venit, fata mamei, răspunse mătușa Ioana clătînd din cap, îngrijorată. Rău l-am visat și eu astă-noapte; parcă trecea printr'o apă mare tare, printr'un puhoiu cu nă-hlapii cît omul și cînd de cînd să se'nece, cînd de cînd să se'nece... și eu țîpam de s'a trezit Matei în rîcnetul meu.

— Aracandemine mătuș'ăi! făcu Maranda, urît vis, ducă-se pe pustii!

— Așaa... puica bătrînii!»

În vreme ce ele-și spuneau visurile, moș Matei ciugulea cîreșe de pe crengile aplecate și se gîndea la vremea cînd a răsădit el cireșul... «Eram copilandru... mă bătea fericea!» — Oftă lung și i se păru că n'tr'un oftat își povesti toată viața, viața întregă de-atunci și până azi. — Rupse apoi cîteva crenguți încărcate de cireșe negre, strălucitoare de negre, cu cozile lungi și prîose în smocuri-smocuri printre frunzele dințate. Dădu Maran-dei, dădu Ioanei și pe urmă se lăsă și el lingă dinsele, pe iarba înflorită; stăteau așa tustrei scăldîndu-și sufletele întristate în lumina caldă ce se revărsa ca o mîngiere dulce dela soare, și vorbeau de Sandu..

„N'ai mai tras în bobi, măi babă, să vezi cum mai pică, zise moș Matei într'un timp; ian fă răpede de adă sita și grăunțele“.

S'a dus mătușa Ioana, a adus sita, și-a pus-o pe brațe, a numărat patruzeci și unu de bobi: „Bine știți, bine giciți“; i-a menit, i-a despărțit în două grămejoare și-apoi cîte patru, cîte patru a tot dat de-o parte, și la urmă a eșit „bucuria“. Da, bucurie.

„Cică bucurie?“

— Păi, iaca... vezi...

— Ei, ș'apoi nu vi-i a crezării? întrebă moș Matei, stînd eu fața în jos, cu capul între mîni. Dar atunci cînd îmi rătăcisem boii, n'ai tras tu în bobi și-a căzut „bucurie“? Nu i-am găsit în scurt?

— Găsit... găsit!

— Mai trage-odată, să vedem cum mai pică.

— Iaca mai trag odată“.

Tot așa : patru, patru... și la urmă scoate «bob sositor»—
Și-a făcut cruce cu stînga mama Ioana, și-a dus apoi mina la gură și se uita cu ochii pierduți de bucurie cînd la moșneag cînd la Maranda.

„Mare poznă... oare ce să fie ?

— D'apoi ce să fie, măi femee, ia l'or fi *libirat* de-acolo, mai știi? 'Or fi găsit că nu-i vinovat, că-i prigonit, că-i năpăstuit și i-or fi dat drumul...

— Chiar așa-i, mamă Ioană, așa-i cum zice moș Matei ; de n'o fi așa, iacătă-i vedea. — Și-i era așa de bucurie Marandei de rupea vorbele și mai nu putea spune ; se'mbujorase la față de parcă chiar l-ar fi văzut pe Sandu venind.

— Ia să mai trag și-a treia oară, c'apoi drept s'alege“.

A tras și a treia oară și la urmă... „Doamne ferește“, a eșit «bobul scîrbii, scîrba cea mare». — Pe loc li s'a stricat inima la tustrei.

„Ptiu, ducă-se pe pustii, tocmai la a treia oară a scos-o dracul !

— Moșnege, moșnege !... Asta-i cu temeiu, că-i de-a treia oară !

— Eu zic că s'au deochiat bobii, unde tot ne-am mirat noi...

— Stăi, stăi, măi babă ; ai uitat, bre, să suflî peste sită ; iaca nu-i bun !... Căutătura își are socotelile ei ; de n'o faci cum trebuie, îi mincinoasă...

— Oare, zău, n'am suflat ?

— Nu ! răspuneră cu grabă moș Matei și cu Maranda.

— Atunci mai trag odată“.

A suflat de trei ori peste sită, a merit bine, a tras cu bă-gare de samă și-a picat „veste dela drum lung.“

„Ei vezi, bre Ioană ? Te-ai pripit mai adinioare și ne-ai tras bob mincinos. De nu băgam eu de samă, așa-i că rămîneam toți cu inima înglodată ?

— Minciună să fie și mincinoasă să fiu eu... numai să ne bucure Dumnezeu și Sin-Petru de azi, zise mama Ioana, făcîndu-și cruci mari și multe.

— I....că bine-mi pare, de-acum mă duc și eu, mamă Ioană, acasă ; mă duc că m'o fi așteptînd mama. Să vă bucure Dum-nezeu !

— Și pe tine, puiculiță !

— Mai vin' pe la noi, Mărînducă, strigă moș Matei scutu-rîndu-și barba, căci i se cățarase niște gujulii de prin iarbă.

— 'Oi mai veni, răspunse Maranda, sărînd pîrleazul.

La vr'o săptămîină după asta, intr'o sară, numai iaca moș Matei la poartă.

„Ce-i moșule ?

— Hai, tu fată, de ne cetește, că ni-o picat o hirtie dela Sandu.

— Taaci ?

— Așa zău... Doar, fată hăi, bobul nu te mințește ; cum ți-o eși să știi c'asa i... Bucurie de ți-o cădea, bucurie ai să ai ; veste !.. veste“.

Intr'o clipă erau toți trei, moș Matei, mama Ioana și Maranda, pe prispă afară. Batrinii așteptau cu nerăbdare și fata începu a le ceti cu glas tremurător :

Dragii mei părinți,

Doresc ca mica mea epistolă să vă întimpine pe toți cu sănătate. Despre mine veți ști că năcăjesc rău cu viața, dar nădăduesc că m'a ierta Dumnezeu mini-poimîni. De cînd am intrat aici, durerea mi s'a înăsprit din ce în ce tot mai rău și acum mi-aștept sfîrșitul din ceas în ceas.

V'ași ruga să faceți o osteneală și să veniți la mine, să vă mai văd înainte de-a închide ochii ; dar nu știu de-oi mai duce-o până mini la un apus de soare. Și doamnă, țara-ași vrea să mă strîngă Dumnezeu cît mai de grabă, să nu mă mai chinuesc, dar mi-i jale că n'am putere să mai îndur amarul măcar o săptămînă, s'apuc să-mi ție lumina mama !

„Dragul mării, dragul mării!“ oftă Ioana hohotind de plîns în pumni...

Și mi-i jale, greu mi-i jale, c'am să mă sfîrșesc departe de Braniștea, printre străini, și doru-mi-i de 'mnevoastră, de sat, de codru Cătălinului.—Să mă bocești, mamă, și să zici în vîrs duos, că ai un fecior departe și-a trimes răvaș că nu mai vine cît o fi soare pe lume !

Și de tata m'ași ruga, de-o fi să-mi facă vr'o pomenire de sufletul meu, faci-mi după cum o vrea și cum l'a lăsa inima ; cu limbă de moarte insi-i las cuvînt după inima mea : să-mi înjuge boii la car și să-i dăruiască lui Fulger.

Și Marandei mă rog să-i spuneți să nu-mi mai tragă nădejdea și să nu mă mai aștepte sara, la cheutoare... Ci primească dezlegarea giurămîntului și mărite-se cu bine, că...

Aici Maranda se opri din cetit ; un tremur o cuprinse, graiul i se stinse în plîns, un plîns nestăpînit.

Mama Ioana, căzută la pămînt, tînguia în bocet lung pe nevăcutul ei fecior ; iar moș Matei, cu capul în piept, clipind des-des, lăsă să-i lunece dealungul obrazilor două lacrimi grele ce i se sfărmară în stropi de-argint pe barba-i albă !..

Ioan I. Mironescu.

Un om

Rămas bun, biete mâni de trudă
Atita vreme asudate,
Ce stați pe pieptul slab acumă
Întaia dată 'ncruciate.
Ostaș al sfintei munci depline,
De-acum pământul te așteaptă,
La judecata cea din urmă
Tu vei găsi cumpană dreaptă !

Cinstită slugă credincioasă,
Vor odihni a tale moaște,
Doar' glia neagră și mănoasă
Atit de bine te cunoaște...
Închișii ochi n'or să mai știe
Și nu s'or tulbura de jale,
Cind cai străini vor paște iarba,
De pe movila gropii tale.

Azi nu mai e îngust bordeiul
Sa 'ncapă jalea ta amară,
Din iconița ei Preasfinta
Te vede cea din urmă sară....
La cap un muc de luminare
Învie 'ncet și dă sa moara,
Asemeni visurilor tale
În sufletul de-odinioara!

Numai o baba milostiva
Îți străjuie la căpătie
Și pe carbunii din jertfelnic
Așează boabe de tamiie.
De pe blidar un biet opaiț
Își joacă para tulburată
Pe fața strinsă supt barbă
C'o legătura 'mprumutată.

Încet s'apropie de tine
Și-ți pune-un ban în mina slabă,
Îi tremură durerea 'n gene
Și 'ncepe-a plînge biata baba....
Îi fură tinguirea vîntul
Ce bate 'n drumul lui fereasta:
— Vai de norocul tau, vecine,
De ce-ai mai fost pe lumea asta?...

S'abat in mintea ei batrîna
Frînturi din rostul tau pe lume,
Cum doi baeți ți-s slugi departe
Și nu le-ai mai știut de nume.
Din trei feciori ce-aveai, războiul
Ți l'a 'ngropat pe cel mai mare,
O fată-i moarta de rușine,
Nevasta ta de supărare.

Se sbate 'n sfeșnic lumînarea
Și moare 'n stîngere domoală,
A adormit în lacrimi baba
Și capul i-a căzut în poala....
Prin geamul spart clipește luna,
O clipă numai se arata
Și 'n perna ei de nori ș'ascunde
În pripă fața rușinată....

Un popă 'n grabnice tropare
Te va petrece dimineață
Și poate nimeni nu va plînge
Plecarea asta din viața....
De lîngă șură rîzimată,
Te va privi muncita sapă,
De-ar ști vorbi surata bună,
Amar te-ar prohodi la groapă:

*O viață 'ntreag 'am fost tovarăși
În ploi și 'n arșiță de soare,
De truda palmei tale aspre
Eu m'am făcut strălucitoare.
Sclipirea mea spune rușinea
Și jalea care mă purta,
M'ai frînt de glia tuturoră,
Dar n'am săpat moșia ta !*

Oetavian Goga

Malaria sau Frigurile

Malaria este boala infecțioasă cea mai răspândită în țara românească. A existat în timpurile vechi cel puțin tot atât de răspândită cât și astăzi. Este probabil că exista mult mai înainte decît s'a scris în cărțile vechi de medicină sau cronici, pentru că se vede în timpurile noastre că cultura pămîntului și malaria sînt doi factori care se influențază mult reciproc, boala dezvoltîndu-se mai mult unde nu este o cultură, scăzînd și stîngîndu-se cînd cultura îi ia terenul.

Zeita febrelor—*Mefitis*—avea un templu pe muntele capitolin. Era reprezentată ca o ființă grozavă, slabă, pe jumătate goală, cheală, cu pîntecele mare și cu vinele umflate.

Scrisoarea lui Horatius către Maecenas (Epist. lib. I Ad Maecenam), arată că malaria juca un rol social serios pe vremea imperiului. Horațiu roagă pe Maecenas să-i mai prelungească concediul ca să poată sta departe de Roma cîtă vreme căldurile sînt prea mari, cît timp se coc primele smochine și fețele devin palide de friguri, cîtă vreme *designator* (șeful pîmpelor funebre) cu ajutorii săi negri are mult de lucru și sînt la ordine zile deschiderile de testamente.

Malaria este una din boalele infecțioase cele mai răspîndite, cu toate acestea răspîndirea ei pe fața pămîntului nu este egală. Este mult mai deasă în regiunile ecuatoriale și scade proporțional cu latitudinea la nord și sud. Linia temperaturilor de vară de 15°—16° face limita superioară pentru dezvoltarea boalei. Boala este de obicei endemică într-o localitate și cu izbucniri din cînd în cînd; uneori se poate întinde și ca o epidemie.

În unele țări, în care erau multe cazuri mai înainte, astăzi aproape nu mai sînt.

În Europa, Rusia are un întreg teritoriu atins de malarie. În România, e bîntuie mai toată țara de la Dunăre și Prul pînă în munți; în Austro-Ungaria, de-alungul Vistulei și Dunărei, Tisei, Dravei, Savei etc. În peninsula Balcanică, Albania și Grecia cu insulele sînt grav atinse. În Italia valea Padului și coasta

de vest. În Spania coasta sudică și vestică. În Franța partea de sud și de vest și mai ales acolo unde se adună sarea. În Germania partea sud-vestică pe malurile Rinului și ale Dunărei. În Belgia mai multe mici focare. Norvegia este aproape liberă; în Suedia s'au constatat mai multe cazuri.—La noi în țară malară este cunoscută de mult. Ovidiu*) se plînge de tărîmul băltoș, de mlaștini care îi dau „flori cu delir”.—D. Hasdeu spune în „Cuvente din bătrîni” că Rominii din Temișana din epoca Gepizilor considerau febra ca cea mai teribilă „drăcoaică”. În textele mähăcene, scrise de preotul Grigore între 1580—1619, se află o conjurațiune menită să gonească pe dracul, adică frigurile, afurisindu-se dracul din apă. În secolul al XVII-lea Iașii erau bîntuiți de forme grave de friguri. În anul 1641 Vasile Vodă cere orașului Bistrița să-i trimeată la Iași trei meșteri Zidari; doi din ei au murit de friguri rele. Principele Dimitrie Cantemir, în descrierea Moldovei din 1716, spune că după credința Moldovenilor dracul frigurilor locuiește în bălți și frigurile prin mulțimea și urmările lor sînt mai rele de cit ciuma. La finele secolului al XVIII-lea străinii ca doctorul A. Wolf și Haquet descriu diferitele forme și bîrțile întinse din jurul Iașilor, Adjudului și Focșanilor. Doctorul C. Witt (1828—1829) observă că unele forme ale frigurilor au fost confundate cu ciuma. În timpul războiului Crimeei, medicii militari francezi descriu focarele din Dobrogea. Wilkinsohn, tradus în franțuzește la 1824, zice că din cauza malariei Românul este greoi, moale, fără pasiuni violente, fără energie, cu repulziuni contra muncii fizice și intelectuale. Doctorul Virnav, în 1836, dă descrierea malariei, pe care o numește friguri ungurești, friguri gastrice, mai dese primăvara, friguri intermitente de vară mai dese în Iași, friguri de toamnă mai rezistente și care produc adeseori stări de slăbiciune și moarte. În anul 1845 V. Alexandri descrie starea malarică a orașului Iași în articolul „Iași în 1845” și în poezia „Bahluiul, meditație mlaștinoasă”. Există în popor multe medicamente și descințe foarte vechi în contra frigurilor și a răsutului.

În ceea ce privește dezvoltarea malariei, se da altă dată o importanță mult mai mare condițiilor climaterice și telurice. Varone, Columella au scris despre influența climatei și a solului, lucruri care sînt și astăzi relativ adevărate. Căldura, umezeala și vînturile pe de o parte, materiile organice-conținute în sol, constituția solului și ridicarea lui pe de altă parte au influență incontestabilă, dar nu în felul cum se credea altădată. Influența temperaturii se vede după frecvența malariei în diferitele anotimpuri. În ținuturile cu malarie relativ ușoară, maximum bolnavilor și al morților cade primăvara și toamna. Vara este o scădere mare și iarna se atinge minimum.

*) Istoria Igienii în România. I. Felix.

Nu numai numărul, dar și gravitatea cazurilor suferă aceeași variație cu diferența că febrele de toamnă sînt mai grave ca cele de primăvară. În anii mai călduroși malarია este mai gravă decît în anii mai reci. Numai căldura însă nu este suficientă pentru producerea malariei, pentru că sînt țări calde în care nu este boală și s'au observat epidemii și în timpul iernii.

Umezeala aerului și a solului joacă asemenea un rol important în focarele de malarie. Epidemiile sînt mult mai grave după ploii, mai mult în verile ploioase decît în cele uscate. La noi în țară, în anul 1897 și 1898, cînd au fost revarsările mari de ape, numărul cazurilor de malarie tratate de medici a fost mult mai mare, a trecut de 250.000, pe cînd în anii precedenți și urmatori au variat între 149.000—178.000. Dacă umezeala trece oarecare limite, epidemiile scad. În țările ecuatoriale, malarია este mult mai de temut la începutul și cu deosebire la sfîrșitul epocii ploilor, cînd aerul și solul s'au uscat în parte. Roua abundentă are același rol. Uneori umezeala solului nu e aparentă, apa subterană este foarte superficială. Bălțile, lacurile, băltoacele, locurile joase expuse inundațiilor au făcut chiar să se dea boalei numele de paludism, febră palustre. Cu deosebire nesănătoase sînt lacurile sărate de pe malurile mării. Se consideră ca o probă pentru rolul care-l joacă bălțile faptul că malarია dispăre în locurile în care s'au secat bălțile.

Dar numai umiditatea, numai bălțile nu sînt suficiente pentru explicarea malariei, pentru că sînt o sumă de localități cu bălți bogate în substanțe organice, în climatele temperate sau subtropice, în care nu se cunoaște malarია: în noua Caledonie între altele, în Pampasele riului la Plata, etc. Pe de altă parte, cazuri grele de malarie apar deseori în localități care nu au umiditate de loc: agro romano, Pendjab, platoul Castiliei noi, Iranul.

Se crede că vînturile intr'atîta au un rol, intrucît răspîdesc pe o întindere mai mare miazmele.

Altădată se da *solului* o importanță așa de mare în dezvoltarea malariei, încît malarია a fost considerată ca o boală telurică. Experiența arată că marinarii, atît cît stau numai pe vase, oricît de nesănătoase sînt coastele, nu capătă frigurile. În campania franceză din Madagascar, pe cînd trupele de uscat erau decimate, pe vase, la 300 metri de țărîm, nu s'a observat nici un caz. Experiența lui Salisbury cu pămînt malaric transportat intr'un ținut liber, și care a produs boale în două cazuri, ar dovedi în mod experimental influența solului. Lucrările pămîntului, chiar în locurile unde mai înainte nu era malarie, arată importanța solului (șosele, căi ferate, fortificații, canalizări, deschideri noi de brazde, desființări de păduri). Cu cît pămîntul este mai necultivat, cu atît malarिया e mai frecventă (cimpia romană).

Compoziția geologică a solului, și anume porozitatea lui, ar avea importanță intru cît ține mai multă umezeală.

Dispozițiunea suprafeței are o influență fundamentală asupra malariei, tocmai din cauza că de această dispozițiune depinde distribuția umezelei. Asemenea bogăția în resturi organice ar face unele regiuni periculoase.

Se cunosc și epidemii datorite condițiilor speciale ale caselor.

Mai înainte se considera că înălțimea unei regiuni deasupra nivelului mării, ar avea importanță relativă și în raport cu scăderea temperaturii și a umezelii.—În Germania limita ar fi la 4—500 m. în Italia 1000 m., în Himalaia, Ceylan până la 2—2500.—Ridicarea prin ea însăși ar avea deasemenea un rol important chiar în localitățile atinse de paludism, pentru că din observațiuni nenumărate rezultă faptul că agentul producător al boalei se ridică numai la o înălțime mică deasupra pământului.

În scurt, factorii înșirați: căldura, umezeala, solul, favorizează dezvoltarea malariei, dar prin ei însăși nu sînt suficienți să o producă, nu au de cît importanța unor împrejurări ajutătoare pentru dezvoltarea, înmulțirea și activarea unei alte cauze specifice. Așa și numai așa se explică de ce ținuturi în condițiuni climatice și telurice identice, sînt une-ori atinse, alte ori nu de malarie, așa se explică de ce localități fără aceste condițiuni au malarie, așa se explică epidemiile care se întind peste ținuturi înainte lipsite, de obicei, de malarie.

Acest agent specific este *parazitul malariei*. Ideia că malarie este datorită pătrunderii în organism a unui contagiu viu este veche și enunțată cu precizie de către autorii vechi ca *Vitruvius*, *Varone*, *Columella*, *Lancisi* credea că sînt niște vermișori și cere examinarea singelui, deși spune că singur nu a găsit. În secolul trecut s'a făcut cele mai multe eforturi și la 1880 *Laveran* singur reuși să-l descopere. La 6 Noembrie 1880, *Laveran* era detașat cu serviciul în Constantia (Algeria) și căuta să vadă cum se produce pigmentul negru în singele omului viu, pentru ca să completeze cele aflate în singele din vasele cadavrelor. El găsi acele formațiuni particulare care conțin pigmentul, formațiuni pe lângă care trecură mulți patologişti; dar avu meritul să le recunoască natura parazitara, să se convingă de aceasta și să convingă și pe alții într'un moment dificil, atunci cînd se admiseseră aproape de toată lumea științifică *bacilul malariei*, descris de *Klebs* și *Tommasi-Crudelli*. La 1885 ajunse ceva mai cunoscută descoperirea lui *Laveran*, grație lucrării unor autori italieni, *Marchiafava* și *Celli*. Apoi un alt autor bine cunoscut *Golgi*—legă formele parazitului de unele forme de friguri. De atunci studiul parazitului se făcu din ce în ce mai complet, se studiă acțiunea chininei, unitatea și multiplicitatea parazitului, între alții de către *Koch* care a cercetat, în Italia și Africa, existența lui în afară de organismul omului. Aflarea unor parazite asemănătoare în singele păsărilor și reptilelor de către *Danilevski*, *Koch* și alții, înlesni aprofundarea cunoștințelor despre parazitul uman.

Hematozaurul—plasmodia malariei, este o ființă unicelulară, care se dezvoltă pe sau în globulele roșii din sânge, este parazitul acestora.

În studiul cauzelor malariei sînt 3 descoperiri esențiale: a) descoperirea parazitului de către Laveran, b) descoperirea dezvoltării parazitului în interiorul omului bolnav de Golgi c) descoperirea dezvoltării lui în afară de organismul omului, în organismul intermediar, în țîțar, de Ross, Manson, Koch, etc.

Formele tinere ale hematozaurului posedă mișcări amoeboide mai mult sau mai puțin v.i., pe cînd indivizii adulți își schimbă puțin forma, și atunci nu prin prelungiri ci prin contracțiunea unor straturi. De aceea nu se poate vorbi de o formă tipică a parazitelor tinere, de oare-ce se schimbă chiar în timpul observațiunii. Numai cînd parazitul moare ia forma unui inel sau a unui disc. Se înțelege de ce formele tinere intra-globulare sînt mai mult turtite, pe cînd cele adulte îndată ce au părăsit globulul roșu iau forma sferică. În unele stadii de dezvoltare parazitul ia forme de semiluni, fusuri sau forma ovală.

Mărimea parazitului variază după vîrstă de la 1—12 miimi de milimetru. Trăiesc de obicei cîte unul într'un globul; în unele specii se întîmplă des cîte 2—6 și mai multe să ocupe un globul roșu de sânge.

Corpul parazitului este incolor și în preparate microscopice de sânge proaspăt se prezintă ca un corpuscul omogen, hialin, ca o pată cu un contur subțire, delicat. Sînt greu de văzut cînd nu au încă pigment, sau cînd au prea puțin și cu toate acestea este o speță a febrei mai grave la care se vede în sânge numai forme de acestea, celelalte stadii de dezvoltare petrecîndu-se în organe. Pigmentul care nu este altceva decît produsul de digestune al emoglobinei cu care se nutrește parazitul, se găsește sub formă de puncte mici ca o pulbere fină, sau granulații mai mari, sau bețișoare, ghemuri sau conglomerate mai mari. Pigmentul este negru în masă mai mare, brun roșietic în granulațiile mai mici. Pigmentul se mișcă cu parazitul și mai are și o mișcare proprie, care se observă și cînd parazitul este degenerat. Cîteodată se vede în hematozoare și hemoglobină nedigerată. Pigmentul se așează sau în mod neregulat sau în formă de coroană în interiorul parazitului sau se grămădește la centrul lui.

Uneori pe lângă formele descrise ale hematozaurului se văd parazite pe cale de diviziune, avînd forma unor flori cum este romanita, mușetelul, cu pigmentul în mijloc. După așezarea și numărul frunzelor se disting deosebitele specii. Mai rar se văd în singele proaspăt hematozoari rotunzi cu una sau mai multe prelungiri subțiri ca niște bice, cu o mișcare puternică și cîteodată bice de aceste—flagelă—libere. Aceste flagelă sînt elemente masculine în reproducerea sexuală a parazitului. O altă formă, care se vede numai în unele cazuri de malarie, sînt semi-lunile și parații ovali.

După descoperirea parazitului s'a discutat mult dacă în toate cazurile avem a face cu același fel de parazite sau sînt mai multe specii.

Proba multiplicității parazitelor o aflăm: în diferențele morfologice ale parazitelor găsite la deosebite tipuri de febră, în rezultatele inoculărilor prin aflarea aceleiași parazit și aceleiași tip febril, la individul inoculat și la cel dela care s'a luat singele, în neschimbarea formei parazitelor la același individ cînd nu s'au făcut infecțiuni noi, în fine în diferența de parazite și de tipuri febrile după anotimpuri și după localități.

Locul pe care-l ocupă parazitul malariei în seria zoologică nu este încă bine determinat. Cei mai mulți zoologi sînt de acord să-l pue între sporozoare și anume foarte aproape de coccidii.

Se cunosc 3 specii de parazite.

1) *Parazitul febrei quartе*, care își face evoluțiunea în de 3 ori 24 ore. Posedă o mobilitate amoeboidă slabă. La început este ca o pată mică, clară, pe globulul roș conținînd foarte puțin pigment. După 12—24 ore crește ceva mai mult și depune mai mult pigment la periferie și ocupă cam $\frac{1}{2}$ din globulul roș. Inceț parazitul ajunge să acopere întreg globulul și să-l facă invizibil. Apoi începe diviziunea, sporulațiunea, care se face într'un număr mic de spori sau merozoite 6—12. Parazitul ia aspectul unei margarete sau unei rozace.

Segmentarea se face înainte și în timpul accesului febril. Cam cu vre-o 3 ore înainte de fior se văd primele figuri de sporulațiune, uneori spori sînt mai mici și formează câteodată figuri de evantai cînd pigmentul se adună într'o parte a parazitului. Globulele roșii cu parazitul febrei quartе nu se alterează mult.

La 12 oare după acces se găsesc în singe parazite mici, fără pigment, abia mobile sau încet mobile în interiorul globulelor roșii; 24 oare după acces unele parazite conțin pigment la periferie, formează o dungă în globulul roș; 48 oare după acces sau 24 înainte de acces următor parazitele ocupă $\frac{1}{2}$ — $\frac{2}{3}$ din globul, sînt pigmentate intens, rotunde, pigmentul în repaos; 60 oare după acces. 12 înaintea celui următor, parazitul ocupă aproape tot globulul roșu; 6 oare înaintea accesului pigmentul se așează în raze sau se concentrează ușor spre centru. La unele parazite începe deja sporulațiunea 3 oare înainte de acces: ciți-va corpusculi de sporulațiune, multe parazite cu pigment concentrat și cu sporulațiunea incipientă.

Flagelele se observă rar la parazitul febrei quartе; rare sînt asemenea și celelalte forme ale dezvoltării sexuate, așa zisele gamete. Dezvoltarea este regulată și se face în singele de la periferie.

2) *Parazitul febrei tertе* se dezvoltă în 48 oare. Formează la început o pată clară foarte mică, nepigmentată, cu mișcări amoeboidе vii, (*plasmodium vivax*) care durează mai bine ca o oră la microscop. În această stare remine cam 24 oare, grămădiind într'una pigment, la periferie; pigmentul este foarte mobil și cu cît este mai mult, cu atît parazitul devine mai puțin mobil, to-

tuși deajuns ca să-și schimbe încă forma, cu toate că ocupă mai mult decît $\frac{1}{2}$ din globul. Globulul roș își perde din culoare și se mărește. După 48 oare se produce sporulațiunea dar numai la parte din paraziți. Corpusculul, care ocupă un globul întreg, își perde cu totul mobilitatea și pigmentul se oprește asemenea, concentrându-se în centru, parazitul se divide atunci în 15—30 globi mici, rotunzi așezați rareori regulat în 2 straturi concentrice, mai des neregulat formînd corpuri muriforme. Sporii sînt mai mici și au rar nucleu. În unele cazuri sporulațiunea se face fără ca pigmentul să se grămădească la centru.

Și aci sporulațiunea corespunde accesului de febră, tot cam cu 3 oare înainte de fior. Deseori nu aflăm forme de sporulațiune în sîngele periferic pentru că se fac de preferință în organele interne. 1—12 oare după acces se găsesc forme foarte mici, puțin pigmentate, inelare, cu mișcări vii, aderente de globul sau în interiorul globulelor roșii; 12—24 oare ceva mai mari, umplînd ca $\frac{1}{3}$ din globul, care e palid, umflat; 24—36 oare după acces (24—12 ore înainte de accesul următor) paraziții umplu $\frac{2}{3}$ — $\frac{4}{5}$, sînt foarte neregulați, dar își schimbă forma încet, pigmentul este foarte mobil; 36—48 oare forme mari rotunde, de diametrul unui globul roșu, pigmentul în repaos și forme de sporulațiune.

Paraziții aflați de obicei în sînge sînt rareori toți în acelaș stadiu de dezvoltare pentru că nu avem mai niciodată a face cu o singură generație de parazite, ci uneori cu generațiuni care diferă între dinsele de la 1—8 oare. Parazite cu flagele se observă des la febra terță; asemenea și forme de dezvoltare sexuată—gamete mari și mici.

A 3-a formă de parazite admisă de toți autorii este *parazitul febrei grave*, al febrei de vară și de toamnă.

Unii autori disting mai multe varietăți ale acestui parazit, a cărui caracteristică este prezența în sînge de parazite mici, formînd deseori inele și mai ales semiluni.

Încercările de cultură nu au reușit. Parazitul malariei poate trăi afară de organism 2—3 zile. În organismul altor animale trăește 3—4 zile ex. lipitoare. Formele semilunare nu se alterează în lipitoare, cele mici cresc puțin și se pigmentează. În sîngele muștelor atît formele de sporulațiune cît și semilunile nu se alterează dar nici nu se înmulțesc.

În stomahul țîntarilor care au supt sînge de la bolnavi de malarie, parazitul își face înmulțirea sexuală. Cercetările lui Manson, Ross și Koch au arătat că semilunile și hematozoarele rotunde care au avut flagele sînt forme fecundate dar în repaus și numai în stomacul țîntarilor încep să se înmulțescă mai întăi prin diviziune în mai multe celule mari nucleate, din care se desfac cu dintr'un snop numeroși corpusculi, ca niște vermușori microscopici, foarte mobili, care străbat prin peretele stomacal al țîntarului, intră în circulațiune și se grămădesc în glanda salivară sau cu venin. Prin înțepătura țîntarului acești vermușori

pătrund în singele omului și și urmează evoluțiunea descrisă mai înainte, până ajung destul de numeroși ca să producă accesele febrile.

Țințarul constituie prin urmare gasda hematozoarului în afară de organismul omenesc. Nu însă toate speciile de țințari, pentru că specia *Culex*, cea mai comună la noi, nu se infectează cu hematozoarul omului. Numai specia *Anopheles* cu varietățile *maculipennis*, *claviger* servește pentru dezvoltarea parazitului și transmisiunea lui de la om la om. Țințarul infectat trebuie să sufere și el pentru că de obicei moare după 8 zile.

Prin observațiuni și experiențe făcute în laboratorii s'a dovedit că pe această cale pătrunde de cele mai multe ori parazitul în singele omului; pentru celelalte ipoteze ca pătrunderea prin apă de băut, prin emanațiuni, pe cale respiratoare nu sînt încă dovezi. Din timp foarte vechiu s'au emis aceste trei ipoteze: infecțiunea prin apă, prin aer și prin țințari.

În ceea ce privește prima teorie, se raportează multe fapte care ar părea doveditoare. Experiențele făcute cu precizie au dat însă totdeauna rezultate negative. S'au dat la oamenii sănătoși în timp de la 5—10 zile cite 10—60 litri de apă din locuri malarice și tot nu s'au îmbolnavit. Pe vasele care sînt silite să-și procure apa de băut din locuri malarice nu s'a observat nici un caz de malarie, dacă personalul nu s'a dat jos pe uscat. În niște forturi americane, în care era multă malarie, nu s'a produs nici o schimbare cînd s'a adus apă curată de băut. Alte experiențe făcute în condițiuni corecte au dat deasemenea rezultate defavorabile teoriei infecțiunii prin apă.

Parerea că parazitul malariei se ridică din sol în aer și intră în organism prin aparatul respirator este una din cele mai vechi și mai răspindite. Numele malarie arată convingerea ce s'a produs în poporul italian, care sufere atît de mult de această boală.

Dar prin teoria aerului nu se explică de ce localități care sînt în vecinătate foarte apropiată și în condițiuni identice aproape, unele sînt grav atinse și altele nu; cartiere deosebite într'un oraș, chiar în aceeași casă unele camere, ridicarea cu cîțiva metri deasupra unui sol paludic, e suficientă pentru ca să ne apere de infecțiune. Vasele care ancorează în localități palustre și la oarecare depărtare de țărm nu au malarie pe bord, pe cînd personalul debarcat sufere adevărate catastrofe.

În Roma, ca și în Iași, cartierele de pe vale (Nicolina, Podul roș, Țicul de jos, str. Zugravilor) sînt mult mai atinse ca cele de pe deal. Dacă virusul malariei ar fi în aer, de ce nu s'ar răspîndi ceva mai departe prin curenți, prin difuziune? Vîntul poate transporta malarie dar numai la o distanță foarte mică. Pentru ce aceasta cînd vîntul transportă la distanțe mari pulberi minerale și vegetale mai grele. Un alt fapt pe care nu-l poate explica teoria aerului este că înainte de răsărit și mai

ales după apusul soarelui pericolul de infecțiune este mai mare, iar dormitul pe pământ în regiuni malarice dă infecțiunile cele mai grave. S'au căutat parazitole în aer și s'au găsit multe amoebe în apa de condensatiune, dar nu s'a dat nici o probă că acele amibe ar fi parazitul malariei.

Lancisi cel d'întâi emise părerea că țintării și alte insecte, care trăesc în locurile băltoase, pot transmite omului substanțele delectere din bălți, prin înțâpături. *Laveran* a admis această părere ca cea mai probabilă și autorii care au studiat în timpul din urmă chestiunea, *Manson*, *Ross*, *Koch*, și alții au ajuns la aceleași concluzii. Unii autori admit că țintării iau parazitul de la omul bolnav și-l transmit larvelor și de aci, prin apă, din nou omului, nu sînt însă probe de transmisiune pe această cale. După alții—care au experiențe și observațiuni în sprijinul lor, cum am arătat mai sus—țintării iau parazitul din singele omului bolnav și-l transmit după o transformare prealabilă altor oameni sănătoși.

Multe fapte de epidemiologie vorbesc pentru acest mod de propagare a boalei. Localitățile atinse de malarie sînt bogate și'n țintării. Lucrările de asanare fac să dispară și țintării.

Transpotarea numai la mică distanță se explică ușor prin faptul bine cunoscut că aceste insecte se depărtează anevoie de solul unde s'au născut; abea începe vîntul, și țintării se ascund pe sub ierburi.

Dormitul în localități palustre este periculos pentru că atunci omul este mai puțin apărat de aceste insecte, de aceea copiii sînt mai expuși la infecțiune.

Imprejurarea că oarele de noapte sînt mai periculoase coincide cu faptul că țintării zboară mai mult noaptea. Slaba întindere a malariei în locuri mai ridicate de la pământ se explică prin obiceiul țintărilor de a nu zbura prea sus.

Mai mult decît toate împrejurările menționate, pledează pentru teoria infecțiunii prin țintării, faptul că până acuma nu s'a putut transmite boala de la om la om decît prin infecțiunea singelui de la un om bolnav și numai astfel.

Incerările de transmitere prin țintării au reușit și persoanele care au luat măsuri contra țintărilor au scăpat de malarie (Emia Pașa, funcționarii căilor ferate italiene).

Gerhardt, unul din cei mai distinși clinicieni ai Germaniei, mort de curînd, are meritul de a fi demonstrat că malarie se poate transmite prin singe de la bolnav la omul sănătos și nu este nevoie, cum s'a crezut, să se injecteze în vine, este destul să se pună sub piele; nu trebuie mult, o fracțiune dintr'o picătură este suficientă în unele cazuri și chiar amestecată cu apă distilată. Se transmite exact același tip de febră și cu același parazit.

Că cu conținutul veziculelor de herpes, de arsură, care se fac în jurul gurii după friguri, s'ar fi obținut asemenea accese febrile, nu e controlat faptul prin cercetări mai precise. Injecțiunile de singe malaric la animale (mămuțe, epuri de casă, cai, cîini, pi-

sici, vulpi, cobai, șoareci, porumbei etc.), au rămas fără rezultat. Până acum nu se cunoaște nici un animal care să se bolnăvească de malarie ca omul. Sînt parazite care sîmănă cu hematozoarul, la păsări, șopirle etc. dar sînt specii deosebite.

Incubațiunea durează în mijlocie 6—20 zile; depinde de cantitatea parazitelor intrate în organism, de iușeala reproducerii, de specia lor. În cazurile de experiență durează pentru quartă 13 zile, terța 6—21 zile, la formele cu semiluni sau frigurile de toamnă 3—14 zile.

Se cunosc cîteva cazuri de transmitere intra-uterină a malariei, nu se cunoaște transmitere de la tată, nici prin lapte etc.

Sexul nu are nici o importanță de cît prin faptul că bărbații sînt mai expuși. Copiii sufăr mai mult decît persoanele mari. Profesiunile care obligă la lucrarea pămîntului în regiunile malarice înlesnesc desvoltarea boalei.

Armatele în expediții în localități palustre suferă mult. Astfel, armata rusă în războiul dela 1877—78 a avut 14,000 bolnavi și 1092 morți.

Ca și la alte boale infecțioase, indivizii rău nutriți, rău îmbrăcați, care trăesc în locuinți rele, care sînt siliți să facă munci grele, escese de tot felul, sînt mai expuși să capete boala.

Toate rasele pot căpăta boala, se pare însă că negrii rezistă mai bine, ceea ce în unele cazuri se explică prin imunitate căpătată. Creolii, din contra, sufăr se pare mai mult. Europenii rezistă mai puțin.

Chestiunea aclimatării, a imunității căpătate este mult discutată. Este incontestabil că se produce cu timpul un fel de obicinuință, că simptomele boalei scad din ce în ce în intensitate, totuși imunitatea este foarte relativă. După Koch se poate admite imunitate pentru o specie de parazit, dar omul imun pentru o specie se poate infecta cu alta. În ținuturile malarice media vieții e sub normală și depopulațiunea crește. La noi în țară se observă un oare care grad de obicinuință care crește cu vîrsta.

Odată intrat în organism și înmulțindu-se, hematozoarul produce boala numită malarie sau frigurile, caracterizate mai ales prin acest din urmă simptom.

Nu trebuie să credem însă că malarie produce numai friguri. Afară de febră se produce umflarea splinei, alterațiuni ale sîngelui, anemie, chloranemie, melanemie, (prezență de pigment negru în sînge). Pe piele apar erupțiuni, beșicuțe de herpes, blindă, diferite roșețe (eriteme) gălbănare (icter) etc. Rinichiul este uneori alterat, secretă mai mult, lasă să treacă albumină și, în unele cazuri, zăhar.

Otrava malarică are o deosebită atracțiune pentru sistemul nervos. Nu este îndoielă că accesul tipic malaric este datorit atingerii sistemului nervos. Conștiința însăși, poate prezenta toate gradele de alterațiuni, dela o ușoară deprimare psi-

hică până la accese de furie, dureri de cap, nevralgii, paralizii, convulziuni, sudori abundente, sughițuri, vărsături, tuse.

Din partea tubului digestiv se observă o lipsă de poftă de mincare, greață, greutate în stomac, vărsături, dureri, diaree.

Din partea aparatului respirator se constată catare, tuse uscată, dispnee.

Aparatul circulator este cel mai puțin atins, se observă însă pulsul frecuent și uneori neregulat.

Febra malarică sau frigurile au forme foarte variate și numai după descoperirea lui Laveran și aflarea de către Golgi a speciilor diferite de parazite, la diferitele forme de febră, s'a putut face deosebirea lor pe o bază rațională. Astăzi putem distinge: febre produse de parazitul obișnuit, quartă sau terțe și febre produse de parazitul care formează inele și semilune.

Pe lângă acestea trebuie să adăugăm febrele care au ambele feluri de paraziți, infecțiuni *mixte* și grupa febrei zise *larvate*, în care se observă alte turburări fără febră.

Febrele din grupa I-a sînt mai comune la noi și sînt caracterizate prin accese de febră care și păstrează tipul și care prezintă 3 stadii: de fior, căldură și sudoare, nu iau mai nici odată caracter grav, nu se termină cu moartea și sînt ușor influențate de chinină. Tabloul clinic este aproape monoton, nici un organ nu este atins în mod mai grav. În această grupă intră febra *quarta*, în care lipsa de febră durează 2 zile și a patra zi un acces febril; febra *terță* la care este numai o zi liberă și o zi de febră; febrele *mixte*, care dau febre în fie-care zi, cotidiană, și care pot fi datorite la 2 generațiuni de paraziți terți sau la 3 generațiuni de paraziți de ai febrei quartă.

Febrele care sînt produse de parazitul de a 3-a formă se găsesc mult și la noi, dar mai ales în climatele tropicale și subtropicale formează majoritatea mare a infecțiunilor malarice. Ele sting multe vieți omenești în tropice, produc anemii profunde, sînt grave, au deseori caracter tific și alteori caracter pernicios. Evoluțiunea lor nu e tocmai regulată și în general au tendința să ia tipul terț.

Prin *pernicioasă* se înțelege o febră la care unele simptome devin foarte grave, cum este starea tifică, fenomene cerebrale și spinale, somnolența profundă, delir, coma, convulziuni, paralizii. Uneori starea generală e gravă, se produce răceala extremităților, sudori abundente, turburări gastro-intestinale, dureri, diaree choleriformă, gălbănare, emoragii și alte accidente. Prin friguri larvate se înțeleg turburările produse de infecțiuni acute cu parazitul malariei, dar care au puțină febră sau mai de loc: nevralgii, bronchite, unele erupțiuni pe piele.

Malaria este una din boalele infecțioase la care recidiva este aproape obligată. E un fapt de observațiune zilnică că o persoană care a avut câteva accese de friguri, are după 2-3 săptămîni noi accese, fie că a fost sau nu tratată cu chinină.

Unele recidive revin la intervale regulate de 7—8 zile, alte-ori intervalele se măresc din ce în ce și în timpul recidivei se găesc totdeauna parazite în sînge.

Infecțiunile din nou sînt posibile de și s'a observat, după cum am spus, un grad oarecare de imunitate, de deprindere.

Malaria nu se mărginește numai a produce aceste accese acute, repezi, care se termină în cîteva zile sau săptămîni. Ea poate deveni cronică prin recidive care se repetă în timp de luni și ani de zile, dînd accese normale sau modificate. Se produce atunci un grad mare de anemie, o umflare mare a splinei și cîteodată și a ficatului și un aspect special al bolnavului datorit colorațiunii brune cenușii, care nu apare numai în locurile expuse la soare, ci peste tot corpul. Uneori pielea este aproape neagră. Bolnavii au umflături ale picioarelor, edeme din cauză că sîngele e mai apos. *Pulsul* corespunde anemiei, variabil ca frecvență. *Inima* este mărită; se observă des bronchite.

Cînd aceste turburări sînt exagerate, organismul nu mai poate reveni ușor în stare normală și se produce starea de mizerie și de degenerare numită *cacheexie palustră*. Această stare a fost descrisă de mult cu cuvintele următoare: „pintecile umflat, splina mare, picioarele butuci cu o culoare galbănă verzie fără sînge”. Caracterul inușii se schimbă. Omul devine apatic, lent în mișcări, incapabil de muncă susținută, de urmărirea unei idei. Față cu răspîndirea mare a malariei la noi în țară, acest caracter tinde să devină general, național.

Această formă a malariei este mai dăunătoare, căci accesele acute se vindecă repede.

Malaria se vindecă. Se vindecă spontan, fără chinină chiar, ceea ce se vede des în spital. Mecanismul acestei vindecări este explicat prin acțiunea fagocitară a celulelor din splină, din măduva oaselor, a endotelilor vasculare și prin leucocitele din sînge. Afară de aceasta nu toate parazitele ajung la sporulațiune, o mare parte sînt alterate de serul singelui, căci se găsesc sfărîmate, fragmentate. În Italia și la noi s'au observat cazuri în care bolnavii nu au nici o manifestare aparentă, nu au febră și totuși au multe hematizoare în sînge și aceste cazuri s'însîrșesc cu slăbire generală fără friguri.

Am văzut care e agentul producător al malariei, unde se găsește afară din organismul omului, cum pătrunde în acest organism, turburările morbide pe care le produce.

Cum vindecăm malaria?

Malaria este una din boalele rare contra căreia posedăm un mijloc specific, sigur. Înțelegem ce mare binefacere pentru omenire a fost descoperirea efectelor scoarței de chină, cînd cetim autorii din timpul cînd medicii nu aveau nici o putere în contra acestei boale și căutau prin fel de fel de mijloace fantastice să o combată, și le comparăm cu scrierile pline de înaltă satisfacțiune și triumf ce au apărut în urmă.

Se uda capul bolnavilor cu apă ferbinte, se da mult vin să bea, apoi băi, apă cu piper etc. În evul mediu tratamentul capătă caracterul inquisițiunii mai mult de cit al ajutorului medical: purgațiuni cu mana, ceaiu de revent, luare de sînge din vîna brațului drept, fumuri de tot felul, legarea mînilor și picioarelor, ventuze cu sînge, etc.

La anul 1638, în Lima capitala Perului, zăcea de o febră terță gravă contesa *del Cinchon*, soția vice-regelui. — *Canisares*, coregidorul din *Loxa*, oraș din actualul stat Ecuator, află de aceasta și cum cunoștea de la populațiunea indigenă din nord, secretul acțiunii coajei de chină, trimise un pachet vice-reginei. Medicul ei, de Vega, admise întrebuițarea medicamentului și regina se vindecă în scurt timp. La 1640 contesa reveni în Spania și aduse multă coajă pe care o distribuî bolnavilor din Madrid și împrejurimi. De Vega și misionarii catolici o răspîndiră tot mai mult și la 1642 apărū prima lucrare. La 1682 fu cîntată de La Fontaine într'o poemă în 2 cînturi, «Poème du quinquina» pentru că avusese distinsa onoare să vindece de friguri pe regele soare, Ludovic XIV. Iată și o citație latinească din cartea unui mare medic din acele vremuri — *Morton* — *non possum non gratias maximas referre Deo optimo, maximo, qui tantis viribus hunc simplicem Corticem instruxit* — pentru a se vedea cu cît entuziasm, cu cît recunoștință acest medicament fu introdus în terapeutică.

La 1820 doi chimiști francezi, Pelletier și Caventou descoperiră alcaloidul activ din coaja de china, chinina.

Experiențele lui Laveran, ale autorilor italieni și ale farmacologiștilor germani dovedesc că chinina are acțiunea specială de a omori parazitul malariei în sînge. Și-l omoară cu atît mai repede cu cît parazitul e mai tînăr, curînd după sporulațiune. Parazitul care formează semiluni este cel mai rezistent.

De aci reiese indicațiunea că trebuie să dăm chinina astfel în cît să se găsească în sînge în momentul cel mai util, cînd parazitul începe sporulațiunea, deci cam cu 3—4 ore înaintea de acces. Dozele, se înțelege, variază după etatea, rezistența bolnavului și gravitatea acceselor de febră anterioare.

Chinina poate fi înlocuită cu alte medicamente: eucinina, albastru de metilen, taninul, eucalyptus. Chinina rămîne însă medicamentul per excellentiam; la ea vom recurge totdeauna și nu vom înlocui-o de cit în cazuri cînd este absolută imposibilitate de a o administra. Se poate da prin gură, în injecțiuni sub piele (metoda cea mai exactă și de preferat în cazurile grave) sau în supozitorii, sau în fricțiuni, calea cea mai puțin sigură.

Cu aceasta, am tratat și vindecat accesul de febră.

Cum ne ferim de recidive?

Se înțelege căutînd să distrugem cu totul parazitul care se mai poate găsi ici-colo în sînge. După specia parazitului, după timpul pe care-l pune pentru a-și face un nou ciclu de dezvoltare, vom da chinina în momentul în care presupunem că vor

fi în sine elementele cele mai sensibile, cele mai tinere. Pentru febra terță din 48 în 48 ore, pentru quartă din 3 în 3 zile, apoi la 7, la 10 și la 14 zile, epocă la care se observă mai des recidivele. Apoi la intervale mai depărtate, dab'e, și ajungem astfel la vindecarea definitivă a malariei.

Cum ne ferim de infecțiuni noi, cu alte cuvinte cum facem *profilaxia malariei*?

Sînt puține boale infecțioase a căror înlăturare să fie așa de mult în mîna omului ca malaria.

Cînd nu se cunoșteau de cit condițiunile în care se dezvoltă malaria, se luau măsuri în contra acestor condițiuni și rezultatele au fost în cea mai mare parte admirabile.

Impiedecarea înecurilor, revărsărilor de ape, regularea cursului riurilor în general, împiedecarea formării de lacuri, băltoace, canalizarea, umplerea locurilor joase, a gropilor, evitarea acestor gropi la construirea căilor ferate, cuitura, împădurirea unor locuri cu eucalyptus, cu pini și alte conifere formau și formează încă profilaxia bună în mare, pentru țări întregi, și a dat totdeauna micșorarea sau chiar disparițiunea malariei.

În ceea ce privește profilaxia individuală, adică a apărării unei persoane care merge sau care trăiește într'un mediu palustru, se cerea ca locuința să fie mai ridicată de la pămînt, îmbrăcămîntea potrivită cliimei și, dacă se poate, totdeauna de lină, capul cu grijă apărat de razele soarelui, alimentațiunea mixtă, ușoară, nutritivă; să nu se iasă pe nemincate din casă, cafeaua și ceaiul se recomandau cu deosebire și apa bună de băut; lucrul să se facă în orele răcoroase și să nu fie prea greu și prea departe împins, să se stea afară numai cit soarele e pe cer, să se evite șederea pe afară dimineața și seara; să se închidă ferestrele înainte de apusul soarelui și să se lase închise peste noapte. Escesele care slăbesc constituțiunea să fie evitate. Lucrătorii, soldații, să stea pe locuri mai 'nalte, să facă focuri. După descoperirea coajei de china s'a recomandat și aceasta cu titlul preventiv.

În timpul din urmă, grație cunoștinții mai exacte a agentului producător al malariei și a modului ei de propagare, apărarea s'a perfecționat mult, atit cea individuală cit și cea generală.

Din momentul ce s'a stabilit că țînțarii joacă rolul principal în transmisiunea boalei, dacă nu sînt unicii purtători ai infecțiunii, s'a început lupta în contra lor.

S'a propus în prima linie stirpirea țînțarilor anopheles, apoi apărarea, în contra înțepăturilor lor și înfine insensibilizarea omului la parazitele introduse de țînțari, cu ajutorul chininei.

În ceea ce privește exterminarea țînțarilor care zboară, este greu să se facă pe o scară întinsă; se face însă în case prin afumări care îi ameteșc sau îi omoară, cum e fumul de pîrtru (cam 2 gr. pentru metru cub), de pucioasă, etc., sau căutîndu-se femelele iarna și omorîndu-se în locurile unde se as-

cund. Mai ușor sînt de stîrpit larvele care innoată la suprafața apelor stătătoare; dar și aceasta este o muncă foarte grea, costisitoare și nesigură. Intr'un oraș din Egipt ca să se scadă numărul cazurilor de malarie de la 2000 la 200 s'au cheltuit 115,000 lei intr'un an. Stîrpirea aceasta se poate face prin turnarea de petrolu la suprafața apei (cam $\frac{1}{30}$ litru pentru metru pătrat), sau a altei substanțe antiseptice mai estine și uleioase, care împiedică larvele să respire; prin introducerea în apă a animalelor care se hrănesc cu larve de țîntari, ca notonectele, larvele de libelule și de efemere; prin secarea bălții, care este mijlocul cel mai util, dar uneori foarte scump și alteori imposibil de realizat. Este imposibilă, asemenea, exterminarea larvelor din apele stătătoare întrebuintate ca ape de băut, ca ape de udat, în cultura orezului, etc., și rezultatele nu sînt durabile fără o supraveghere continuă.

În ceea ce privește apărarea contra înțepăturilor, s'au întrebuintat întâi în Italia mijloace mecanice. S'au pus pinze fine de sîrmă la ferestre, uși, hornuri, și s'a recomandat funcționarilor de la căile ferate din localitățile malarice să poarte, cînd aveau serviciu de noapte, văluri de gaz și mănuși lungi de piele. Rezultatele au fost escelente; dar s'a văzut curînd că țăraniii plugari nu pot în timpul muncii să se folosească de case apărute, de oare-ce dorm pe cîmp, sîrmele se strică des și costă scump, țîn prea cald în casă, împiedicînd o bună ventilațiune. Pologurile transportabile sînt mai bune, dar trebuie să fie mari, bine țnute și inspectate totdeauna înainte de oulcare.

Constatîndu-se că țîntarii fug de unele mirosuri, s'a încercat apărarea de mușcăluri prin ungeri cu uleiuri mirositoare. Rezultatele nu au fost prea bune, aceste uleiuri evaporîndu-se repede și fiind prea scumpe.

S'a încercat apărarea de înțepătura anophelelor întectate prin depărtare, în tropice, a locuințelor Europeanilor de casele populațiunii autoctone impaludate, țînîndu-se seamă de distanța la care zboară aceste insecte și s'au așezat casele la 1000—1500 m. Rezultatele au fost slabe.

Apărarea—profilaxia—cu chinină, este metoda cea mai veche, cea mai comodă, aceea care reclamă mai puțină supraveghere ulterioară. Dar și aceasta are inconvenientele ei: chinina trebuie luată în doză care să nu dea efecte neplăcute, și să fie luată regulat în cite 2 zile consecutiv: a 8-a și a 9-a sau a 7-a și a 8-a, pentrucă altmîntrelea malarie poate să reapară. Totuși, chiar urmîndu-se regulat la fiecare a 8-a sau a 9-a zi cite un gram de chinină (metoda lui Koch), nu s'a obținut totdeauna o profilaxie sigură și cu timpul nici aceste doze mari nu au fost bine tolerate. Rezultate și mai slabe a dat metoda lui Plehn, care constă în luarea din 5 în 5 zile a cite jumătate gram de chinină. O altă metodă (a lui Nocht) constă în administrarea chininei în doze mici, de 5 ori pe zi cite 0.20.

Cum țîntarii iau hematozoarul tot de la omul bolnav, Koch

a căutat să împiedice lățirea malariei și să o suprimă cu totul într-o localitate prin tratamentul tuturor bolnavilor, prin așa zisa sterilizare a singelui bolnavilor. Trebuie mai întâi, printr-o cercetare sistematică a singelui tuturor locuitorilor, să se stabilească cine suferă de malaria. Toți bolnavii să fie energic tratați cu chinină pentru ca să se vindece și să nu mai fie periculoși. Procedând astfel, Koch și elevii săi au reușit să stirpească malaria în mai multe localități și alții au redus mult îmbolnăvirile, experimentând în alte părți.

La noi s'a experimentat cu succes metoda lui Koch, dar numai pe o scară prea restrânsă, în două sau trei localități, unde s'au redus mult îmbolnăvirile, deși s'a lucrat în condițiuni nu tocmai bine chibzuite...

Ținându-se seamă de importanța socială pe care o are malaria în România prin întinderea ei și atingerea adâncă a organismului bolnav, credem că ar fi nevoie absolută și urgentă să se organizeze combaterea ei sistematică pe o scară largă, în toată țara.

Dr. M. Manicatide

Plimbare....

— Schiță —

Domnul, cu pălăria în cap și cu bastonul în mână, se plimbă nerăbdător prin odaie. Doamna, îmbrăcată pentru stradă, pe un scaun înaintea oglinzii, e foarte ocupată.

Domnul începe să piardă răbdarea.

— Mai ai mult ?

— Știu că n'am să es ca o slugă pe stradă.

— Nu, dar e târziu...

— Se vede că iar vrei să faci scandal.

— Nici un scandal, dragă, dar așa dori să ne înturnăm mai devreme, căci știi că am treabă.

— Da, ești grozav de ocupat !

Și de ciudă, Doamna se dădu cu pudră, bine, bine.

— Opt ciasuri de birou zilnic, cred că-i de ajuns.

— Acuși nu mai merg, îi răspunde Doamna, innegrind o periută.

Și Domnul, văzind că mai este încă treabă, își scoate pălăria și lungindu-se pe un pat, zice :

— Când îi fi gata, să-mi spui.

— Până nu-i spune o mojiție nu 'te lași.

Doamna, după ce și-a lucrat figura cum se cuvine și și-a așezat părul în toate amănunțimile lui, s'a ridicat deodată, s'a uitat în oglindă de foarte de aproape, apoi mai de departe, întâiu în față, apoi în profil, în urmă pe la spate, ridicând în sus o oglindă mică, apoi iar în față, după care și-a așezat pălăria. Apoi Doamna și-a făcut o mică operație la buze și deodată Domnului i s'a părut că-l strimbă prin oglindă, dar nu, i se păruse, Doamna se uită la dinți, întâiu de aproape, apoi mai de departe.

— Haide, îi zise Doamna, plină de dispreț.

Domnul se scoală, își pune pălăria și-și ia iar bastonul.

Dar Doamna caută ceva: a umblat pe după tualetă, a tras un săltar, a deschis un dulap, s'a suit pe-un scaun, a umblat într'o cutie, a tras alt săltar, a desfăcut un pat, apoi soneria a sbirniit înfuriată.

— Pachița ce mi-ai făcut mânușile *de la locul lor* ?

— Care mânuși, Duducă, eu umblu cu mânușile matale ? întreabă Pachița cam supărată.

— Să nu fii impertinentă !

Și Pachița, pentru a nu fi impertinentă, a răscolit prin pat, a tras un săltar, a umblat prin cutie, s'a suit pe scaun, a deschis dulapul, a tras alt săltar, a bojbăit pe după tualetă, apoi după această percheziție, a declarat :

— Nu-s, Duducă.

— Odată vreau să es și eu la plimbare și nici atunci n'am parte, zice Duduca, aruncînd niște ochi grozavi Domnului, iar cătră Pachița :

— Ia caută-le sub pat.

— Acolo-i locul lor ? întreabă Doamna.

— Te postesc să nu fii moji.

Pachița, scurtă și groasă, se băgă cum putu pe sub pat și măturînd cu mâinile pe jos, declără de-acolo :

— Nu s, Duducă.

Domnul, care-și începuse iar plimbarea, trage un săltar de la dulapașul de noapte, dar Doamna răcnește :

— Ai nebunit de le cauți acolo ?

Pachița eși de sub pat.

Dar Doamna de odată își aduce aminte de ceva, trece repede printr'o odaie, apoi printr'a doua, iar în a treia se duce glonț la o masă din mijloc, de unde se întoarce cu un *molotol-cemișiu*.

— Haide, zise Doamna, plină de dispreț.

Domnul și Doamna plecară la plimbare. Eșiră din ogradă, dar chiar la poartă niște glod, din pricina ploii ce căzuse mai ieri.

Doamna o ia pe ici, dă pe dincolo, dar nu era chip de trecut, fără primejdie, măcar că își ridicase rochia sus, de se vedeau colțunii *à jour*.

— Ia-mă în brațe și mă trece, zice Doamna, tot cam furioasă.

Domnul, se uită îngrijat de jur împrejur și nevăzînd pe nimeni, o ia în brațe icnînd și o debarcă de cealaltă parte, trăgîndu-și sufletul.

— Cică-i bărbat aista... îi mulțamește Doamna.

Pornesc înaintea.

— Ia ține-mi cortelul.

Domnul ia cortelul.

— Ia ține-mi și rochia.

Domnul apucă rochia de coadă.

Și'n vreme ce Doamna mergea înaintea, punîndu-și mânușile, Domnul, ținînd coada Doamnei, părea un anagnost, în urma unui viădică.

De îndată ce au eșit în stradă, Doamna a devenit zimbitoare, s'a apropiat și a luat brațul Domnului și amîndoi, săltînd ușor, mergeau la plimbare.

Vremea e într'amurg și luna lui Iunie foarte frumoasă.

Dar cum treceau pe lângă o grădină cu flori, Doamna își exprimă o dorință :

— Ia du-te și adă-mi un trandafir.

Domnul se uită neștiind cum ar putea îndeplini aceasta și făcînd o mimică semnificativă, Doamna îl întreabă ținîndu-l de braț :

— Ce ești chior, nu vezi ? Și-i arată în spre trandafirii, care stăteau lângă bețele lor boite.

— De la Madam' Petrescu ? întreabă Domnul mirat,—dar n'o știu să vîndă, iar de cunoscut n'o cunosc.

Doamna nu știu cum să-și arăte disprețul pentru atita prostie.

— Eu te trimet să cumperi ?

— Altmintrelea cum....? Și Domnul păru cu adevărat încurcat.

— Să te duci să iei.

— Să fur ? întreabă cu spaimă Domnul.

— Asta se cheamă furat, cînd grădina-i plină de trandafiri ?

— Dragă, asta nu-i un rezon, căci și ograda semeci e plină de găini, și nu urmează că...

— D'apoi în mojiții, cine te mai întrece !

Și Doamna, supărată că n'a putut să-și pue în piept un trandafir de la Madam' Petrescu, a strîns cam tare brațul Domnului, mergînd alături și săltînd ușor.—Lumea trece în colo și'n coace.—Doamna are acum o față zimbitoare, Domnul una cam posomorită.

O păreche trecu pe lângă dinșii. Domnul își scoate pălăria adînc, iar celălalt răspunde tot asemenea. Doamna se face foc, vroid un moment chiar să lese brațul, dar își ia repede de samă.

— Ți-am spus de-atîtea ori, îi scandează Doamna, că atunci cînd ești cu mine la plimbare, să aștepti să te salute pe tine întăiu. Cînd îi fi singur, n'ai decit să săruți mina la toată lumea, dar cînd îi fi cu mine, nu-ți permit să mă insulti.

Apoi cu descurajare :

— Dar ce pot să aștept eu de la tine, cînd tat'to și măta au sărutat minile, toată viața lor !

— Ce te legi de părinți, care nu ți-au făcut nimica și-s morți de-atita vreme ? zice Domnul.

— Doamne, în ce familie m'am băgat, zice Doamna rîdînd ochii spre cer și ținînd brațul Domnului.—Par'că văd și pe sor'ta de la Vaslui, ni, ni, ni, ni.... și Doamna strimbă pe sora de la Vaslui, pe care par'că o vedea.

— Ce ai cu dînsa ? întreabă Domnul, care de ciudă se desfăcu un moment de brațul Doamnei, supărat fiindcă-i strîmbase pe sora din Vaslui.

Un domn gros, trecu printre dinșii, pe-o parte.

— Bine, imbecilule, lași pe toți jidanii să treacă printre noi ? zice Doamna, ne mai știind ce să facă de minie.

— Dragă, Domnul Carabăţ nu-i jidan.

Intr'adevăr, era Domnul Carabăţ care trecuse.

Doamna luă iarăşi braţul bărbatului, căci lumea trecea la deal şi la vale, şi după ce s'au lipit unul de altul, au început să salte uşor.

Doamna, într'un tirziu, declară :

— Haidem la cofetărie.

Merseră la cofetărie şi după comandă, un băet li puse dinainte o farfurie cu prăjituri.

Doamna alege una, o muşcă, se strîmbă şi o pune jos ; alege alta, o muşcă, se strîmbă şi o pune jos iar lângă celelalte ; alege a treia, o muşcă, îi place şi o mîncă cu poftă, lingîndu-şi buzele de crema cea albă, rămasă ca un privaz subţire prin jurul gurii.

— Ce au prăjiturile acestea, de le-ai pus la loc ? întrebă Domnul, venindu-i în minte *socoteala*. Păcat de marfa omului, sfîrşi el.

— N'am să mînc toate porcăriile, declară solemn Doamna.

— Toată lumea spune că aici sînt foarte bune prăjituri, adaugă Domnul liniştit.

— Par'că tu ştii ce i o prăjitură bună, adaugă Doamna liniştită.

Dar Domnul, *pentru a nu strica marfa omului*, mîncă el amindouă..... porcăriile.

În vremea aceasta, un ţigan cînta o romanţă, căscînd o gură cit toate zilele şi dîndu-şi ochii peste cap, drăngănînd, din cînd în cînd, din chitara pe care o ţinea peste pîntecele lui, eşit ad-hoc înnainte. Apoi, lăsîndu-şi instrumentul de tortură jos, veni cu o farfurie, pe care i-o băgă sub nasul Domnului, care lăsă o monedă pe şervetul dintr'însa.

— Cit i-ai dat ? întrebă închizitoarea.

— Cinci bani, declară Domnul.

— Atîta rău să fie. De sigur că te-ai ruşinat şi de din-sul. De ce nu i-ai sărutat mîna ?

Şi Doamna, tocmai cînd era să-şi aducă aminte de tatăl şi de mama, ba poate şi de sora cea din Vaslui, fu întreruptă de un «*Bonsoir, ma chère, bonsoir !*»

Şi o doamnă însoţită şi ea de Domnul ei, ea foarte în-naltă, el foarte scurt, veni întins la masa lor.

— Ce mai faceţi ? întrebă părechea a doua pe cea dintăiu, pecînd Domnul numărul 1 se sculase pentru a face loc Doamnei numărul 2.

— Bine, dragă, îmi era chiar dor să te văd, am mai eşit o leacă la plimbare să mai eie puţin aer şi *bietul Nicu*, căci după opt ceasuri de birou are şi el nevoie de repaus.

Şi Doamna noastră făcu «*lui bietu Nicu*» nişte ochi dulci, dulci de tot, ca şi crema pe care mai adinioarea o mîncase, lingîndu-şi buzele. Domnul Nicu însă stătea o leacă cam posomorit, gîndindu-se la ceva străin şi din potrivă. Doamnele au vorbit una cu alta, Domnii au vorbit unul cu altul, au as-

cultat toți muzica, Domnii au dat la chetă, apoi părechea număr 2 s'a sculat să plece, iar numărul 1 a mai rămas.

Fața Doamnei fu încrunțată la moment.

— Bine, măi moșicule, se poate să mă faci de ris în lume, să stai toată sara bosumflat, pentru ca să creadă lumea cine știe ce de noi?

Și Doamnei iar îi veni să se lege de ramura ascendentă, precum și de cea colaterală din Vaslui.

Plătiră și plecară.

Doamna, apucă iarăși brațul Domnului, într'un chip cam energetic, în cit bietul Nicu a făcut un pas greșit în lături, după care i-a declarat scurt: «Dintr'o familie ca a ta ce poate să iasă alta».

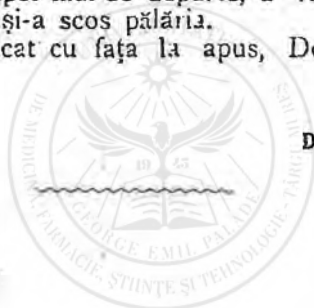
Și Doamna se depărtă de Domnul, tare de tot, așa că Domnul Carabăț ar fi putut trece acum, în toată voia, printre dinșii.

Domnul și Doamna au sosit acasă. Doamna s'a dus de-a dreptul la oglindă, și-a așezat părul, și-a privit fața, apoi profilul, întâiu de departe, apoi mai de aproape, s'a uitat la dinți, întâiu de aproape, apoi mai de departe, a ridicat iar oglinda cea mică, după care și-a scos pălăria.

Doamna s'a culcat cu fața la apus, Domnul cu fața la răsărit.

Noapte bună!

D. D. Pătrășcanu

Ruga răzeșilor de peste Prut

Avemu-te în pomenire
Pe veci mărite Craiu
Și tu, la Putna 'n mănăstire,
În grija ta ne ai'
Și ruga noastră ne-o ascultă...
Din schit tu nu mai eși
Și jalea noastră-i jale multa :
Se pierd ai tăi aleși!

Oșteni ți-am fost în vremuri bune
Și peste Prut stăpîni,
Precum bătrîna carte spune
Din vremea cu păgîni.
Suflarea morții în războaie
Și noi am înfruntat
Și cinstea noastră din șiroaie
De sînge s'a-'nalțat.

Dar astăzi, să ne vezi, stăpîne,
 Ce-am fost nu mai sintem.
 Din truda vremilor bătrîne
 Nimic nu mai avem.
 În gura pruncilor cuvîntul
 E pus în graiu străin
 Și de pe Prut ridică vîntul
 Tot unde de suspin.

De vremuri vechi și strălucite,
 Bătrînelor urechi
 Măi spun hrisoave colbăite
 Din fund de sipet vechiu....
 Caci cei ce vin cu carte nouă
 Sa știe nu mai vor,
 Ca Voda fostu-ne-ai și nouă—
 Domn al măririlor !

Slăvite Domn, dacă-așa soarte
 Nascut-a din păcat,
 E cea mai crudă-această moarte
 Din cite-am așteptat.
 Murim, dar sufletul, Părinte,
 Noi vremu-l odihnind
 Cu-ai noștri frați mai dinnainte...
 —Ne ține, Voda 'n gînd !

Cîmpulung (Bucovina)

G. Rotică

De oarece subiectul acesta a inspirat în timpurile din urmă și pe alți scriitori, ținem să facem cunoscut, după stăruința autorului, că versurile sale ne-au fost trimise încă din luna Decembrie 1906 (N. R.)

La crișmă

— Scribița. —

Luni dimineața, după o zi de sărbătoare în care blagoslavnicii Ruși au vindut pește mult dar au băut puțin, s'au adunat câte-și trei la crișma din răspintia celor cinci drumuri din mijlocul satului. Hodoroagele lor de căruțe, acoperite cu rogojini și țoale murdare stau înșirate lângă margina șoselei în căldura dogoritoare, care imprăștie până pe departe mirosul greu de pește învechit. Căii înalți și slabi, inhămați la hlubele puternice, pe deasupra cărora se înalță cercul văpsit cu fel de fel de culori, pirotesc de foame în căldura moleșitoare, bătînd abia cînd și cînd din picioare ca să se apere de muștele supărătoare, în vreme ce stăpînii stau pe prispă împrejurul mesei soioase, așteptînd să le sosească băutura poruncită.

Cel spătos, voinic la trup, cu fața roșie cărnoasă încadrată de o barbă mare căruntă, stă cu coatele pe masă în fața tovarășului scurt și îndesat, care după ce își șterge cu mîneca cămășii mustățile bălane și scutură barba cu gînd s'o descărce de puseșeria mărunță a solzilor de pește, își ia aceeași poziție, ascultînd parcă cu mare luare aminte la vorbele repezi ale celuilalt. — În vremea aceasta, cel de-al treilea, înalt, subțire, cu fața supț, pătată unde și unde de firele roșii ale barbei spînatice, se sucește nerăbdător pe scaun, căutînd cu ochii albaștri spălăciți cînd la tovarășii care vorbeau liniștiți alături, cînd spre ușa crișmei de unde parcă n'avea de gînd să se mai arate negustorul cu oca de rachiu.

Intr'un firzior, după ce în zădar își răsucise, de mai să le scoată, cele cîteva fire răslețe din mustață, spinul lovește cu pumnul în masă și bolborosește cîteva injurături. Tovarășii dealături, prinși în vorbă cu mare interes, cătară o clipă spre el și apoi nepăsători prinseră înaintea firul povestei, petrecîndu-și degetele pistrui prin părul bărbilor încilcite. Lunganul nerăbdător se scoală atunci repede și, strecurîndu-se pe ușa crișmei, se întoarce cu oca de rachiu într'o mîna iar în cealaltă cu paharele, pe care trintindu-le pe masă le umple până sus din bătura galbănă spumoasă, care imprăștie până departe mirosul

amețitor. Tăcut, cu fața liniștită și cu ochii împăcați, așează în mijlocul mesei măsura grea de plumb, în care s'ascunde restul băuturii, iar păharele mărișoare, pline până sus, le împarte pe dinnaintea fiecăruia îndemnându-i să bea.

Vorba încetează atunci și cite-și trei tovarăși se ridică în picioare, își iau căciulele din cap și întorcându-se spre răsărit își fac crucile mari, respicate, de bat până departe umerii lor largi. Împăcați de semnul acesta al credinței, s'azează din nou pe scaune și dau de dușcă băutura care le așța pofta cu mirosul ei puternic.

Cei doi, răzâmați cu coatele pe masă, cum stăteau, duc degetele iar în desisul bărbilor, închid cite un ochiu și plescăesc din limbă, laudând oareșicum pe tăcute bunătatea rachiului, iar spinătecul umple alt rind și-i îndeamnă din nou să ridice păharele, voind parcă să le taie pofta de vorbă. Și atunci, alte cruci veniță la rind, păharele se golesc repede, ocile se înșiruesc pe masă una după alta iar lunganul slab și spinatic poartă înnainte grija umplutului.

De la o vreme limbile celor doi sfătoși încep să se încurce, ochii li se înapăjenesc și minile buhabo, pistrui, abia nimeresc pe bijbiute păharele mereu umplute de tovarășul care, cîntînd în gura mare și jucînd împrejurul lor, nu se mai ostenește să ducă la gură cu păharul, ci îndeamnă cu ocaua.

E în ameză. Satul toropit de dogoreala căldurii de vară și nînde a lene peste dealuri ulițele prăiuite și pustii, iar în cuprins stăpinește o liniște apăsătoare. În răsăpintia satului căruțele pescarilor stăruesc tot în fața crîșmei, în preajma stăpînitorilor care, amețiți de rachiul, stau trîniți jos printre scaune sforăind fără nici o grijă de calii osteniți și flămînzî... Slabi, cu oasele ascuțite de parcă stau să străpungă pielea jupuiată și crăpată de arșița soarelui, abia se sprijină pe picioare, moțînd din cap ca să se apere de năvala muștelor lacome, care se strîng pe spinarea lor pătată de șiroae de sînge.

Doboriți de osteneală, ei lasă să le atîrne capul în jos, în ademenirea unei clipe de odihnă. Ochii cumiți și rugători, încetul cu încetul și-acopăr luminile lor stînese, privind în cuprinsul altor lumi, momiți de vedenia unui vis cu iarbă din bielșug și apă de izvor... Atunci buzele lor arse se mișcă tremurătoare, grăbind parcă s'adune firele fragede din pajștea mirositoare, prin care, ca'n alte vremuri, aleargă sprinteni cătră marginea pîrăiașului cu unda guralivă... Dar cîngătoarea hamurilor grele îi apasă tot mai mult, strîngîndu-i în țaria hlubelor, puternice; iar acul muștelor vrăjmașe îi deșteaptă din visarea lor plăcută, îndemnîndu-i să și întoarcă capul spre stăpînii amețiți de băutura. În nădejde că doar s'ar îndura de chinul lor, deschid ochii mari, lacrimoși și i strigă într'un nechezat plin de durere.

Rușii, dezmorțiți o clipă din toropeala beției, cască, se întind, ș'apoi ridicându-se, fac cruci mari ca semn de închinare pentru alt rind de băutură ce aveau să'nceapă de iznoavă.

Cei doi bărboși își potrivesc scăunașele rotunde și se așează față în față, cu coatele pe masă, gata să'noade firul vorbei rupt pe nesimțite de tăria băuturii amețitoare; iar spinul, înălțându-se morocănos din preajma sticlelor unde odihnise, intră în crîsmă mătăhăind, mai-mai să se lovească de amindoi ușorii ușii.

Sfătoșii nici n'au avut vreme să'nceapă vorba și în prag s'a și arătat crîșmarul purtînd un cofăel cu vin, în vreme ce Rusul îl calcă din urmă, aducînd de ale mîncării: o mînă de covrigi, ceapă și măslină, pe care le pune pe masă dinnaintea tovarășilor, care încep vorba cu taină, apropiindu-și capetele mult unul de altul.—Spinul îi privește batjocoritor, tușește în sec și apoi, bombănind supărat, trîntește un pumn în grămada de covrigi, de-i face fărîmi-fărîmițe. Cei doi tovarăși, nu-l iau în seamă pe lunganul gălăgios și nici se gîndesc măcar să'și rupă firul tainei; abia doar că'și scot degetele din stușișul bărbilor și adună tacticos din fărîmiturile covrigilor, ce le-au sărit pînă aproape sub nas. Liniștea lor nepăsătoare înăsprește și mai mult pe spin, care după ce umple păharele cu vinul roșu ca singele, trîntește cofița pe masă așa de tare, încît băutura sare în stropi mari pînă pe fețele celor doi.

Treziți o clipă din toropeala ce-i stăpînea, se ridică la fel cu tovarășul lor, își descopăr capetele, făcîndu-și obicinuitele lor cruci mari, și apoi dau de dușcă păharele de vin ce le stăteau dinnainte indemnîndu-i la băut. Spinul, împăcat, se așează atunci pe scaun și cîntînd în gura mare, toarnă de umple păharele din nou; iar cofițele încetul cu încetul vin pe masă rînduri-rînduri, în vreme ce glasul lunganului vesel stăpînește tot mai mult pe cei doi tîinași, pînă cînd în cele din urmă fac tovarășie dreaptă cu el, atît la cîntec cît și la băutură. Și astfel cheful se lungeste pînă cînd vinul cel roșu ca singele îi culcă iară printre scaune și picioarele mesei.

*

Tîrziu, pe înserate, pravoslavnicii încep să bombănescă, să scuibe și să miște iarăși printre scaune. Încet, sprijinindu-se cu băgare de seamă, spătosul cărunt se ridică și s'așează cu coatele pe masă frecîndu-și ochii buimăcit. Peste cîtva timp s'apleacă încetîșor și deșteaptă pe tovarășul scurt și bălan care, întins la pămînt, sforăia din nou cu capul răzimat de piciorul mesei. Bilbiînd cuvinte neînțelese, acesta scuipă, injură și în urmă cu greutate mare își face loc de cealaltă parte a mesei, unde dînd cu ochii de cofiță, toarnă de umple păharele cu vinul răsuflat, pe fața căruia înnotau muștele 'necate. Suflă jos băutoarele nepoștite ce pluteau cu aripele 'ntinse pe deasupra vinului,

dă paharul de dușcă, șiși îndeamnă prietenul să facă la fel. A-cesta însă, luînd paharul în mîna aruncă băutura în fața lunganului care, căzut ceva mai la o parte, cu tot îndemnul celor doi, nici gînd n'avea să se scoale. Văzînd însă că nici cu botzul de vin nu-l poate ridica, îl lăsară săși odihnească înaintea greul băuturii; iar ei scoborîră în preajma căruțelor șiși potriviră hamurile cum putură, mai mult pe bîjbîitele, cu gînd să plece.

Și cînd ei porniseră, deslipindu-se abia cîțiva pași de răscrucile drumurilor, aud glasul spînului care eșînd pe ușa crișmei cu cofița plină în mîna, le face semn să mai îngăduie. Cu capul gol, cu părul roș și rar, încilcit în creștet, păsește clătî-nîndu-se pînă în fața tovarășilor grăbiți, care s'au oprit doar numai cu gîndul să guste din cinstea celuiilalt. Cofița trece încetinel de la unul la altul, creștinii își descoperă capul, își fac cruce ș'apoi beau pînă cînd vinul se gătește. Dar pentru ca cinstea să nu rămîie știrbită, cofițele se rînduesc pînă cînd cei cu graba întorc căruțele iarăși în fața crișmei, lîogă cealaltă rămasă răzleață; iar vinul e mult mai bun, merge mai tic-nit, cînd îl beau azezați la masă, decît așa de-a'npieioarele.

Și cîntecele sgomotoase răsună iară în fața crișmei din răscrucii, pierzîndu-se în răcoarea liniștită a nopții; iar de alături, din șoseaua prăfuită, abia se aude nechezatul slab al cailor flămînzi.

I. Ciocirlan

Viața Românească în Bucovina

— Douăzeci și cinci de ani de muzică națională. —

Cu un concert bine îngrijit și bine reușit, despre care a fost vorba în „V. R.”, și-a încheiat societatea muzicală *Armonia* activitatea ei rodnică de 25 de ani *). Douăzeci și cinci ani de existență a unei societăți naționale în Bucovina e mult, dacă nu uităm că numărul piedicilor ce se pun în calea unor asemenea societăți e foarte mare. Și dacă o astfel de societate n'a existat numai pe hîrtie, precum într'adevăr se întîmplă deseori la noi, atunci un cuvînt bun sau mai bine, cîteva șire, în care să se releveze momentele ei cele mai însemnate, e ceva ce merită o astfel de societate.

Nenorocirea noastră, a Bucovenenilor, și piedica cea mai mare pentru dezvoltarea și progresul societăților naționale, sînt societățile mixte, internaționale, înființate și susținute de multe ori cu banii și puterile Romînilor. În astfel de societăți, Romîinii pierd pe încetul conducerea și ajung la urmă un element tolerat. Legăturile de înrudire ale unor familii romîne cu străinii, diferitele considerații pe care trebuie să le observe bărbații care ocupă o situație în viața publică, au ca urmare sprijinirea societăților străine și numai în urmă abia a celor naționale; așa că tocmai cei care ar fi în poziție a contribui mai mult pentru susținerea societăților naționale, sînt alți de împovorați, încît uită de datorința lor cea mai naturală. Exemple pentru aceste constatări aș putea da cu duimul, căci se pot observa zilnic; numesc numai cazul tipic al societății arheologice romîne, care și-a pierdut existența ei separată contopindu-se cu muzeul țării.

Și pe terenul muzical s'a manifestat, înainte de înființarea unei societăți romînești care să aie sub scutul ei muzica națională, aceleași tendinți de disconsiderare. Societățile muzicale internaționale neglijav

*) A se vedea Raportul anual al societății muzicale „Armonia” din Cernăuți, 1906, care cuprinde două părți: *partea specială*, în care se face o dare de seamă amănunțită asupra ultimului an administrativ și istoricul activității celor 25 de ani, scris de dr. E. Slușanschi, fostul secretar al societății.

cu totul cîntecul poporului băştinaş, dar încasau banii membrilor romîni şi se foloseau de cîntăreţii romîni. O schimbare se impunea şi schimbarea s'a făcut. Meritul principal îl are un om providenţial pentru Romîni bucovineni, mitropolitul *Silvestru Morariu-Andrievici*, care a dat primul impuls înfiinţării unei societăţi muzicale romîne. După ce un comitet provizor, compus din: *Bumbac Ioan, Meşederu Eugen, Morariu Vasile, Socolean Dumitru şi Vasilovschi Victor* a făcut pregătirile necesare, s'a ținut adunarea generală constitutivă a societăţii de cîntare „*Armonia*”, la 18 Iulie 1881, în sala otelului „*Russie*”. Primul prezident al societăţii a fost *Leon cav. de Goian*, astăzi procuror general în pensiune, care a condus societatea cu succes pînă la transferarea ei în Suceava, întîmplată în anul 1885.

Armonia şi-a inaugurat activitatea cu un concert dat la 2 April 1882, despre care vorbeşte *Olinescu* în *Familia* (XIX p. 195 *Ştiri muzicale din Bucovina*).

În restîmpul de 25 ani, societatea *Armonia* a avut de înregistrat multe zile frumoase, adevărate sărbători naţionale şi destui ani rodnici sînt înscrîşi în analele acestei societăţi; dacă sînt şi cîţi-va ani sterpi, o perioadă de stagnare, nu'i de mirat, căci aceasta îşi află explicarea naturală în schimbările dese ale dirigenţilor artistici, sufletul unei societăţi muzicale, în pierderea unor puteri încercate, fapte care se constată regulat la societăţile noastre. Multe acţiuni ale societăţii au fost stînjinite apoi din lipsa de mijloace băneşti. Dar cu toată vitregia referinţilor sub care trăim, societatea îşi încheie astăzi bilanţul celor douăzeci şi cinci de ani cu un frumos excedent.

Voiu vorbi într'altă parte despre activitatea ce-a desvoltat'o societatea pe terenul artei dramatice; aici voiu scoate la iveală cîteva momente mai însemnate numai din activitatea ei muzicală.

Armonia, care a fost concepută la origină ca un cor permanent pentru biserica catedrală, a acorât totdeauna cea mai mare atenţiune *cîntării bisericesti*; chiar în anii de stagnare totală, cîntarea bisericască n'a fost uitată. La zile mari la ocaziuni festive, în oare de durere şi vesele, „*Armonia*” a înălţat inimile credincioşilor cu corul său, executînd cîntările liturgice, funebrele ş. a. cu o măiestrie desăvîrşită.

Cu o dragoste demnă de relevat, a îmbrăţişat *Armonia* încă de la începutul activităţii ei, *cîntecul popular*, acea comoară de melodii neîntrecute, care zăcea neridicată în popor. „*Armonia*” a avut deosebitul noroc să numere chiar de la înfiinţarea ei, între membrii săi, pe unul care şi-a dedicat întreaga sa activitate acestei laturi a muzicii naţionale: pe *Victor Vasilescu*.

Victor Vasilescu e destul de bine cunoscut şi apreciat la noi în ţară şi peste hotar, în cercul specialiştilor, pentru ca să mai aibă nevoie de a fi prezintat. El şi-a făcut un cult din cîntecul poporului şi culege cu o sirguinţă de albină toate melodiile care exprimă durerea sau bu-

curia sufletului agitat al poporului. Sînt cîțiva ani, de cînd ei a luat conducerea societății de cîntare *Lumina* și de atunci, melodia populară a ajuns stăpîină absolută peste manifestările acelei societăți.

Dar pe lingă cîntecele populare, *Armonia* a dat și dă și astăzi o deosebită atenție compozițiilor artistice naționale, sprijinind după putință popularizarea lor. Pentru încurajarea compozitorilor de piese muzicale cu subiecte naționale, *Armonia* a hotărît în anul 1885, cu toată lipsa ei de mijloace, mai multe premii pentru compozițiuni naționale originale. Comisiunea căreia i s'a încredințat cenzurarea pieselor prezintate, a premiat compozițiunea „*Hora Dobrogei*” a profesorului *Isidor Vorobchievici*, un nume cunoscut în cercurile filarmonice.

Armonia a tipărit apoi mai multe broșuri muzicale, care cuprîndeau un număr de cîntece lumești și o liturgie pentru cor bărbătesc, și a înființat un curs gratuit de cîntare pentru a-și pregăti puteri destoinice fără de care ea nu se putea avînta în întreprinderi mai mari.

Armonia și-a cișligat astfel prin o muncă neobosită și prin o accentuare consecventă a caracterului național al întreprinderilor ei, simpatiile și sprijinul publicului român și deveni astfel centrul vieții sociale naționale a Romînilor din Cernăuți. „*Sindrofiele*” și „*seratele muzicale*” au format un loc însemnat de înîlnire pentru tot ce e românesc și au dat un avînt puternic simțului de naționalitate care, atunci ca și astăzi, „*avea lipsă de impulsuri extraordinare, fără de care puțini au curajul de a se manifesta în public ca Romîni.*”

Aici zace însemnătatea societăților noastre. Ele n'au să se îngrijească numai de împlinirea scopului fixat în statute, ci, scopul care nu trebuie amintit special, dar care-i la toate subînțeles, e că întreprinderile lor trebuie toate să tindă la deșteptarea și întărirea *simțului de naționalitate*. Așa și *Armonia* n'a avut numai să grijească ca programul întreprinderilor aranjate de ea să fie bine ales și bine executat, din punct de vedere artistic, ci să îplinească și scopul subînțeles al fiecărei societăți romînești: să *contribue la întărirea conștiinței naționale*. În vederea aceasta *Armonia* își îmbogățește repertoriul cu compozițiunile maștrilor: *Muzicescu, I. Vidu, Kiriac, George Dima, Caudella*, contribuind astfel prin cîntece la realizarea unității culturale a neamului nostru.

Din frumosul avînt ce'l luase, *Armonia* se oprește însă deodată și, începînd cu anul 1888, ea se cufundă într'o stare de amorțeală aproape cu moartea. Încercările ce se întreprînd ca s'o readucă la viață nu reușesc și ea doarme un somn adînc pînă pe la finea anului 1895, atît de adînc, încît într'un rînd oamenii crezînd'o moartă deabinelea, vroiau s'o ducă la groapă. „*Odinioară centru de viață socială și națională, a intrat Armonia cu anul 1888 într'un period de stagnare, în care abia cîte o liturgie executată din cînd în cînd în biserica catedrală, sau cîte un concert de grădină, sau o sindrofie aranjată în cerc restrîns, mai aduceau aminte că societatea există.*”

În 1893 se alege prezident *Vasile Morariu*, fiul mitropolitului Mo-

rariu și societatea începe încet a se deștepta, dar abia de la 1895 se întărește deabinelea, iar calea sigură și largă dinainte și-o reia abia cu înrolarea lui Tudor Flondor în rândurile membrilor activi. Acest bărbat, cel mai însemnat componist bucovinean pe lângă Ciprian Porumbescu, joacă un rol însemnat în viața acestei societăți și cele mai glorioase pagini ale ei sînt legate de numele lui. Nu mă simt însă competent să apreciez activitatea acestui bărbat pe acest teren, și nici nu e locul aici.

În 1897 se reprezintă opereta *Craiu nou*, muzica de Ciprian Porumbescu, care se repește în 1901, iar în 1901 *Moș Ciocirlan* al lui Tudor Flondor, care a obținut un succes desăvîrșit și care a fost jucat în Sibiu și în București, cîștigînd admirația cunoscătorilor. Tudor Flondor s'a retras de la conducerea societății, dar i-a lăsat acesteia un dar neprețuit, opereta sa *Noaptea Sf. George* „un op de o frumuseală rară ca motiv românesc și aranjament muzical“, care se va reprezenta în primăvara anului acestuia.

Un alt bărbat care și-a pus toate puterile și cunoștințele sale la dispoziția *Armoniei* este *Grigori Pantazi*, un temperament de artist, care s'a distins ca actor, regisor, organizator și aranjator de tablouri vivante. Mare succes a obținut *Pantazi* cu ȧeria sa *Norocul*, o serie minunată de tablouri, care se zvonise că se va reprezenta și pe scena Teatrului Național din București. Despre rolul lui Vasilescu în *Armonia* am amintit mai sus. Dară și din generația mai tinăără s'au distins cîțiva prin compoziții izbutite, așă profesorul *George Mandicevski*, regretatul *Adrian Forgaci* și *Constantin Șandru*.

Nici turneurile întreprinse de *Armonia* prin orașele Bucovinei cu scopul „de a cultiva și respîndi cîntarea națională“ nu trebue trecute cu vederea. Primul concert dat afară de sediul societății e cel de la Suceava, din anul 1899; a urmat apoi turneul din anul 1900, sub conducerea lui Tudor Flondor, cu concertele date în Storojineț, Siret, Suceava, Cîmpulung, Vatra-Dornei, Gura-Humorului, Solca și Rădăuți, și turneul din 1903 cu concertele aranjate în Suceava, Gura-Humorului, Cîmpulung, Vatra-Dornei, Solca, Rădăuț, Siret. Aceste turneuri au fost adevărate triumfuri pentru societatea *Armonia*, iar impresia ce-au lăsat'o în public e neștersă.

Prin participarea *Armoniei* la festivalul coral din București, la acea mare manifestare națională care a stors lacrimi de admirație celor ce au avut fericirea să fie prezenți, *Armonia* s'a făcut cunoscută și peste hotar și și-a încununat activitatea ei de 25 de ani cu o producțiune, care poate sta alături de succesele celorlalte societăți cu care a cooperat.

Cernăuți, în Faur 1907.

George Tofan.

Scrisori din Ardeal

— Descreșterea populației în Ungaria —

La sfârșitul anului 1906, guvernul ungar a publicat datele statistice referitoare la mișcarea populațiunii din anul 1905. Este o carte voluminoasă de 370 pagini, un tablou a unei stări de lucruri nu se poate mai triste. Se constată anume, în chip neîndoios, și de cei competenți, că în statul ungar populația descrește. Iar cauzele acestei descreșteri, iarăși se constată în mod officios, sînt de natură a dovedi o stare semiberbară. Nu poate fi adică socotit *cult* statul în care se petrec lucruri ca la noi: să moară oamenii de foame și din cauza lipsei absolute a îngrijirii medicale. Tot așa, se constată deeseneni că deodată cu creșterea mortalității, cresc și alte mizerii.

Le vom lua pe rînd, cercetînd mișcarea populației:

I. *Căsătoriile*. Media căsătoriilor încheiate în intervalul 1891—1900 a fost în statul ungar 8.8‰.—Ungaria ocupa astfel al treilea loc între statele din Europa. (În frunte era Serbia cu 9.7 căsătorii, la o mie de locuitori; urma Saxonia cu 9.1, iar după Ungaria venea Rusia, cu 8.4 căsătorii, la o mie locuitori. România prezintă 7.1 la mie). La 1905 se încheie numai 8.7 căsătorii la mie de locuitori.

Va se zică, *scădere!*

II. *Nașterile*. În privința nașterilor, la 1891—1900 Ungaria ocupa locul al treilea, avînd 40.5 nașteri (normale) la mie de locuitori. (În frunte sta Rusia europeană cu 47.1, apoi Serbia, cu 41.6. România urma, cu 37.1 imediat după Ungaria). La 1904 statul ungar prezintă numai 37.8 nașteri la mie de locuitori. Crește însă numărul copiilor ilegali (La 1895 erau 8.6 la mie, în anul 1905 sînt 9.4 la mie).

Au *scăzut* deci și nașterile.

III. *Mortalitatea*. În ce privește mortalitatea, numai Rusia ne înțețe. La 1900 în Ungaria erau 26.9 cazuri de moarte la mie de locuitori (În Rusia 33.5, Spania 30.0, Serbia 26.8, România 26.6, Franța 21.5, Norvegia 16.1 la mie). În anul 1905 sînt 27.8 la mie.

Mortalitatea merge dar *crescînd*. Iar creşterea ei, din an în an, mai ales în populaţia infantilă, o învederează următoarele cifre:

La 1904 dintr'o sută cazuri de moarte 44.1 erau copii;

La 1905 " " " " " " 45.3 " "

Au murit adică în 1904 nu mai puţin ca 218.670 copii (din 495.836 cazuri de moarte, de toate vîrstele); la 1905 acest număr este 254.150 (din 560.921 cazuri de moarte de toate vîrstele). Dela un an la altul un *spor* deci de 35.480 numai la copii şi 65.185 peste tot.

Şi mai trist tablou e următorul:

În 1904 au murit copii sub vîrsta de 5 ani 30.3%.

În 1905 " " " " " " " " 36%.

(În numere pozitive 30.045 în 1904 şi 36.137 în 1905).

Copii până la vîrsta de 1 an mor între 28—36%, pe cînd alte popoare ne prezintă tabloul după cum urmează: Rusia 27.0, Austria 23.6, Germania 21, Franţa 16.2, Anglia 15.4, Norvegia 9.7.

Cauzele mortalităţii mari sînt după cum urmează:

Lipsa de nutrire, ori să-i zicem pe nume: *foamea*, a cauzat în 1904 moartea a 3,947 (1.50%) persoane. În 1905 numărul acestora s'a ridicat la 5,135 (1.73%). Cît de mult bîntue mizeria asta, se poate constata din faptul că însuşi oficiul statistic spune, după arătările serviciului sanitar, că în 1904 au murit 37.952 copii sub vîrsta de 7 ani „în urma slăbiciunii fizice ereditate din naştere chiar”.

Nu-i mirare, căci în Ungaria 100.000 oameni n'au consumat (în 1905) mai mult decît 6,584 vite cornute şi 11.841 animale de casă, mai mici. Va se zică majoritatea covîrşitoare a locuitorilor nu se nutreşte cu carne, ba nici pine destulă nu are!

Optica a omorît, în 1905, nu mai puţin ca 89.120 cetăţeni. În privinţa asta statul ungar stă în fruntea celorlalte state europene.

În anul 1901 au murit adică de tuberculoză din 100.000 locuitori: în Ungaria 364, în Austria 345, în Germania 237, în Anglia 210, în Italia 188.

Ce-i mai trist e că în Ungaria boala aceasta seceră în fiecare an tot mai multe victime, pe cînd în alte state culte, lupta contra tuberculozei se poartă cu mare succes. În Anglia, de pildă, dintre 10.000 locuitori mureau în 1860 de oftică 269 înşi, în 1890 abia 173, în 1900 numai 139.

Ungurii cei mai bîntuiţi de oftică sînt mai ales acei dintre Dunăre şi Tisa.

După cercetările profesorului dr. Müller în Ungaria sînt jumătate milion de ofticoşi. Şi totuşi abia din anul 1897 s'a pornit iniţiativa particulară pentru combaterea acestui flagel care bîntue mai ales în pătura de jos, săracă, şi cea mai mare a populaţiunii ţării. Graţie activităţii profesorului universitar dr. Korányi s'a înfiinţat un sanatoriu lângă Buda-pesta. Guvernul nu face nimic. Dintre oraşe, a mai făcut un sanatoriu Presburgul. Dar ce-i asta, pentru alţiia bolnavi?! Un strop în pustiu.

Cît este de mizerabil serviciul sanitar, se poate vedea din următoarele: pentru 100.000 locuitori nu sînt decît 26,3 doctori, 62,5 moașe, 7,5 farmacii (stabile și de mină) și 2,2 spitale. De aceea sînt comitate în care dintre 100 bolnavi abia 6—11 vād medic și abia la 7—20 moartea o constată doctorii, iar cei mai mulți bolesc și mor fără nici o căutare medicală.

Boalele venerice bîntue deasemeni. La 1905 au fost în statul ungar 41.534 sifilitici. E probabil însă să fie și mai mulți, căci, după cum arată într'o lucrare a sa profesorul dr. Török, la 1904 numai în Budapesta s'au constatat 12.150 sifilitici (*la 18 locuitori 1*). Iar în ce măsură se lățește această boală, se poate vedea din următoarele cifre:

Au murit, din 10.000 locuitori, de boale sifilitice:

In 1900 în comitate 66, în orașe 58

In 1902 „ „ 71, „ „ 58

Dacă la orașe mortalitatea nu crește, cauza sînt spitalele și doctorii mai mulți și mai pricepători. Numărul celor infectați crește însă pe fiecare an.

Primejdia acestei boale se poate judeca însă numai dacă ne vom da samă de constatările făcute în spitalele (ori mai bine, azilele, de copii) în care se caută copiii născuți din părinți sifilitici: jumătate din ei mor!

Alcoolismul de asemenea seceră victime multe și pe fiecare an face pustiiri mai numeroase.

În ce privește mortalitatea socolilă după *naționalități*, ori mai exact după *poziția geografică*, aflăm următoarele:

Mortalitatea între copii a fost mai mare (la 1904) pe teritoriul dintre Dunăre și Tisa, locuit de *Unguri*. Și, lucru ciudat: a fost mai mare mortalitatea la sate, decît în Budapesta, de pildă. Ceea-ce denotă că mamele maghiare dela țară nu'și îngrijesc bine copiii. Dintr'o sută copii normal născuți, au murit acolo 32,0, ba pe teritoriul întins al comitatului Pest 34. 8. În capitală numai 25,2.

Pe țărmul stîng al Dunărei (majorități slovace), în comitatul Turoș, mortalitatea a ajuns 37,2 dintr'o sută copii; în celelalte comitate, cu 2—3 procente mai puțin. Pe țărmul drept al Dunării (majorități maghiare, iar în unele comitate germane) raportul este de 29,3.

Pe țărmul drept al Tisei comitatele locuite de Slovaci dau 27,5, cele locuite de Ruteni (ca Bevegul) 36,3.

Pe țărmul stîng al Tisei, printre Ungurii bogați din comitatul Sabolci, mortalitatea copiilor e 37,2. Printre *Romînii* din Maramureș 29,5.

Pe teritoriul dintre Murăș-Tisa, în comitatul mixt (Si:b, Nemți, Romîni și Unguri) Torontal, mortalitatea copiilor este 36,5, în Caraș-Severin (*romîn*) 30,9.

Durere : în Ardeal, mortalitatea copiilor e mai mare printre Romîni decît printre Unguri și Sași ; ea este de 34.1.

Au murit cu totul în acel an 188.625 copii în vîrstă pînă la 5 ani și 199.234 sub 7 ani, sau, în cifre proporționale : 29.4 și 31.1 dintr'osută. A treia parte dintre copii mor deci înainte de a împlini al șapte-lea an.

Socotind și moartea celor mari, Romîni ocupă locul al patrulea, sînd mai favorabil Ungurii, Nemții și Slovaci.

Emigrările sînt cauza principală a descreșterii populațiunii statului ungar. De unde în anul 1897 nu emigraseră decît 14.106 cetățeni (ambele sexe), la 1899 numărul emigraților s'a urcat la 43.394, la 1903 s'a atins numărul de 119.921 (*iar anul trecut 200.000*). *) În mai puțin de cît zece ani, s'a înzecit, ba chiar a ajuns de 14 ori mai mare numărul emigrațiilor. Mai dezastros se anunță însă anul 1907. Pleacă cu grămada în America cetățeni (vai, și Romîni) de prin părți de unde înainte nici nu se știa de America.

În anul 1904 au plecat mai ales Unguri mulți, după ei urmează Slovaci, apoi Nemții și la urmă de tot Romîni (9,883). Partea cea mai mare dintre Romîni (8,446) au plecat din Ardeal în *Romînia*, de unde însă partea cea mai însemnată se întoarce iarăși în satul natal, după ce în cîțiva ani și-a agonisit ceva parale (2,000—3,000 coroane).

Statisticienii maghiari constată cu durere că *din Ungaria emigrează în America mai ales Ungurii*. Și ceea ce e mai îngrijitor (pentru Unguri!), e că se duc definitiv mai bine de jumătate. *Azi sînt în America 1 milion și jumătate Unguri*. Nagyiványi Fekete Gyula scrie în privința asta : „Iar locul rămas gol nu-l poate suplini sporul mare al Evreilor germani (din Galizia), pentru că America ne înghețe floarea brațelor noastre muncitoare și acasă nu rămîn decît cei slabi și fără valoare în viața economică a Americii. *Romîni duși numai pe cîtva vreme în Romînia, se întorc și ocupă poziția și pămîntul acelei ungurini, fără care nu se mai poate menține Ardealul*”.

Prohászka Otto, episcop și mare savant, a zis și el, în ședința de la 9 Februarie a Casei Magnașilor, următoarele : „Ungaria este azi în mai mare primejdie decît era la Mohaci. Pentru că un stat nu se prăpădește în urma singelui vărsat pe cîmpul de luptă, cînd de altfel puterile de acasă nu-s sleite, și pentru un popor sînt primejdioase nu cutremururile de pămînt care îi dărîmă casele, ci primejdia cea mare este pierderea de sînge care ne rîpește două milioane brațe de muncitori, și primejdios este cataclismul care deși ne lasă casa neruinată, întrecăg, dar îi închide ușa, pentru că poporul a luat lumea în cap”.

Nu-i aci locul să discut cîtă răspundere cade asupra guvernelor

*) După cum arată prefectura comitatului bănățean Torontal, cel mai fructifer dar și cu latitudii mai mari și mai multe, dela 1904 pînă acum, au emigrat d'acolo în America 36.491 cetățeni.

maghiare și ce puțin au făcut ele pentru a împiedica descreșterea populației țării. E de constatat însă că nici actualul guvern, zis „cel mai național”, n'a venit cu vre-un proiect de lege menit să îmbunătățească salubritatea publică, ci de ani mulți nu s'a mai auzit glas care să arăte în parlament în ce hal aziatic sîntem, până ce mai lunile trecute a vorbit deputatul român Al. Vaida, medic, care a îndrăznit să pună degetul pe bubă și să demonstreze ce puțin europeni sîntem în privința asta.

Tot așa: nici pentru stăvilierea emigrațiunii nu se face nimic, ci se meține legea care oprește vinderea și parcelarea marilor latifundii (proprietăți, *majorate* ale nobililor), pe cînd sute de mii cetățeni n'au de loc pămînt.

Wekerle, primul ministru și ministru de finanțe, cel mai celebru din ciți a avut și are țara, a declarat apoi, că de dare progresivă nici vorbă nu poate fi... Mizeria unei guvernări oligarhice se va menține.

Dar, în definitiv, pe noi ne interesează în special *starea Romînilor*. Cînd vedem că mortalitatea e îngrijitor de mare printre noi, ne incumbă datoriz să nu așteptăm ca guvernul să grijească de copiii și de sănătatea noastră, ci singuri să avizăm la mijloacele de îndreptare și chiar—salvare! După cum ne-am știut singuri emancipa de robia cămătarilor, întemeindu-ne bănci și luînd un avînt economic, tot așa trebuie să găsim calea ridicării satelor din actuala stare tristă în ce privește sănătatea obștească.

Să ne gîndim apoi și la emigrări. Ele iau o dimensiune îngrijitoare. La 1900 nu emigraseră decît 3,092 Romîni, la 1903 numărul emigranților romîni e de 5,585, iar la 1905 de două ori atîta și destunci încoace crește mereu. Că Ungurii se duc de 4—5 ori atîția, asta nu ne poate fi mîngiere, mai ales că numărul Romînilor care emigrează în America, pe zi ce trece crește mereu.

Ca să ne putem menține locul, trebuie să tindem la sporire și îmbogățire, căci pe cînd descreșterea, relativă și asta, a Ungurilor se echilibrează prin puterea ce o au de a guverna asupra tuturor, de noi nu se îndură nimeni, ci singuri caulă să ne ajutăm.

Arad, 276 Februarie 1907.

Russu Șirianu.

— Chestiunea școlară în Ungaria —

I

N'a greșit cine a zis că politica e un monstru cu sute de guri, totdeauna gata să înghită, să nimicească tot ce-i stă în cale. Până cînd acesă deprindere, prea de multeori păgubitoare, a omenirii se mărginește a-și juca hora sa complicată și perfidă numai în chestiuni de ordin utilitar, pînă cînd nu depășește hotarele competiției sale, e tolera-

bilă și se impune. Dar de îndată ce slujbașii acestui monstru încep a face ingresiuni prădănice pe terenele limitrofe, unde nu e vorba de armonizarea și echilibrarea unor efemere interese economice ori sociale, ci de însăși ființa sufletească, cu întrag cuprinsul de gândiri și simțiri a unui individ sau a unui popor, ei devin niște asasini, care cu mînă sacrilegă se ating de drepturile sfinte și vecinice ale singuraticilor și ale popoarelor, deopotrivă.

Un astfel de atentat pregătește acum de multă vreme politica maghiară asupra școalelor române, asupra acestor instituțiuni legale și sfinte, care pornind din tinda bisericii și călăuzite de spiritul religios creștinesc al culturii noastre românești, au ajuns după veacuri de surghiunire și după decenii de apăsare volnică—*proprietatea, susținută și sporită cu sudor de singe, a neamului nostru*. Au ajuns locurile de adăpost, de muncă și de prindere, de apărare și întărire ale gândirii românești, care trebuie să stăpînească în mod desăvîrșit mintea generațiilor ce se cresc în ele și să pătrundă, fără putință de a mai fi înlăturată, inimile tinerelor mîlădițe ce îi sint încredințate, pentru a pregăti din ele vlăstarele de mîne ale bisericii și neamului nostru.

În împărăția aceasta a muncii pacinice se fac acum, de trei decenii încoace, an de an, zi de zi navăliri și încălcări nelegiute. Se desconsideră, se încearcă chiar totala desființare a drepturilor firești ale celor care susțin aceste școli și ar avea prin urmare singuri chemarea și competența a le diriguî și apăra. Se pun piedecile cele mai grele în calea progresului ce ar putea realiza aceste școli dacă n'ar fi mereu infestate din partea politiceii ungurești,—asămănătoare întru toate sgrîpțorului răpitor, care „în lăcomia sa cuprinde pradă mai multă decît poate înghiți, dacă nu de alta, fie și numai ca să-i putrezească în ghiară“.

Toate nedreptățile ni se administrează, firește, fiindcă așa pretinde o rațiune mai înaltă, rațiunea acelu stat care în Țara ungurească se falsifică cu totul, identificîndu-se, în mod silit și neiertat, cu interesele particulare ale unui singur neam de oameni, dintre cele multe cite a așezat aci destinul spre locuire și bună nărvire împreună, iar nu pentru a se sfîrteca între olaltă...

Într'o țară ce se pretinde civilizată, rațiunea de stat nu poate să piardă nici odată din vedere interesul general al tuturor cetățenilor, al tuturor supușilor săi, și întru cît divergențe firești, deosebiri de rasă ori de ordin social ar provoca o desbinare, o împotrivire între olaltă a intereselor, pe care le au diferitele pături ale cetățenilor, o *politică înțelcaptă* ar trebui să privească de cea mai înaltă a sa misiune rolul de a împăca divergențele, de a mijloci o armonie trainică a intereselor care se ciocnesc în capete, iar nu să înăsprească, prin măsuri pătimașe pripite ori rău cugetate, și mai mult deschilinirele, să lărgească și mai tare prăpastiile, pe care ura de veacuri le-a icuit și de altfel atît de adînc între fiii acestei *nenorocite țări*.

Actuala politică maghiară însă în loc de a nizuî spre o îmblinzire

și apropiere a diferitelor elemente, urmărind planul utopic al creării unui stat unitar național maghiar, precipitează măsuri și dispoziții care nu vor fi în stare să aducă consolidarea și uniformizarea contemplată, ci tocmai contrariul: *ura logică*, din care va rezulta o dismembrare acerbă și implacabilă. Pentru că ținta ce și-o pune politica de maghiarizare e o nelegiure strigătoare. Pentru că a voi să nimicești ori să stînjinești, deocamdată, avîntul sufletesc al multor milioane de oameni, impunîndu-le anume bariere strîmte și zăticnitoare pentru creșterea și dezvoltarea lor națională și elică-culturală, e o tendință anti-creștinească, neumanitară și deci nelegiuită. *A face din școala populară teren pentru experimente politice hazardate și neghioabe, a voi să degradezi școala de la înalta ei misiune de a crește și innobila sufletele, la o simplă uncaltă pusă în slujba unei politici nefaste, e un lucru care nu i se poate erta nici unia dintre toate cîrmuirile lumești!*

E cît se poate de destabilizantă încercarea de a conturba școala în munca ei educativă și civiilizatoare, de a-i fixa ținte și de a-i impune probleme atît de străine adevăratului ei scop, și atît de necongruente cu unica ei chemare.

Încercări de aceste s'au făcut multe în curgerea veacurilor, ele însă n'au putut avea niciodată un rezultat bun și durabil. Împotriva unor asemenea încercări protestează însuși întemeietorul în sens modern al școlii populare, Luthier, care pentru a apăra drepturile bisericii asupra școlii, ca pe ale unei mame asupra fiicei sale, scria odinioară, cu toată puterea convingerii, astfel:

„Das weltliche Regiment hat Gesetze, die sich nicht weiter erstrecken, denn über Leib und Gut und was äusserlich ist auf Erden. Denn über die Seele kann und will Gott niemand lassen regieren, denn sich selbst allein. Darum wo weltliche Gewalt sich vermisst der Seelen Gesetz zu geben, da greift sie Gott in sein Regiment und verführet und verderbt nur die Seelen“.

II.

Începutul instrucției și al educației, în sens creștinesc, făcîndu-l biserica întreg evul mediu dearîndul,—bisericii îi revine, exclusiv, rolul de supraveghere și de conducere în viața intelectuală, deci și dreptul de a fi slugură stăpînitoare peste școale. Și pînă cînd statul era privit ca existînd numai din mila lui D-zeu, iar nici de cît ca o construcție a minții omenești deliberative, cum îl considerau mai tîrziu filozofii reacționari ai veacului al XVIII-lea, cîrmuirii lumești nici prin gînd nu'î trecea să încerce a reclama pentru sine conducerea școlilor, ori să facă deosebire între comuna bisericăscă și cea politică. Biserica nu o scurtau niciodată în drepturile și privilegiile ei. Dimpotrivă, le sporiau pe aceste, ori cînd li se dădea prilej.

Mai tîrziu însă, cînd unitatea bisericii a fost slăbită, cînd dife-

ritele biserici naționale care își iau începutul în deceniile prime ale reformei religioase, își aleg tocmai catedra și amvonul ca cele mai potrivite mijloace pentru întemeierea și răspândirea doctrinelor speciale, pe care își întemeiau existența lor a parte : politica de stat ia sub protecțiunea sa pe una dintre bisericile luptătoare, acordind celorlalte tot prisosul de asupriri și prigoniri.

În chipul acesta se naște o biserică, interesele căreia se indentifică cu ale statului, și o religie, numită religia de stat, în fața căreia stau celelalte confesiuni permise („recepte“) și altele abia tolerate, ori de-a-dreptul persecutate din partea statului, avîndu-și toate școalele lor puse în slujba luptelor confesionale. Școala devine în timpul acesta o arenă, în care armele științei se ciocnesc adeseori cu atita înverșunare, ca și fierul ucigător pe cîmpurile de luptă, unde să măcelăresc creștinii în numele și spre mărirea lui D-zeu și a bisericii mîntuitoare...

Agerul și pătrunzătorul Montesquieu a spus *un advăr* afirmînd că pentru binele obștesc în genere, și în deosebi pentru progresul cultural al statelor, tocmai acele confesiuni au adus mai mari foleose, care au fost mai mult persecutate. Experiența istorică confirmă acest adevăr, împrumutîndu-i valoare generală, dela care nu se poate sustrage nici Ungaria.

În Ungaria, care dela Sf. Stefan și până azi și-a păstrat în toate timpurile caracterul său de regat catolic, *regnum Marianum*, școalele protestanților au avut să îndure nenumărate persecuțiuni și asupriri.

Totuși ele au putut da o samă de bărbați, vrednici stegari și apărători ai națiunii maghiare pe timpul luptelor ce purtau cu Habsburgii, sub pretexte confesionale și de constituție, de fapt însă pentru păsirarea firii lor etnice, pentru întărirea naționalității și pentru dezvoltarea lor neîmpiedecată în direcție națională. Naționalitatea maghiară a avut norocul a'și fi putut afla—în acele vremuri de sfășieri lăuntrice—bună ocrotire la curtea din Bălgrad, a principilor ardeleni, sub scutul cărora protestantismul isbuti a predomina în Ardeal, închizînd iezuiților școale și biserici și alungînd pe acești militari ai catolicismului peste graniți. Dar iezuiții au fost destul de isteți ca să se știe furișa mai tîrziu, sub egida primatului Kolonics și a stăpînirii habsburgice iarăși în Ardeal, unde în cîrînd își recîștigară terenul pierdut, acaparînd pentru biserica lor militantă o bună parte din Romîni închinători ai bisericii răsăritene... Așa că în secolul al XVIII-lea biserica catolică își revindecă din nou rolul preponderant și în Ardeal.

Celui mai înalt patron al acestei biserici, împăratului, i se asigură prin legi și asupra școalelor *acatolice* drepturi, pe care până atunci nu le avea. Așa prin articolul 74 al legii din 1715 i se dă dreptul de supremă inspecție asupra tuturor fundațiilor, precum și asupra școalelor susținute din acestea ; iar articolul 70 din legea din 1723 încredințează capului încoronat conducerea întregului învățămînt din țară.

De aci înainte pînsoniile, memorandele protestanților în afaceri bi-

sericești și școlare, nu mai contenesc. Dar ele împărtășesc aproape toate aceeași soartă: se pun *ad acta*! În deosebi împărăteasa Maria Terezia era pornită împotriva acatolicilor; primind dela papa la 1758 titlul de rege apostolic al Ungariei își ținea oarecum de datorință a stîrpi buruiana ereziilor, cum erau încă privite confesiunile acatolice din țările aflătoare sub sceptrul său. *Protestanții maghiari se văd într'un rînd nevoiți a se adresa către regele Prusiei*, crezînd că intervenirea acestuia va putea mijloci ca Maria Terezia să și modereze măsurile de restricțiuni și asupriri croite pentru bisericile și școalele lor. Încercarea aceasta însă rămîne fără rezultat, fapt care îndeamnă pe regele Prusiei să se adreseze direct papei dela Roma, amenințînd că dacă Maria Terezia nu va înceta cu persecuțiile împotriva protestanților, va începe și el să asuprească pe supușii săi catolici. Însfîrșit—lucru aproape de necrezut—însuși *papa este acela care roagă pe Maria Terezia să și modereze zelul catolic...*

Și acest lucru să nîmplă într'un timp cînd steaua bisericii începuse a păli, cînd pentru afacerile bisericești un indiferentism cras („*damnatus indifferentismus*”, cum se exprimă Maria Terezia) începuse a cuprinde inimile, cînd creștea mereu ceata aderenților lui Voltaire, care chema pe toți cei ce împărtășiau ideile lui, să lupte pentru a „distrage infamul” („*Ecrasez l'infame!*” înțelegînd sub acest din urmă cuvînt biserica creștină). Direcția aceasta contribui a micșora, deocamdată, influența bisericii asupra școlii.

În epoca absolutismului luminat, îngrijirea de școală începe a o lua tot mai mult statul asupra sa. În Ungaria se face același lucru, dar fiindcă statul cu biserica catolică urmărea scopuri comune, tendința de a uniformiza toate școalele provoacă nemulțămirea mai ales a protestanților, care se simțiau prin aceasta scurtați în drepturile bisericii lor și despoiați de *cea mai efectivă armă culturală, de școli*. Maria Terezia însă enunțase că mai pre sus de confesiuni stă statul, și că instrucțiunea poate fi privită ca cel mai potrivit mijloc spre consolidarea acestuia. Ea nu ezită să afirme că școala e un factor care poate și trebuie să fie pus în serviciul politicii. „*Die Schule ist ein Politikum*” scrie ea cu toată hotărîrea la 1760. În sensul acestor vederi de statificare a școalelor se lucrează renumita ei reformă școlară: *Ratio educationis din 1777*, care deși cere o școală omogenă pentru toți cetățenii, face totuși în § III concesivă ca fie-care națiune (deci nu confesiune!) să primească instrucția în școalele sale proprii (ut *natio quaelibet, quantumquidem fieri poterit, propriis instructa sit scholis vernaculis*). Se simțea totuși că instrucția tinerelor generații nu poate fi proprietatea exclusivă a statului, fiind aci și alți factori în măsură mare interesați, precum familia, biserica și națiunea mai ales.

Acestora le revine deci un drept egal și le incumbă o datorință mai mare de a îngriji de sufletul fiilor lor. Nu e deci de mirat, dacă chiar unul dintre cei mai împeligați reprezentanți ai absolutismului, cum

a fost Frideric-cel-Mare al Prusiei, recunoaște aceste postulate juste și nu stă la indoeală să infierze în studiile sale pedagogice ingerința exagerată a statului în educație, scriind: „Es ist eine Vergewaltigung, wenn man den Vätern die Freiheit nimmt ihre Kinder nach ihrem Willen zu erziehen“.

III.

Pe lângă asuprirea confesională de care erau împărtășite școlile acatolice pe timpul Mariei Terezia, se amestecau și tendințele de germanizare, căci sub școala comună, sub școala națională, nu se înțelegea alta decît cea germană. Protestanții maghiari s'au purtat totdeauna cu aversiune față de această școală și s'au ferit, cît le-a fost cu putință, de ea. Maria Terezia pentru a facilita procesul de germanizare în Ungaria, s'a gîndit a sădi mai întîi iubirea și admirația pentru limba și literatura germană în inimile nobililor tineri. Cu acest scop institue garda națională, chemînd din fiecare comitat cîte doi flăcăiandri de nobili maghiari ca să crească în cercurile curții imperiale din Viena, la adăpostul și sub influința directă a culturii germane. Și tocmai aceasta a fost măsura care a produs fructe, cu totul altele decît cele plănuite de Maria Terezia. *Din această instituție, care era proiectată pentru a desnaționaliza pe Unguri, au răsărit cei mai înflăcărați luptători pentru naționalizarea școlii și literaturii maghiare.* S'a dovedit prin cazul acesta că cultura, strecură-se ea în sufletul unui popor prin mijlocirea oricărei limbi străine, nu aduce cu sine desposlismul respectivei limbi asupra limbii naționale. Dimpotrivă, de îndată ce devine ea proprietatea cîștigată prin stăruință cinstită a unui neam, își caută căile sale de manifestare particulară tocmai cu ajutorul limbii naționale, căreia îi împrumută în chipul acesta toată bogăția cuprinsului său, îndrumînd-o în același timp spre un avînt sănătos și puternic.

Acesta e cazul și cu limba maghiară care a fost veacuri întregi desprețuită din partea aristocrației maghiare, precum și din partea legislației, justiției și administrației ungurești. Tendințele de germanizare, inițiate de Maria Terezia și continuate cu mai multă energie de către Iosif II, s'au dovedit de cea mai bună școală pentru Maghiari, în care acestora li s'au deschis ochii să-și prețuiască și cultive ce e al lor. Nici până azi nu sînt Ungurii vrednici să aprecieze și să mulțumească lui Iosif II indeajuns această binefacere nevoită, pentru imensul serviciu adus școlii, limbii și literaturii maghiare, în desvoltarea cărora domnia de 10 ani a regelui neîncoronat, hulit și huiduit, marchează o nouă și însemnată epocă: *inceputul curentului național.*

Incepînd cu dietele din 1791 și până azi, a constituit și constituie o problemă de căpetenie a legislației ungurești impunerea limbii ma-

ghiare tuturor cetățenilor acestei patrii. Sînt necurmate desbaterile asupra introducerii limbii maghiare ca limbă oficială în toate afacerile statului. Mai ales dela anul 1825 își ia începutul încercarea temerară de a desnaționaliza prin școli pe nemaghiari. Căci hegemonii acestei țări simțiau că îndată ce s'ar schimba bazele feudalistice ale statului maghiar, îndată ce ar începe acesta a se organiza pe baze mai democratice, întreg statul și-ar pierde caracterul lui exclusiv maghiar, pe care îl avea atunci cînd nobilimea maghiară era considerată echivalentă cu statul. De aci se explică graba desperată de a maghiariza masele, ca, luîndu-și începutul democrația, să se poată crea măcar în mod artificial și forțat o majoritate a elementului maghiar...

Széchenyi a fost slugurul om de stat care a observat pericolul ce va trebui să rezulte, în mod fatal poate, din oarba pornire de a maghiariza și amalgamiza totul. Și el a avut curajul să spună verde Ungurilor că prin măsurile lor nesocolite nu vor putea ajunge la alt rezultat, decît doar la înstrăinarea din ce în ce mai acută a celorlalte naționalități de către Maghiari. A fost aceasta o prorocie de Casandră, care ar putea și azi să pună pe gînduri pe dușmanii nesăbuiți ai școalei și limbii noastre. Dar nimenea nu l-a ascultat. Legislația maghiară și-a urmat înnaainte cu acelaș zel, demn de altă acțiune mai rațională și mai sănătoasă, opera sa de fortificare și sporire a elementului maghiar.

E poate un joc al sorții că tocmai în această epocă de tendinți vrăjmașe, se nasc școalele noastre romînești, care în butul tuturor măsurilor de opreliște și asuprire, ce li se aplică, se sporesc și se consolidează în mod rapid și îmbucurător.

Astăzi școalele aceste sînt împiedecate în munca lor pacinică și binefăcătoare. Ele sînt destinate acum de pepiniere ale unei limbi, străine de inima și gîndul neamului nostru, o limbă a cărei învățare și însușire pe deplin, cum o cere în mod alt de nefiresc noul proiect de lege al contelui Apponyi, ar fi în stare să ne mortifice interesul pentru celelalte ramuri de cunoștințe absolut indispensabile în lupta vieții, și să ne apăsesească într'un mod cu adevărat nelegiuit în desvoltarea noastră culturală, în nobila pornire spre progres.

IV.

Tendințele aceste dușmănoase nu numai că jigăesc dreptul neprescribitul cel mai firesc, pe care ar fi să-l aibă orice popor la limba și cultura sa proprie, ele sînt totodată și în flagrantă contradicție cu legile fundamentale ale țării, care asigură bisericilor noastre romînești deplina libertate de a da credincioșilor educație creștinească și cultură națională, în marginea puținii și a mijloacelor materiale de care dispun.

Legea instrucțiunii populare art. XXXVIII din 1868 asigurase naționalităților dreptul să-și țină școale populare pe limba lor, fără a im-

pune acestor școale și sarcina limbii maghiare. Iar § 17 al așa numitei „legi de naționalități” (art. XLIV din 1868) lărgeste dreptul acesta, dispunând ca naționalitățile să fie îngăduite a se cultiva în limba lor maternă și în școlile secundare „până la acel grad unde începe instrucția mai înaltă, academică”...

Adevărat că legea aceasta n'a fost niciodată executată pe de-a-tregul. Se pare că chiar alcătuitoarii ei n'au intenționat printr'insa altceva decit să dea constituției ungare aparența unui liberalism, care în realitate este—după cum foarte nimerit a spus d. deputat Vlad—o mare minciună! Patru decenii de cele mai triste experiențe au făcut ca toți cetățenii ungari „cu buze nemaghiare” să înțeleagă și să se convingă zi cu zi tot mai mult, că această lege, cu toate dispozițiile ei de egală îndreptățire, pe hirtie, a fost creată numai, „de ochii lumii” și cu acel gând ascuns, ca ea să rămână pentru totdeauna un eufemism gol.

Dar acum însăși ființa acestei legi în faimosul „*corpus juris Hungarici*” îi supără pe patrioșii înfierbîtați, care în nenumărate rînduri și-au manifestat dorința ca ea să fie abrogată. E și aci vechea procedură urîtă și barbară care se desfășoară, ca un fir al Ariadnei, din toată atitudinea lor istorică față de noi Romîni: deciteori prin lege ni s'a asigurat un drept, au stărunit din toate puterile ca legea respectivă să fie desființată și înlocuită cu alta apăsătoare pentru noi, ori pur și simplu, să nu se fiină sană de ea. Lor nu le venea—cum nu le vine nici azi la socoteală—să execute, decit legile favorabile pentru ei și împovărătoare pentru noi. La urmări, firește nu se gîndesc. Nici cit de primejdioase ar putea deveni ele,—căci pentru orice cîrmuire bîntuită de palimi și de miopie politică are valoare vechiul adevăr ciceronian: „*Qui parti civium cansulunt, partem negligunt, rem perniciosissimam in civitatem inducunt: seditionem atque discordiam*”...

Fiindcă până acum n'au avut îndrăzneală să abroge legea de naționalități, și-au dat toată silința s'o ciopîrtească, să invalideze toate dispozițiile favorabile nouă, prin ulterioare măsuri legislative sau și numai prin simple ordinațiuni ministeriale.

Tot așa au procedat și față de legea instrucțiunii populare, creată de br. Iosif Eötvös, un sincer și însuflețit luptător pentru libertate și egalitate,—noțiuni, pe care acest bărbat luminat nu le înțelegea în felul epigonilor săi de azi. Abia au trecut 11 ani dela sancționarea acestor legi, cînd dieta din Budapesta a și început atacurile împotriva școlilor, sau mai corect, împotriva limbii romîne. Prin art. de lege XVIII din 1879 limba maghiară se introduce ca studiu obligator în toate școlile populare nemaghiare din Ungaria. Archiereii romîni au făcut atunci opoziție în casa magnaților, au înaintat memorande, încărcate cu plîngerile bisericii și cu multele gravamine ale neamului, s'au dus la împăratul, dar de geab...

În presa românească ardeleană s'a purtat lupta pentru școală și pentru limbă cu multă vrednicie, ca și azi. Iar rezultatul?

Legea a primit sancțiunea prea înaltă și toți miniștrii unguri ai școalelor, ciși sau succedat de-atunci încoace, au crezut că cea mai potrivită cale de a-și câștiga, fără multă trudă, *merite pentru patrie* (?) este exagerarea până la absurditate a pretențiunilor cuprinse în această lege de maghiarizare. În nesăbuitul său *avînt patriotic*, fostul ministru *Wlassics* avu cutezanța să ceară, ca în fiecare școală populară a noastră, *să se propună limba maghiară în cite 17 oare pe săptămîndă!*

Dar nici cu atîta nu ș'au mulțumit *lăcomia lor de sriptori*. Toate școalele au ajuns sub controlul foarte sever și supărăcios al inspectorilor statului, care la rîndul lor își făceau și își fac și ei *merite pe nemuncite, insinuînd și clevetînd asupra școalelor noastre*. Ca să ingenunche pe dascălii noștri și mai mult, au început apoi a se apropia de ei cu *banul lui Iuda*. Știînd că bisericile noastre sînt sărace și nu au de unde-și plăti învățătorii lor așa bine, ca statul pe ai săi, au început dela 1893 a pretinde ca învățătorilor confesionali să li se dea aceeași leafă ca celor de stat, ori dispun bisericile de mijloace, ori nu!—Dacă sînt sărace, cu atîta mai bine. Statul le va da ajutor, în cele mai multe cazuri *o mică întregire*, în schimbul căreia cere acum *jertfa limbii naționale*, țintind prin aceasta la *conruperea și înstreinarea sufletului românesc!*

Și e mare primejdia aceasta, căci „*sufletul românesc*“, după cum a accentuat cu multă tărie d. Spiru Haret, „*trebuie să fie inalienabil, mai mult chiar decît pămîntul românesc*“...

Aceasta este și azi *politica școlară* a actualului ministru de culte și instrucție *Albert Apponyi*, marele *Loyola al imperialismului maghiar*... Apponyi urcă prin proiectele sale, care în curînd vor deveni lege, lefurile învățătoresți într'o măsură atît de mare, încît *bisericile noastre, nici cu toate cele mai uriașe încordări, nu vor putea satisface cerințele legii*..

Prin aceasta, celor mai multe din școalele noastre li se va da lovitura de grație.

Ce palmă strașnică pentru demnitatea unui popor: să-și piardă școala, deci să privească desnădăjduit cum i se curmă firul vieții naționale, din lipsa de—parale!!

„*Reerudescunt nunc iterum vulnera*“...

Așa ar trebui să exclamăm și noi acum, cînd întreg adevărul zdrobitor de dureros, al acestor cuvinte istorice, îl simțim într'o măsură mai mare chiar decît cel ce le-a scris, acum 200 de ani (*Francisc Rákóczy*) cu slove de foc în fruntea proclamațiunii, prin care întreagă *Țara Ungurească* se arunca în flăcările revoluției. Cu adevărat, *sufletul neamului românesc începe acum iarăș a singera din toate rarele sale se-*

culare... Pentru că o mare încercare ne așteaptă, groaznică lovitură ni se pregătește! Avea multă dreptate Nestorul ziaristicii române din Ardeal, când ridică împotriva proiectului de maghiarizare din 1879 următorul protest energic, care nici în zilele noastre nu și-a pierdut actualitatea:

„Este minciună politică groasă că Românii numai din ură nu vreau să învețe limba maghiară, ci poporul nostru, ca și alte popoare, nu voeste să-și piarză timpul cu învățarea ei din simpla cauză că nu-i simte lipsa și nici că-i va simți-o vr'odată... *Orice limbă străină o lu-vești numai dacă-i simți trebuința și dacă-ți place, iară de silă nici odată. Restul este tirănie*”...

Da tirănie !!

Și nu vedem licărind nicăiri o scintee de nădejde.—Și nu cutezăm a ne îndrepta privirile rugătoare spre aceia, dela care ne-ar putea eventual veni mîntuirea...

Un dascăl din Ardeal.

Scrisori din Basarabia

I

Viața noastră curentă.

Mașinal am pus titlul „viața noastră curentă“... și m'au luat gândurile: În adevăr, oare curgi tu, viața colectivă a aproape două milioane de suflete românești, care simt și cugetă, iar mai întotdeauna sufăr?... Cu durere îmi vine a crede că, dacă la prima vedere, tu nu scoți la iveală fapte însemnate ale mișcării intelectuale sau poporane, — totuși, în adîncimea ta, se împlinește neîntrerupt o vecinică și tainică lucrare a forțelor moleculare ale progresului universal!...

Intrînd în acest dialog cu însăși viața Basarabiei contemporane, arunc ochii în juru-mi: ce ne arată realitatea?

Alegerile pentru Dumă tot au mai ridicat nivelul intereselor obștești și au înviat nădejțile cele mai intime ale puținilor Basarabeni conștienți. Se vorbea că, odată cu deschiderea Dumei, se va pune capăt tuturor relelor locale și că reprezentanții din Basarabia, orî cine ar fi ei, vor participa totuși la munca spornică a parlamentului rusesc pentru binele țării natale... Atunci, se zicea, vom avea noi și o soluție satisfăcătoare a chestiei agrare; sub un regim nou democrat, se va deschide teren larg de muncă și discuție pentru Basarabeni, iar cu ajutorul instituțiilor „zemstvo“-ului și municipalității reformate pe baza votului universal, marea majoritate a acestei țări, Romîni, ridicăți culturalicește, vor ocupa în sfîrșit locul lor cuvenit în toate trebile Basarabiei... Și, cine știe? — poate că odată, chiar nu departe, vom ajunge și la ultimele noastre scopuri în această epocă istorică, cînd intrarea deputaților naționaliști din Basarabia în parlamentul Rusiei va schimba fața lucrurilor, și prin apărarea legală a intereselor noastre etnice și sociale vom deveni autonomi... Doară, de cînd deputații romîni au pătruns în camera maghiară, se ridică și se discută acolo tot mai des și mai aprins chestia naționalității românești; — cum să nu fie tot așa și pe la noi, cum guvernul central să nu ne satisfacă

legiunile noastre dorinți, pentru realizarea cărora am trimite odată în Dumă pe fruntașii noștri?...

Și iată—alegerile au trecut, Duma s'a dechis, dar noi în loc de a avea la Petersburg apărători, avem dușmani, iar pe Basarabia o privește uimită toată lumea, ca fiind cuibul reacțiunii și vrăjmașa oricărei libertăți. În sprijinul politicii de reprimare și de rusificație, în ajutorul bandei negre, împotriva aleșilor națiunii, împotriva libertății de opinie, de cugetare—au sărit cei nouă deputați din Basarabia. Și, ce e durere și rușine pentru noi—primul loc printre dinșii îl ocupă P. Crușevan, pe care publicul Petersburgului îl cunoaște deja și îl întâmpină zilnic cu strigăte ca: „Măi, Moldovanule-țigane!“. Parcă nu era destul ca Rușii din Basarabia să întrebuițeze numele Moldovanului ca un cuvânt de ocară—iată o vedem și pe Rusia intelectuală disprețuind acest nume. Primii pași ai lui Crușevan în Dumă au slăbit risul în toată țara, încet reacționarismul lui, absolut absurd, nu mai provoacă nici o indignare, și acest „adevărat rus“, stilul patriei și al guvernului, tot mai mult ocupă locul în rubricile umoristice ca un clown politic extraordinar. Și totuși, Crușevan va rămâne în veci o pată neștersă pe drapelul nostru al Românilor din Basarabia: l'am pierdut ca forță a noastră mare și firească, l'am îngropat pe acest om capabil și cu energie, încă de atunci când el a renunțat la neamul lui, declarându-se „adevărat rus“. Mai jos nimene nu mai poate cădea. Scriitor de mahala rusească, din Chișinău, el a știut bine să bată în struna demagogică și a fost ales ca deputat al Chișinăului cu ajutorul voturilor.... morților. Ce victorie lesne obținută și spre marea bucurie a numeroșilor săi prieteni!...

Tot astfel vedem întrași în Dumă și pe cei opt deputați*) din Basarabia provincială, care se poartă acuma în parlament ca cei mai bravi și neîntrecuții—singurii și unici—patrioți ruși. Discursurile lor au un succes monstru și în momentul acesta publicul din Rusia întreagă se ține de burtă rîzînd, iar mulți întreabă: păi, unde, mă rog, este Basarabia asta? nu-i cumva în Africa centrală? Tocmai această întrebare am cetit-o într'o gazetă rusească...

Toți acești opt deputați sînt înscrși în „partidul centrului din Basarabia“, o organizațiune, care stă și prin programul ei și prin legături personale aproape de „liga poporului rus“. Din acest partid fac parte mai toți agrarieni din Basarabia. Mișcarea liberatoare și cea țărănească i-a speriat pe toți aceia care au interes ca actualul regim să se menție. Și numărul lor în Basarabia e mare, iar puterea lor e și mai mare. Împreună cu asemănătoare partide din Rusia „partidul centrului din Basarabia“ ia parte la o conspirație vastă și puternică întinsă până la curtea din Peterhof. Organele lor de presă, cum e de pildă „Drug“ („Amic“) al lui Crușevan, se topesc de dragoste pentru țărănime și popor; agitînd de-

*) Sinaidino, grec; Purișbevic, ruman; Demianovici, armean, etc....

ciis și zgomotos pentru răspîndirea ideilor rusificării, ele știu bine a folosi propaganda aceasta în favoarea lor în timp de alegeri. În special țărănimea basarabeană, nenorocită și înapoiată, lasă să o măgulească agenții electorali ai agrarienilor „poporaniști“, promițîndu-i și pămînt și scăpare de biruri etc.

Cauza însă mai principală a succeselor electorale obținute de „partidul centrului“ în Basarabia este deplinul devotament, pe care îl manifestează pentru acest partid toate „zemstvoudile“ Basarabiei, aceste „reprezentanțe regionale“, pline de boerii „centrovici“ și clientela lor. Vorbim de alcătuirea listelor electorale și executarea procedurii alegerilor pentru Dumă, care lucru stă în mina tocmai a „zemstvoudilor“. Încă toamna trecută au avut loc alegerile în „adunările județene ale votărilor de zemstvo“ și am fost însumi mărtor ocular cum ținta sfințea mijloacele: nici un mijloc nu era uitat pentru stîrpirea micii opoziții, care ar fi putut stînjiți „partidul centrului“ în viitoarele alegeri imperiale. Și reacționarii au reușit cu desăvîrșire; elementele lor au fost alese, deși cu ajutorul multor nelegiuiri și abuzuri, iar dispoziția alegerilor pentru Dumă a căzut și ea în mina lor. Între altele și subsemnatul nu am putut participa la vot... Astfel zemstvo, această instituțiune care a dat, chiar în Basarabia, de atîteaori dovezi de liberalizm, s'a găsit în mijlocul dezlănțuirii șovinizmului rusesc de aci, lipsită de orice elemente nobile sau măcar cuviincioase. Dar „la războiu ca la războiu“, și pregătindu-se pentru campania electorală a Dumei, zemstvoudile și boerii „centrovici“ au întrebuițat mijloacele cele mai puternice, mai hotărîtoare, numai să se nimicească vrăjmașul lor: liberalii ruși din Basarabia și sătenii—răzășimea și țărănimea. La o parte toate datoriile locale ale „ocîrmuirii de sine“, la o parte medicina poporană, școli, tot ce e interes al obșteii și să se încingă patimile politice, operațiunile agenților electorali, corupția prin favoruri de tot soiul pe deoparte, promisiuni pe de alta...

Într'asemenea împrejurări, „cu o asemenea nutră“—cum spune un scriitor poporan rusesc, Uspenschi—am intrat noi în alegeri...

Cum am eșit? S'a văzut aceasta...

Mai dăunăzi am cetit un articol în ziarul rusesc „Segodnia“ („Astăzi“) prin care se pune întrebarea: „din ce cauză în Basarabia au învins tocmai reacționarii“,—și se răspunde că din cauza scoaterii din listele electorale a celei mai mari părți a răzeșimii (iar ce fel de antropofagi sînt răzeșii istică—însăși gazeta din Petersburg, o recunoaște, că nu știe). I-am trimis o categorică desmințire: nu, de o mie de ori nu! Ne-au învins pe noi, nu reacționarii, ci întunericul secular, acea rușinoasă înapoiere națională și mintală, acea dormire groaznică, în care zace Moldovanul nostru—starea aceasta pasivă de spirit și de trup ne-a învins pe noi!... Nu-i vorba: și administrația locală are de fapt o puțință să înscrie pe cine-i place în listele electorale; dar și cu toată omiterea unei întregi categorii a alegătorilor, noi avem atîtea voturi răzeșești, încît nu ju-

mătate, dar a patra parte dacă s-ar fi putut realiza dreptul lor de vot,—am fi ales toți deputații din Basarabia—Romîni, deci progreșiști....

Mi-aduc aminte de primele alegeri ale Dumei acum un an : a fost lucru nou de tot, orășenii ca și sâtenii mergeau ca în dodii, cu frica obicinuită în Rusia, așteptînd dintr'un moment într'altul ca să fie arestați... căci ce e mai ușor la noi, decît să-ți faci un „proces administrativ“ de agitație ? Și totuși, însuflețirea Moldovenilor a fost altă de efectivă încît în cinci județe moldovenești ei nu au ales ca imputerniciți decît numai pe ai lor, pe răzeși sau țărani. Iar aceștia, la rîndul lor, au știut să aleagă pe progreșiști în Dumă și în primul rînd pe Sefer, învățător rural, ca reprezentant al țărănimii basarabene, care a iscălit împreună cu doi tovarăși din Basarabia—„cadeții“ Liținschii și Ianovschii—faimosul manifest din Viborg.... Mi-aduc aminte cum țărani moldoveni citeau atunci cu o mare lăcomie niște proclamații ale partidului constituțional-democrat (C.—D.), spunînd naiv : „apoi foarte bine-î scris și se începe *Cu Dumnezeu*“ *). Mi-aduc aminte, în sfîrșit, cum înaintea de deschiderea primei Dume, partidul C.—D. ținuse un congres la Petersburg, unde au luat parte și doi *Moldoveni* din Basarabia : unul din partea intelectualilor locali, altul din a țărănimii basarabene—Ion Codreanu din Ștefănești (jud. Soroca).—Și iată că în alegerile trecute—nici o mișcare, nici o însuflețire.... Se părea că anul întreg de educație politică, cu dizolvarea Dumei și cu multe altele ar fi avut o influență asupra Romînilor din Basarabia ; că conștiința politică ar fi început să se clarifice în mintea răzeșoie a țăranelor noastre. Ar fi fost destul, doară, să se adune masele răzeșimii la întrunirile alegătoare, ca reușita să fie sigură, garantată. Dar nu s'a întîmplat aceasta. Și iată, stăm astăzi îndurerăți și rușinați față de lumea întreagă, și e de prevăzut că și în viitor, dacă nu se va porni o luptă culturală la noi, dacă nu se va manifesta nici o mișcare conștientă—chestiunile vitale ale existenței noastre vor fi șterse de la ordinea zilei și vor reuși în alegeri totdeauna persoanele voite de guvernul rusesc. Lipsa de organizațiune, de presă, ne-a condamnat de la început. Nici programele teoretice, care nu au nici un farmec pentru popor, nici mișcarea păturii înaintate a populațiunii, nu vor îndrepta greșala aceasta comisă până acum de Basarabeni. Trebuie să ne agităm neconținut, de la un capăt la altul al țării, trebuie ca fruntașii noștri să se pună în capul mișcării și să se scoboare toți intelectualii în mijlocul maselor populare, ca să ispășim inacțiunea noastră infamă de până acum....

Politica generală în Basarabia se ține mereu pe calea liniștii și nu dă loc la tulburări ca în alte părți ale Rusiei. Pe cînd în restul imperiului rus ca din pămînt răsar pretutindeni oameni înarmați cu bombe și revolvere,—la noi toate se petrec aproape ca și înaintea. Și în capitala acestei țări fericite iară domnește cea mai perfectă liniște.... pe socoteala

*) Fiecare tipăritură a partidului *cadeților* se lucrea cu două litere : C.—D.

miilor de sate, cufundate în beznă, pradă miriadelor de microbi ai tuturor boalelor fizice și sufletești.... Să ne uităm la Saratov ori Novgorod: o populațiune aceeași ca și în guberniul întreg, cu legături statornice, firești, cu interesele comune; orice mișcare de idei sau economică se înlănțuie imediat din capitala regiunii la toată suprafața ei. Schimbul cel mai vital al forțelor și gândurilor.... Dar la noi? Chișinăul, cetatea rusificării, fără nici o suflare a spiritului național românesc, iar după barierele lui, începînd marea romîniei „de la Nistru până la Prut” și sute de kilometri mai departe spre Apus.... Această masă e vrăjmașa tăcută a Chișinăului, și el dușmanul ei. Tribunalul și justiția lui, guvernatorul și supravegherea lui,—departe; plîngerile Moldovenilor sosesc aci tirziu și nici o rază de lumină, nici o suflare de reînviere națională nu vine să străbată în poporul român de la capitala unei țări romînești....

Asta-i viața noastră curentă....

Este lucru obicinuit, cînd se începe vorba de școli din Basarabia, să ni se arăte din partea rusofililor că în privința învățămîntului rural, noi stăm paralel cu restul Rusiei (mare cinste!), adică avem țărăniea ignorantă, dînd ca și în Rusia 80 la sută analfabeți. Dar să nu se uite o simplă notiță: pe cînd în Rusia, *Rușii* învață cu litere rusești în limba rusească,—la noi *Moldovenii* sînt siliți să facă din asemenea metodă o adevărată scamatorie, în urma căreia ei abia știu numai literele rusești. Citirea și scrierea romînească însă lipsește cu totul și starea aceasta de lucruri este extrem de întristătoare. Ne aflăm într'o inerție desăvîrșită, cu tendința de degenerare a gustului limbii materne. Vedem neîncredere și chiar împotrivire din partea țărănilor la înființarea școlilor în principiu: am ajuns până acolo încît auzim că școli rusești nu ne trebuie din cauză că au învățatură streină, „turcească”, iar pe de altă parte nu ne trebuie nici școli romînești, de oarece nu ne vor folosi la nimic, fiindcă toate manifestările vieții poartă o înrădăcinată pecete rusească. O, ironia soartei! De altfel, vedem încă această stare de lucruri susținută de mai toți preoții și de marea parte a învățătorilor rurali. În Transilvania și Macedonia, învățătorul și preotul sînt adevărații apostoli ai luminii și culturii daco-romîne! Nu tot așa e în Basarabia. Aici avem o preoție cu inima împietrită, uitată de Christos, ridicînd în slava cerului pe Crușevan și vărsînd lacrimi de crocodil pentru „nenorocii noștri țărani, amenințați de măgulirea Jidanilor și revoluționarilor”. Discuția cu dinșii e aproape inutilă.... „și nu va mai rodi nisipul....” ei nu vor forma în viitor decît un partid clerical împreună cu cel rusesc. E numai de mirat, cum rămîne într'asa innapoiere tagma întreaga a acelor chemași la răspîndirea unei „vești, ce va libera popoarele”. Ultimul timp doară a clătînat multe convingeri; și multe spirite conservatoare de azi se află sub înfrurirea dătătoare de viață a democratizmului, și numai preoții basarabeni nu simt acest democratizm adînc al maselor populare, prin munca cărora au ajuns apostoli.... ai reprimării și rusificării....

Ce să mai vorbim de atitudinea slujbașilor administrativi față de Moldoveni și de interesele lor? Deși sint printre ei mulți Romini get-beget, toți sint deopotrivă străini sufletește de poporul întreg, în mijlocul căruia trăesc. Uitînd că guvernul binecuvîntat e azi într'un hal disperat și mine pierdut, administrația Basarabiei îi slujește cu adînc devotament, iar interesele „partidului centrului” domnesc și asupra așa ziselor „datorii legale”. Marea parte a administrației sint simpli agenți politici ai „centrului”, iar dacă ne-am aminti că în mina și puterea administrației stă totdeauna siguranța, onoarea și libertatea cetățenilor și că poliția rusească niciodată nu știe să-și facă datoria fără a comite ilegalități și fapte brutale,—apoi ne-am putea închipui ce fel de lucruri „constituționale” se petrec la noi....

Și iată că, împotriva acestor rele, împotriva manifestărilor de reacționarism de tot soiul—preoțesc, administrativ etc.—totuși și Basarabia își ridică, în mijlocul acestui tablou negru, o mică și slabă grupă opoziționistă și protestantă—tinerimea noastră locală—Ruși, Evrei și Moldoveni.... Este o formație cu un caracter pur contemporan rusesc, o generație educată sub năvălirea revoluției, însușindu-și toate curente de idei, care domnesc prin universitățile din centrele însemnate intelectuale ale Rusiei. Jos ocîrmuirea huliganilor!—ecoul acestui strigăt a ajuns deja pe malurile Nistrului, Bicului, Răutului.... Din inima clocotitoare a Rusiei, tinerimea noastră aduce cu ea o alarmantă chemare la răzvrătire și intră cu dînsa în satele și țirgușoarele Basarabiei și....

— Așteptați, oare, un mare efect, un tablou istoric, nărej, al răzvrătirii?... Zădarnic! Tocmai în Basarabia contemporană, unde acumă parcă nici florile nu înfloresc, nici pasările nu cîntă,—chiar și focul divin al prelestării se stînge repede, beteag.... Românul nostru, neînțelegînd, necitînd și neauzînd nimic din cele ce se petrec împrejură-i, Românul nostru crede că țarul și guvernul sint buni și milostivi, că el trebuie să fie fudul aparținînd împărăției rusești.... Și ca consecință a acestei stări de spirit, vedem pe malurile Bicului și Răutului rătăcind puțina tinerime basarabeiană, istovindu-și sforțările în încercări zadarnice, fără înțelegere reciprocă cu poporul, rămasă departe de aplicarea adevărată a energiei ei la trebile țării natale. Iar generația mai în vîrstă o privește de pe un colț de fereastră ca pe frumoasele idealuri pierdute ale tinereții sale: și noi, spun bătrînii, ne-am educat rusește, și pe lingă noi a trecut lumea întreagă a sufletului poporului nostru, și noi am pierdut cheia dela lăcata care închide inima lui....

Toți intelectualii din Basarabia, ori cine ar fi ei prin origină, privesc încă totul prin prizma rusească și combat reacțiunea locală prin mijloacele obicinuite partidelor rusești, cu care stau în legături reale. Fără atingere cu poporul compact, neluminat, ei își cheltuesc puterile lor în lupte sterpe cu a tot puternicii „centrovici” și cu agenții guvernului. Sint toți „căzuți la bănuială” iar dela alegeri încoace stau învinși, zdrobiți și dezuniți....

Avem o instituțiune națională în Basarabia: „*Societatea moldovenească pentru cooperarea instrucțiunii poporane și studiarea țării basarabene*“, înființată acum mai un an, cu un statut confirmat de guvern și foarte viu, dar se vede că-i condamnat să rămie literă moartă. Cei înscrși în societatea aceasta sint mai toți străini de o vie idee națională, căci altfel nici nu e de înțales cum o societate cu 300 de membri, aproape exclusiv proprietari mari, să rămie, să zacă un an întreg în inacțiune. Cum se poate ca un lucru nou și sfînt, așteptat de o sută de ani, să nu se dezvolte? Și iată în Basarabia este totul posibil.... Imi pare că societății acesteia i se impune oarecare însuflețire nouă. Mai întâiu să se apropie de popor, să umple însfirșit această prăpastie adîncă, care desparte amîndouă păturile rominești din Basarabia — sau mai bine, trei pături: boerimea, burghezimea și țărănimea. Contrariu afirmărilor obicnuite, imi permit a spune că toate aceste categorii sociale se pot uni sub umbra strălucită a ideei naționale, a renașterii poporului basarabean.

Activitatea strict culturală, pe care o poate desfășura o asemenea societate, ar putea învinge toate piedicile: și neîncrederea în sferele oficiale și atitudinea cam vrăjmașă a elementelor conservatoare moldovenești. Din punctul de vedere al vulgarei minți sănătoase — să între numai în societatea asta *toți Moldovenii* din Basarabia — lucrul va reuși, căci punctele de divergență nu exclud puțința de colaborare frățească, care singura poate garanta societății o forță morală pentru păstrarea și dezvoltarea limbii și naționalității. Numai începînd a păși pe o asemenea calc, fruntașii noștri (cîți sint?) vor obține ceva....

Dară e trădător cuvîntul acesta — *ceva*. De cite ori l'am auzit eu printre intelectualii noștri și chiar la o adunare a sus numitei societăți... De cite ori ies oamenii în arena obștească, avînd într'o chestie o soluție de aceeași forță: trebuie cu prețul celor mai mari sacrificii să se facă ceva!... Dă doamne ca să nu se întâmple astfel cu viitorul societății și al partidului (visul!) rominesc din Basarabia! Și mare lucru stă înainte! Dacă va fi reformată odată partea interioară a organizațiunii acestei societăți, unicei instituțiuni naționale la noi, atunci vom ști a împlini dorințele, deși înconșiente, ale Moldovenilor. Ținîndu-ne de angajamentul strict cultural, vom putea aduna fondurile necesare, vom putea urmări scopurile noastre civilizatoare, pentru a orîndui armonia în mișcarea noastră istorică.

Sînt însă și acuma între membrii acestei societăți cite-va personalități, care ar putea-o stabili pe baze largi, atrăgînd membri activi și menținînd înțelegere reciprocă; dar, din nenorocire, nu e într'înșii nici unul, care în fața scopurilor sfinte să renunțe la natura de cameleon politic: azi sînt pentru proceduri holăritoare, mîne sînt contra și, așa, sînt vecinic nehotărșiți, întîrziști. E o boală de care suferim cam de multă vreme și nu știu, zău, dacă ne vom lecu cîndva: dacă vom găsi odată în mijlocul sărăciei de oameni, pe care o simte țara aceasta, oameni cu energie, autoritate și simțul răspunderii reclamate de necesitățile istorice....

Cer ertare celtitorilor, că le răpesc atita loc și timp cu „revărsarea” tristeței mele cam pur personale... mă doare!...

Boerii noștri de neam... cu câteva excepțiuni, au teamă de ideile noi, teamă de schimbare, de reforme, de tot ce cere o oarecare încordare de minte... Mulți nici nu trăesc aci, ci încă din tinerețe s'au lipit de Paris sau de Riviere, unde, pierzîndu-și deja vloga, își pierd și averea. Cîte odată se exprimă, în auzul tuturor, că sînt Romîni get-beget, că tind spre România liberă... iar acasă fantazează de dragul limbii romînești—și totuși nici un interes pentru literatură sau arta romînă... Uxorii cînd orchestra într'un bufet din Chișinău: cîntă o doină: — trage mîi, trage mîi—strigă cu lacrimi în ochi boerul nostru băsărăbean de neam... Alita... Nici o atingere cu poporul de jos: cușma din cap! Nici o dare de seamă de groaznicul întuneric ce cuprinde poporul înstrăinat: cu dezvoltarea conștiinței la țărani, crește și pericolul izbucnirii revoltelor agrare... Amor teoretic, în practică însă, formule deșarte sau brutale — iată sentimentul boerimii noastre față de popor. Aici stă și explicația relațiunilor dintre boerii moldoveni și progresiștii sau „cadeții” ruși din Basarabia.

De cînd s'a început la noi vorba despre o mișcare moldovenească, care lucru se părea atît de firesc și inevitabil, liberalii ruși locali s'au declarat din primul moment partizani ai dezrobirii național-politice a Moldovenilor. Și în toată Rusia, masele liberale se unesc azi cu grupurile naționaliste. În răsîmpul ultiului an, anîndouă campaniile electorale au dat multe dovezi că pentru reușita reală a opoziției, nu se poate ignora nici un curent de fuziune între partidele naționale și cele liberale și constituționale. Lucrul e foarte firesc. Chiar și învierea și progresul Basarabiei depind acuma pe deplin de înrădăcinarea regimului constituțional. Mai ales la noi, înțelepciunea politică ne comandă să încheem o înțelegere cu liberalii, căci unindu-se forțele Moldovenilor cu dînșii—înfrîngerea „centrului” ar fi fost aproape sigură. Dar apropierea reciprocă pentru a se da lupta împreună este oare posibilă în Basarabia?... Oare a tot credincioșii Moldoveni din Basarabia ar fi putut scuza „cadețiilor” cel mai mare păcat al lor: iscălirea „manifestului din Viborg”? După dizolvarea Dunei, pentru barbații cei mai de seamă dintre liberalii basarabeni și care au iscălit acel manifest—Ianovschii, Sișinschii și Sefer—s'au închis toate ușile, tocmai ale tuturor Moldovenilor; s'au pornit înjurături, persecuțiuni, contra acelor care au lucrat cum au știut pentru binele Moldovenilor noștri, ridicînd în Duna chestia agrară din Basarabia, expunînd-o pe baze largi, raționale și sănătoase. Și iată vedem încă, cum nobilimea Basarabiei, boerimea noastră, condusă de „adevărații Ruși” dintre Moldoveni, Polonezi, Greci și Armeni,—excluse din această castă nobilă pe doi ai săi trădători: Sișinschii și Ianovschii. Acest procedeu, dictat de vederi strîmte, de interese feudale, a aruncat pe nobilimea Basarabiei disprețul întregii Rusii intelectuale...

Dar, putem oare nădăjdui că asta va rămîne o unică pagină „strălucită” în istoria activității noastre boerești? Iată vine în grabă și dizol-

varea celei a doua Dume, împrejurările vor cere din nou o luptă comună și trebuie să fim preparați... Nu știu însă, există oare o forță la noi, căreia i-ar fi cu puțință să intre cu ramura de măsline între Moldoveni și liberalii ruși, ca să li propună o conlucrare comună a tuturor elementelor de opoziție din Basarabia, în viitoarea campanie electorală? În orice caz, mă simt în drept să spun un lucru: cit timp ar fi armonie între cele două forțe vii din Basarabia, tinăra chestie națională nu ar suferi și succesul ar trebui să fie al Românilor...

Viața noastră curentă...

Pe cînd noi, sus, stăm pe același loc cu degetul în gură și disprețuim liberalismul Rușilor, pămîntul tot fuge de sub picioarele noastre. Basarabia țărănească se rusifică din zi în zi. Am arătat acest intristător fenomen în presa Romîniei („Adevărul“), am arătat destul de deplin, cum stăm noi nemișcați și permitem să se răspîndească noile forme ale iobăgiei sufletești, ale rusificării, care se lățește încetul cu încetul, peste toate manifestațiunile vieții noastre. „Liga poporului rus“ ajutată de toate lepădăturile lumii își înființează subsecții prin toate satele moldovenești. Serbările, băutura, steagurile Ligei, cocardele ei și cuvîntările patriotice împotriva tuturor „nerușilor“: a evreilor (!n primul loc!), revoluționarilor, studenților, liberalilor etc., fac o mare impresie asupra imaginațiunii sătenilor. Așijerea din partea preoților și tuturor ciocoilor li tulbură rațiunea și orbește simțul moral; și cine știe cînd se vor lua, însfirșit, măsurile necesare pentru a stăvili curentul neînfrînat al uitării de neam, de tradiție, de trecut și viitor. Ne vedem, în perspectiva îndepărtată, într'o luptă foarte grea; nouă ni stă înaintea necrezute dificultăți pe calea îndeplinirii misiunii noastre istorice: cu ce fel de sacrificii vom preface pe Moldovanul rusificat într'un Romîn viu?... În tot cazul,—jos mișelia! Nu stătem fii vitregi ai istoriei, dacă tocmai nouă ne stau înaintea problemele mărețe... Fieea omului se cunoaște mai ales în vreme de primejdii, și vom jertfi oare pentru lupta cu primejdiile vieții curgătoare, toată viața redeșteptării noastre naționale?...

Chișinău, 13 Martie 1907.

Alexis Nour.

Cronici Bucureștene

Martie.

„Zilele babelor”—cele din urmă svîrcoliri ale hursuzei coloroașe, Iarna, pe care dulcea zină Primăvară o alungă cu săgețile-i de raze de soare, împletite cu viorele—ne-au adus și alte vijelii decît cele atmosferice.

Prima vijelie a fost în Parlament, stîrnită de proiectul de lege prin care d. Disescu s'a încercat să reformeze învățămîntul superior (mai drept să introducă prin contrabandă în corpul didactic universitar cîteva duzini de partizani politici), fără a catadicsi să consulte pe dascălii Facultăților noastre, după cum legea, bunul simț și dreptatea îi impuneau. Dar profesorii universitari s'au împotrivit cu voinicie,—cei din București au suspendat cursurile, cei din Iași (procedare și mai corectă) au demisionat,—și ministrul instrucțiunii, care scosese războinic sabia ca să râteze catapeteasma celui mai înalt templu de cultură națională, a fost nevoit să și-o vire în teacă, cu toată pledoaria d-lui profesor și avocat Moș Teacoviceanu.

Cînd se discuta la Cameră această mare reformă născută-moartă, și un orator arăta urmările gravei hotărîri a profesorilor celor două Universități, am auzit din fundul Camerei glasul de bas dogit al d-lui Nea Iancu Brătescu:—„Unde-i pomana-aia să scăpăm de ei?”

N'am împărțășit hilaritatea cu care Adunarea a întîmpinat această întrerupere. Din potrivă: am rămas uluit și adînc mîhnit, căci 'mi-am dat seama că întreruperea bravului Nenea Iancu exprimă—subt o formă brutală—cugetarea ascunsă a majorității Parlamentului. Și mă gîndeam cu întristare că, pentru cea mai mare parte din acești „reprezentanți ai Națiunii” (ce minciună convențională!), este un fleac deciziunea unei în-tregi pleiade de învățați ai noștri, care își jertfesc cariera spre a nu consimți la o mare năpăstuire a învățămîntului superior. Vedeam eu bine că grosul deputațiilor sînt de părere că, precum cînd s'au pus în grevă factorii poștali, s'a recurs la soldați ca să împartă scrisorile, tot așa, ei ar vota cu conștiința senină și inima ușoară înlocuirea tuturor profesoriilor universitari cu „amici d'ai noștri”. Zău, nu m'ar mira asemenea is-

pravă într'o țară în care conducerea trebilor publice este lăsată la discreția unui pumn de politicieni de profesie.

Se non é vera é ben' trovata, anecdota aceea care povestește că, la venirea unui partid la putere, un cetățean ducându-se să ceară o slujbă, a avut următoarea convorbire cu ministrul:

— Un post de comisar, Excelență.

— Toate sînt ocupate.

— De suprefect...

— Nici unul nu e vacant.

— Inspector la Regie...

— Vii prea tirziu.

— Știi ce, coane Cutare? Numește-mă capelmaistru la o muzică militară!

— Apoi cunoști muzica?!?

— Hei, par'că-i treabă mare să stai în fruntea orkestrei, și să bălăbănești în dreapta și'n stînga un bastonaș!...

Fiindcă veni vorba de muzică, țin să pomenesc în cîteva cuvinte marele eveniment artistic de care s'au bucurat Bucureștenii luna trecută, cînd maestrul Mascagni a condus la Ateneu orchestra ministerului de instrucție. Am avut norocul deosebit să azist la o repetiție a lui Mascagni. E mult mai interesant decît să'l vezi la un concert public, precum mai bine judeci valoarea unui comandant în exercițiile dela cazarmă, decît la o defilare de paradă de 10 Maiu. Ilustrul autor al neperitoarei poeme muzicale *Cavalleria Rusticana* este un incomparabil șef de orchestră. O memorie excepțională: conduce pe dinafară cele mai anevoioase compoziții. Bagheta lui nu mai e un bețișor neînsuflețit, este ca o baghetă magică ce transmite în sufletele tuturor executanților fluidul intens de simțire ce sguduie pe conducător; și chiar oboistul ori vioristul neamț cel mai flegmatic, vibrează de emoțiune, cucerit de fiorul artistic ce slăpînește pe Mascagni. Este aproape un fenomen de hipnotism.—Intr'o mică pauză, toți muzicanții, entuziasmați, au înconjurat pe Mascagni rugîndu-l să se iscălească pe o cartă de vizită, o poștală, sau pe un simplu petec de hîrtie. Îmbătat el însuși de armoniile divine ce făcuse să își nească din instrumentele modeștilor săi camarazi, maestrul își împărțea cu dărnicie autograful în dreapta și în stînga. Prin amicul meu, distinsul violoncellist Dinicu, i-am solicitat și pentru mine unul, și am spus glumind:—„Bine, maestre, ești așa de mișcat încît aș putea să îți prezint o poliță de o mie de lei și s'o iscălești cu convingerea că 'mi-ai dat un simplu autograf!“—„Ai păstra-o ca amintire!“—„Ba aș scota-o imediat la impresariul d-tale Feder“.

Inchid această mică parenteză, căci nu despre furtunile de aplauze smulse de Mascagni vream să vorbesc, ci despre alte furtuni mai puțin plăcute.

După furtuna din Parlament, pe care-o amintiu, una mult mai gravă a izbucnit la sate. Iarăși răscoale țărănești! Revoltele acestea tra-

gice se întâmplă la noi periodic ca și cutremurile de pământ ce devastează regulat unele regiuni din America, fără ca totuși să decidă populațiile să părăsească ținuturile acelea lovite de un blestem vecinic. Pentru că, trăesc acolo pe pământuri fermecătoare, cu primăveri eterne, cu o floră luxuriantă, cu ceruri limpezi și albastre totdeauna; nimic nu prevestește primejdia,—ș'apoi d'odată... catastrofa se produce. Așa și noi, fericiții surtucari ai mănoasei României. Petrecem ușuratec, risipim milioane ca niște minori stricați, ne zăpăcim cu aparențe și cu serbări fastuoase, și nu ne dăm seama că sub admirabilul teren pe care dănuiesc frivolitatea și inconștiența noastră, e un vulcan în necurmată clocoțire. D'altă ori ne-a făcut să tremurăm erupția ascunsului vulcan, și cu toate astea... petrecerea continuă.

O ironie dureroasă a întâmplării a făcut ca prima răscoplă țărănească, anul acesta, să izbucnească în satul *Flămânzi*. Aproape toate comunele noastre rurale ar merita să poarte numele acesta, așa de caracteristic! Cu ce va potoli guvernul strigătele de desnădejde ale imensei mulțimi nenorocite? Nu știu încă, în momentul când scriu aceste rânduri; dar cunosc cele două soluții de predilecție ale politicianilor noștri: *gloanțe* sau *făgădueli*. Eu unul socotesc că gloanțele, ce dau țărănilor măcar pământ... unde să doarmă vecinic, sint mai puțin periculoase ca făgăduelile mincinoase ce mențin neîntrerupt bietele suflete chinuite în frământarea grozavă a foamei și a desperării...

Și, în mijlocul acestei feroase drame, mulți au primit ca o farsă completarea vacanței ce s'a ivit în minister prin moartea neașteptată a regretatului general Lahovary. D. dr. Istrati a intrat în guvern ca ministru al Domeniilor, adică i s'a încredințat conducerea tocmai a departamentului muncii naționale, această muncă atît de ingrat răsplătită. Specialist în chimie, naționalist înfocat, dar de unde și până unde d. dr. Istrate—care nu-i nici jurist, nici comerciant ori agricultor ori industriaș—de unde a răsărit d-sa un ministru al agriculturii, comerțului și industriei, mai ales în aceste grele vremuri cînd se reclamă imperios a legifera în numitele ramuri de căpitanie ale vieții românești? Un ziar guvernamental, căutînd să-l laude pe d. dr. Istrate, n'a găsit să spuie altceva decît că d-sa este indicat să rezolve marea problemă agrară pentru că... ia ghiciți!..., pentru că e fiu de răzeș! Delicios. Vă sfătuesc, cetitori, să nu vă comandați niciodată ghele la fiii de cismari care... practică medicina. Totuși, să acordăm d-lui dr. Istrate puțin credit până'l vom vedea la lucru; d-sa nu se va supăra, căci de cînd cu Expoziția, s'a obicinuit mereu să i se acorde credite. Il prevenim, însă, că îl credem mai dlbaciu în soluțiuni chimice decît în soluția chestiei țărănești.

În tot cazul, trecerea d-lui Istrate pe la ministerul muncii naționale va avea, sperăm, pentru noi, măcar avantajul de-a-i sugera ideea organizării unei nouă expoziții. O mare expoziție țărănească, în care marea maestră de ceremonii jublăre ne va arăta: o secțiune a pelagrosilor,

un pavilion al muritorilor de foame, un palat al victimelor exploatare de arendașii streini, ș. a. m. d. Mai prevenim pe dr. Istrate, spre a-i înlesni tardiva-i specializare în chestiunea rurală, că singurele substanțe chimice care întrețin în acest moment viața celor cinci milioane de țărani români sînt : aerul atmosferic (Azot, Oxigen, etc.) și apa (H²O). Pe acestea li le-a dat bune și din belșug Dumnezeu, unicul ocrotitor serios de până acum al țărănilor noștri. Dar nu mai trebuie să fie așa și de azi înainte. Cîmuitorii acestei țări sînt datori să facă și ei ceva, dacă nu de dragoste pentru mult impilații birnici, măcar în interesul propriei lor conservări. Destulă indiferență față de săteni, destul i-au tratat politicianii cu—cum ar spune un *alter ego* al meu, incorrigibilul calamburgiu *Tarascon*:—„je m'en Mochi, je m'en Fischer”!

Hei, dar Românul nostru este blînd și îndelung răbdător, și domnii politicieni se bizuesc cu drept cuvînt pe această virtute evanghelică a neamului nostru. La noi, miniștrii pot să nu facă nimic bun, pot chiar să facă tot răul, nimeni nu-i trage la răspundere, n'au să se teamă de acele „brutalități populare” de care-a vorbit de curînd d. Tache Ionescu la Cameră, dar care nu există la noi, nu încep în firea bunului popor, pe care poeții în lirismul lor îl compară ba cu un vultur, ba cu un leu, însă eu l'aș asemăna mai de grabă cu o cămilă care rabdă la foame și la sete și poartă fără să murmure poveri ce-i covîrșesc puterile. Nu, fie liniștite Excelențele noastre, în România nu riscă războaie sîngeroase ca în Rusia, ca în Bulgaria, ori chiar ca în state mult mai civilizate.

Și e bine că-i așa la noi, care avem totdeauna o spaimă atît de strașnică să nu ne dojenească această tutoare de care nu ne mai emancipăm, și pe care un orator (d. Nicu Filipescu sau d. Delavrancea ?) a numit-o odată cu humor : „mama noastră mare Europa”.

Grozav trebuie să se fi sbîrlit peruca „mamei mari” și să-i fi sărit de indignare ochelarii de pe venerabilul ei nas, pe care zău prea și-l vîră în toate treburile micilor gospodării cum e România ; grozav, zic, trebuie să se fi burzuluiit cînd a aflat ultima ispravă de la Giurgiu a fraților noștri Macedoneni. Și poate că are dreptate cicălitoarea bunică. Propaganda prin cuțit și prin revolver dezonorează și compromite o cauză dreaptă și sfîntă cum este aceea a revendicărilor noastre naționaliste. Nu asasinîndu-se morarul Constandatos ori o mie de alți morari, o să vie apa la moara fraților noștri de sub stăpîniri streine. Această apă va veni odată, curată și înviorătoare, spre a adăpa sufletele noastre însetate de dreptate, dar nu prin mijlocul odios al unor crime individuale ce pătează bunul nostru renume de națiune pacinică.

Așteptîndu-ne deci la dreptele dojeni ale mamei mari Europa, și ca s'o mai îmbunăm nișel, hai să o înveselim denunțîndu-i o năzdrăvană mistificare a cărei victimă a fost una din marile ei reviste pariziene.—*Je suls tout* a pășit una, de curînd, publicînd portretul prințului Carol îmbrăcat în costum trolez și spunînd că acesta e costumul național românesc. Aceeași revistă mai făcuse o boroboață dînd fotografia prințului

Ferdinand al Bulgariei drept a prințului Ferdinand al României.—Acum a venit rîndul „să gafeze” unei alte răspîndite publicațiuni franceze, *La Revue*, foasta *Revue des revues*. În ultimul-i număr, *La Revue* publică un articol „Le mouvement littéraire en Roumanie” iscălit cu numele ori pseudonumele „Nicolas-Alex. J. Lucaci”. Ce năzbitli, Dumnezeuule, în articolul acesta! Cetitorii revistei pariziane sînt informați, cu multă seriozitate, că cei mai buni, singurii citați, scriitori ai României sînt d-nii: Macedonsky, Caion Theodorian, Alex. Gherghel, Mircea Demetriade („le maître orfèvre poétique”), Marcel Mielvaque, Marcel Montandon, Georges Plastară și M-me Riria!?!?! Dar mai presus de toți acești iluștri literați romîni, articolul din „La Revue” așează figura măreață a d-lui... Caion „l'un de nos meilleurs critiques... connu par son originalité, et par la lutte d'extermination qu'il mené si magistralement et avec tant de courage contre les plagiaires” (curat *magistralement*, căci juncele Caion a fost tîrit de Caragiale înaintea magistraților!). Despre acelaș d. Caion „La Revue” ne mai spune că: „il aura le mérite d'avoir tarri dans sa source l'influence allemande qui s'avancait menaçante...”

Și iată cum se face istoria literară a Romînilor în revistele europene! Și iată cum Romîniile află că cei mai de frunte literați ai lor sînt d-nii Mielvaque, Montandon și Plastară! Și iată cum tînărul Caion a salvat Capitoliul literaturii romîne, amenințată de influența germană!

Și iată cum ni se mai dă și nouă prilejul să mai ridem puțin în mijlocul altor necazuri ce ne bîntuie.

George Ranetti

Cronica Literară

— Țăranul în literatura românească —

Poate că nu e de inactualitate această problemă.

Cele ce urmează sînt numai idea directrice a unui articol ce trebuia să fie mai documentat,—și care, poate, va apare altădată în această revistă...

Așa dar, să vedem care a fost atitudinea scriitorilor romîni față cu țărănimea, în toată vremea de cînd avem o literatură propriu zisă, adică de o sută de ani încoace?

Și întrebarea noastră este cu atîta mai importantă, cu cît, din această cercetare, nu vom afla numai cum au privit scriitorii noștri țărănimea, ci încă și altăceva, și mai interesant: cum au privit țărănimea clasele din care făceau parte acei scriitori, clasele care *se exprimau prin acești scriitori*.

Și, trebuie să deosebim, chiar dela început, pe scriitorii din Ardeal de cei de dincoace de munți. Aici, la noi, scriitorii fac parte din clasele orășenești, exprimă sufletul acestor clase, se adresează la aceste clase,—și toate acestea, chiar atunci cînd sînt *ridicați* din țărănime, pentru că cuvîntul *ridicat* se aplică aici din toate punctele de vedere, și din acela că ei, ca aproape toți intelectualii eșiți din țărănime,—o *părăsesc*, rup legăturile cu ea, se adaptează claselor orășenești, împrumutînd dela acestea sufletul, idealurile—și poftele.—În Ardeal, unde Romîni sînt, aproape în întregime, un popor de țărani, unde n'a existat o clasă boierească și nici una burgheză, unde clasele de sus sînt de alt neam, de altă lege, de altă... clasă, unde *budgetul* (cu care la noi clasele de sus își adaptează pe cei eșiți din țărănime... Nu uitați acest lucru esențial!), unde *budgetul* e al *celuilalt* popor, al Ungurilor,—acolo, în Ardeal, scriitorul, cași ceilalți intelectuali, e eșit din popor, și, neavînd ca la noi ispita adaptării, rămîne în legătură cu poporul al cărui reprezen-

tant devine, vibrează de idealurile poporului, dându-le o formă conștientă,—scrie „din popor” și „pentru popor”...

Această deosebire se manifestează dealungul literaturii românești de la 1800 până astăzi.

În epoca literaturii „vechi”, care ține până la 1840, în epoca lui Conache, poezii dela *noi*, logofeți și vornici în genere, își cîntă senzibilitatea, adesea senzualitatea lor orientală, într'o formă „alcătuită” după literatura scriitorilor clasici decadenți francezi ori a dubioșilor poeți greci constantinopoliteni. Și cînd în literatura lor nu-i vedem preocupaji de nimic decît de eul lor (cași scriitorii din faza lui Eminescu.—Aceste două faze au *acel* punct comun), e sigur că, cu alîta mai puțin vom căuta cum privesc ei pe țăranul român. Ei nu-l *privesc* de loc. El parcă nici n'ar exista. Și e drept, că nici nu-i iau nimic: limbă, versificație, idei poetice din poezia populară,—cum vor lua cei din epoca imediat următoare.

Iar cînd, obosindu-se de „alcătuirii”, logofeții și vornicii se dedau la „tălmăcirii”, ei traduc literatura subțire, din scriitori subțiri (Voltaire, Racine, Pope, etc.), pentru boeri.

În epoca aceasta, avem o literatură boerească, pentru boeri.

În același timp, în Ardeal, oameni mici (n'au logofeți, n'au nimic; cu o generație mai înainte n'aveau decît țărani și preoți), niște advocați de pildă (Aron, Barac), oameni eșiți din popor, traduc cărți ca Leonat și Dorofata, Risipirea Erusalimului, Arghir și Elena,—literatură populară, pentru popor.... Iar ardeleanul Budai-Deleanu, un om mai învățat decît scriitorii boeri din principate, scrie, totuși, o poemă eroi-comică *populară*, adică bazată pe forma populară, cu elemente populare,—deși, ca subiect, inspirată din literaturi străine....

În prima fază a literaturii „moderne”, în faza Alecsandri, după 1840 și înainte de 1880, în Ardeal nu există scriitori de samă (cauzele nu importă aici). Dar se continuă literatura pentru popor. La noi, lucrurile s'au schimbat decum erau în epoca precedentă. Literatura este influențată, condiționată, de romantismul francez și, la unii scriitori, de literatura populară.

Alecsandri, de pildă, ia foarte mult dela popor: „Doinele” sale, s'a zis, pot face pe cineva să le la drept creațiunii populare. E o exagerație, dar e drept că el și-a însușit, în „Doine”, foarte mult din forma și elementele populare,—nu-i vorbă, fără să și le transforme în substanță proprie (ca Coșbuc), ceea ce face ca de cele mai multe ori elementele populare din aceste „Doine” să plutească, în bucăți mari, neasimilate.... Dar dacă scriitorii fazei acesteia *au luat* mult dela popor, ce *i-au dat* în schimb? În 1868, d. Maiorescu („În contra direcției de astăzi în cultura română”) spunea:

„Singura clasă reală la noi este țăranul român, și realitatea lui este suferința, sub care suspină de fantasmagoriile claselor superioare.

Căci din sudoarea lui zilnică se scot mijloacele materiale pentru susținerea edificiului fictiv, ce-l numim cultură romină, și cu obolul cel din urmă îl silim a ne plăti pictorii și muzicanții noștri, academicii și atenianii din București, premiile literare și științifice de pretutindenea și, *din recunoștință, cel puțin nu-i producem nici o singură lucrare, care să-i înnalte inima și să-l facă să uite pentru un moment mizeria de toate zilele*”.

„Ca să mai trăim în modul acesta este cu neputință. *Plîngerea poporului de jos și ridicolul plebei de sus au ajuns la culme*”.

La culme ajunsese atunci! *Acuma* însă a ajuns la culmea culmii!—Și permită-ni-se o paranteză. Ce a făcut d. Maiorescu, după ce n'a mai fost, ca în 1868, cînd scria aceste rînduri, numai în poziție de a protesta,—ce-a făcut față cu acea „plîngere” a poporului de jos, atunci cînd a devenit unul din „stîlpii societății” rominești? Ori, atunci, în 1868, „mizeria aceasta a claselor de jos”, era numai o trăsătură de penel mai mult ca să zugrăvească și mai negru fondul pe care avea să caricaturizeze civilizația apuseană introdusă aici? Iar, în domeniul literar, dal'a d. Maiorescu, el personal, ori prin școala sa, prin elevii săi, vre-o operă care să facă pe popor „să uite un moment mizeria de toate zilele?”—D. Maiorescu a avut multă trecere în țara aceasta, a făcut în chestii culturale tot ce a voit, a făcut și imposibilul (pe d. Dragomirescu —bărbat inteligent, profesor de literatură la universitate, etc.),—dar și-a mai adus el aminte dela 1868 până astăzi (sînt 40 de ani!) de „mizeria claselor de jos”, de „lucrarea care să înnalte inima” poporului de jos și „să-l facă să uite pentru un moment mizeria de toate zilele” ?...

Un singur om a fost în vremea aceea, care a dat două sau trei cărți de asemenea natură. A fost un paraclicer, un psalt, un mahalagiu oarecare, jumătate bulgar, jumătate romin, un fecior de căldărar, venit de peste Dunăre,—Anton Pann. Ce folos însă că și acesta, în *literatura sa*, nu este nici „popor”, nici curat „pentru popor”, este cam „mahala” și cam pentru „mahala....” „Lumea” din care „a adunat”, și căreia „iar i-a dat” literatura sa, este până la un punct mahalaua.... Oricum, el e singurul,—acest mahalagiu, acest psalt, acest vagabond, căruia sîntem datori să-i păstrăm o veșnică recunoștință.

Să revenim la Alecsandri. „Poporanismul” său—împrumutarea de la popor a limbii și fondului—clădirea unei literaturi culte cu ajutorul bogăției populare, este numai un aspect, ori o latură, a clădirii întregului edificiu al civilizației noastre, *care, toată, a fost creată din avutul poporului*,—fără ca în schimb să i se dea și lui ceva.... Și, după cum din avutul lui am creat palate, căi ferate, școli mari etc. fără ca lui să-i dăm ceva în schimb, tot așa, din doinele lui am creat literatura noastră, fără ca în schimb să-i dăm „o singură lucrare care să-i înnalte inima, etc.”.

Dar să vedem dacă, în literatura aceasta cultă, scriitorii și-au plă-

tit „obolul“ către țărănime, prin insuflarea măcar a simpatiei, în păturile orășenești, pentru dinsa.

Cum s'au comportat scriitorii acestei epoci față cu țărănimea ?

Afară de rare excepții (un Boliac ; e celebră bine intenționata, dar falșă și afectata sa „Sila“), scriitorii ori au ignorat țărănimea, ori au idealizat'o falsificind'o, creînd o țărănime de carnaval, ridicolă,—ceea ce a fost cu atîta mai primejdios, cu cit literatura aceasta putea *înșela*, făcînd să se creadă că țăranul e fericit.... Cînd d. Maiorescu vorbea de „*plîngerea* poporului de jos“, Alecsandri *vedea* lumii că țărănimea nu *plînge* de loc, de loc !

Pe cînd d. Maiorescu vorbea de „mizeria“ și „plîngerea“ clasei de jos, de „suferința“ ei, Alecsandri ne arăta pe „sămănătorii harnici cu sacul subțioară“ fericiți, fără ca să-i vină o singură dată în gînd, ca nobilului poet O. Carp (*In amurg*, „V. R.“ II, 2) că acești sămănători nu samănă pentru dînșii,—și doar știa bine Alecsandri, mai bine decît O. Carp, pentru cine sămănau „sămănătorii“—la Mircești.—Și cine n'a admirat pe „Rodica“, pe „juna“ Rodică, această falsificare a realității, această bătae de joc de suferințele țărănimii ! I s-a imputat lui Eminescu că a falsificat pe „1400 !“ Dar cum trebuia atunci să i se impute lui Alecsandri că a falsificat realitatea, pe care toți o vedeau, el cel întăiu !

Crescuți cu „pastelurile“ lui Alecsandri, noi am fost înșelați, am considerat pe țăran ca o ființă fericită și, nu știu zău, dacă nu i-am invidiat soarta !! Și cînd ni se spunea că-și duce greu viața, noi zimbeam, căci noi ne gîndeam la „juna“ Rodică și la „sămănătorii“ care înnoată în fericire....

Și n'am observat, pe atunci, în deajuns, această poezie, n'am observat cum cu un an înainte de 1864, pe cînd se dădea lupta pentru împroprietărire, pentru acea meschină împroprietărire,—cum Alecsandri, în *Rusaliile*, își bătea joc, în aparență de demagogism, în realitate de luptătorii pentru împroprietărire... Și n'am mai băgat în deajuns samă că țărănismul lui Alecsandri și al celorlalți, consta în iubirea pentru țăran mai întăiu ca pentru *un decor al naturii*, și al doilea ca pentru *un archaism viu*, pentru reprezentantul „vremii lui Ștefan cel Mare, zimbrului sombru și regal...“

Țăranul *mijloc*, niciodată țăranul *scop* ! Țăranul pe scenă, pentru a înveseli pe orășeni ; țăranul în natură—ce *pitoresc* e un baci pe o cărare de pe Ceahlău ! țăranul în pastel, etc. etc.—o altă *utilizare* a țăranului, ce e drept, mai inofensivă decît acea a „sudorii“ lui, vorba d-lui Maiorescu ! Și, ca culme, țăranul logodit și însurat în Arenele Romane, concurînd cu celebrii „campioni internaționali“,—spre a se vinde mai multe bilete de intrare la expoziția jubilară.... Ce prosper părea, acolo în Arenele Romane, acest produs al solului romînesc : țăranul !

„Farmecul limbii romîne în poezia populară—*el* ni l'a deschis ;

iubirea omenească și dorul de patrie în limitele celor mai mulți dintre noi—*el* le-a întrupat; frumusețea proprie a pământului nostru natal și a aerului nostru—*el* a descris-o; „chauvinismul“ ginteii latine și ura în contra Evreilor—*el* le reprezintă“ zice d. Maiorescu. Cine este acest *el*? *El* este Alecsandri... Dar *el* nu ne-a „deschis“ suferințele țărănimii, dar *el* „n'a întrupat în noi“ mila pentru aceste suferinți! Și doar *el* se bucură de faima că a vibrat de tot ce a mișcat pe contemporanii săi... De tot ce i-a mișcat, da! E ceva care nu i-a mișcat.... E suferința țărănu-lui român!

În faza a doua a literaturii „moderne“, în faza lui Eminescu, scriitorii sînt ceea ce s'ar putea numi, cu un termen cam barbar, *egotiști*. Sînt plini numai de ei, de propriile lor simțiri, de obicei suferinți,—ei nu se cîntă decît pe sine. E o hipertrofie a propriii lor personalități, durerea lor—exagerată—devine durerea lumii întregi. *Orice* cîntă, se cîntă, în definitiv, pe sine...

Eminescu, de pildă, în poeziile sale, nici nu vorbește de țărănie. Dacă voim să-l cunoaștem în această privință, trebuie să-l căutăm aiurea, *în afară de literatură*. Acolo îl găsim privind pe țaran din punct de vedere curat naționalist, tot ca *mijloc*, ca păstrător al limbii, al obiceiurilor, portului,—ca *arhaism*! Dar încalte acesta a fost de o sinceritate fără de margini și țaranul n'a fost ridiculizat în opera sa—prin idealizare....

Iar țaranul ca *decor*, ajunge la unii până la—erte-mi-se expresia—până la scandal. Am protestat acum treisprezece ani, în „Evenimentul Literar“ împotriva *socialistului* Traian Demetrescu, care *înfrumuseța* peisajul cu țărani *necvoîntători* și cu „pulpele de bronz“ ale țărancelor, pe care poetul le admira, pîndind cum trec țărancele pîraul—idila slîrșindu-se, bine înțeles, cu o altă idilă, mai realistă în fond, dar zugrăvită tot cu cuvinte susurate, între poet și țărancă cu „pulpele de bronz...“

Și, toată recunoștința noastră lui Caragiale! Acest om, dacă n'a cîntat pe țaran, a dovedit, în două chipuri, un suflet deosebit. El, care și-a bătut joc de toți și de toate, nu și-a bătut joc niciodată, dacă nu mă 'nșel, de țaran!—Iar cînd a scris o tragedie, Năpasta, a localizat-o la țară: a simțit că *onourea* unei tragedii nu poate fi suportată nici de Zoe, nici de Tipătescu. *La țară*, a gasit el în cine să întrupeze sentimentele grave, profunde, *mari*!—Și, vă puteți închipui pe Caragiale, dacă ar fi zugrăvit țărani, zugrăvindui-i fals-idilic, ori ca arhaisme?

Și, recunoștință și lui Vlăhuță și Delavrancea, care, în cîteva accente sincere, și-au arătat *emoția* lor față cu suferințele țărănimii.

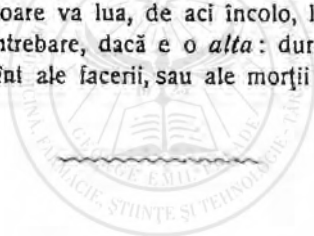
Tot în această epocă, există un scriitor, un mare scriitor, care și-a cîntat anii copilăriei sale țărănești,—și cu aceasta și viața țărănească, aruncînd însă asupra ei un văl albastru, privind-o cu nostalgia unui țaran transplantat în oraș, rămas toată viața țaran, fără însă să mai aibă legătură puternică cu poporul. E Ion Creangă.

În această vreme, în Ardeal, lucrurile stau cu totul dimpotrivă. Cine a cetit pe Pop Reteganul, pe omul din popor care scrie pentru popor, viața adevărată a poporului; pe Slavici, omul din popor, care nu uită că e din popor, care scrie viața adevărată, de bucurie, de tristețe, de muncă a poporului; pe Coșbuc, care cîntă idila *adevărată* a dragostei, din ținutul lui mai fericit și munca.... și acel *profetic* „Noi vrem pămînt!”—acela pricepe deosebirea! Se zice că Coșbuc a scris această poezie inspirat de starea țăranilor din Moldova.... Cu atîta mai caracteristic. A trebuit să vie un Ardelean, un „fecior” de lîngă Năsăud, ca să scoată cel mai mare și mai cuprinzător strigăt al țăranului moldovan....

Nu voesc să vorbesc de faza cea din urmă a literaturii rominești. Ea e în formare. Un singur nume voi scrie aici: pe al lui Octavian Goga! E un Ardelean din „satul de sub munte” Rășinari.... Cetiți „Poeziile” sale, cetiți, în alt loc al acestei reviste, povestea „omului”, simpla și dureroasa poveste a țăranului român, care ar putea să aibă drept motto vorbele lui Gloucester din *Regele Lear*: „Totul e întunecime și dezolare....” Și n’o putea spune povestea aceasta, care e mai cu samă a „omului” de dincoace de Carpați, a țăranului nostru, decît tot un Ardelean!...

...Și ce direcție oare va lua, de aci încolo, literatura rominească?... Dar, îmi vine o altă întrebare, dacă e o *alta*: durerile din acest moment ale poporului român sînt ale facerii, sau ale morții?

G. I.

Cronica Istorică

— Pământul, sătenii și stăpînii în Moldova *) —

Această carte a fost primită foarte călduros atît de oamenii politici care se interesează sincer de chestia țărănească, cit și de istorici. Printre aceștia din urmă d. I. Bogdan s'a ocupat mai de aproape cu scrierea d-lui R. în *Convorbiri literare*, No. de Februarie curent, p. 209—214 într'o recenzie care începe astfel: „Dela aparițiunea „Istoriei poporului român“ de d. N. Iorga, acum doi ani (*Geschichte des rum. Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen*, Gotha, Fr. A. Perthes, 1905, 2 vol.), istoriografia romînă n'are de înregistrat o lucrare mai importantă decît lucrarea de care vom vorbi aici a d-lui R. Rosetti“.—Citez darea de samă a d-lui Bogdan, nu atît pentru că d-sa e printre cei mai competenți specialiști care să judece scrierea d-lui R., cit, mai ales, pentru că d-sa, precit știu, e singurul care pînă acum a arătat mai de aproape atît meritele cit și lipsurile acestei scrieri.

Opera d-lui R. se compune din trei părți ușor de deosebit. O parte de istorie politică, alta de istorie socială—oarecum fundamentul filosofic al cărții—și a treia de istorie agrară. Aceste trei părți nu-s totdeauna distinse și concret, în capitole deosebite, ci—cum e și firesc—se amestecă între ele. Deosebirea dintre dîsele—accentuată aici—rămîne însă pentru un motiv străin de cuprinsul lor. Anume, *valoarea științifică* a celor trei părți e deosebită.—Pe cînd partea economică-agrară e mai totdeauna excelentă, partea socială e cîteodată nesatisfăcătoare (așa de pildă explicarea originelor unora dintre clasele sociale), iar cea politică e pe alocurea problematică.

Această lipsă decuige, cred, din constituția sufletească—de erudit— a autorului. D. R. nu e atît o fire sintetică, cit mai ales, una analitică. Amănunțele și *faptele* sînt în deobște bine prinse și priceput înșirate. Expunerile de total însă, teoriile istorice și *reconstituirile* suferă, tocmai din pricină că autorul avînd nevoie, aproape *organică*, de fapte precize

*) *Radu Rosetti*, Pământul, sătenii și stăpînii în Moldova. Tom. I, dela origini la 1831. București, Socec 1907,—1 vol. de 555 pg. în 8°. Prețul 10 lei.

pentru întruchiparea operei sale, dacă n'are multe la îndămină, exagerează pe cele puține (astfel e cu tot capitolul introducător despre alcătuirea neamului românesc), sau introduce tot felul „realist”—care presupune la bază fapte *indiscutabile*—de reconstituire, cu formule imperative (de pildă, p. 31: „Putem deci conchide (din puține fapte și mai multe deducții logice—adăugăm noi)... *Și nici că se poate altfel*”. Cf. și aliniatul următor și în genere restul paragrafului 3, până la sfârșit).

În cele ce urmează voi arăta mai întâi—în scurt—cuprinsul cărții și apoi mă voi ocupa cu valoarea istorică a diferitelor ei părți și cu metoda autorului.

În *introducere* d. R. vrea să dovedească, că, la alcătuirea neamului nostru în stînga Dunării, rolul de frunte l'au avut elementele romanice aduse,—mai ales cu de-asila de Slavii năvălitori (din părțile noastre), dar venite și de bunăvoie,—din dreapta Dunării, dincoace de fluviu. Această înfrîurire cu cele mai mari urmări, avută de Slavi asupra formării poporului românesc, îi trebuie autorului pentru a-și explica multele elemente slave din vechile noastre așezăminte publice și private, politice și culturale.

Cartea I se ocupă cu *dreptul românesc*, după care pămîntul nu e proprietatea nimănuia și oricine are dreptul să-l lucreze dînd eventualului stăpîn (nu proprietar) *a zecca* din produse. Așezările de „drept românesc” sînt ocîrmuite de *cneji* (ereditari) ori de *juzi* sau *vătămăni* (numiți, de pildă în Moldova, de Domni). Aceștia pentru osteneala lor de judecători și ocîrmuitori au dreptul la anume dări (*a zecca* și alte daruri mai mici) și servicii din partea sătenilor. Sătenii sînt oameni deplin liberi. Pămîntul satului se împarte în locuri stăpînite în devălmășie de toți sătenii și de cneaz și în stăpîniri individuale—jireabii—îngrijite și folosite de fiecare în parte. Insuși cneazul n'avea decît una-două (ori eventual mai multe jireabii), pe care le stăpînea ca oricare alt sătean de supț ocîrmuirea lui. Casa, grădina și țarina fiecărui sătean erau posesiuni personale ale lui, și el le putea lăsa moștenire fiilor și urmașilor. Partea obștească a „hotarului” satului rămînea însă totdeauna spre folosința tuturor. Cneazul mai avea apoi și dreptul exclusiv de a avea moara și cîrciuma satului. După așezarea Domniei în Moldova, cneazul (respectiv judele sau vătămănu) strîng dările pentru Domn și-și conduc sătenii la oaste.

Cartea a II-a tratează despre evoluția dreptului românesc de la întemeierea Domniei până la așezămîntul lui Constantin Mavrocordat din 1742.—Autorul arată că Domnii respectară vechiul obicei recunoscînd „tacit” cnejilor stăpînirea „judeciilor” lor. Diferitele danii și întăriri ce făc apoi Domnii nu se ating de dreptul liber de folosință a pămîntului de către săteni; Domnii dăruiesc *boerilor* ori întăresc *cnejilor* nu stăpînirea asupra pămîntului—nu *proprietatea*—ci *judecia* cu drepturile și

avantagiile ei.—Din nenorocire însă Domnii încep a întări și *vinzarea* judecilor care mai înainte fuseseră inalienabile—rămânând ca *moștenire* neapărată din generație în generație. (Această vânzare constituia un *abuz* care decurgea din faptul că Domnii întărind judeciile „cu tot hotarul“ satului, cneazul ori *boerul*—nume ce încep a lua stăpînii de sate mai bogați și cu dregătorii la Curte, după întemeierea Domniei,—prinde a se socoti drept stăpîn nu numai al judeciei, ci și al întregului *hotar* al satului). În aceeași vreme, din pricina pustiirilor războaelor multe jireabii, ori chiar sate întregi, rămînînd pustii și pe vechile stăpîniri venind alți oameni strălîni de loc, iar pe de altă parte pentru împoporarea țării Domnii dînd drept boerilor de-a întemeia sate de coloniști streini, vechiul drept românesc de liberă folosință decade. Boerii încep a se socoti de proprietari ai locului pe care au adus coloniștii, iar locuitorii veniți în jireabii părăsile ori în sate nouă, încep a recunoaște și ei stăpînitorii un drept mai efectiv asupra pămîntului pe care au fost aduși. Aceasta citătit mai mult cu cif dreptul stăpînului e scris, pe cînd al sateanului nu. Dar vechii județi, stăpîni de pămînt cu jireabii mai mari, se împuținează mereu. Pămîntul lăsat stăpînire din ce în ce la mai mulți urmași se îmbucătățește așa că nepoții nu mai pot trăi cu bunicii numai din *venitul* pămîntului, ci trebuie să și-l lucreze ei înșii. Astfel se naște clasa răzășilor. Răzășii alungă de pe părțile lor de moșie pe sătenii, ne mai ținînd samă de dreptul acelora de a lucra pămîntul în schimbul decimeii și sătenii astfel îndepărtați, își caută alte locuri, trebuind să primească condiții mai grele pentru învoiala de a le lucra.—Cu vremea boerii încep a cumpăra și răzășiiile făcîndu-și domenii din ce în ce mai mari, iar răzășii sărăciți și sătenii fără pămînt cad în starea de țărani neliberi—(—cu libertate răstrînsă—)—*vecini*.—Lafundii înghit mereu moșiile mai mici și pe cînd marii stăpînitori de pămînt devin tot mai puțini, mai bogați și mai lacomi, sătenii devin tot mai mulți vecini, săraci și asupriți cu munci grele.

Un capitol special din această *carte* a II-a e consacrat apoi *birurilor* și *imunităților*. Asupra acestor așezăminte ca și asupra altor chestiuni colaterale chestiunii țărănești, precum aceea a arendașilor și a Evreilor ori a scutelnicilor, din *cartea* următoare, precum observă și d. I. Bogdan în darea sa de seamă din *Convorbiri literare*, d. Rosetti a ajuns la rezultate care vor trebui luate în considerare de toți cei ce se vor mai ocupa în viitor cu citatele chestiuni.

Cartea III-a despre decăderea dreptului românesc, arată cum se alcătuesc lafundiiile oligarchiei boerești și cum scad mereu drepturile și cresc poverile populației rurale ajunsă din pricina muncilor și birurilor la sapă de lemn. O mare parte din expunere e apoi consacrată în cercărilor de reforme ale diferiților Domni fanarioți, dintre care Constantin Mavrocordat se distinge prin aceea că desființează *vecinia*.

Cartea a IV-a povestește în amănunte cum *stările de fapt* dela începutul secolului al XIX-lea, cînd vechiul drept românesc e căzut

aproape în desuetudine, sînt consacrate prin Regulamentul organic și astfel dreptul românesc e desființat.—Noua orînduire hărăzită de Ruși înlărește toate nenumăratele privilegii, scutiri și drepturi ale clasei stăpînitoare, iar sătenilor le rîpește aproape cu totul și puținele drepturi de folosință la pămînt și pădure ce le mai rămăsese. Vechia *judocie* se preface astfel pentru stăpîni în *alod*, iar aceștia înșiși în *proprietari*.

În *apendice* d. R. dă diferite urbarii, hrisoave domnești, acte rătăcești și ordonanțe cu privire la Regulamentul organic,—dintre care multe *inedite*.

Trecînd acum la valoarea istorică a scrierii d-lui R. vom spune, în general, că e o carte de mare preț; că știrile cu privire la istoria pămîntului, oamenilor și așezămintelor din Moldova sînt, dacă nu toate noi, desigur cele mai multe prezentate într'o lumină nouă; că istoria țărănimii și boerimii moldovene, ca elemente hotărîtoare în dezvoltarea neamului nostru, e înfățișată nu numai conștiincios și cu un aparat științific respectabil, dar chiar cu un deosebit *patos*, al omului care-și iubește adînc și sincer neamul,—ceea ce dă deosebit interes povestirii și, acolo unde autorul spune fără încunjoare adevărul în toată uriciunea lui, atrage chiar simpatia necondiționată a cetitorilor pentru omul de bine care a scris cartea.

Dar, pentru a ne opri și asupra diferitelor lipsuri (*de ordin secundar*), credem ca asupra *originii* cnejilor și în general a clasei noastre stăpînitoare, deși s'a vorbit mult, nu s'a luminat îndeajuns chestia. Astfel, în afară de lucrurile mai apriat spuse pe pag. 39, felul cum cnejii au ajuns la începutul epocii istorice romînești stăpînitori de pămînturi și ocîrmuitori de sate, se lasă într'un clar-obscur puțin mulțămîtor.—Originea vecinilor de asemenea—tot așa de documentat prezentată *ca fapte*, ca și cnejii—rămîne iară neclară.—Sînt de aceeași părere apoi cu d. Bogdan în ce privește explicarea cuvîntului *cneaghină*, adăogînd că între conceptul politic-administrativ de *cneaz* și cel social-cultural de *cneaghină* nu există nici o legătură mai strînsă.—Acestea ca lipsuri prîvitoare la istoria originelor claselor noastre sociale.

Încît privește partea de istorie politică din cartea d-lui R. în afară de aceea că, în general, mă asociez la părerea d-lui Bogdan că primul capitol, întroducător, al cărții e... *verfehlt*, aș mai avea de spus următoarele:

Informația din *introducere* e unilaterală și învechită și din punctul de vedere al istoriei romano-bizantine. Costobocii nu-s Slavi (p. 3), ci Traci. Romanizarea elementului tracic din peninsula balcanică n'a mers de fel „repede” (p. 9), ci pe alocurea Tracii au trebuit exterminați, iar în alte părți s'au elenizat,—(nu citez aici izvoare, de oarece nu pot intra mai adînc în discuție în această direcție) și numai de romanizarea Tra-

cilor din nordul Balcanilor se putea cu dreptate vorbi. Apoi mărturia lui Priscus despre întrebuițarea limbii latine în peninsula balcanică trebuie iarăși luată *cum grano salis*. „Prin urmare“ nu e așa de ușor de tras concluzia că toți captivii Slavilor „erau un element roman“ (p. 9—10). Acelaș lucru voi observa și cu privire la afirmările din nota 2, p. 10. Concluzia de pe p. 12 că „Slavii când s'au stabilit în Dacia, au găsit-o pustie, afară de colțul.....(Severinului)“ e cu totul grăbită. Și tot așa și alte neexactități sau neprobabilități.—Trecind la istoria propriu zis românească,—orașele care să se hrănească nu „din negoț, ci din păstorie și plugărie“ (p. 128) nu-s orașe, ci, pur și simplu *mari așezări rurale*, dacă vrei cu „*tirguri*“, dar sint tot sate. Pe p. 130 se exagerează rolul cnejilor moldoveni, dinainte de întemeierea principatului, în paguba voevozilor de ținuturi, al căror rol d. R. îl expune totuși *altfel* în alt loc (p. 125 și 127). La 21 Iulie 1448 nu domnea în Moldova Petru III Aron, ci Petru II Alexandrovici și cred că cercetările mai noi în această direcție au dovedit acest lucru ca destul de sigur, pentru ca un document dela acea dată să nu mai fie atribuit lui Petru Aron (p. 164); și tot așa la 10 Sept. 1451 nu putea fi domn în Moldova Alexandru II, pentru motivul că era Bogdan II, iar Alexandru era în Polonia, nu numai pribeag dar și hotărît să renunțe la Domnie.

Ca metodă, în general, cred că ar fi fost bine să se observe mai strict principiul de a se procede dela cunoscut la necunoscut. Așa ajungi la pag. 119 fără să înțelegi bine, ce-i cu dreptul de proprietate și cu originea stăpînirii cnejilor,—sau la pag. 232, ca de-abia aici să afli deosebirea ce face autorul între „stăpîni“ și „proprietari“ (lau firește cazul cetitorilor nespecialiști). Pe urmă explicarea originii drepturilor cnejilor la p. 39, cu accentuarea rolului lor de întemeietori de sate nu e indetul de bine împăcată cu celelalte explicații privitoare la cneji. În total apoi, partea privitoare la cneji din cap. I (pp. 23—44) e nesistematic expusă. Mi se pare apoi fără folos real punerea la contribuție a preistoriei pe p. 120 și urm., pentru a dovedi nealienabilitatea judeciilor în Moldova.

Vasile PĂRYAN.

Cronica științifică

— Berthelot și activitatea lui științifică —

Jurnalele ne-au adus zilele trecute ¹⁾ vestea morții lui Marcelin Berthelot, membru al Academiei Franceze, secretar perpetuu al Academiei de științe și profesor la Collège de France. Sfirșitul ilustrului chimist a fost pe cit de neașteptat pe atât de dramatic. Luni, 5 (18) Martie, Berthelot n'a asistat până la sfârșit la ședința Academiei de științe ci s'a retras mai de vreme în apartamentele sale, ca să stea lângă d-na Berthelot a cărei sănătate de cităva vreme inspira cele mai serioase temeri. Spre seară, d-na Berthelot a intrat în agonie și s'a stins înconjurată de membrii familiei. Berthelot, zdrobit de durere, se retrase într'o cameră vecină și se întinse pe o canapea, pe care obișnuia să se odihnească în timpul zilei. „Simt pe piept ca o greutate care mă apasă!...” se plîngea el; iar după citva timp, cînd cineva intră în cameră să vadă cum îi mai este, îl găsi lupslîndu-se cu moartea și toate ajutoarele fură zădarnice. O oprire bruscă a inimii, pricinuită de prea marea emoție, îi curmase firul vieții. Ilustrul chimist spusese de multeori că dacă s'ar înîmpla ca d-na Berthelot să moară înaintea lui el n'ar putea să supraviețuiască. Dar cine ar fi putut crede că o așa profeție era să se îndeplinească cu atita exactitate!

Marcelin Berthelot s'a născut în Paris, la 25 Octobre 1827. Era fiul unui doctor și a primit o educație îngrijită. În școală a arătat mai ales dispoziții pentru științe, pentru filozofie și pentru istorie. Studiile secundare le-a terminat în anul 1846 și la concursul general a obținut premiul de onoare pentru filozofie. Tot pe vremea aceasta a legat și prietenia cu Renan, care pe-atunci era profesor într'un mic pension, în Paris. În anul 1854 obținu gradul de doctor în științe. Nouă ani a fost preparator al profesorului Ballard, la Collège de France, iar în 1859 fu numit profesor de chimie organică la Școala de Farmacie. În anul 1861 Berthelot atrage de-odată, asupra'si, atenția lumii științifice prin cercetările sale de sinteză organică, iar Academia de științe îi acordă pre-

1) „Le Temps” dela 20 Martie conține două articole (de Mézières și Painlevé) și o notiță biografică de care ne-am servit la alcătuirea acestei Cronici.

miul Jecker. Acesta a fost începutul carierei lui Berthelot, carieră rodnică și strălucită. Apreciat numaidecît, tînărul chimist ocupă la Collège de France catedra ce anume i se crease—și de aci înaintea Berthelot dede la iveală una după alta acele nemuritoare cercetări în sinteza chimică, în mecanica chimică și în thermo-chimie, care i-au atras, pe drept, supranumele de „rege al chimiei” : 1200 memorii, 15 volume, iată rodul a 60 de ani de laborator și de învățămînt.

Ceia ce distinge mai ales opera lui Berthelot este, pe lângă bogăție, legătura cercetărilor, prin urmare *unitatea*. Berthelot n'a adus numai contribuții izolate în diferite puncte ale științei ci a coordonat, în acelaș timp, materialurile adunate, a clădit pe de-a'ntregul monumente în știință.

Ideia fundamentală a *sintezelor chimice* este unitatea forțelor naturale : dacă în toate fenomenele ce se petrec în natură, forțele sînt aceleași și urmează acelorași legi, atunci combinațiile chimice pe care natura le săvîrșește în sinul pămîntului, în rădăcinile unei plante, în stomacul unui animal—toate aceste combinații trebuie să poată fi reproduse și în laborator.

Ideia aceasta a inspirat și a condus pe Berthelot în toate sintezele sale organice. Mai întăiu sinteza acidului formic prin unirea oxidului de cărbune și a apei, în prezența potasei ; apoi sinteza metodică a carburelor de hidrogen, a alcoolurilor, a esențelor ; înșirît sinteza acetilenei, cea mai surprinzătoare, cea mai neașteptată, și totuși cea mai simplă : cărbune și hidrogen puși direct în prezență și supuși la efluviul electric. Sinteza aceasta deschise apoi seria sintezelor tuturor carburelor de hidrogen și a benzinei cu întreaga ei serie.

Iată un domeniu nou în știința chimiei, datorit lui Berthelot. Până la 1854 nu se cunoștea decît o singură sinteză organică remarcabilă : Woehler, în 1828, reprodusese ureea ; dar sinteza aceasta rămăsese • experiență izolată ; chimiștii continuau să creadă că sinteza corpurilor organice este imposibilă, pentrucă corpurile organice sînt prea complicate (așa credea Berzelius) sau pentru că numai *forța vitală* poate săvîrși combinații organice (așa credea Gehrardt). În 1854, Berthelot, abia în vîrstă de douăzeci și șapte de ani, începe memorabilele sale sinteze. Concepția lui l'a dus și mai departe : din moment ce sîntem în măsură de a afla afinitățile ascunse ale corpurilor naturale, putem realiza combinații, substanțe nouă, pe care nu le cunoaște natura. Iată dar deschis un cîmp nou de încercări, de cercetări și astfel sinteza chimică nu numai că reproduce, dar uneori și întrece natura.

Thermochimia este tot opera lui Berthelot și ideia fundamentală este tot unitatea forțelor naturale : dacă în fenomenele de care se ocupă Mecanica și Fizica, energia, sub diversele forme sub care se arată, rămîne constantă, de ce nu ar fi tot așa și în fenomenele chimice ? Se știa de de mult, se obișnuia a se zice, de exemplu, că hidrogenul are *afinitate* pentru oxigen ; tot așa clorul, afinitate pentru hidrogen... dar vorba afinitate rămăsese un termen vag, • expresie lipsită de precizia

științifică, pentru că nu corespundea nici unui număr, nu se putea măsura. Berthelot avu cel d'întăiu ideia, odată cu danezul Thomsen, de a măsura afinitatea chimică a două corpuri prin căldura pe care o degajează în combinarea lor. Astfel s'a născut Thermochimia. Metoda lui Berthelot a condus repede la un întreg sistem de știință, îmbogățit, perfecționat pe fiecare zi de însuș fondatorul său : calorimetria fu reinnoită, cercetările se întinseră pînă la studiul explozivilor celor mai periculoși ; studiile lui Berthelot au preparat descoperirea pulberii fără fum. Dar dacă în partea teoretică Thermochimia lui Berthelot trebuie considerată numai ca o primă aproximație așa cum e, de-o pildă, și Mecanica rațională față de fenomenele naturale de mișcare, în partea practică, experimentală, opera lui Berthelot este desăvîrșită, ireproșabilă : rămii uimit de varietatea, de importanța, de mulțimea rezultatelor obținute, urmărite cu o stăruință fără seamăn, în timp de peste patruzeci de ani!

Și cu toate acestea Berthelot găsia timp să întreprindă, să urmărească și alte cercetări tot atît de grele dacă nu mai importante : fixarea azotului în plante și în pămîntul arabil, problemă de chimie vegetală pe care timp îndelungat a studiat-o în laboratorul de la Meudon ; studiul izvoarelor chimice ale căldurii animale, despre care Bouchard spunea că a devenit fundamentul Fiziologiei.... Și cite alte chestiuni mai mărunte, pe care le-a luminat cu puterea geniului său cercetător. Dar chiar în materiile pe care le-a atins numai, în treacăt, Berthelot a adus contribuții remarcabile.

Ciți savanți a căror viață științifică ar fi așa de bogată, nu și-ar considera misiunea cu prisos îndeplinită. Berthelot nu se mulțumea numai cu atît ; ba, din potrivă, credea chiar că nu acesta este scopul :

„Croyez-vous que j'ai employé quinze, vingt ans de ma vie, à étudier des réactions, à peser des alcools, à doser des mélanges pour en rester là ? Ce ne serait vraiment pas la peine d'y avoir dépensé tant de temps ; mais j'ai jugé qu'il est impossible de se former une idée de la science et de la nature, si l'on s'en tient à des notions vagues, à des renseignements de seconde main. J'ai voulu toucher par moi-même les détails les plus intimes de la science ; partant de là, je rayonne de tous cotés aussi loin qu'il m'est possible, me servant de mes études spéciales comme de spécimens et d'exemples pour m'acheminer à des conclusions générales sur l'ensemble des choses“.

Berthelot era un savant de speță rară. Taine, dela care am împrumutat această opinie a lui Berthelot, împarte oamenii de știință în trei clase : mai întăi acei ce sînt plini de erudiție, capul lor e o bibliotecă și mîna lor o mașină de scris, simpli *lucrători* intelectuali ; deasupra lor stau oamenii cu adevărat talent, dar specializați, închiși într'un singur domeniu : fac bine, ce fac, pricep bine, ce spun, dar nu văd nici în dreapta nici în stînga. Vin, însfirșit, oamenii superiori, acei care dacă au o specialitate este pentru că mintea omenească nu poate cuprinde totul pînă în amănunte ; dar ei se servesc de specialitatea lor ca de un piedestal, ca de o scară, pe care se urcă spre a putea îmbrățișa cu o privire cît mai largă natura întregă.

Berthelot era, în adevăr, un om superior. Înainte de a se consacra Științei făcuse studii clasice solide: aceasta se vedea și din conversația lui care era totdeauna plină de idei, spirituală, interesantă, originală. *Je ne l'ai jamais entendu prononcer une phrase banale*, ne spune Mézières. A scris cărți de filosofie, de morală, de istorie și de educație, iar corespondența cu Renan va rămîne ca un model de simțire adîncă, de cultură aleasă. Lui Berthelot îi plăcea să ne arăte el singur, și adesea, fondul filozofiei lui: el era pozitivist rațional și nu metafizician, privirea lui se îndrepta totdeauna cu admirație către savanții și filozofii liberatori ai secolului al optsprezecelea, acei „care au ridicat glasul în numele dreptății, care au scos popoarele de sub jugul fanatismului și al autocrației”. Știința, zicea Berthelot, și-a arătat astăzi toată puterea și acum ea revendică pentru dînsa nu numai direcția materială și intelectuală a Societății, dar și direcția morală. Morala nu poate avea fundament mai potrivit de cît Știința, operă esențialmente colectivă: *elle fait pénétrer jusqu'au fond de nos coeurs et de notre esprit la notion vivifiante de haute solidarité*. Într'alt loc Berthelot adaugă: *la science procède de l'esprit de tolérance, fondé sur la liberté de la pensée et sur la connaissance exacte des lois naturelles*.

Vrîsta înaintată nu i slăbise puterea de muncă: el continua să se ocupe și să producă și se ținea în curent cu toate noutățile științifice. Ultima lui comunicare la Academia de Științe tratează despre căldura de combustie și despre formarea citorva principii imediate azotoase, avînd un rol fiziologic important: hematina, hemoglobina și bilirubina. Anul trecut publicase două volume mari: *Archeologia și Istoria Științelor* și un *Tratat practic de analiza gazurilor*, iar acum de curînd, în *Revue des Deux-Mondes*, tipărise un articol asupra reformei ortografice.

Moartea l'a rîpit pe neașteptate, căci părea încă departe de declin. Încărcat de glorie și de toate onorurile de care se poate bucura un om de știință, Berthelot își păstra intactă vigoarea lui intelectuală. Membru a numeroase Academii și Societăți savante, decorat cu ordine franceze și străine, senator inamovibil, fost ministru, sărbătorit la 24 Noembrie 1904 de toată lumea savantă pentru comemorarea a 50 de ani de muncă științifică, Berthelot lasă în urma lui o operă colosală.

Delà Pasteur încoace Franța n'a avut alt om de știință mai mare ca Berthelot.

D. Pompeiu.

Cronica internă

— Cauzele mișcărilor agrare —

Cînd un popor *întreg* se mișcă, mișcarea aceasta trebuie să aibă o cauză tot așa de mare și tot așa de adîncă ca și mișcarea însăși. E un principiu elementar de mecanică socială. A explica acest *mare* efect prin o ridicolă cauză, ca „instigatorii”, este o copilărie. Căci „instigatorul”, chiar dacă este, trebuie, pentru a izbuti, să aibă ce instiga... Așa dar, ne e indiferent dacă au fost și instigatori, peste tot locul ori numai pe alocurea, de la începutul mișcării, ori numai după începutul ei. Vă imaginați o asemenea mișcare în Elveția, în Danemarca, etc., chiar dacă ați concentra acolo pe toți instigatorii din lume? Și, băgați bine de seamă, Dobrogea, unde țărani au pămînt, în mijlociu 9 hectare de cap de familie (vezi Cronica internă din „V. R.”, I, 10), e singura parte a țării, care, deși compusă din neamuri de tot felul de rase și religii, unde, deci, insligația din lăuntru și din afară ar fi lucrat mai eficace,—Dobrogea nu s'a mișcat.

Care sînt cauzele mișcărilor, deci? Care e boala organismului social, care s'a manifestat acuma, fie curat dela sine, fie prin adăogarea unei cauze *adventive*, dacă voiți, prin chibritul aruncat în praful care stă gata să ia foc?

Cauzele acestea noi le-am arătat în această revistă, fie în articole de teorie mai generală, fie în articole speciale ca „Cronicile interne” sau ca articolele d-ilor d-ri Lupu și Cazacu, etc...

Această mare, dureroasă și primejdioasă mișcare, care putea „să pună în primejdie însăși existența statului român”, această *criză* se pregătește de mult—de peste două sute de ani.

Căci sînt mai bine de două sute de ani, de cînd „judele”—șeful satului—începe să tindă a deveni, din șef, stăpîn, și, din „stăpîn al satului”, „*proprietar al pămîntului*”. Deposedarea țăranului de pămîntul său se face treptat, în aceste sute de ani, iar recunoașterea legală a dreptului de *proprietate* a boerului (fostului jude) asupra hotarului moșiei se face abia sub Regulamentul organic, cînd, țăranul ajunge să închirieze, dela proprietar, pămînt cu un preț mult mai mare decît l'ar fi

plătit proprietarului pe acea vreme un arendaș. „Și doar acest pământ era al lui (al țăranului)!” exclamă d. Radu Rosetti, care a scris istoria acestei deposedări a țărănimii de pământul ei.—Această situație, creată în 200 de ani, înrăutățită și consfințită de Regulament, a fost consacrată de legea din 1864,—ba încă prin o lovitură de stat!.. (Vezi mai pe larg „Cronica internă”, „V. R.” II, 2).

Starea de azi e urmarea acestei istorii pe care am rezumat-o mai sus. Să vedem acum în ce fel este repartizată proprietatea la noi și citii revine țăranului?

Peste un milion de țărani au mai puțin de trei milioane de hectare și o mie de latifundiați au peste patru milioane de hectare.—Iar regiunea unde țăranul stă mai bine, de vre-o trei ori mai bine decât în Moldova și Muntenia, — este foasta până de curînd raia turcească, Dobrogea! unde, (nu e așa că e clar lucrul?) unde nu s'a produs acuma nici o mișcare!

Situația săteanului e mai rea decît oriunde, decît în Irlanda de dinainte de reforma agrară, decît în acea Irlandă care a stors atîtea lacrimi, pentru că a avut cine s'o... cînte.—Și stăm mult, mult mai rău, nu numai decît frații noștri din Ungaria și Bucovina, dar chiar și decît cei din Basarabia! (Vezi, mai pe larg, „Cronica internă”, „V. R.” II, 1).—Mai departe țărănimea formează 96% din numărul total al contribuabililor, iar cei o mie de latifundiați nu reprezintă decît 0,09% (nouă sutimi la sută,—9 la 10,000!) din totalul contribuabililor,—și restul de 3,91% cade asupra proprietății mijlocii, supramijlocii, etc. (Vezi pe larg, „Cronica internă”, „V. R.” I, 10).

Iar din aceste latifundii, 75% sînt date în arendă. *Arendarea*, renunțarea proprietarilor de a-și cultiva singuri pământul, este plaga cea din urmă, este picătura care a făcut să se verse păharul,—este cauza imediată a mișcărilor la care asistăm. (Vezi mai pe larg „Cronica internă” din „V. R.” I, 6).

Și starea concretă a țăranului este o stare de „foamete constantă”, cum s'a exprimat d. D. A. Sturdza în Academie (Vezi, mai pe larg, „Cronica internă”, „V. R.” I, 1), hrana lui nefiind suficientă (Vezi mai pe larg „Alimentația țăranului” de dr. Lupu, „V. R.” I, 2), iar uneori lipsit cu totul de ea, cînd, atunci, statul este nevoit să-i dea porumb.

Ce efecte asupra rasei decurg de aici: mortalitatea adulților și a noilor născuți, boalele epidemice, paludismul, tuberculoza, pelagra, etc., a arătat în această revistă dr. Lupu („V. R.” I, 9: „Rolul medicinei etc.”). Iar dr. Cazacu („V. R.” I, 10), a arătat cum sînt „Locuințele sătenilor”...

În rezumat: Un popor veșnic flămînd și bolnav,—flămînd și bolnav, cum nu este altul în Europa.

Nu zăriți „cauzele” mișcărilor agrare?

Forma acestor mișcări, manifestarea violentă, „răscoala”?

Da, ar fi fost mai bine, mai frumos, mai civilizată, mai folositor pentru ei, dacă țărănii ar fi cerut reforme în mod pașnic, ca oameni conștienți. Dar aceasta presupune cultura. Mai întăiu cultura în înțelesul generat

al cuvîntului, care nu se capătă decît prin școli, mai ales prin școli, și apoi prin cărți de popularizare a științei. Asemenea cărți n'am dat poporului. Iar prin școli nu l'am luminat, căci poporul român este tot încă cel mai analfabet din Europa! Cum stăm încă cu școala rurală, cetiți în articolul d-rului Lupu, citat mai sus: „Rolul medicinei etc.“, și cît mai jos stăm decît Bulgaria, țară țărănească, cetiți în „Cronica internă“ din „V. R. I, 10!—Iar *cultura politică*, nici aceasta n'am dat'o țaranului. L'am ținut departe de viața politică; cînd a manifestat vre-o velleitate de independență, *un gînd*, l'am tratat ca obraznic și răzvrătit, am făcut din colegiul al III-lea un colegiu minciună (vezi „Cronica internă“ din I, 2), — iar singura lui organizare politică, singura lui *urenă* pentru *viața și cultura politică, comuna*, am schimonosit'o, am torturat'o, am tăt „reformat'o“ prin tot felul de „organizări“ comunale care de care măi fantastice, *am desfîințat'o* (Vezi „Cronica internă“ din I, 3).

Și, atunci, trebuie să ne mai mirăm de *forma*, pe care a luat'o protestarea țaranilor?

De această stare de lucruri numai pușini s'au alarmat.

Acuma, lucrurile s'au schimbat. „Intelectualii“, partidele, marii proprietari, Regele, toți au început să cugete și să *recunoască*. Reformele anunțate—acel minim minimum—sînt o dovadă.—Numai cîte un *representant* (!) al nostru în străinătate, mai îndrăznește ca, sfidînd și Rege și partide și țară, să declare corespondenșilor străini că *țaranul e fericit* și că groaznicele mișcări sînt datorite.... bandei negre din Rusia.

În numerele viitoare, cînd liniștea va fi restabilită, vom arăta mai pe larg care poate să fie soluția adevărată și serioasă a chestiei țărănești.

V. R.

Cronica Externă

— Rezultatele alegerilor pentru Reichstag —

În mijlocul fluxului democratic care cucerește tot mai mult statele bătrânei Europe, înfrângerea suferită de socialdemocrația germană a venit ca un balsam de mângiere pentru toată suflarea reacționară. Dar, dacă nu se poate tăgădui că partidul socialist german a suferit o mare și adevărată înfrângere în ultimele alegeri pentru Reichstag, apoi numai cercețind împrejurările în care ele s'au săvârșit, ne putem da samă de proporțiile acestui dezastru, de temeinicia și prin urmare de sorții lui de dăinuire în viitor.

Este știut că politica reacționară și imperialistă a Germaniei se razemă de mult pe concursul a trei grupări politice deosebite: *conservatorii*, între care locul de frunte îl ocupă agrarienii, *centrul catolic* și în fine *nașionalii-liberali* care, alipiți la guvern în 1902, în vederea obținerii actualelor tarife vamale, au rămas deatunci mereu înfeodați în majoritatea reacționară. În acest amestec guvernamental, conservatorii ocupau în ultimul parlament 100 locuri, centrul catolic tot pe atâtea, iar nașionalii-liberali numai 50, reprezentind toți împreună abia 52% din numărul total al alegătorilor, pe cînd opozițiunea compusă din 80 deputați socialiști și 36 liberali înaintați, reprezinta 41%, restul de 7% al alegătorilor împărțindu-se între cei 30 deputați ai nașionalităților: Poloneji, Alsacieni, etc.

Dacă această majoritate guvernamentală ar fi format un singur „bloc”, fie chiar numai în jurul chestiunilor bugetare, atunci este evident că imperialismul german (*Weltpolitik*) ar fi putut merge încă multă vreme înainte, fără nici un accident, cu toată lipsa lui de program în chestiunile sociale, cu toate „scandalurile coloniale” desvăluite în vremea din urmă și cu toată politica financiară și militară a guvernului, așa de apăsătoare pentru masele populare. Dar majoritatea era foarte departe de acel „bloc” căci concursul centrului catolic, așa de însemnat, ba chiar deciziv pentru guvern, nu se putea dobîndi decit numai cu prețul a neconținute concesiuni și transacțiuni. Și poate tocmai în vederea unor asemenea concesiuni, după ce dăduse de curind la iveală „scandalurile coloniale”, centrul refuzase apoi creditul de 29 milioane mărci pentru războiul din Africa și, apropiindu-se de vederile social-democrației, amenința să zdruncine autoritatea guvernului imperialist.

Este însă adevărat că, revenit în curînd la sentimente mai bune, centrul își arată imediat căința sa și că, înainte de a se da votul definitiv asupra aceluiaș credit, catolicii începuseră a face avansuri cancelarului de Buelow, spre a cădea din nou la împăcare. Dar, spre surprinderea tuturor, cancelarul refuză orice tratări și dădu cetire decretului de dizolvare, expediat de *Kaiser* dintr'un pavilion de vînătoare...

Se pare de altmîntrelea că această măsură devenise absolut necesară nu atît în speranța de a obține prin noi alegeri o majoritate parlamentară mai docilă și mai omogenă, cit mai ales spre a da țării impresia vigoarei imperiale și a impune astfel imperialismul, opiniunii publice care începuse a deveni sceptică și nerespectuoasă... Căci, cu toate apelurile desperate ale principelui de Buelow către țară, ca să scuture cele două juguri; al centrului catolic și al democrației, nimeni nu-și făcea iluzia unor asemenea rezultate. De altmîntrelea, în chip serios nici nu putea fi urmărită distrugerea centrului, ci cel mult umilirea lui, căci în toată Germania nu există grupare politică care să se poată mai bine înțelege cu imperialismul și, în afară de reacționari, nici nu a fost vr'o alta care să fi sprijinit mai statornic, în ultimii 12 ani, politica personală și autoritară a Împăratului. Iar la o înfrîngere a socialiștilor se putea încă și mai puțin aștepta. Populațiunea urbană era adînc nemulțămîntă de tarifele vamale care scumpiseră prețul cărnii, scandalurile funcționarilor coloniali dezgustaseră toate spiritele, iar creditele pentru armată și noile impozite apăsau tot mai tare asupra maselor populare,—pe cînd partidul socialist părea mai bine pregătit de luptă ca todeauna, avîndu-și cadrele bine organizate și lăzile pline de însemnate rezerve bănești. Credința tuturor era că socialdemocrația va cîștiga dimpotrivă încă 20 scaune pe lîngă cele 80, și această credință era așa de împărțită în cercurile cele mai cunoscătoare, încît contele Balestrem părăsindu-și locuința din Reichstag, a putut afirma că locul său îl va ocupa cu siguranță Singer, președintele partidului socialist, iar gazetele oficioase, care prevedeau poate și ele o asemenea eventualitate, amenințau cu o nouă dizolvare Reichstagul încă nenăscut.

Cu atît mai surprinzător pentru toată lumea a fost deci rezultatul alegerilor din lunile trecute, în care socialdemocrația nu numai-că nu a cîștigat nici un scaun dar a pierdut încă 36, din acele 80, în favoarea partidelor burgheze și anume, cam jumătate în favoarea grupurilor liberale (nașionali-liberali și liberali înaintați), pe cînd restul a fost acaparat de conservatori și de catolici.—Cancelarul își vede dar realizate numai pe jumătate din visurile sale: zdrobirea socialiștilor în parlament, pe cînd centrul se întoarce acolo mai tare decît oricînd. Principele de Buelow va trebui dar să steie și pe viitor la tocmeli cu catolicii în chestiunile economice și confesionale, căci gruparea liberalilor înaintați, în jurul guvernului—chiar dacă ea se va realiza în mod definitiv—nu i-ar putea asigura o majoritate conservatoare-liberală decît doar în chestiunile pur naționale.

Și acum, să ne întoarcem privirile la socialdemocrați. Trebuie interpretată înfrângerea lor electorală ca un faliment al însuși idealului socialist, ca un reviriment al maselor populare către politica personală și absolutistă a Impăratului, ori trebuie să o reducem la proporțiile unui simplu accident trecător?

Este necontestat că în bună parte rezultatele alegerilor se datoresc coborârii deadreptul în arena electorală a guvernului, mai ales a însuși cancelarului și a d-lui Dernburg, titularul departamentului colonial, care cu mijloacele pe care guvernul le are chiar în Germania—între care concursul bogatei societăți „uniunea marinei germane“, precum și a uniunii imperiale, transformate în adevărate agenții electorale—au izbutit să convingă pe alegători că respingerea creditelor coloniale ar însemna nu numai o înfrângere pentru guvern, ci chiar o primejdie a demnității naționale și a viitorului Statului german. Mulțumită acestei platforme, guvernul a reușit să aducă de astădată la urne un însemnat număr de alegători indiferenți, care adică în alegerile anterioare se abțineau cu desăvârșire de la vot. Așa, de unde în 1903, când s'a dat totuși acea luptă violentă în vederea tarifelor vamale, numărul votanților fusese abia de 76%, în ultimele alegeri, proporția s'a ridicat pentru întreaga țară la 85% din numărul celor înscrși. Mai caracteristice sînt încă cifrele absolute. Pe cînd în ultimii 4 ani numărul alegătorilor a sporit numai cu 660,000, acela al participanților la vot s'a ridicat în ultimele alegeri cu peste 1,700,000, ceea ce dovedește că peste un milion de abstenționiști a răspuns de astădată la apelul partidelor. Și acest milion, care reprezintă nu mai puțin de a 11-a parte din numărul total al votanților, a fost deciziv pentru scopurile guvernului. Pentrucă pe oamenii fără convingeri profunde, neînregimentați în partide, i-a fost ușor guvernului să-i adune în jurul unui stindard pe care înscrisesse viitorul Statului și demnitatea națională.

Și fiindcă vorbim de rolul guvernului, se cade să amintim tot aici și activitatea d-lui Dernburg, care, atît în Reichstag cît și în campania electorală, s'a distins ca cel mai aprig campion al politicii coloniale. El a exercitat o mare înjurire asupra burgheziei mici, până atunci favorabilă social-democrației, exagerîndu-i foloasele ce va urma să tragă de pe urmele coloniilor, și aceasta i-a fost cu atît mai ușor, cu cît socialiștii în loc de a căuta să se ridice în această chestiune pînă la esența principiilor, se mulțumeau cu o critică superficială a politicii guvernamentale, afirmînd că coloniile africane sînt numai niște mări de nisip, improductive, ceea ce este în fapt departe de adevăr. Apoi, d. Dernburg a adus în această campanie și un contingent pur personal: simplu bancher, un „business men“, chemat la departamentul coloniilor ca succesor al principelui de Hohenlohe, acest singur fapt era în sine o măgulire a ambițiunilor burgheze, pe cînd (deși botezat), origina lui evree a contribuit nu puțin a grupa în juru-i însemnate simpatii hotărîtoare, mai ales ale celor iritați sau desgustați de antisemitizm.

Dar succesul imperialismului și prin urmare înfringerea socialdemocrației este a se atribui în mare parte și neertatelor greșeli politice ale partidelor înaintate, burgheze și socialist. În primul loc, liberalii înaintați, ale căror principii se apropie de ale radicalilor din alte țări, găsind prilejul de a-și spori numărul mandatelor în aceste alegeri, sub ocrotirea guvernului, nu au stat la îndoială de a lupta mai pretutindeni alături cu clericali și ceilalți conservatori, sacrificând pe socialdemocrați. Este adevărat că prin acest mijloc ei au izbutit să pătrundă în număr mai mare în Reichstag, dar valoarea lor morală este acum cu mult inferioară; căci negreșit aveau o situațiune mai bună alături de cei 80 deputați socialiști, decît acum, față numai cu 43, deși ei însiși au 12 scaune mai mult. Iar pentru a dobîndi acest neînsemnat rezultat, ei nu s'au sfiit de a se înrola sub cutele drapelului imperialist, renunșînd, pentru moment cel puțin, la programul lor care este cu desăvîrșire opus politicii personale și absolutiste.

Mai gravă încă a fost greșala socialdemocrațiilor, care nu și-au dat nici o osteneală de a lumina confuziunea aruncată în spirite prin platforma electorală a guvernului și a partidelor sale aliate. Căci doar acum nu era vorba de un credit mai mare sau mai mic pentru coloniile africane, care avea să fie acordat ori respins, ci de un întreg sistem de guvernămînt, care atrage după sine acel neînfrînat și dezastros militarism, apăsător al maselor și sustras oricărui control. Era vorba de a se ști dacă Germania va urma și mai departe a fi guvernată în același chip, ori dimpotrivă, dacă ea trebuie să se pronunțe pentru un guvern sincer constituțional și supus controlului parlamentar. Astfel pusă și condusă lupta, rezultatele poate că ar fi fost altele. Iar că în lupta aceasta socialdemocrația nu s'a ridicat pînă la înălțimea momentului istoric, aceasta rezultă din chiar imputările acelora care nu pot fi bănuți ca răuvoitori. „Ignorarea realității, menținerea unor concepții tradiționale care astăzi nu se mai potrivesc, critica infructuoasă și pur negativă, unită cu o lipsă de activitate practică și pozitivă, iată unele cauze care explică căderea noastră”,—zice unul dintre scriitorii cei mai autorizați ai democrației germane.

Este acum această cădere definitivă? Sau, datorită exclusiv cauzelor aici arătate, ea nu ne poate da nici un indiciu despre vitalitatea partidului social democrat german și despre menirea lui în viitor?

Nu acum pentru întăia oară socialiștii germani esă înfrînți dintr-o luptă electorală. Se știe că la 1887 numărul deputaților aleși fusese redus la jumătate. Înfringerea recentă este dar cu mult mai puțin însemnată. Pentru a ne da însă samă de aceasta, trebuie să cercetăm mai adînc rezultatele alegerilor din 1907. Am arătat mai sus că numărul votanților, față de alegerile din 1903, a sporit cu 1,700,000. Este interesant să ne întrebăm cum s'a distribuit acest spor între diferitele grupări politice. Partea cea mai însemnată—și am arătat în ce anumite împrejurări—s'a îndreptat către partidele înaintate burgheze, care au cîș-

tigat 35%; partidele guvernamentale au dobândit 25%, centrul chiar a văzut sporind alegătorii săi cu 15%, pe cînd socialdemocrația a avut un spor numai de 8%. S'ar părea deci, după aceste proporții, că partidul socialdemocrat a fost întrecut în ultimii patru ani, de succesele de propagandă ale tuturor celorlalte partide, chiar și reacționare. Această aparență se explică prin faptul, semnalat mai sus, că în alegerile actuale au participat peste un milion de alegători indiferenți, abstenționiști, care au venit să îngroașe rîndurile mai ales ale nuanțelor liberale. În realitate însă puterea de cucerire a socialdemocrației germane este mai mare și mai temeinică decît a oricărui alt partid, de oarece în ultimii patru ani, deși combătută acum de guvern și de partidele aliate, ea pe lângă un cișlig de 8%, a izbutit să-și asimileze definitiv pe toți acei care la 1903 votaseră cu dînsa și între care se aflau atunci un mare număr de alegători din mica burghezie, neînregimentați încă în rîndurile sale.

Dar imensa forță politică ce o reprezintă socialdemocrația germană se învederează încă și mai bine din cifrele absolute ale alegătorilor care au participat la alegerile din 1907. Pe cînd centrul catolic nu a avut decît 2,875,000 alegători, partidele guvernului 2,200,000, naționali-liberali 1,875,000 și liberalii înaintați 1,200,000, socialdemocrația a întrunit ea singură 3,250,000*) sufragii, adică peste 27% din numărul total al votanților. Și dacă numărul scaunelor sale în parlament nu este proporțional cu această cifră, cauza, în mare parte, se datorește mai ales meșteșugitelor circumscripțiilor electorale.

Mîngierea reacționarilor nu ni se pare dar întemeiată și în tot cazul ea va fi de scurtă durată. Socialdemocrația germană, cu toată înfrîngerea ei electorală, a dovedit că este cel mai puternic și mai plin de vitalitate partid din întreaga țară și nu rămîne nici o îndoială că, reculegîndu-se după înfrîngerea suferită și împinsă la o activitate mai energetică de însăși reacțiunea ce o amenință, ea va ști să iasă triumfătoare, într'un viitor apropiat, din lupta cu guvernul personal și autocratic al lui Wilhelm II.

Ignotus.

*) În alegerile anterioare, din 1903, numărul de voturi dobîndit de acest partid a fost de 3,000,000.

Miscellanea

DIN ALE MOMENTULUI

Un fost slujbaş al *Statului*, în mod oficial, a găsit că pricina răscloalelor stă în Băncile Populare. Argumentația : învățătorii, conducători ai acestor Bănci, sfătuiesc pe țărani ca, în loc să bea, de pildă, să-și economisească banii, depunându-i la Bancă, pentruca în urmă, cu banii strinși să cumpere pământ, ori să-l arendeze... Slujbaşul *Statului* negreșit a admonestat aspru pe învățătorii care luptă pentru a infiltra în țărănime spiritul de... răscoală.

Ziarul „Lupta” din Budapesta spune următorul lucru interesant :
„Nimenea nu a cîntat în acorduri mai puternice și mai duióase foamea de pămînt a țáranului român, decît marele poet George Coșbuc. Este interesant și caracteristic felul cum s'a născut ideia acestei poezii în creerii lui geniali.

O știu din gura lui. Poetul făcuse într'o frumoasă zi de vară o excursiune undeva prin Moldova, la țară. În mijlocul cîmpului întîlni un țáran.

S'au așezat amîndoi în mijlocul unei livezi de iarbă grasă și de flori. Poetul îi adresă țáranului fel de fel de întrebări asupra vieții și asupra necazurilor vieții țáránești. Apoi, întins pe spate în iarbă și privind în nemărginitul cerului albastru, ascultă povestea tragediei vieții țáranului român din Moldova. Și un cuvînt îi bătea meru la ureche din povestea țáranului „pămînt de am avea—toate ar fi bine”.

— Care va să zică, voi, țáranii, ce vreți ? îl întrebă Coșbuc pe țáran.
— Noi vrem pămînt !—Cu răspunsul care, cristalizat prin creerii poetului genial, dădu naștere neîntrecutei poezii a lui Coșbuc”.

*

„Courrier Européen” reproduce, din „Adevărul”, o caricatură a d-lui Iorga, sub care scrie următoarele vorbe : „Portretul instigatorului mișcării țáránești din România”. E o infamie, colportată aci în țárá de

cătră aceia care au interes să nu vadă pricinile adevărate ale nenorocirii ce a căzut asupra țării.—E mai curios că ziarul francez publică, în acelaș număr, două articole în care se arată aproape *adevăratele* cauze ale acestei mișcări.

*

Ce răspundere au aceia care au făcut să ajungă lucrurile unde sint azi,—răspundere față cu întreaga Romîniime, se poate vedea din următorul suspin ai unui ziar dela Cluj, „Răvașul” :

„De ar da D-zeu să se sfîrșească odată cu acest fel de scene, ce ne dau frații, atunci cînd noi avem de purtat o luptă așa de grea, nu pentru pîne, *ci pentru sufletul nostru romînesc*.”—(Cetește, în acest număr al „V. R.” articolul semnat de „Un dascăl din Ardeal”).

*

Cîteva scene care caracterizează pe țăraniul Moldovan

Intr'un tîrgușor devastat, procurorul găsește o mulțime de Evrei, găzduiți la țăraniul devastatori.

— Ce 'nsamnă asta, mă? întrebă procurorul.

— Apoi ne-a fost milă, cucoane, de dinșii, că au neveste și copii, săracii!...

Acești țărani erau ei înșiși devastatorii din ajun.

Aiurea.

Țăraniul infuriați, după ce au cam ghiontit pe arendași și, după ce, pe femeile lor, le-au luat numai în rîs,—cînd să treacă doica cu un copil, s'au dat la o parte toți, punîndu-se pe două rînduri.

— Mă, să nu ne-atingem nici unul de copil, că el ce-i vinovat, sărăcuțul?

Intr'un sat din județul Fălciu.

Trei sute de țărani vin în fața casei medicului de plasă, Evreu, care stătea în gazdă la un crișmar, tot Evreu.

Medicul, speriat, ese în ușă, mai mort de spaimă.

— Domnule doctore, îi zic țăraniul, să nu vă temeți, că nu vă facem nimica, pentrucă sînteți cel mai bun *student*. N'are să vi se miște un fir de păr, ne punem noi piepturile spre apărare,—deși sînteți de legea lui Ițic (crișmarul)—dar pe *Jidan*, îl luăm. ..

In alt sat.

Țăraniul n'au nimic de împărțit cu stăpînul, care-i tratează bine, dar, totuși...

— Cucoane, am venit să te înștiințăm că ne răsulăm.

- De ce, mă?
- Apoi ni-i rușine de oamenii din celelalte sate, să stăm așa.
- Și cum voiți să vă răsculați?
- Apoi ia așa, să luăm pe jupinul crișmar și să-i legăm o talangă de gît să-l purtăm prin sat.
- Măi, voi aveți să-l bateți...
- Ferească sfîntul, cucoane.
- Țăranii l-au purtat pe crișmar, cu talanga de gît, și-apoi l-au dus înapoi, la casa lui.

Mișcarea aceasta agrară a fost ca o experiență de psihologie în mare, care a pus în evidență, deosebirea de temperament dintre țăranul moldovan și cel din cîmpia Munteniei. Mai ales cînd ne gîndim că în Moldova și rasa și religia arendașilor ar fi putut fi un motiv mai mult ca mișcarea să ia o formă mai elementară...

În mijlocul catastrofei prin care trecea țara, „Universul” ne aduce următoarea știre:

Din Geneva (Italia), primim următoarea telegramă:

„Corda Fratres” și „Dante Alighieri”, întrunite spre a sărbători pe d-na Smara Gheorghiu, trimet o salutare Romîniei, amintitoare a antecelor gloriei latine, urînd înfrățirea popoarelor și recunoșcătoare pentru entuziasta primire făcută lor de națiunea romînă”.

Telegrama e semnată de avocatul Enrico Bodoano, consul al soc. „Corda Fratres”.

Vorba cîntecului:

Țara piere de Tătari
Baba bea cu lăutari...

*

Și acelaș cîntec îți vine 'n minte și cînd cetești, în aceste vremuri, „Revista critică” a seninului domn M. Dragomirescu.—Și aici s'a produs o *experiență*: ce uscăciune morală e mascată prin teoria „artei pentru artă”.

*

Dacă impresia de ridicol absolut îți-o dă numai cel de mai sus,—aceasta din pricina absolutei discordanțe între ceea ce scrie d-sa și preocupările țării,—apoi nu este mai puțin adevărat că și celelalte publicații

literare(!) ce am avut prilejul să vedem, au fost tot atît de surde și de mute în fața tragediei care a zguduit țara în întăia jumătate a acestei luni. Nici un cuvînt, nici o aluzie, nici o înflorare! Ah, aceste publicații sînt literare, crează frumosul, nu se scoboară ele pînă la proza de toate zilele, chiar cînd aceasta este atît de îngrozitoare!... O singură excepție, o slagură manifestare nobilă și omenească, „Rugăciunea” lui St. O. Iosif din „Sămănătorul”... Să nu-l uităm!

— ? ?

Eram hotărîți să punem punct oricărei discuții cu „Lucefărul”, fie și cu primejdia de a fi taxați de „fricoși” de cătră d. Tăslăuanu, admiratorul necondiționat al d-lui Rîmniceanu.—Și felul slăbănog-și ordinar-sofistic al răspunsului acestuia din urmă, care nu putea să mai lase nici o îndoială, în nici o privință, în mintea cetitorilor săi, și împrejurările prea istorice, prin care trecem, față cu care discuțiile urmate sînt prea meschine, ne impuneau datoria de a tăcea.—Afară de aceasta, un motiv tot atît de puternic era și acela că atacurile împotriva „criticului” dela Lucefărul, puteau fi socotite ca îndreptate în contra Lucefărului în bloc, ceea ce n'am fi dorit nici un moment să se creadă, pentru că Lucefărul nu numai că e cea mai bună revistă a Romînilor de dincolo, dar se poate zice că e „revista” lor, și pentru că în capul ei e și d. O. Goga, o inimă cum alla mai nobilă n'a bătut vreodată în pieptul unui Romîn.

Cu toate acestea, cel din urmă număr din „Lucefărul” ne pune într'o nedumerire așa de mare, încît ne e cu neputință să n'o relevăm.

Sub titlul de: *I. Al, Brătescu-Voinești, „În Lumea Dreptății”, Lucefărul* publică o recenzie, care nu e decît un rezumat vag al articolului d-lui Ibrăileanu despre Brătescu-Voinești... Foarte bine! Ideile sînt menite să circule! Dar par'că d. Ibrăileanu era „criticul nechemat”, „criticul absolut necompetent”, „al cărui sistem critic greșit” era țintuit la stîlpul infamiei!... Nu-i așa că avem dreptul să fim nedumeriți?—Și ce-o să zică de această afacere—nu „Maica stariță” din vestita operetă—ci „criticul” Lucefărului? Nu era mai normal ca critica lui Brătescu s'o facă criticul specialist al Lucefărului? Căci e, credem, vremea ca să se lase odată de a ne cînta „ce e critica”, —ne-a spus destul!—și să facă pasul fatal: *să critice ceva!*

UN GLAS DE PESTE MUNȚI

Reproducem după ziarul „Tribuna” din Arad următorul articol, a-supra căruia atragem toată atenția cetitorilor noștri:

Plevna internă. I-a fost dat întăiului rege al Romîniei ca nu numai Plevna turcească s'o cucerească cu prețul a mii de vieți romînești, ci se vadă vărsarea de sînge romînesc și în lupta pentru cucerirea *Plevnei interne*.

Reformele agrare anunțate în manifestul dat de guvernul Sturdza în numele M. Sale, vor însemna adică definitivă cucerire a Plevnei în-

terne. Dar și epocala reformă, pusă în perspectivă de guvernul M. Sale Regelui Carol numai așa va fi complectă, numai așa va da roade imediate, dacă guvernelor chemate să facă și să aplice noile legi, le vor sta în ajutor și *marii proprietari ai țării*.

Un guvern, în fruntea căruia stă cel mai cu experiență și cel mai bătrîn bărbat de stat al țării, și avînd sprijinul unui partid cu atîția iubitori ai țărănimii și cunoscători ai păsurilor ei, nu se îndoeste nimeni: va ști să afle calea spre mîntuire. Noi nici nu ne permitem să dăm sfaturi încercațiilor sfetnici ai Coroanei. Credem însă că am putea aduce oarecare servicii cauzei țărănești, care este a tuturor Romînilor, dacă pentru orientarea *marilor proprietari* am schița, fie chiar numai fugitiv, cit îngăduie un articol de jurnal, *chipul cum noi*, proprietarii mai mari și mai mici, precum și cărturarii de la orașe și de la sate, *tratăm pe țărani de aici*.

Vom da exemple, căci acestea vor demonstra mai mult decît ori și cîte vorbe, fie acestea scrise cu cea mai mare măiestrie.

Alaltăeri, la chemarea fruntașilor cărturari din comitatul Aradului, nu mai puțin decît zece mii de țărani și-au lăsat sapa și plugul și-au venit distanță de 4—5 ore cu trenul, să unească vocea lor cu a noastră în apărarea culturii naționale, protestînd contra proiectului de lege, prin care contele Apponyi vrea să ne desființeze școalele. Și a fost un *țaran*, cel care—alături de preot și învățător—a protestat mai cu tărie și a cărui vorbire s'a remarcat mai ales.

Aceleași lucruri se petrec pretutîndeni. Nu e caz ca țărăimea să rămînă nepăsătoare în fața apelului nostru și să nu considere ca poruncă mare, întocmai ca acea *împărătească*—așa zice poporul—a se prezinta unde este chemată.

La Viena, cu Memorandul au fost trei sute țărani. La procesul Memorandului, în Cluj, douăzeci de mii țărani, delegați din toate satele, au însoțit pe membrii comitetului național și cit a ținut drumul dela Sibiu până la Cluj, Romîniii tuturor satelor au ieșit întru întimpinarea „domnilor noștri”. Unde jandarmii nu i-au lăsat în gară, s'au înșiruit pe cîmp...

Dar alegerile din iarna anului 1905? La Brad, de pildă, alegătorii veniți cale de o zi, pe jos, peste munți, au fost ținuți în ger două zile și două nopți, doar-doar li se va urî și vor pleca... N'a mișcat însă unul singur până nu și-a dat votul și n'a văzut proclamat ales pe protopopul candidat. În alegerile dela 1906 iarăși mulțime de asemeni exemple de nespus devotament pentru cauza obșteii.

Cum s'a ajuns la devotamentul acesta și la o așa de înălțătoare conștiință națională? Prin *școală*, ș'anume nu numai prin școala primară, ci aceia ce i s'a dat țăranului în *vieața publică*, la orice prilej. Cărturarii noștri, începînd cu episcopii și urmînd cu funcționarii dela consistoare, apoi advocații, medicii și inginerii dela orașe, toți sunt în strînsă și continuă legătură cu țărăimea, legătură nu numai de rudenie, ci așa zicînd de interese chiar. Țăranul alege pe deputatul din sinodul eparhial

(care la rîndul său alege pe episcop), țăranul își alege pe învățător, preot și protopop, el îi susține. Băncile noastre chiar, au acționari și deponenți numeroși și întreaga lor clientelă este țărănimea. Și ceea ce face de cîțiva ani încoace societatea „*Steaua*” din România, societatea culturală care are în frunte pe ilustrul președinte al *Academiei Romine*, d. Ioan Kallinderu, și în comitet membri de talia unui Haret, cu aparat mai mic și cu forțe intelectuale mai modeste, noi am început deja de cincisprezece ani, căci atunci s'a înființat întâia *foae pentru popor* ș'acum avem aproape în fiecare centru rominesc astfel de foaie, ieftină (4 coroane pe an) și scrisă în graiul poporului.

Și tot ce avem: așezăminte culturale, reuniuni agronomice, bănci și ziare, *s'au făcut prin inițiativa marilor și mai micilor proprietari romîni*. Ei sînt, la țară și în orașe, conducătorii. Ei ajută la învățatură pe băeții de țărani mai săraci, pe care îi fac apoi învățători și preoți în sat, casele lor sînt pururea deschise, grînarele lor cînd sînt pline, țăranul are și el de unde să se ajute. Cele mai multe fundațiuni—care ajută sute de tineri la învățatură, în fiecare an—ei le-au înființat. Fundația Gojdu are azi peste 6 milioane și întreține la universitate vre-o două sute de tineri.

Exemplul acesta dat de marii proprietari *domni*, a aflat imitatori și printre țărăni mai cu stare. Nu e *biserică* mai de samă, care să nu aibă fundație făcută de țărani.

Ei se duc apoi la examene, însoțind pe inspectorii școlari, împat școlarilor silitori cărți și bani, ba se găsesc proprietari care regulat, în fiecare an, dau recompense însemnate și învățătorilor mai distinși. Marele și mai modestul proprietar se duce în casa țărănilor, la sărbătorile mai mari invită la sine pe fruntașii satelor; el cunună și botează în casa țăranului și sfat bun le dă tuturor ciți îi bat la ușă.

Scurt: e o legătură între proprietari și țărani, este o comunitate de interese întemeiate pe dreptate și dragoste.

La congresul agrarienilor ținut astă toamnă în București, actualul prefect de Ilfov, d. *Alimănișteanu* constata, că marii proprietari din România nu prea își bat capul cu educarea țărănilor. D. *Haret* de atîția ani tot pentru chestia țărănească a agitat. D-nii *Take Protopopescu*, *C. Stere* și *Vintilă Brătianu* au dus prin presă atîtea frumoase campanii în interesul țărănilor. D. *Emil Costinescu* a avut curajul s'o spună în plin parlament, că amîndouă partidele au neglijat pe țărani, iar d. *G. Panu*, în ultimul număr al revistei sale, constată și d:sa același lucru.

Nu mai suferă îndoială: partidul care numără astfel de bărbați eminenteși, va face reforma necesară, proprie a elibera țărănimea din starea ei tristă.

Repetăm însă: marii proprietari au și ei un rol covârșitor în deslegarea chestiei. Și nu e vorba numai să ușureze învoelile agricole și să nu mai lase moșiile lor și pe țărani în grija arendașilor exploatare, ci ei înșiși să se coboare între țărani, aceștia să-i privească drept părinți

ocrotitori... Situația dela noi dovedește că acesta e singurul mijloc de a face din Romînul bogat și cel sărac *un singur popor*, iar nu două clase care s'ajungă într'un alt de înfiorător conflict, cum se întâmplă zilele trecute în România.

Patriotismul îi va face, desigur, pe toți proprietarii mari din România, ca din tragedia ce li s'a desfășurat dinaintea ochilor să tragă cuvenitele învățăminte.

În cumpenirea celor ce au de făcut, stările de lucruri dela noi le oferă și ele destule indicii.

IAR ?

Reluînd o temă învechită, și cu aceiași sorți de izbîndă, cîțiva publiciști voesc să „discrediteze” talentul lui Sadoveanu. Și iată, așa dar, frumoașă schiță *Moarta*, pastîșată după *Le Fermier* al lui Maupassant! Să zicem că subiectul samănă, mai mult: că e identic! Dar s'a dovedit că numărul subiectelor, care *circulă* în literatură e foarte restrîns! Dar Shakespeare a luat de-a gata subiectele dramelor sale, din alte drame, din cronici, din nuvele! Dar atunci romanele istorice, cu subiectul dat de istorie, sînt „plagiate” etc.

Dar cine nu știe că alta e *subiectul* și alta e *fondul*? Nepricéptorul în literatură vede totul în subiect, iar mahalagioaica, care cetește pe nerăsuflăte *Dramele Parisului* n'are alt interes decît: *ce s'a mai întimplat?*—Deosebirea dintre subiect și fond e clară în pictură: *Acelaș* subiect, *Madona de pildă*, a fost prilejul altor opere *originale*! Subiectul e numai prilejul operei de artă!

Dar, în cazul special ce ne interesează, *nici măcar* subiectul nu e acelaș. Subiectul lui Maupassant e complicat și „romanesc”, al lui Sadoveanu e banal, schița lui aproape n'are subiect*). Iar *fondul* e absolut deosebit: Fondul lui Maupassant e dramatic, al lui Sadoveanu liric. Din *Le Fermier* se poate face o dramă, din *Moarta* o poezie lirică, dovadă: schița lui Sadoveanu, afară de propunerea chehei Neculaiu de a ospăta pe boer, poate fi pusă în versuri, căci e o poezie—in proză (de acela aproape n'are subiect), pe cînd acest lucru nu se poate imagina despre nuvela lui Maupassant. La Maupassant fondul e amorul nenorocit al băr-

*) Maupassant: un baron se duce, cu mai mulți prieteni, să viziteze la o fermă. Acolo istorisește cum demult, în casa părinților săi, a fost o slujnică, pe care el o îmbrățișa uneori, atîta tot! cum un servitor—fermierul la care sînt acum în gazdă—a iubit pe acea slujnică care, cu greu a fost convînsă să-l ia în căsătorie: cum femeea po care n'a mai văzut niciodată, a murit de dorul lui, al baronului, lucru ce i l'a spus fermierul, căci femeea înainte de a muri s'a destăinuit bărbatului său.—Sadoveanu: boerul Neculaiu, care a trăit cu femeea chihaei, venit din străinătate se duce la casa din pădure, a chihaei, care n'a știut niciodată de iubirea aceasta. Acolo, boerul e euprins de melancolia trecutului, văzînd toate tot așa cum erau pe-atunci!...

batului; la Sadoveanu e melancolia trecutului pusă în sufletul unui om ce a fost fericit în iubire. Din cauza *acestui* fond, în schița lui Sadoveanu joacă mare rol natura—cadrul melancoliei—și zugrăvirea casei din poiană și a poemei, care *sint și acuma* ca pe-atunci când înflorea iubirea boerului și a femeii. În nuvela lui Maupassant eroul e bărbatul; în schița lui Sadoveanu eroul e amantul,—dacă poate fi vorba aici de „erou”. Și facem această restricțiune, căci într'o poemă, ca aceasta, eroul e *autorul*, adică sentimentul pe care autorul l'a exprimat cu ajutorul unor elemente din viață.

După sistemul acestor domni, ne facem forți să dovedim că toată literatura e plagiată ori plagiată.

PENTRU „CONVORBIRI LITERARE“

La noțiua noastră, în care arătam că pretinsa „schimbare” a unui raport de către d. Philippide, nu e decit o interpretare greșită a unei *butade* a acestuia,—„Convorbirile literare” răspund prin... reeditarea butadei d-lui Philippide, pe care directorul „Convorbirilor literare” o publicase mai înainte în „Epoca”.

Afirmăm încă o dată: D. Philippide nu a schimbat *raportul!* Dacă din procesul-verbal poate reeși altfel, cauza este că secretarul rela-tînd ce a zis d. Philippide, nu dă chiar vorbele acestuia—și cu alt mai puțin accentul lor—din care s'ar putea vedea exasperarea d-lui Philippide față cu stăruințele *apărătorilor* d-lui Dianu, candidatul unor redactori ai „Convorbirilor literare”.

„SPECIALISTUL” ROMÂN

În vederea noilor noștri abonați, cărora nu li s'a putut procura numerele anterioare din revistă, în care a apărut acest studiu al d-lui A. Philippide,—Administrațiunea „Vieții Românești” a imprimat întreaga lucrare, într'un număr restrîns de exemplare, care s'au pus în vînzare, chiar în cursul acestei luni, cu preț de doi lei exemplarul.—Imprimat pe hîrtie velină, volumul conține 96 pagini mari, în formatul revistei, și cuprinde pe lîngă acele patru articole apărute în „Viața Romînească”, un *Indice* al tuturor exemplelor și numelor din întreaga lucrare.

Persoanele doritoare a-și procura studiul învățatului profesor, care, prin această a sa „contribuție la istoria culturii romînești din secolul XIX” a stîrnit o furtunoasă discuție în lumea literațiilor și mai ales a filologilor romîni,—se pot adresa la principalele librării din țară sau de-a dreptul la administrația acestei reviste.

P. Nleanor & Co.

RECENZII

Eugen Lovinescu, *Nuvele*, Socec, 1907. Prețul 1 leu 80 bani.

Vorbind de drama d-lui Lovinescu, *De peste prag*, („V. R.”, I, 5), spuneam că ea „e mai mult opera unui critic literar, deprins cu literatura, observator al meșteșugului, e un cîntec din cap, cum s'ar zice, și nu din piept. E o combinațiune: Autorul n'a văzut tipurile, ele nu trăesc...”. Și, mai spuneam: „Am celuil drama d-lui Lovinescu cu interes și n'am putut-o lăsa din mîină pînă ce n'am isprăvit-o. Știu că nerăbdarea de a vedea „ce s'a mai întimplat” mai departe, interesul pentru subiect, nu e nici o dovadă de gustul estetic al unui celitor, nici de valoarea unei scrieri: băeții de patrușprezece ani fac sacrificii enorme de somn, cînd cetesc *Misterele Inchiiziției*,—oricum o carte care te „captivează” trebuie să aibă ceva din ceea ce se chiamă „valoare”...”. Și, încheiam: „Oricum, în mijlocul altor opere de agramați și minți obtuze, care te înspăimîntă prin inconștiența îndrăznelii cu care se îndeamă în „corporăția Parnasului”, bucala *inteligentă* a d-lui Lovinescu este o plăcere pentru celitor”.—

Aceiaș lucru, aproape, am de spus și despre nuvelele d-lui Lovinescu (*Dragoste florentină*, *Remușcarea*, *Scherzo*—alcătuite, ne spune autorul, din niște note de călătorie).

Subiectul, intriga, prezintă interes

și, și aici, nu-ți vine să lași cartea din mîină pînă ce nu isprăvești. D. Lovinescu, cunoscător de literaturi, prezintă, ca alțiia alții, un curios caz de mimetism psihic: d-sa face „din cap” ceea ce altul face „din piept...” Dar toate lucrurile au o margine și *intelectualismul* nu va putea înlocui niciodată *instinctul artistic*. *puterea creatoare*; pentru aceasta ar trebui cuiva un geniu *intelectual* supraomeneș, ca să știe să *combine* tocmai așa, încît să ajungă acolo unde altul ajunge condus de instinctul artistic.—D. Lovinescu are observații, ori măcar considerații, bune uneori: sentimentul unui om după ce și-a declarat iubirea („va să zică e cu puțință, imi ziceam eu! Cîlă deosebire e între situația din acest moment și cea de acum un ceas!” și păcat că urmează trei sferturi de pagină de *dezvoltare*, care strică efectul...); sufletul femeesc care, în afacerile galante, pune mai mult preț pe aparențe decît pe fapt; spiritul de auto-analiză a unora, chiar în momentele de pasiune, etc.

Dar aceste observații și considerații juste, uneori fine, sînt ale unui critic și nu ale unui artist, fiindcă, cu ajutorul lor, d. Lovinescu nu reușește să creeze *viața*, ori, dacă crează chiar scene parțiale mai vii, nu reușește să creeze oameni. Nu trăește nici un om în aceste nuvele, nici chiar Leon din prima, care, pe deoparte ne e arătat

ca un om cuprins de o palimă curat fizică pentru gazda sa (vechea idilă între chiriaș și gazdă !), iar pe de altă parte debitează frazele celui mai incolor sentimentalism.

Uneori *combinațiunea*, adică lipsa de viziune a vielui, strică chiar compozițiunea nuvelilor. Bucata în felii sistematice, în care perioadele unui predicator sînt întretăiate regulat de considerațiile unui bătrîn asupra religiei, este un artificiu prin care autorul plasează o oarecare filozofie (a sa ?); iar lungile tirade lirico-filozofice ale lui Leon, pe cînd singele lui fierbe de frigurile patimii senzuale pentru Igea, mi se par cel puțin nenaturale, căci autorul ni-l arată pe Leon robit de „voluptatea” Igeei (toate eroinile d-lui Lovinescu sînt „voluptoase” și d. Lovinescu face abuz de acest cuvînt, care e un calificativ prea general),—Igeea care venea adesea cu „pieptul desvîllit pînă la rădăcina sinilor”—și care a primit prima sărutare dela Leon „între sinii de zăpada...”

Dar dacă fondul operei de artă nu se poate crea decît numai prin instinctul artistic, forma—și vom vedea întrucît—și-o poate însuși cineva prin familiarizarea cu literatura, prin surprinderea procedeelelor stilistice... D. Lovinescu își *lucrează* fraza și toate frazele d-sale sînt „de *l'écriture artiste*”. Pentru a pricepe lucrurile se pot face orice comparații; așa dar am să compar pe d. Lovinescu cu d. Brătescu-Voinești. Acesta din urmă scrie atît de simplu, atît de fără *figuri*, încît nici nu-i bagi în seamă stilul, dacă mă pot exprima astfel; frazele sale, luate separat, nu sînt mare lucru (afară de dialog, unde sînt peste măsură de concentrative),—dar ce *riață* rezultă din însumarea acestor fraze ! La d. Lovinescu o *riață* e ceva, are adesea o culoare oarecare, dar, din suma lor nu rezultă mai nimic... Pare curios : suma lor e mai mică, adesea, decît

fiecare din ele luate separat... Și lucrul e simplu de tot: d. Lovinescu nu vede oamenii, acțiunile lor, și ar fi o mișune ca oamenii și acțiunile să rezulte așa din senin; iar suma de fraze *aceasta* ar trebui să ne dea. În schimb, d-sa lucrîndu-și frazele „artistice”, va găsi adesea un epitet sau o metaforă—o imagină—fericite,—și fraza, izolată, ne va da deci *ceva*...

Dar d. Lovinescu ne fiind un artist, epitele și figurile sale, imaginile sale, nu vor fi niște *senzații adevărate*, ci niște *traduceri* (vezi asupra acestei chestii E. Faguet, *Études littéraires*, *Dix-neuvième Siècle*, V. Hugo). Să dau chiar un exemplu, ales de Faguet din Hugo, de o senzație adevărată... E dimineața, poetul e trezit de niște sunete vesele, căci e el lină și fericit, și

Le Carillon, c'est l'heure inattendue et folle

Que l'oeil croit voir vêtue en danseuse espagnole...

și urmează admirabile versuri, în care această „*dauseuse espagnole*” aruncă din pestelca-i, pe acoperiminte, notele-i de argint, etc... E clar că aci nu e o *traducere*, adică o figură *căutată* și, după o reflexiune oarecare, *găsită*. E clar că e o senzație adevărată, am spune o fericită semi-halucinație...

Cînd d. Lovinescu zice: „Dar iată Floarea începe să răsune de clopote și notele de aramă par a se scobori din înălțimea campanilelor ca fluturi mici ce împinzesc aerul”... mi se pare că am dreptul să spun că e o traducere—și poate o traducere nu tocmai fericită.

Cine nu e poet, traduce. Desigur : uneori are și senzații adevărate, căci deosebirea dintre un poet și un muritor de rînd e doară numai de grad. *Imaginile* d-lui Lovinescu sînt în marea lor majoritate traduceri.—Și uneori d-sa a *găsit* (după ce a... *căutat*) imaginea mai fericită, alteori mai pu-

țin fericită.—Cînd d-se ne spune că copacii de pe cutare alea „stăteau drepti ca niște cavaleri ce se pun într'un salon pe două rînduri, pentru a lăsa să treacă o femeie admirată. Căci drumul părea o coadă de rochie parfumată, „traducerea e aproape bună, dar cînd d-se vorbește imediat de adierile vîntului plin de miresine și urmează: „Ai fi crezut că o mină nevăzută apropia și depărta o cadeliuță cu parfumuri puternice”, traducerea nu mi se mai pare de loc bună.—Imi place intrucitva: „Jos lingă colină se destindea briul albicios al Arnului, și pesto din-sul se întindea Florența, ca o patriciană culcată, cu briul aruncat la o parte”—deși personificarea o prea forțată poate. Imi place și mai mult—și are aerul unei senzații adevărate—„femeile în haine luminoase de toamnă vîrălică, cu buchete de violete la piept și cu campaniul de abanos al părului, umbrit de pălăriețe de pae”, deși imaginea ar fi fost mai potrivită pentru zugrăvirea unei femei fără pălărie, într'un bal depildă.—E o imagine bine găsită aceasta: „Iată și turnul delan Palazzo vecchio, înălțat peste case, ca un spion ce-și întinde urechea spre a surprinde o vorbă de taină”, dar ce păcat că imediat autorul are lipsa de bun gust de a continua: „Jos, la picioare, Arnul iuroșit de razelo amurgului pășește cu apa liniștită și emoționată, ca un copil trecînd pe lângă casa dunicului” (!!)... Și nu văd ce vede d. Lovinescu, cînd ne spune: „doi ochi măreți, melancolici, ca doi sori în apus”!!—Cînd d. Lovinescu zugrăvește pe Igea spunînd că: „avea ceva unduos și selu în mișcări. Mușchii alunecau unul peste altul, dîndu-i o înfățișare de nospusă grație”, imaginea poate că e cîta lascivă,—dar asta nu mă privește... și apoi stîtem la Florența, Igea e din Napoli și eroul care are această impresie e foarte tîmăr... Imaginea însă e adevărată... Dar

ce păcat că apoi, prin considerații abstracte („voluptate”, „farmec melancolic” etc.) imaginea se evaporează după trei rînduri!—Cînd d. Lovinescu traduce ceața ori nouri de pe cer prin „o cortină”, pe care o trage „mina albă a divinității” și cînd imaginea asta revine, dovadă că-i place autorului,—rămîn nedumerit de-al-binelea... Dar încă atunci cînd d. Lovinescu, prin asociație de idei, ne spune că (e în vremea sărbătorilor jubileului de 50 de ani a proclamării dogmei concepției imaculate): „In înălțimile de eter e de sigur petrecere inimă de familie pentru jubileul... pe masă lucește poate vinul... etc”. Și nu mai insist asupra imaginilor d-lui Lovinescu; gustul său și familiarizarea cu literatura îl ajută uneori, cum am văzut, uneori însă nu.

Ar mai trebui, poate, să-i bănuiesc d-lui Lovinescu expresii ca „curățenie de linii” (e vorba de Englezoaice); „in ceea ce privește partea pur materială” (a femeii), expresie gazetărească; „au trecut două săptămîni fără să fi făcut vre-un pas mai departe” („pasul mai departe” e... „betia supremă”), explicație prea francă; „Căci la ce e bună o sărutare? Ea nu e decît o dulce punte, care te duce spre fericiri mai mari”, explicație care ne aduce aminte o definiție populară foarte picantă; „Eu o simțiam alături, lingă mine, caldă, voluptoasă, și mă gîndeam: la ce folos?” (căci nu-i dădea decît sărutări), la care nu mai fac comentarii...

Sfîrșitul primei nuvele, care ne explică tot ce se petrece în nuvelă, mi se pare alit de excepțional. el dă un caracter alit de anecdotie nuvelei, îi răpește întru alita orico interes omenesc, încît mă mîer că autorul n'a sacrificat adevărul (dacă așa s'a întîmplat...) verosimilului. Acel sfîrșit e jignitor, estetic este, căci toată personalitatea Igeei, de bine de rău încheagată, în capul cetitorului în cursul nuvelei și în-

chegată, crede bietul esitor, din stări sufletești care fac parte din felul de a fi, din personalitatea Igeei, — se evaporază deodată față cu explicația așa de în afară de personalitatea eroinei! Dacă l'ași întreba pe autor ce a voit să ne spună cu nuvela asta, nu i-ar rămânea decît să răspundă cu argumentele „artei pentru artă” și anume: *nimic!*

Din cele trei bucăți prefer Scherzo. E o fantazie luminoasă această istorisire al cărei parfum, presupun, e în adevăr florentin...

Alex. Gh. Doinaru, Smaraida, ed. II, Bucuroști. Prețul 50 bani.

O mică poezie eroi-comică, în care d-na Smara este eroina. Anumitul contrast între fond și formă, care formează valoarea acestui gen, precum și acea irreverențiozitate ce presupune genul, cînd e aplicat la subiecte de asemenea natură, — face farmecul acestei bucăți a d-lui Doinaru. Și, poate, încă ceva: Mica și meschina satisfacție ce o simțim, cînd vedem pe cineva terfelind pe un nechemat, care ne terfelește broasla căreia înșine ne-am dat: breasla condeiului.

D. Doinaru începe cu un „prolog”, în care se adresează, după toate regulile muzei:

Dacă n'am ca alții liră,
Muza mea cu firea strîmbă,
Fie-ți milă și mă lasă
Ca să eint macar din drîmbă.

Iată cîteva strofe, în care calitățile semnalate mai sus, apar mai bine: Cine e Smara?

Tînără-i, de cinci zeci toamne,
Dar în pieptul ei de damă,
Bate-o inimă mai mare,—
Fără ea să-i fac reclama

Știe să se iscălească
Rond, cursiv, batard, cu flori,
Și pe scriitorul Scraba
L'a celit de patru ori.

Se îmbracă cu dantele,
Cu jupoane, cu catrințe,
Și din zori și până 'n seară
Face numai conferințe

Ea ar vrea să meargă veșnic
Imbrăcată cu catrința
Și în fiecare gară
Să cetească conferința.

Smara e melancolică, visează, pe lună:

Și pe cînd începusește
Fantezia-i de arabă
O idilă cu un tînăr
Luna și caută de treabă...

Smara încă mai gîndește
Unde s'vremile acele
Cînd era satisfăcută
Cu de cinci bani academele?!

Cînd era cuprinse în spasmul
Bucuriei fără seamă
Și mergea la Moși cu tal'su
Și intra la panaramă!

Cînd fura ca o hoțoaică
Gavanosul cu dulceață!

Idealurile Smarei:

...o țară ideală
Unde rege-i o femeie,
Unde nu-s decît jurnale
Tipografii și atenee.

...o sală
Ca de-aici pîn' la Chitila:
Să închidă bine ușa,
După ce a pus la scară
Un sergent ca să piudească
Nimeni să nu ias'afară.
Și închiși toți înăuntru,
Fără ca să facă nasuri
Să-i asculte conferința
Numai opt sau nouă ceasuri.

Smara pleacă la Roma. Pe drum,
fericită:

Fiecărei peisagiu,
Ce se 'nșiră rind pe rind,
Smara mea duios îi spune
Cite-o vorbă surizînd.

Florilor de pe cîmpis,
Savurindu-le aroma,
Smara le pune a 'ntrebarea :
„Știiți voi că eu plec la Roma ?”

Smara, la Roma, ține, firește, o
conferință :

Lumea se ținea de dinsa
Cum se ține după urs
Ș'o ruga într'una : „Smaro,
Mai citește-ne-un discurs”.

Fragment din alt discurs dela Roma :

Am lăsat în România
Și catrința mea și sapa
Ș'am venit să văd aicea
Cardinalii și de papa.

*Ș'ași mui vrea aci în Roma
Să văd Seala din Milanu,
Pe Rinaldo Rinaldini
Galibardi și Vulcanu.*

Și-a mai vorbit mult :

Nu a fost lăsat în pace
Nici duiosul Rafael:
Dinsa i-a cetit o odă,
O scrisoare și-un pastel.

Înainte de plecare :

În sfîrșit ca să-și arăte
Marea ei recunoștință
Smar'a mai cetit la gară
Un discurs și-o conferință.

În partea a III, d. Doinariu persi-
fleză pe Smara ca feministă. „Femi-
nismul” poate inspira unui glumeț
multe lucruri, dar d. Doinariu a ales
vechile banalități răsuflate și partea
nceasta e mai slabă.— Cu acest prilej
am să-i bănușesc două trei trivialități,
nu din această parte, căci aci n'are,

ci din celelalte (diaree, stalaclite sub
nas).

În partea a IV, Smara călătorește
la Capul Nord ;

Deci stringindu-și rufăria
Și făcîndu-și lgeamandanul
A plecat din nou la gară...

Și se duce, Smara, duce
Cale lungă, vreme lungă,

E la Praga :

Și mai bind un țap de heră,
A pornit'o dela Praga
Tot cu-același tren s'ajungă
Mai degrabă'n Copenhaga.

Smara la Capul Nord. Stă singură,
pe o stîncă ; jos urși, foc, care

...văzînd cum stă pe-o stîncă
Și cum meditează Smara,
Au voit să mi-o distrugă
Au cu dinții, au cu ghiara.

Dar e'ngenioasă dinsa :—
Fără să se fisticească,
A'nceput o conferință
Lungă, lată, să cetească,

care a adormit animalele...
Iată și o parte din „epilog”.

„Să ne dea D-zeu multe femei ca Smara”
(D-na Cazzavlan la un banchet)

Plăgile dela Egipt
Să ne prăpădească țara ;—
Dar să ardă Ateneul
Și să amuțescă Smara.

Dă-ne, Doamne, o holeră
Ciumă și dezinterie,
Dar mai dă și Smarii gîndul
Coaferinți să nu mai scrie.

Domni sanarioți trimete
Să ne prade iarăși țara,
Dar de noi mai ai și milă
Și mai scapă-ne de Smara.

Fă ca să-i întarce glasul,—
Și de ai și tu o lege,
Doamne, fă, că ești puternic,
Limba Smării să se'nchege.

Si paralizează-i tocul
Criminal, cu care serie,
Doamne, fii să ardă toate
Fabricile de hirtie.

Acum că Smara se pretează foarte ușor la ridicol, e altă vorbă. Sintem siguri că d. Doinaru va izbui în viitor să releveze ridicolul și acolo unde nu e așa complet și așa de inconștient dat pe față. Genul în care reușește d. Doinaru e acesta: enormități și extravagante asociații de idei puse în versuri impecabile. În invectiva ironică, în proză, cu care se iudelețnicește uneori, nu e alt de fericit.

* * *

Henric Ibsen, Nora sau Casa de Păpuși, dramă în 3 acte. Traducere de B. Marian. Ediția III-a cu portretul și biografia autorului. București 1906, editura Librăriei Nouă. Prețul 1 leu.

Henric Ibsen, Stilpii Societății, dramă în 4 acte tradus de B. Marian. Ediția a II-a în „Biblioteca pentru Toți”. București, editura Leon Alcalay. Prețul 30 bani.

Amîndouă lucrările sînt oarecum de actualitate din cauza morții de curînd a marelui dramaturg. Dar chiar înainte de acest trist eveniment, unele din piesele lui Ibsen au fost cunoscute și gustate de publicul român, fie jucate pe scenele noastre, fie numai tipărite.

În parte, această cunoaștere se datorește și d-lui B. Marian, ale cărui traduceri s'au bucurat de o așa de bună primire din partea cetitorilor, în cel *Nora* e deja la a III-a ediție.

Pătrunderea traducerilor d-lui B. Marian în publicul român ne bucură

pentru că, în afară de aceia că ele sînt făcute cu îngrijire și într-o limbă românească aproape multămitoare,—apoi d. Marian traduce după ediții germane, ceea ce e un mare bine, de vreme ce traducătorii germani redau fidel operele pe care le transpun în limba lor, și nu-și permit, ca cei francezi de pildă, să truncheze ori să modifice scrierile străinilor.

Portretul lui Ibsen din fruntea volumului „Nora” lasă de dorit; în schimb notița biografică cu care d. Marian însoțește această piesă dă o destul de bună informație cetitorilor despre viața și activitatea marelui poet al nordului.

M. C.

* * *

Comte L. N. Tolstoi, Shakespeare, Calmann-Lévy, 3 fr. 50.

Ceja ce i-a suggerat lui Tolstoi să scrie această carte este un articol al lui Crosby, pe care-l vom rezuma mai jos. Tolstoi mărturisește că la început, fiindu-i rușine că nu-i place Shakespeare, s'a strădănit... să-i placă și l'a citit în rusește, în englezește, în traducerea germană a lui Shelegel. Acum la vîrsta de 75 de ani l'a recitit tot a cetit pe toți criticii. Dar în zădar! Pentru a dovedi că Shakespeare e un scriitor prost, el analizează pe *Regele Lear* care, după părerea criticii (citează pe Johnson, Gallon, Shelley, Hugo, Brandes) e opera capitală a lui Shakespeare. Rezultatul analizei e că drama aceasta e „rea” și nu satisface nici una din regulele artei. Mai întîi constată că lupta personajelor cu împrejurările nu rezultă nici din mersul evenimentelor, nici din caracterul personajelor; deci drama nu ne dă impresia realității, și nu putem suferi cu personajele. Apoi personajele lucrează, vorbesc neconform cu timpul și locul; sînt anacronisme: cu 800 de ani înainte de Christos, ni se vorbește de duci, de cavaleri cu vizieră, etc.

poate pe vremea lui Shakespeare lucrul mergea, azi, cind ştiin cum stau lucrurile, nu merge. In al treilea rind: ornamentare emfatică, atunci tocmai cind ar trebui să no mişte prin simplitate şi natural. In al patrulea rind: personajelo nu lucrează nici conform cu caracterul lor, așa puţin cum e acesta definit in drame. Caracterul se defineşte prin ceea ce vorbesc personajelo, dar, in dramele sale, limba personajelor e la fel, pentrucă e a lui Shakespeare însuşi şi apoi e o limbă nenaturală, cum nici un om n'o poate vorbi. Apoi oamenii vorbesc veşnic lucruri in afară de acţiune. Tolstoi arată apoi cum caracterele, care nu-i aparţin, le-a falsificat; rezumează o veche piesă *King Lear*, care a servit lui Shakespeare şi care e mai bună. Un singur tip e viu: Falstaff, pentrucă Falstaff vorbind limba lui Shakespeare,—glume reci şi calambururi inepte—vorbeşte cum i se cade să vorbească; dar Shakespeare strică impresia, căci îl zugrăveşte făcînd haz de el. Hamlet e drama cea mai rea: in Hamlet Shakespeare a acumulat tot ce avea el, Shakespeare, de spus; Hamlet face nu ceea ce trebuie, dar ceea ce are nevoie Shakespeare. Aşa şi *Othello*.—Cîteva personaje mai adevărate găseşte in cele secundare. O singură calitate are Shakespeare: conducerea scenelor, in care se exprimă mişcarea sentimentelor.—Celor care laudă discursurile, frumoasele vorbe, sentinţe, puse in gura personajelor, Tolstoi le răspunde că, chiar de ar fi frumoase (ceea ce nu-s) ar fi bune ca aforisme, —dar, fiind străine de personaj, ne-caracteristice, ne la locul lor, strică şi mai mult impreisa realităţii.—Dar, ze va zice că e altă epocă aceea a lui Shakespeare, epocă de cruzimi, de exprimare artificială, emfatică; că Homer e așa. Nu, răspunde Tolstoi, Homer ne interesează, pare că trăim cu per-

sonajelo sale, căci Homer e sincer; Shakespeare e artificial.—*Concepţia vieţii*: Tolstoi citează opiniile lui Gervinus şi Brandes, al căror rezumat e: morală lui Shakespeare e că „scopul scuză mijloacele“. De unde Shakespeareomania? E o sugestie, ca cruciadele, ca dreyfusismul şi anti-dreyfusismul.

Tolstoi arată cum oameni de gust (Turgheneff) nu puteau dovedi de ce le place Shakespeare. Gloria lui Shakespeare a făcut'o Goethe, care avea aceeaşi concepţie despre viaţă, care avea uevoe de un auxiliar pentru drama sa, care voia să'nlouciască influenţa franceză cu alta. Iar esteticienii germani, oameni fără gust şi cu aceeaşi concepţie despre viaţă, au început să-l laude, creînd teoria artei obiective. Acesteia, Tolstoi îi opune concepţia dramei religioase (cesteşte: morală): să ai ceva de spus oamenilor. Azi ciueva nu ceteşte pe Shakespeare cu spiritul liber, ci cu ideia preocupată de a-i descoperi frumuseţile.

Cum vedeţi autorul Anei Karenina, judecă pe Shakespeare din punct de vedere al realismului contemporan; din acest punct de vedere are dreptate complectă.

In acelaşi volum e publicat şi articolul lui Crosby, „Shakespeare şi clasa muncitoare“,—lipsit de orice paradox, o analiză minunată a atitudinii lui Shakespeare faţă cu cei mici. Shakespeare nu poate fi pus in rindul democraţilor Browning, Milton, Burns, Shelley. Nici o situaţie mai demnă, mai aleasă, nu e intrupată, in Shakespeare, in oameni de jos. S'ar putea obiecta că așa era moda atunci in literatură, dar un om de geniu conduce, nu urmează pe alţii. Insa nu e așa, Crosby citează opere in care lucrurile stau altfel. Pe Jeanne d'Arc o calomiază, deşi Shakespeare e maestru in crearea caracterelor de femei nobile; deşi treceuse o sută de ani dela războin, el n'o iartă; dacă ar fi fost din familia regală

a Franței, n'o trala așa. Chastia ten-
dințelor aristocratice în drama era
importantă atunci; burghezimea Lon-
drei era forta revoltată că autorii o
nesocotesc, ba chiar o baljocuresc.
Shakespeare nu poate să nu pună în
dramele sale oameni de jos. Cum îi zu-
grăvește? Îi ridiculizează veșnic. Îi ri-
diculizează și prin numele înșoșitoare
și caraghioase ce le dă, unele ca, foarte
rar, dă personajelor din categorii soci-
ale mai înalte.—Cele mai multe măș-
teșuguri sînt luate în ris.—Nobilii, cînd
se adresează la cei de jos, fierare vorbă
a lor e o injurie:— poate e zugrăvirea
realității, dar poate e și modul de a
simți al lui Shakespeare.—Shakes-
peare, de obicei, întrebuițează nume
oameni de jos, pentru a provoca
risul.—Cei de jos sînt necinstiți. —Își
bate joc de calitățile de gospodină.—
Rare ne zugrăvește un om de jos de
treabă și anume vafeți, care sînt ata-
șați de gentilom și-i împrumută ceva
din victuți.— În masă, îi judecă și mai
rău pe oamenii mici, de cit individual.
Crosby analizează pe larg drama Co-
riolan, în care Shakespeare și-a expus
părerile și sentimentele sale. Această
dramă e o mină de insulte pentru po-
por, și Coriolan e o creație simpatcă.—
Shakespeare desprețuind masele, n'are
nici o simpatie pentru ideea de a le
mări influența ori a le îmbunătăți si-
tuația. Se teme de libertate. Are con-
cepția de guvernămint aristocratică.—
El merge în contra celor mai bune tra-
diții ale literaturii engleze, căci din
timpul lui Piers Ploughman țărănul
fusese în mare preț alit la prozatori
cit și la poeți.

C. V.

* * *

Paul Bourget. *Études et portraits. Sociologie et littérature.* Cum s-a
observat de mult, cunoscutul roman-
cier psiholog e mai mult un analist
pătrunzător, un puternic cap teoretic.
critic subtil și fin, decît un artist

creator de viață. Teoriile lui, mai ales
cele sociale, prin reacționarismul lor
retrograd și antipatic tuturor spirite-
lor generoase, sînt foarte contestabi-
le, dar modul lui de a vedea e tot-
deauna interesant, argumentarea lui
strînsă, observațiile adese pline de fi-
neță și adîncime. Recenta lui operă
„Sociologie et Littérature“ e o culegere
de studii sociale și literare scrise în
ultimii zece ani. Cele dintîi sînt con-
tribuții la teoria tradiționalismului care
transpiră mai ales în uitimele lui
romane. Adversar convins al demo-
crației și al socializmului, Bourget
combate cu înverșunare ceia ce numește
el „opera criminală a revoluției franceze“,
susținînd după instituțiile vechiului regim,
faciînd apologia aristocrației și a caste-
lor, slăvind opera educatoare a catoliciz-
mului, susținînd necesitatea descentralizării.
Bourget studiază pe De Bonald, pe Taine,
ca reprezentanți ai acestor idei și ini-
țiatori ai eugebarii sale, arătînd la acest
din urmă respectul proprietății, instinc-
tele conservatoare, recunoașterea ro-
lului social al religiei. Într'un intere-
sant și curios studiu „Politica lui Bal-
zac“, contrar părerilor lui Sainte-Beuve
și Taine și ale celor mai recente, a
lui Brunetiére, care nu prea iau în
serios teoriile politice exprimate în o-
pera marelui romancier, Bourget pune
mare preț pe acestea. Profund psi-
holog, după el, Balzac a prevăzut cu
o extraordinară putere de divinație
toate defectele democrației contem-
porane și a găsit și adevăratele remedii,
înțelegînd valoarea catolicizmului ca
disciplină și frîn pentru instincetele
noastre inferioare, rolul familiei ca
prim element social, utilitatea unei a-
ristocrații legate de pămînt și supusă
unei monarhii legitime și seculare, im-
portanța tradiției și a continuității în
viața socială. Printre scriitorii contem-
porani, cari pot fi considerați ca dis-
cipoli a lui De Bonald, Balzac, Taine

și ca fi ai cugetării lor, Bourget pune în primul rînd pe Maurice Barrés pe care-l numește „consilierul cel mai prețios al tinerimii și servitorul cel mai util al Franței eterne“.

În studiile lui literare, „Romancier și poet“, analizează cu finețe lui caracteristică „Mizerabilii“ lui Victor Hugo, în care găsește intrupate aspirațiile proletariatului; francez din prima jumătate a secolului, romanul trăit de Georges Sand și Musset; interesantul amestec de misticism, senzualitate și curiozitate intelectuală din poeziile din tinereță ale lui Sainte-Beuve; individualitățile poetice asemănătoare ca senzibilitate și ironie ale lui Musset și Heine. Cu multă simpatie și comprehensiune sînt schițate protretele misteriosului romantic Barbey d'Aurevilly, al marelui Maupassant cu care Bourget a fost prieten, al minunatului critic și stilist Voguë și al poetului delicat Charles de Pomairols. Psihologia lui Loti, impresiile acestuia în călătoria pe care a făcut-o la locurile sfînte, tehnica lui artistică, sînt scoase în lumină c'o pătrundere superioară.

În studiul „Balzac novelliste“ se găsesc considerații originale și ingenioase asupra deosebirii dintre nuvelă și roman ca genuri literare. Nuvela nu-i, după Bourget, un roman scurt, nici romanul o nuvelă lungă. Puțini scriitori au reunit calitățile romancierului și ale nuvelistului. Condiția primă a unei nuvele e un subiect tragic, o temă violentă. Pentru a nu cădea în melodramă și a produce o impresie de verosimilitate în cititor, artistul sau trebuie să se servescă de fantastic ca Pöe sau Hoffmann, sau, și acesta e un mijloc superior celui dintăi, să se servescă de istoria generală. Anumite evenimente istorice deșteaptă în noi tot felul de viziuni. Pe cînd romanul istoric are mai totdeauna ceva artificial, nuvela fiind un moment prins din firul nedefinit al timpului, evenimentele

le istorice, ce precedeazî sau urmează acest moment, nu sînt puse în nuvelă ca în roman pe acelaș plan cu evenimentele imaginare pe care le povestește autorul și de aceea ea ne dă mai degrabă ca acesta iluzia adevărului. Nuvelele, care n-au un subiect istoric, pentru a avea un senz filosofic și a nu fi niște simple anecdote bine povestite, trebuie să puie numai decît o problemă. Nuvela n'are posibilitatea de a dezvolta, demonstra, dovedi, ca romanul tezist, dar e în schimb genul cel mai capabil de a aștia gîndirea, sugerînd o idee oarecare, provocînd o discuție. Bourget crede că puține genuri pot produce, într'un spațiu restrîns, efecte atît de puternice.

O. B.

* * *

Eduard Meyer, *Humanistische und geschichtliche Bildung*, cuvîntare ținută la „Societatea prietenilor gimnaziului umanistic (clasic) în Berlin și provincia Brandebach“ la 27 Noemvrie 1906, Berlin 1907,—prețul 60 de pf. 41 pp. în 8°.

Pentru chestia atît de desbătută a foloaselor și neajunsurilor liceului clasic la noi, ceea ce se spune în aceeași direcție de marii învățați din Apus e totdeauna nu numai interesant, dar plin de învățămînte. Vorbele lui Eduard Meyer cad cu atît mai greu în cumpănă, cu cit el nu e numai un istoric mare, care se ocupă cu antichitatea, dar e unul dintre puținii oameni de specialitate ai Germaniei de azi cu o cultură în adovăr modernă și universală,

Meyer arată că rostul gimnaziului (=liceului) nu e de a da o cultură generală completă, pe scurt, pentru întreaga viață, ori pentru îmbrățișarea unei cariere practice. Ci gimnaziul trebuie să pregătească pentru activitatea științifică din Universitate și de mai departe. Firește o oarecare cultură ge

nerală trebuie să dea și gimnaziul, dar datorită sa e mai ales de a deștepta lucrarea științifică proprie printr-o educație științifică; nu sã dea un sistem de învățăminte bine determinate ci să introducă în „problematică”, în discuția științifică și prin acestea, pe drumul conștiinței și activității independente, care caută să-și câștige prin sine însăși cunoștința”.

Pornind dela pilda pe care-o dă antichitatea prin Soerates și Thucydides, părinții adevăratei educații științifice, singura în stare de a duce o cultură mai departe, Meyer arată prin pilda vremilor vechi, unde duce o prea mare generalizare a culturii și neglijarea educației științifice, anume la moartea culturii clasice. Apoi, ca istoric, el trece la rolul științei istorice, ca obiect de educație științifică și națională, discutind mai pe larg natura și problemele istoriei, și accentuind de asemenea însemnătatea ei pentru formarea unei concepții despre viață și pentru înțelegerea varietății și complicației fenomenelor politice, sociale, etc. contemporane. Interesantă e și digresia asupra deosebirii dintre ceea ce se numește „istorie politică” și dintre „istoria culturală”.

Apoi el aplică la istorie aceiași întrebare asupra educației științifice pe care și-a pus-o în general, la început, asupra pregătirii din Gimnaziu a școlărilor,—și insistind în special asupra rolului educativ al istoriei antichității—el încheie cu două puncte de vedere, cu totul drepte, asupra folosului *Studiului științific* al istoriei la școlile secundare și peste tot. I. Istoria ne învață să cunoaștem rolul *voinei* în viața omenească și să judecăm cu pricepere evenimentele istorice, și II. Istoria ne arată imoralitatea *individualismului* modern, „care nu conduce la nașterea unei omeniri mai bune, ci la dărãmarea ori a cărei culturi, la nimicirea celor mai multe creațiuni ale oa-

menilor și ale popoarelor.” Istoria anume ne arată „mărețiile figuri, care și-au sacrificat propriul *Eu* pentru a se devota **Întregului** și a servi unei idei mari, și prin aceasta au devenit adevărații creatori ai oricărei culturi și prosperități omenești”.

V. P.

* * *

Gustav Weigand, *Zwölft er Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig*, Commissionsverlag von Johann Ambrosius Barth, Leipzig, 1906, 1 vol. de 232 pg.

Ultimul anuar publicat de d. Gustav Weigand cuprinde următoarele studii:

1. *Gramaticul T. Cipariu* de Ioan Stoian.

2. *Contribuții semasiologice* (dezvoltarea înțelesurilor lui *mai* și *rost*) de Gustav Weigand.

3. *Etimologii de Pericle Papahagi*.

4. *Mărunțiguri* (o ca product din $\hat{a}+u$ sau $u+\hat{a}$, $o>\hat{a}u$, sufixul *-ulescu*) de Gustav Weigand.

5. *Formarea recentă a numiilor de animale în românește* de Martin Hiecke.

6. *Flexiunea în Codex Dimoniz* de Th. Capedan.

Studiul d-lui Stoian, desigur interesant, mi s-a părut cam prea amănunțit.—Studiul d-lui Hiecke este într-adevăr surprinzător pentru un străin.—Dintre etimologiile d-lui Papahagi sînt de primit numai acele care-s evidente. Autorul nu reușește cînd atacă cuvintele ceva mai obscure. Astfel pentru *lăii* negru propune ca etymon un cuvînt care înseamnă *galbăn*, iar pentru *mărnu* 'negru ca mura', propune pe lat *mā r i n u s*, derivat dela *mās* soarece! Etimologiile adevărate sînt: *lăii* > latin popular **l a i u s* = gr. *λαίος* (Deja Hasdeu, *Etyim.* 2931 admitea un latin arhaic **l a i v u s* pe baza aceluiaș grec *λαίος*) ori o scurtare din **gā-lăii* > gal negru, *mărnu* > *m ō r i n u s*,

derivat dela *morum* mură (v. Arhiva din Iași XVII 272).—Pentru prefacerea lui *u+ă* și *ă+u* în *o*, d. Weigand nu aduce totdeauna exemple sigure. Astfel d-sa explică forma *nôr* ca o contracție din *nóor*, iar pe acesta ca derivind din *niâr*; însă, după regula pe care vrea s-o stabilească, tocmai *nôr* ar trebui să fie rezultatul imediat al asimilației lui *u+ă* în *o*; același lucru pentru *bóor*, care ar fi trebuit derivat din **bór > búaru*. Forma *vo* (=eî) nu se poate deriva din **iăă*, dupăcum crede autorul, ci din *eî* (lat. *ego*) în cazurile neaccentuate. *Ghivăgă* cere un **clava > clava* bâton nou-eux, gros bâton, massue, iar *fiôri* este un derivat imediat dela verbul *înfiôvare > înfeurare > înfebrare*.

În prefața d. Weigand anunță că a deschis și un seminar de limbă bulgărească. Notița e prea scurtă pentru a putea ști dacă deschiderea acestui seminar este sau nu în legătură cu propaganda bulgărească, pe care „directorul” seminariului romînesc o făcea. Mai acum câțiva ani, la cursurile sale.

Fiind învățat german și locuind de parte de meschinăriile dela noi, ar fi fost de așteptat ca d. Weigand să facă știință țară părtinire. Și totuși nu este așa. D-sa învață pe elevii săi să pastreze, cași d-sa, cea mai mare tăcere fiind vorba de munca d-lui A. Philippide. Astfel, pentru origina culturii românești, d. Sloian (pag. 68) citează părerile d-lor Meyer-Lübke și Mohl și nu citează pe a d-lui A. Philippide (Introd. în Ist. limbii și literat. rom. Iași, 1888, pg. 66—67), deși părerea acestuia din urmă, *antavîoură* părerilor celorlalți doi, este exprimată pe larg și complet, după cum se cuvine. În lista de cărți întrebnițate de d. Hloeké pentru studiul său, nu văd niciuna din excelențele lucrări ale d-lui A. Philippide. În schimb autorul citează până și Grammaire roumaine a d-lui Candrea, o carte

elementară făcută pentru străini, citează până și stupida Gramatică istorică a d-lui Manliu!

În civilizata dv. țară cum se numese asemenea lucruri, stimulate d-le Weigand?

G. P.

* * *

M. C. S., *Istoricul Prăvăliei Romînești*, Cernăuți 1906, Tipografia Emil Kavarski.—102 pg.

Broșura extrem de interesantă pentru acei care urmăresc renașterea economică a Romînilor din Bucovina. Este vorba aici de lupta purtată cu stăruință și vrednicie de profesorul Lecni-das Boduărescu pentru înființarea societății cooperative de consum „Prăvălia Romînească”, deschisă la 1 Octombrie 1905 în Palatul național din Cernăuți cu 150 părtași și care, până la finele anului trecut 1906, număra 743 membri cu 800 părtași, avînd zece filiale în satele următoare: Parțești de Jos, Tișăuți, Botușana, Climpulung, Frumosul, Iacobenii, Vatra Dornei, Dorna Candrenilor, Ciocănești și Bălăceana.—Cu o taxă de intrare de 2 coroane și o părtașie de 10 coroane, asociații pot cumpăra în prăvăliile lor mărfuri bune și cîștite procurate de dreptul dela producători, împărțind apoi și profitul net al întreprinderii, care, după bilanțul celor 3 luni de năstire, a fost de 242 coroane adică aproape 15%, pe an. Dar mișcarea aceasta economică prezintă un interes și mai înalt, național, urmărind educarea unei clase romînești care, recucerind comerțul înstrăinat să poată forma legătura firească dintre popor și inteligența lui. De acela, celitorul va frunzări cu interes acest istoric sprijinit pe documente amănunțite și ilustrații interesante, așteptînd cu nerăbdare aparițiunea părții lui a II-a, unde va găsi desigur și mai prețioase informațiuni cu privire la succesele mișcării economice începute la 1905.

Const. I. Florca, *Polul Băncilor în mișcarea comercială*, București 1906, Tipografia „Eminescu”, —28 pg.

O dare de samă se găsește în „Viața Românească” (An. I, No. 10 pag. 654), în recenziunea revistei „Economia Națională” din ale cărei No. 9, 10 și 11, este extrasă această broșură.

G. K.

Tudor Pamfil, **M. Lopescu și I. Mrejeru**, *Carte pentru Tineretul de la sate*, Birlad 1907 I vol. de 285 pag. 1 leu 25 b.

Marele evenimente desfășurate în țară, în ultimul timp, ne-a aratat ca pe lioga pământ, pătura de la sate mai are nevoie și de cultură. La noi nu există o bibliotecă estină și bună pentru cei puțin deprinși cu cititul. Biblioteca „Steaua” aduce oare-care servicii; dar nu e îndejuns. Cartea despre care e vorba umple un gol simțit. Autorii, toți fiți de sătenii, stut o cheazășie că nu e nici o carte de mintuială nici de speculă. Ofițerul (Tudor Pamfil) caută să deștepte și să înrădăcinoze în inimale sătenilor noștri ideea de ueam și de țară prin bucăți luale fie din trecutul țarilor noastre fie din episoadele războiului pentru independență. Cei-l-alți doi autori, bine cunoscuți ca folkloriști și conducători ai orfelinatului de la Zorleni, caută să facă cunoscut diferitele legi, mai ales acelea care se referă la viața săteanului, deschizindu-i ochii asupra boalelor ce ar cădea pe capul lui, din necunoașterea lor. Tot cuprinsul cărții e presărat cu cintece de voinicie, cu chiuțuri și frământări de limbă, luate din graiul poporului spre a-l atrage și a-i urata că cartea e făcută pentru el și de cei cari, rupți din trupul lor, nu s'au departat de ei și nu i-au dat uitării.

I. S.

Th. Ribot, *Essai sur les passions*, F. Alcan. 907.

Puțini psihologi au contribuit desigur la răspîndirea și popularizarea științei lor în aceeași măsură ca Th. Ribot, fruntașul psihologiei franceze contemporane. Monografiile lui clasice asupra boalelor memoriei, voinții și personalității, au ajuns la un număr uimitor de ediții, făcînd concurență celor mai bune romane. Răspîndirea lor se datorește desigur faptului că răspundeau unei nevoi adinc simțite a spiritului contemporan, dar nu mai puțin competenței recunoscute și calităților deosebite de claritate și de precizie ale autorului.

Preocupat în anii din urmă ai rodniciei lui activități științifice, cu studiul părții celei mai obscure, dar poate celei mai interesante, a psihologiei,—viața afectivă—marele psiholog, care ne-a dat în „Psihologia sentimentelor” un tablou general al ei și în „Logica sentimentelor” a aratat în chip atât de magistral influența sentimentelor asupra operațiilor intelectuale, în noua sa operă „Essai sur les passions” descrie în linii mari aceste manifestări însemnate ale vieții afective, până acum atât de puțin studiate și considerate mai mult ca intrînd în domeniul morăiei decît în acela al psihologiei științifice. Credem util a analiza pe larg această operă, care prin subiectul său interesează nu numai pe specialist, dar pe orce om cuît și pătruns de importanța nemăsurată a științei sufletului.

Până în timpurile din urmă, mulți psihologi își pusese în cercelările experimentale cele mai mari speranțe. Azi optimizmul lor a scăzut, spiritele judicioase recunosc că rezultatele n-au corespuns așteptărilor, mai ales în domeniul vieții afective și în acel al funcțiilor superioare ale spiritului. Ribot, care a fost unul din cei diatîi

cari a făcut cunoscute în Franța cercetările experimentale ale școlii germane, cercetări altele de răspindite azi în această țară și în America, recunoaște acum acest fapt.

În prefața aceleiași opere, el afirmă că observația și experimentația singure nu sînt de ajuns pentru a constitui o psihologie a sentimentelor. „Fără istorie și documente biografice, spune el, nu ieșim din generalități vagi și viața pasională în varietățile și realitatea ei concretă ne rămîne închisă și inaccesibilă”.

În partea I-a a operii sale, intitulată „Ce-i o pasiune?”, Ribot caută să arate caracterelor ce deosebesc pasiunile de emoții. Pe cînd emoțiile se caracterizează prin intensitate și scurtime, pasiunile se caracterizează prin predominarea unei stări intelectuale, prin stabilitatea și durata lor relativă; pasiunea e o emoție prelungită și intelectualizată. Dar cu tot fondul lor comun, caracterelor emoțiilor și ale pasiunilor sînt nu numai diferite, dar contrare. Pe cînd emoția e o stare primară și brută, pasiunea e de formație secundară și mai complexă. Emoția e o operă a naturii, un rezultat imediat al organizației noastre; pasiunea e în parte naturală, în parte artificială, fiind opera reflexiunii aplicate instinctelor și tendințelor noastre. Emoția se opune pasiunii ca în patologie starea acută, celei cronice. Nașterea pasiunilor e datorită unor cauze externe (condițiile mediului ambiant ce favorizează expansiunea unei tendinți sau a unui germe în stare latentă, imitația, izvorul pasiunilor cîștigate, slabe și de scurtă durată, suggestia, izvorul pasiunilor colective deșteptate de chestiile religioase, politice, sociale) sau unor cauze interne. Acestea din urmă sînt singurele adevărate și în fond se reduc la una: constituția fiziologică a individului, temperamentul și caracterul său.

Considerat ca o ființă afectivă, omul e un mînunchiu de trebuinți, tendinți, dorinți și aversiuni, legate de viața sa organică sau conștientă. La un om normal există toate tendințele, adică toate se pot manifesta în condițiuni apropiate. Dacă într'un individ ele sînt toate la același nivel de mediocritate, acesta realizează tipul amorf, cărnii îi lipsește caracterul afectiv al pasiunii. Dacă însă o tendință oarecare, a amorului, jocului, beției, etc. e mai pronunțată și iese în relief, avem primile elemente, forma embrionară a unei pasiuni. Se găsesc și tipuri amorfe dar majoritatea oamenilor iesă din culoarea neutră. La orice organism mental e de ordinar, o tendință sau mai multe ce predomină și imprimă individului modalitatea lui afectivă. Această modalitate e o dispoziție generală, diferită de pasiune care-i o stare specializată, ea nu e decît terenul pe care germinează pasiunea.

Pasionații se pot reduce la două tipuri: cei cu o singură pasiune și cei cu mai multe pasiuni simultane sau succesive. Cei cu o singură pasiune, sînt marii pasionați, caractere unificate, nu prin armonie ci prin hipertrofiie, prin exagerarea unei tendinți care aproape reduce pe celelalte la neant. Cei cu mai multe pasiuni simultane sau succesive, se disting printr-o senzibilitate extremă, ce vibrează la orice eveniment, dar nu trebuie confundăți cu senzibilității și emotivii impulsivi, căci ceea ce face pasiunea, nu-i numai arderea și forța tendințelor, ci mai ales preponderența și stabilitatea unei tendinți exaltate prin exclusiunea și în detrimentul altora. Pasiunea e o înclinație exagerată, care devine centrul totului, subordonîndu-și celelalte înclinații. Ea e în domeniul senzibilității; ceea ce e ideea fixă în domeniul inteligenței. Caracterele specifice ale pasiunii se pot reduce la trei: existența unei idei fixe, durata și intensitatea.

idea fixă poate parcurge o serie continuă, care pornește de la ideea simplă dominantă până la cea delirantă și patologică. În privința naturii sale, unii susțin preponderanța elementului intelectual, alții, și spre aceștia înclină Ribot, a elementului afectivo-motor. Această idee fixă, ce lucrează ca scop, poate proveni din afară, sugerată de un eveniment exterior, sau dinăuntru, prin transformarea unei aspirații confuze într-o concepție clară. Orce pasiune e specializarea unei tendințe atractive sau repulzive ce se concentrează într-o idee, luând conștiința de sine. Individul e astfel divizat în două părți: pasiunea sa și restul. Ideea fixă e semnul derivării energiei într'un sens exclusiv. Durata pasiunii variază, dar e suficientă pentru a diferența pasiunea de simpla emoție, care e o manifestare instabilă și trecătoare. Caracterele instabile, emoliviile impulsive, nu pot avea pasiuni adevărate. Copii în general n'au pasiuni, afară de una, lăcomia. De altfel pasiunea fiind o formă intelectualizată a vieții afective, presupune un grad de inteligență pe care ei nu-l pot atinge. Intensitatea pasiunii nu e un semn strict specific. Sunt pasiuni statice (ura, ambiția, avariția) în care cheltuiala de energie nu-i evidentă, dar în acestea efortarea se exercită sub formă de oprire de mișcări, energia rămânând în stare de tensiune. Ideea fiind având la

„ebuință atractivă sau repulzivă, constituie cu timpul pasiunea, prin cooperarea strânsă a asociației și a disociației, a imaginației creatoare și a facultăților logice care sînt sub ordinele sale. Ribot susține că imaginația adevăraților și marilor pasionați e mai ales afectivă. La ei imaginele de origine obiectivă nu sînt simple stări intelectuale ci sînt însoțite de o stare afectivă încercată în trecut, reinviată în prezent și care e elementul principal al stării lor sufletești totale. Printre ma-

lerialele pe care pasiunea le întrebunțează pentru a-și construi idealul său, pentru a-l modifica și reînnoi, Ribot pune memoria afectivă în primul rang. Pasiunea, din cauza duratei sale, nu trăiește numai în prezent ca emoția ci în trecut și în viitor, nutrindu-se din amintiri, cari nu pot fi reprezentări săci ci stări afective rememorate sau anticipate.

Operația logică, care e în fondul oricărei pasiuni, e o judecată de valoare în care predomină elementul emoțional. La această se poate adăga ca element logic auxiliar, un raționament constructiv, propriu facultății creatoare nu pasiunii însăși, și care ține un loc foarte mic la pasionații violenți și ceva mai important la cei reflectați și calculatori, și un raționament de justificare, manifestare parțială a instinctului de conservare, o sfiorare a individului de a-și menține starea. În privința raportului dintre pasiune și voință e de observat că activitatea motrice nu-i identică la toți pasionații. Sunt pasiuni dinamice, în care elementul motor e mai puternic ca cel intelectual, și pasiuni statice, în care predomină mai mult reflexiunea inhibitorie și elementul intelectual. Dar sînt și pasiuni (amorul, ambiția) ce pot aparține ambelor tipuri, aceasta alină de temperamentul individual.

În partea II-a și a III-a a operei sale (*Genealogia pasiunilor*), Ribot arătînd slabele cunoștințe pe care le avem asupra substratului fiziologic a fiecărei pasiuni, analizează pe scurt caracterele pasiunilor ce corespund tendințelor ce au ca scop conservarea individuală (lăcomia și beția), tendințelor ce au ca scop conservarea speciei (amorul cu formele lui eterogene gelozia, amestecul de iubire și dispreț, de iubire și de ură), tendințelor ce contribuie la expansiunea individului și la afirmarea voinței lui de putere (pasiunea aventurilor și a jocului de

hazard, ambiția, avariția, ura, invidia), tendințelor superioare (pasiunea estetică, științifică, politică, religioasă, morală).

În partea a IV-a arată cum se sfârșesc pasiunile prin satietate sau epuizare, prin transformare, prin substituție, prin nebunie sau moarte. Pasiunile se sfârșesc prin epuizare, cind elementele nervoase ce produc o stare determinată devin inexcitabile, anesteziate, incapabile de a mai lucra.

Condițiile de transformare a unei pasiuni în alta într'un individ snt: un surplus de energie ce are nevoie să fie cheltuit și apariția unui scop sau a unei idei conducătoare, înlocuind pe alta; de exemplu: transformarea amorului uman în divin și viceversa. O pasiune se poate schimba și în contrarul său, atunci ideea fixă sau dominantă nu se schimbă, dar încetează de a fi un centru de asociații plăcute și atractive; de exemplu: transformarea amorului în ură. O pasiune poate fi înlocuită cu alta cu totul diferită de natură, căci viața afectivă suportă existența unor tendinți nu numai diferite dar chiar opuse și contradictorii, din care fiecare își are scopul ei propriu. Arătând că pasiunea se poate sfârși uneori cu nebunia, Ribot discută natura ei intimă, căutând să lămurască interesanta problemă a raportului ei cu patologia spiritului. Luind ca criteriu principal al boalelor spiritului, lipsa de adaptare originală sau câștigată a individului la condițiile lui de existență, el observă că caracterul de adaptare încercată și incompletă e inerent pasiunilor. Dacă nu se poate susține că toate pasiunile snt vătămătoare individului, e incuștestabil ca fapt de observație și experiență, că orice pasiune chiar mijlocio falsifică mecanismul normal al conștiinței, a cărei regulă e o schimbare și adaptare perpetuă. Pasionatul arată adesea o mare abilitate în adaptare, dar această adaptare e u-

nilaterală și anormală. Luind ca criteriu plasticitatea de adaptare a inteligenței și a actelor, pasiunea se apropie mai mult de nebunie decît de starea normală. Dr. Renda în opera lui „Le passioni“ a susținut că pasiunile snt forme atenuate dar echivalente ale psihopatiilor. Ribot înclină către această teză patologică, susținind totuși că identificarea completă dintre nebunie și pasiune e inacceptabilă. În privința valorii pasiunii ca fapt biologic, el susține că răspunsul depinde de concepția pe care ne-o facem asupra vieții, după cum o apreciom din punctul de vedere al cheltueii sau economiei forțelor. Evaluind obiectiv rezultatele ei, răspunsul e mai degrabă negativ.

Orcă pasiune, chiar scurtă, e o ruptură în viața normală și semnele ei distinctive snt formarea unui caracter parțial, asociații și desociații dirijate de o singură idee într'o direcție unică, polarizație a conștiinței. Ea e o stare anormală dacă nu patologică, o excrecență, un parazitism. Un om fără pasiuni nu-i, după cum am crede la prima vedere, o ființă inertă și fără resort, el are posibilitatea de a reacționa și activitatea explozivă a emotivului ra și tendința violentă și fermă a pasionatului, nu snt necesare existenței. Pasiunea nefind o manifestare primară și simplă, un dar al naturii, ci mai mult opera frivolă a omului, e greu de susținut că ea constituie un câștig și îl înarmează în lupta vieții. Din acest punct de vedere, spune Ribot, utilitatea ei e foarte contestabilă. Dar el cercetează rezultatele pasiunilor numai pentru individ nu și rezultatele lor în afară de el, în societate. În acest domeniu marile schimbări sociale, constructive sau distrugătoare, de ordine religioasă, politică, socială sau morală snt desigur datorite pasiunilor și rolul lor apare aici imens.

O. B.

Revista Revistelor

Convorbiri Literare. (Februarie). „Prefața” ce va pune d. Dui-liu Zamfirescu la un volum al sau ce va eși în editura *Bibliotecii pentru toți*. D. Dui-liu Zamfirescu, găsește prilejul, în această prefață literară, să declare că „țărani învirtsesc carul cu patru boi prin curte, și cer pământ”. Dacă e vorba să amestecăm economia politică în literatură: apoi vom trimite și noi pe celitorii „prefeții” la cronicile noastre interne. D. D. Zamfirescu vorbește prea des de „frumosul” în artă. Eu să fiu novelist sau romancier, n’ăși atinge niciodată această chestie, dacă nu m’ar chema Balzac ori Maupassant. E imprudent,—deși *Viața la țară* e aproape o operă de valoare.—O poezie de d. Cerna, care, dacă dovedește senzibilitate și gust, e tot atât de departe de Eminescu, ca acesta din urmă de Shakespeare. Cei care voesc să descopere geniile încă din fașă, pentru că d. Maiorescu a descoperit pe Eminescu, uită că d. Maiorescu, abia după Venere și Madonă; a pus, timid, pe Eminescu departe după Alexandri,—ceea ce scade, nu-i vorbă, și meritul de prooroc al d-lui Maiorescu.—Reproducerea unui neînsemnat raport al d-lui Maiorescu despre o carte de pedagogie. În notă se susține că limba scriitorilor Ardeleni grație d-lui Maiorescu s’a îndreptat. Dar vremea? Progresul fatal al tuturor lucrurilor?—*In frig* (după Heine) de O. Carp.—*Mama*, drama d-lui Micles-

cu, care încă nu s’a isprăvit. Despre revista „Propășirea” care „va urma.”—Un articol al d-lui S. Pușcariu împotriva d-lui Philipide (vezi No. 2, II, al „V.R.”)—O dare de saună, de d. I. Bogdan, despre cunoscuta carte a d-lui Radu Roselli.—„Muzeul nostru național” de d. Tzigara-Samurcaș: nevoia de a se clădi un Muzeu construit anume pentru menirea sa,—în stil românesc. D. Tzigara-Samurcaș da și planul acestui muzeu; combate pe d. dr. Istrati, care ar fi voit să destineze acestui scop clădirile rămase dela expoziție.

Sămănătorul (Februarie și Martie). Versuri de Anghel, Slavri, Z. Birsan, Vilsan, Natalia Iosif, Ion Drăgănescu, G. Rotică, Ecaterina Pitiș, etc. D. St. O. Iosif ne da o frumoasă traducere din Longfellow („Excelsior!”), „Dojana” și o „Rugăciune” pentru izbăvirea durerilor prin care trecem.—Nuvelo de N. Dunăreanu, M. Sadoveanu etc. Acesta din urmă a scris „Inecatul”, și fiindcă și d. Gîrleanu a binevoit să-și mai îmbogățească bagajul literar încă cu o perlă, intitulată „Ionecalul”,—d. Dragomirescu s’a și pus să cîntărească „relieful” celor doi scriitori, declarînd, bine înțeles, că prozatorul său, d. Gîrleanu, e mai dihai de cit—vai!—necolaboratorul său.—Aceasta e singura notă veselă ce ne-a mai discretit frunțile, în vremurile acesten grozave —Cronică de d. Scurtu.

„Cronica veselă” de d. Doinaru,—remarcăm bucata plină de vervă: „Ce e cu poetul Nanu?”.

Lucafărul (Martie). Versuri de Z. Birsan, Maria Cunțan, Goga, etc. Aceasta din urmă are o frumoasă poezie, „Ion Crișmarul” și o alta după Petöfi: „Eu văd în vis”... „Eu văd în vis zile de stinge, ce temelă lumii sapă, ce ntrupă mândră lume nouă și rostul celor vechi îngroapă” începe această poezie.—Urmarea bine scriselor „Amintiri” ale d-lui Ciura și „Fintina Hazului” de Sadoveanu, în care cel mai mare poet al naturii noastre ne dă o pagină ce nu se poate uita! Și „e altă vară'n aer”, altă frumusețe, încit crima dela sfârșit vine ca un coșmar după un vis frumos...—„Coloseul” cu ilustrații de d. Murnu.—„Din Istoria școlilor noastre” de I. Lupaș, o pagină de istorie instructivă și plină de învățăminte pentru prezent.—„Scrisori din București” de d. Bogdan-Duică.—O rușinoasă recidivă a d-lui Rîmniceanu.—Cronici etc.

D. Goga, în „O deosebire” precizează, încă odată, rolul ce trebuie să-l aibă intelectualii, și deci și preoții, din Ardeal în faza prin care trece acum poporul Român.—Bagind bine de seamă, și aci, în România liberă, intelectualii nu pot să aibă alt rol, decât voesc să aibă un rol folositor și nobil. Poate că în No. viitor vom reproduce o bună parte din acest articol.

Revista politică și literară. (Februar 1907). În primul articol, d. dr. Cassiu Maniu arată citeva confuziuni dialectice în înțelegerea politicii naționale, cum sînt, de pildă, în Ardeal: confuziunea voită pe care a făcut-o guvernul unguresc (în legea naționalităților) între cuvintele „națune” și „naționalitate”, cum și confuziunea pe care o fac dușmanii Românilor, cînd dau celor din Ardeal denumirea de „volksstamm”; pentru România, autorul dă ca exemplu de

confuzie în înțelegerea politicii naționale faptul că „starea dezolată materială a milioane de țărani nu deșteaptă în cei mai mulți politicieni—compătimire”.—Primul redactor al revistei, d. Aurel Ciuto, în articolul „Postulatele ideii de naționalitate” arată însemnătatea autonomiei naționale și teritoriale pentru un popor; în „Cronica politică” se ocupă cu activitatea parlamentară a Românilor din Ungaria, și în „Probleme” continuă studiul său asupra emigrării Românilor în America.—Ca parte literară revista conține: o nvelă draguță de d. Agrîliceanu, o „Iubă schiță” de d. Em. Gîrleanu și poezii de d. A. Ciuto, Ilie Marin, Enea P. Bota. Mai găsim un articol, **O erupțiune vulcanică** de d. dr. V. Mereuțiu, o dare de samă despre **Balul studenților** din Blaj de d. Al. Ciura, și o „cronica literară” cu diferite dări de samă asupra unor cărți apărute în timpul din urmă.

Juiveanca Literară (Suceava, Mart.). D. Dimitrie Dan transcrie un interesant document dela Stefan cel Mare din țirgul Baia, însoțindu-l de notițele explicatoare necesare.—„*In atelierul unui artist*” este descrierea unei vizite pe care d. Ion Gramadă a făcut-o sculptorului-pictor bucovinean *Archip Roșca*.—D. V. Greciuc începe un studiu asupra limbilor clasice în gimnaziu.—Cu prilejul unor cărți pentru popor („*Filip Roteanu*” și „*Amor de patrie*” ale d-lui Silvestru Danilescu), d. George Toțan constată cu durere că de puțin s'a făcut la Români în direcția culturală pentru popor, față cu alte neamuri.—Partea beletristică e reprezentată prin o schiță de d. Liviu Marian și prin poezii originale ori traduse de d-nii V. Huțan, Taniu, Ion Stresină, G. Rotică, V. Loichită, Iorgu G. Toma și I. Broșu.

Floarea Darurilor (No. 5 și 6), folosite prin traduceri din scriitori

foarte buni, traduceri unele mai bune altele mai rele,—folositoare prin articolele istorice ale d-lui Iorga și prin notițele sale despre unii scriitori. Și e folositoare și desgroparea vechilor scriitori.

Convorbiri (Martie). Omul care se laudă pe deoparte că, el reprezintă junimismul literar vechiu, dar pe de alta că ideile sînt ale „sale“ și nu ale altora, n'are să priceapă niciodată, acuma lucrul este sigur, că... dar n'are să priceapă mai multe lucruri, și trebuie să i le servim în ordine. Așa dar n'are să priceapă: 1) Că *Iliada* este o epopee populară, care, prin *desfășurare*, nu respectă și nu i se cere să respecte—ci din contra!—adevărul istoric. 2) Că meritul, din acest punct de vedere, al unei epopei e de a reda viața contemporană autorilor: în *Iliada* vedem viața de pe cînd s'a alcătuit epopeea. 3) Că dacă pe vremea lui Homer ar fi existat știința istorică și s'ar fi știut ce a fost în adevăr, și dacă Homer ar fi pretins că zugrăvește (ca Flaubert în *Salambo*) adevărul,—atunci *Iliada* ar fi apărut „cetiilorului“ o operă *hibridă*. 4) Că azi într'o năvălire ori roman, autorul trebuie—și i-o cerem eu tare—să imiteze realitatea, deci și realitatea de altădată, istorică,—și ca atunci cînd n'o respectează, sîntem nemulțumiți. 5) Ca, dacă se poate reconstitui exteriorul, dela casă și haină pînă la obiceiuri, *sufletul* nu se poate reconstitui. 6) Ca la noi lucrul e greu de tot; lipsa de opere beletristice din veacurile trecute, de memorii, de scrieri de pe-atunci te oprește să gîcești psihologia acelor oameni. 7) Ca atunci ești nevoit să zugrăvești țărani din județul Suceava, *de azi*, și să-i pui în mediul (dacă-l poți și pe acesta măcar reconstitui!) dela 1500, adică să faci o operă *hibridă*! 8) Că în asemenea caz, eu care cunosc pe țărani din Suceava, îl văd pe *acestu*

de azi, pus în alt mediu, pe cînd eu știu că țărani de-atunci *trebuie* să fi fost alții! 9) Că, dacă autorul *se ferește* de a zugrăvi pe *singurul* țăran ce l'a văzut, pe cel de azi,—atunci începe să ne zugrăvească pe țăran din propria-i fantazie, *ca să* corespundă cu mediul dela 1500 și atunci face o operă *falșă*! 10) Că aceste idei „nu sînt ale mele“, ci ale tuturor,—vezi Taine despre Racine, deși se contradic, până la un punct, cînd vorbește de Shakespeare; Brunetiére despre Balzac, etc. 11) Că în ceea ce spunem nu se ascunde o concepție morală, ci una curat estetică, etc. etc.

Arhiva (Februar 1907).—Cuprinde trei articole începute sau în continuare, în care d-nii T. T. Burada se ocupă de *Colindele din Moldova*, A. D. Atanasiu de *Colecția Costachi Negri* din Pinacoteca Iașilor și A. D. Xenopol de *Congresul sociologic din Londra*, pentru a ne împărtăși activitatea sa în sinul acelei adunări. Găsim apoi o cuvîntare ținută la o festivitate școlară din 1899 de d. dr. Hurmuzescu, care se rostește în contra *examenelor de promovare*. Acestea, după cum se știe, au fost suprimate încă de acum patru ani, totuși direcțiunea revistei înserează opera d-lui Hurmuzescu pentru a arăta cum autorul prevăzuse „încotro merge îndreptarea minților“, etc. —Partea cea mai însemnată a fasciculei o ocupă, cu a sa *Situation économique de la Roumanie*, d. A. Serph, care, după ce a exercitat „delicată, frumoasă și umăcitară funcțiune de judecător de pace în insulele Mărchize (Oceania),“ este acum profesor de franțuzește la Caracal. Deși trăește numai de cîteva luni în mijlocul nostru, d. Serph scrie acest articol pentru că ține să ne putem folosi de bogata sa experiență, cîștigată „în cele cinci părți ale globului terestru, unde a stat sau pe unde a trecut... După ce ne a trage atenția că în România și omul și

pământul sînt în primejdie, amănunțeste ucele diferite primejdii și ne pune la îndămină și leacurile, consiliind împădurirea țării, înlocuirea țuicii cu vin, stîlpirea păsărilor vătămătoare agriculturii, înființarea sindicatelor agricole, hrănirea țaranului cu pine de grlu, carne de berbec, mai ales cu carloși și vin... Ne asigură în fine că tot ce a scris și va mai scrie încă (vai!) despre România, precede mai ales din „*mon' vif et humanitaire desir d'assurer définitivement et fermement l'avenir de cette riche contrée*”... Merçi! Cum se vede, d. Serph nu a făcut fără folos primejdioasa călătorie de la Nuka-Hiva la Caracal, fapt pentru care merită negreșit recunoștința Romîniei în general și a... *Arhivei*, în special.—Ca literatură intitulăm o nvelă de d. Caton Theodorian și versuri de Riria și Eugen Bourcanul.

Revista generală a învățămîntului (Martie, București).—D. *Haret*—„Un eveniment istoric”—analizînd proiectul de lege pentru organizarea învățămîntului superior, pune în evidență incoerențele și lipsa de competență a autorului: „Nu cred să se fi dat vre-o dată numele de *proiect de lege* unei lucrări mai incoherente, mai neglijate, mai contrarie bunului simț, și care să dovedească în mod mai complex deplina ignoranță a autorului în materia pe care pretindea să o legisfeze”. Se știe că acest proiect n-a putut fi transformat în lege, cu toată sfortarea raportorului lui de a-l trece prin Cameră. Dar dacă autorul legii n-a reușit să lase nimic postorității prin proiectul său, de sigur că concepția raportorului despre rolul profesorului universitar se va transmite generațiilor viitoare: „Dară ținem socoteală că trăim în împrejurări sociale în care diviziunea muncii nu este aplicată, cînd este necesar ca acelaș om să aibă mai multe ocupații, și cînd e

natural deci ca pentru mulți profesori catedra să fie un simplu punct de sprijin pentru alte ocupații, nu putem impune profesorilor ca să-și consacre tot timpul catedrei”.

Cultura Romînă (Februarie, Iași). D. *Găvănescu*—Reforma Universităților—critică rezervat decedatul proiect al d-lui Disescu. Și cu această ocazie autorul ia apărarea Universității de Iași.

Săptămîna (Februarie, Martie).—Vorbînd de piesa *Vlaicu Vodă*, pe care o laudă, d. Panu, bazat pe faptul că autorul, schimbînd niște versuri, le-a făcut tot așa de bune, conchide că piesa e scrisă de d. Davila.—În *Luptătorii de la cîrce*, d. Panu face psihologia—inferioară și grosolană—a acelor care se dau în vînt după asemenea spectacule; își arată și aversiunea sa pentru asemenea „artiști”.—Sub titlu de *Bilanța economică a Romîniei*, discută importanța ce o are exportul și importul în stabilirea bogăției unei țări,—care nu-s factorii decizivi, trebuînd să mai ținem samă și de al treilea factor: situația economică, industrială, financiară și agricolă a țării.—În *Domnul care nu e grăbit niciodată*, d. Panu face interesante și originale observații asupra mersului —mai repede ori mai încet—al diferitelor ceterorii de oameni, după ocupația lor.—Vorbînd de legea învățămîntului superior (ce a răzut), d. Panu arată că condițiile cerute de accesul la catedrele universitare trebuie să decurgă toate din ideea că profesorul universitar e *creator de știință*.—În *Psihologia unui agent electoral* în timp de eriză arată vulgaritatea, darși situația dureroasă a infamei spețe care se dezvoltă pe politicianismul nostru.—În *Răscoalele din Moldova*, d. Panu enunță principiul că, după cum Statul intervine în folosul populației urbane, impunînd prețul, de pildă al cărnii, pinii, chiriei, etc.—cînd mă-

celarii, pitarii, proprietarii de case ar face trustreri—tot așa el poate interveni în favoarea țărănilor, față cu arendașii. căci pământul este o necesitate de viață și de moarte pentru țărani, cu pînca și carnea pentru orășeni.—În mai multe articole intitulat chestiuni de estetică muzicală, d. Panu susține, în substanță, părerea, care și nouă ni se pare adevărată, că muzica nu evocă decît sentimente (care, ele, pot stîrni, apoi, asociații de idei individuale),—și nici decum imagini vizuale (să vezi într'un cîntec peisaje, bărci, etc.).

În chestia socială la sate, d. Panu arată grozava situație: proporția între marea proprietate și între cea țărănească,—și încă d. Panu utilizează cifre vechi! D-sa cere intervenția statului în raporturile dintre proprietari-arendași și țărani, în numele intereselor naționale și ale proprietății însăși.—În articolul un urmaș al lui Barbu Cătașu, d. Panu răsloarnă, fără greutate, concepțiile d-lui P. Carp asupra chestiei agrare.—În *Învățăminte*, d. Panu arată absolut urgenta nevoie de a iniția pe țăran la viața politică. Altmintrelea, rămînd în starea aceasta, nu va ști niciodată cum să ceară ceea ce-i trebuie; pe de altă parte, nu vom fi un adevărat popor, compact.—În ultima „Săptămîna”, arată perifa purtare a presei austriace în vremea răscoalelor, protestînd încontra obrăzniciei acelei presei, care nu-și dă samă că are a face cu un popor și nu cu cine știe ce populații balcanice.

La Nouvelle Revue, (Februar și Mart).

O interesantă privire generală, geografică și istorică, asupra chestiunii, așa de importantă actualmente pentru Franța, a ținuturilor din sudul Algeriei și Marocului face căpitanul Ricq în articolul său „*La pragul Saharei*”. Autorul, cu competența omului care a trăit mai multă vreme prin

acele locuri, descrie situația ueelor ținuturi și rezumează, în fazele sale generale, istoria extensivității influenței franceze la sud de coloniile sale, spre Sahara.—Camera Lorzilor și Liberalismul englez este titlul unui studiu asupra conflictului între Camera Comunelor și guvernul englez pe de o parte, și Camera Lorzilor pe de alta. Autorul, Pierre Bernus, după ce arată că acest conflict s'a produs pe chestiunea învățămîntului, așa după cum prezisese, cercetează originea și soluția probabilă a lui. Pe cînd Camera Comunelor studia și vota diferite proiecte democratice propuse de guvernul lui Campbell-Bannermann, ca „*Plural Voting Bill*” (desfîntarea pluralității votului), „*Trade Disputes Bill*” (în folosul asociațiilor muncitorilor), „*Merchant Shipping Bill*” (pentru îmbunătățirea stării marinarilor de pe vasele comerciale) etc.,—Camera Lorzilor se ocupa cu examinarea legii învățămîntului (*Education Bill*), admisă de Camera Comunelor. Ne îndrăzînd să respingă această lege atât de populară, Camera Lorzilor a modificat-o complet, schimbînd chiar principiul general al ei, care era de a se trece controlul învățămîntului din mîna Bisericii în a Statului. În fața acestei împrejurări guvernul retrase legea. Dar lucrul nu poate rămînea aice. Legea aceasta a intrunit în Camera Comunelor cea mai mare majoritate care s'a văzut într'o Cameră engleză și majoritatea aceasta fusese investită de națiune cu mandatul de a vota legea instrucțiunii, pentru că în vederea ei se făcuse alegerile. Astfel Camera Lorzilor opune un *veto* nu numai guvernului și Camerei Comunelor, ci chiar poporului întreg. Ce va face guvernul în fața acestui fapt? Se propun o sumă de soluții, dar se pare că guvernul se va opri la cea mai potrivită, care este aceasta: o lege votată de Camera Comunelor și res-

pinsă de Camera Lorzilor să fie definitiv primită dacă în sesiunea următoare o votează iar Camera Comunelor. Soluția e cu atât mai bună, cu cât se știe că în genere lorzii, neglijând mandatele lor, așa că, de pildă în 1905, din 591 lorzi, 179 au s'au dus niciodată la Cameră, 53 au fost o singură dată și numai 105 au frecventat mai mult decît 20 de ședințe. Astfel lorzii, care nici nu reprezintă națiunea, vor fi lipsiți de un drept, pe care nici nu țin să-l exerciteze, decît în cazuri rari, cum a fost cu legea instrucțiunii. — Foarte juste observațiuni asupra alegerilor din Germania aduce Joseph Ribet în articolul său „*Alegerile d-lui Bülow*“. A eșit guvernul Împăratului Wilhelm al II-lea învingător sau învins din aceste alegeri? Cu toate aerele de triumf ale lumii oficiale germane, cu tot sgomotul făcut în jurul celor 36 mandate pierdute de socialiști, *guvernul a eșit învins*. În adevăr dizolvarea parlamentului s'a făcut din cauza luptei guvernului cu „*Centrul*“, care critica politica absolutistă a împăratului. Contra acestui „*Centru*“ s'a făcut dizolvarea și s'a dat de guvern lupta,—și care a fost rezultatul alegerilor? „*Centrul*“ și-a păstrat toate locurile, prin urmare guvernul a fost bătut. Cît despre strigătele de bucurie ale guvernului pentru pierderile socialiștilor, acestea au fost numai un derivativ, o mîngiere de nevoie față cu înfrîngerea suferită. La această încheiere la care ajunsese teoreticește, l-a dus pe autor și contactul cu cîteva personalități politice germane: liberali ca Th. Wolff, Barth și H. Preuss au recunoscut că guvernul aliat cu liberalii a fost bătut de „*Centru*“. Dar Socialiștii? Cu toate că au pierdut mai multe scaune în Cameră; totuși, ca număr de votanți, socialiștii au cîștigat mii de voturi, ceea ce dovedește că propaganda socialistă prinde din ce în ce mai mult în masele muncitoare și intelectuale. — Deputatul F. Dubieff

publică un studiu asupra fazelor prin care a trecut, în Franța și în alte țări, chestiunea înființării Ministerului Muncii. Cea dintîi propunere pentru crearea unui atare minister s'a făcut în Franța la 1848 de către Louis Blanc, — bine înțeles fără nici un rezultat pentrucă ideea era prematură. Tîrziu, după ce ideea intervenției statului în regulamentul muncii (munca femeilor și a copiilor, igiena muncitorimii etc.) a fost admisă în statele înaintate, s'a putut vorbi, cu oarecare speranță de izbîndă, despre crearea unei instituții de ocrotire a muncii. Atunci s'a creat în unele țări un *Oficiu al Muncii*, din dezvoltarea și extinderea căruiua s'a născut *Ministerul muncii*. Statele-Unite ale Americii au avut la 1888 un serviciu autonom, asemenea unui minister, special al muncii, Noua-Zeelandă a creat la 1891 Ministerul muncii, Anglia la 1893, Belgia la 1895. În Franța ideea lui Louis Blanc dela 1848 a fost reluată în 1866, și în 1890 fără succes; de-abia în 1891 s'a creat *Oficiul Muncii*, din care în 1906 s'a întemeiat *Ministerul Muncii* încredințat lui Viviani, după ce propunerile din 1894, 1898 și 1903 în acest sens rămăseseră fără rezultat. De sigur că sub conducerea titularului actual, Ministerul Muncii va căpăta un mare rol în viața economică a Franței.

Remarcăm încă dintre articolele publicate în numerele de pe Februar și Mart ale acestei reviste: traducerea studiului lui N. P. Wasilieff „*Adevărul asupra Cadetșilor*“, care a avut alita răsănet în Rusia; notele lui Raqueni asupra poetului mort de curînd Giosuè Cadrucci; impresiile din trecerea prin Macedonia, și din timpul șederii de o săptămîină la Sofia ale lui Ernest Fréville, și observațiile interesante asupra conștiinței colective ale lui Georges Touchard.

Mercure de France (Februar și Mart 1907).

Pe baza unor informațiuni foarte

bogate. Paul Louis se ocupă, într'un articol remarcabil, cu starea socială, economică și politică a „Germaniei de astăzi.” Cele două mari probleme care au fost agitate în alegerile ultime (din 25 Ianuar și 5 Februar ale anului arestuiat), sînt: *lupta socială și politica mondială.* În cei din urmă treizeci de ani Germania a progresat mult: populația a sporit, orașele s'au mărit, lucrările publice s'au înmulțit, fabricile de asemeși, comerțul s'a dezvoltat, flota s'a îmbogățit și capitalurile au crescut considerabil. Această expansiune economică a avut ca rezultate: crearea unei burghezii bogate care aspiră să dirijeze, și a unui proletariat numeros care dorește să se emancipeze. Burghezia aceasta, care a împins pe Dernburg dela „Banca din Darmstadt” la direcțiunea Coloniilor, a cîștigat tot mai mult teren în politică și azi Germania a trecut din minile aristocrației agrariene în minile ei. Dar și proletariatul industrial, tot mai mare și mai conștient din zi în zi, își da silința să-și apropie prin luptă mijloacele de producție, care azi sînt apanajul citorva. Între aceste două mari clase sociale este mica burghezie, care, după ce în alegerile de mai înainte a votat meru cu socialisții, în ultimile alegeri a trecut de partea burgheziei mari, contribuind astfel la nereușita socialiștilor.—schimbare de front care se datorește *sentimentului de naționalitate* pe care statul l-a agitat în jurul ultimelor alegeri. Și acest sentiment național, care a înfrînt socialismul, e în legătură cu cealaltă mare problemă, care s'a agitat cu prilejul acestor alegeri: *politica mondială.* În aderșr, expansiunea economică a Germaniei a creat nevoia de debușuri nouă pentru produsele industriei germane,—și de aici chestiunea colonială. Numai pentru această nevoie de debușuri nouă suportă cheltuielile de 1,300 milioane pe an pentru

armata, această Germanie industrială care de altfel nu are de loc simpatie pentru militarism ori pentru capriciile și întreprinderile neașteptate ale Împăratului,—dovadă: reușita centrului catolic și a liberalilor care luptă contra politicii absolutiste. Cit despre pierderile socialiștilor, care dela 80 de deputați au ajuns la 43 (ciud se așteptau să nihă 100), ele sînt ceva încrecător și probabil un bine pentru socialism: scăpat de mica burghezie care-i impunea mai înainte oarecare menajări, el va adopta de-acum o politică mai tranșantă și mai hotărîtă și prin aceasta, lupta dintre burghezie (statul de azi) și proletariat va deveni mai sinceră și mai hotărîtă.—În Filozofia lui Félix Le Dantec, Marius-Ary Leblond scoate în relief ideile generale, concepțiunile filosofice care se degajază din studiile biologice ale savantului naturalist francez. „Nimeni mai mult de cit Le Dantec n'a dat biologiei demnitate spirituală și largime filosofică,” spune autorul articolului. Definiția vieții și teoriile nouă asupra ei, legea asimilațiunii funcționale, legea sintezei morfologice, critica limbajului științific, a maniei metafizice, a imaginației, concilierea teoriilor lui Darwin cu ale lui Lamarck,—toate ne arată în Le Dantec un spirit sintetic, deductiv și filosofic. Și tocmai caracterul eminentement filosofic al scrierilor lui, fac să fie așa de mult gustate operele lui Le Dantec.—Un punct de vedere nou în chestiunea păcii universale desfășurată Gaston Danville în articolul său: „*Înainte de adona conferință dela Haga.*” Dacă așa cum se discută încă chestiunea dezarmării generale între pacifisți și partizanii războiului, discuțiunea poate dura la infinit, cauza este că terenul pe care se face discuția este mai mult etic și estetic,—prin urmare mai mult de domeniul sentimentului și al preferințelor personale de cit de

al rațiunii. Chestiunea trebuie dar pusă pe alt teren, pe terenul faptelor. Și aceste fapte sînt: pe deoparte dezvoltarea științei aplicate care a permis comunicații repezi între popoare (căi ferate, telegrafe, telefoane, jurnale etc.) iar pe de altă reacțiunile cele mai nouă pe care le-au produs în organismele sociale aceste aplicațiuni ale științei. Până acum cel mai puternic argument în favoarea războiului era: concurența comercială, lupta pentru piețele de desfacere a produselor. Ei bine, azi nici acest argument nu se mai poate susține, pentru că în organismele sociale se întîmplă un fenomen nou și neprevăzut: *dispariția concurenței*. Numeroasele și puternicele *trusturi* (a petrolului, a hulei, a ferului, căilor ferate, a conservei, a diferitelor produse chimice, — a arărilor, am adăuga noi . . . etc. etc.), care s'au înființat și se înființază mereu în întreaga lume ne arată că regimul trusturilor e mai favorabil industriei și comerțului decît al concurenței. Dar aceste trusturi nu se mai cantonează în cuprinsul unei țări, ele sfarmă hotarele statelor și tind să devie internaționale. Pe de altă parte între toate popoarele civilizate se stabilește tot mai mult un fel de solidaritate care se manifestă prin emoțiunea generală pe care o produce o catastrofă, o descoperire, o manifestație artistică etc. din sinul unui popor. Apoi știința, organizațiile de turisți, de societăți mutuale etc. stabilesc tot mai puternice legături între popoare. Și cînd concurența dispăre, iar solidaritatea internațională crește, pentru ce n'am admite crearea unei *Confederațiuni a statelor civilizate*? Luernul s'ar putea face foarte ușor și n'ar trebui nici o inovațiune pentru asta, pentru că în această confederație puterea legislativă ar fi încredințată unui Parlament internațional (în felul conferențelor internaționale care au arau-

jat așa de în bună înțelegere a facerile Chinei, ale Cretei etc.) puterea judiciară unui consiliu internațional juridic, iar puterea executivă ar fi încredințată conducătorilor fiecărei țări care ar aplica hotărîrile celorlalte puteri (legislativă și judiciară). Folosele pe care o astfel de confederație le-ar aduce omenirii sînt așa de evidente, că nici nu mai e nevoie să le pomenim.

Din numerele de pe Februar și Mart ale revistei mai relevăm: un studiu asupra lui Carducci de Riccioto Canudo, o încercare asupra Morfinomaniei de Laurent Tailhade, cîteva scrisori de ale lui Baudelaire, o descriere a locuitorilor din Marte după romanele lui H. G. Wells de Charles Derennes, cum și continuarea interesantelor confesiuni ale d-nei Wanda de Sacher-Masoch, care dau altele amănunte asupra vieții marelui scriitor.

La Revue, (Martie 1967).

Cu prilejul unei lucrări a lui A. Feugère asupra lui Laménais, cunoscutul critic *Emile Faguet* publică un articol asupra tinereții lui Laménais. Impotriva părerii lui Sainte-Beuve, care afirmă că „în tot timpul tinereții Laménais nu se arată poet”, Faguet dovedește, cu citații din scrisorile din tinereță ale lui Laménais, că acesta apare chiar pe atunci ca un poet, și încă un poet mare, la care imaginile vin mereu, clud largi și mărele, cînd concise și puternice. Mai ales talentul de poet satiric se vădoște puternic încă din tinereța lui Laménais. — Doși echivalentul fizico-chimic al muncii intelectuale nu se poate stabili așa de precis ca acel al muncii corporale, totuși dr. M. de Fleury se încearcă să stabilească cîteva date asupra alimentației muncitorilor intelectuali. Plecînd de la observația că o hrană abundentă și bine udată provoacă un fel de somnolență a facultăților intelectuale, a-

atorul cercetează chestiunea alimentației intelectualilor din punctul de vedere al cantității și al naturii alimentelor. După ce dovedește că părerile curente: că alimentele fosforate și cele azotoase ar fi în special utile creierului, și că trebuie ca cineva să mănince mult pentru a rauci mult, — nu se pot susține față de observația științifică, — Dr. Fleury arată că cele mai multe boale ale diferiților intelectuali (162) pe care i-a cercetat el și pe care ei le atribuiau surmenajului (cum sînt: oboseala memoriei, întunecarea minții, slăbirea voinții, sdrucinarea nervilor, nepuțința de a lucra, tristeța, etc.), se datoreau unor tulburări ale nutrițiunii. La cei mai mulți din aceștia, autorul a obținut o grabnică îndreptare ori macar o vădită ameliorare prin un regim special alimentar, căci cele două rele mari de care suferim cu toții sînt: că mîncăm prea mult și abuzăm de carne, grăsimi, alcool, cafea, ceaiu, tutun etc. Dr. Fleury dă o listă de bucate tip pentru muncitorii intelectuali, care le-ar îndestula nevoia de hrană și i-ar feri de toate relele de care acuma mulți suferă. Iată acea listă: *Dimineața*: 200 grame de cafea cu lapte și două biscote cu unt; *la amiază*: 4 biscote, un ou fiert, 100—125 grame carne friptă, ori pește ușor, 200 grame legume și lapte; *sara*: o supă cu pastă alimentară, o mîncare de tocmăgi ori macaroane ori de legume făcute purce (vre-o 200 grame), 150 grame de salată, fructe fierte și două trei biscote cu unt. Pentru ca regimul să fie complet, autorul mai recomandă abținerea de la alcool, moderațiune la cafea, ceaiu, etc. și consumarea a 1200 grame de lăcid (apă minerală ușoară, ca Evian, Wittel etc.). — cum și exerciții corporale: plimbări, bicicletă, scrimă, gimnastică de odaie etc. — Tot despre alimentație, alimentația la cazarmă, publică D-na

Augusta Moll-Weiss un articol în care propune o sumă de îmbunătățiri care trebuiesc făcute în alimentația soldaților, alții în privința „rației”, cit și a personalului însărcinat cu îngrijirea hranei, a materialului ce se dă pentru hrană, și a obiectelor de serviciu.

În numerile de pe Mart ale acestei reviste mai remarcăm: un studiu al lui Jean Dornis asupra romancierului italian Antonio Fogazzaro, un altul al lui Paul Gsell asupra lui Octave Mirbeau, continuarea lungii serii de articole ale lui Camille Flammarion: *Forțe naturale necunoscute*, o serie de cugetări ale lui Jean Finot asupra științei fericiții și o scrisoare a cunoscutului luplător pentru pace W. T. Stead către directorul revistei, prin care desvăluște planul unui pelerinaj al păcii (cei mai de frunte pacifiști din lume ar cutreera în corpore capitalele cele mai principale din Europa și ar duce un memoriu pentru pace la conferința de la Haga) și roagă pe franceji să ea parte la el.

Revue des idées (15 Martie 1907).

Maurice Vernes in L'Enseignement de l'exégèse biblique à la Faculté de Lettres de l'Université de Paris, analizează opera profesorului de ebraică și de religie israelită, Adolphe Lords, „*La croyance de la vie future et le culte des morts dans l'antiquité israélite*” și cea a profesorului Charles Guignebert, „*Manuel d'histoire ancienne du christianisme. Les origines*”. — Emmanuel Fauré-Fremiet. — Les organismes mono-cellulaires et les problèmes psychologiques. Mulți biologi și psihologi, Haeckel, Bechterew, Laloy, Binet susțin că protoplasma posedă proprietăți psihice după cum posedă proprietăți digestive, și tind a admite în materie vie existența unui eu activ și sintetic mai mult de domeniul filosofiei decît al științei obiective. Verworn, precedat în această direcție de Dujardin și Romanes, studiind la 1889 Protis-

tele din punct de vedere psihologic a redus toate fenomenele prezentate de aceste organisme la acțiuni automate răspunzând la stimuli. Natura acestor stimuli a fost studiată, s'a arătat acțiunea exercitată asupra mișcărilor materiei vii de agenții chimici și fizici. S'a dovedit că aceste acțiuni sînt tropizme. Loeb a arătat că protozoarele sînt imediat și direct supuse la chimiotropizme, fototropizme etc. și e inutil să facem apel, pentru a explica viața de relațiune a acestor organisme, la o impulsie interioară, la un eu activ, ele fiind simplul joc al unor acțiuni superficiale. Aceste cercetări sînt bazate pe fapte pozitive, dar nu tîin samă de toate faptele. Asupra structurii intime a protoplasmei vederile sînt divergente și de ea atîrna în mare parte explicarea mișcării protoplasmei. După cum spune Hertwig, funcțiunea și organizația sînt termeni inseparabili și partizanii teoriei tropizmelor făcînd abstracție de constituția interună a ființelor ce studiază, simplifică în mod arbitrar problema. De curînd Jennings, studiînd protozoarele, a arătat că ele nu se supun imediat tropizmelor, că fac o sumă de încercări înainte de a manifesta o atracție sau repulzie definitivă și aceste încercări nu se pot explica decît prin factori interni și prin starea fiziologică a protozoarelor considerate.

Studiul structura și reacțiunile protozoarelor, autorul ajunge la concluzia că reacțiunile individuale ce constituiesc psihismul lor, sînt mai complicate decît simplele tropizme. Activitatea acestora nu se poate explica după el prin existența unui eu sintetic, misterioasă proprietate psihică a materiei vii, nici prin fenomene mecanice simple. O explicare a acestor activități trebuie să fie samă de extrema complexitate a fenomenelor vitale considerate în raporturile lor indisolubile, atît din punctul de vedere al organi-

zației est și din cel al funcționării în spațiu și timp. Autorul mărturisește că, pentru a putea da ceva mai mult decît o orientare în studiul reacțiunilor organismelor monocelulare, științele biologice au încă foarte mult de descoperit.

Le Fredey.—*Le pluralisme.*—În secolul al XIX a predominat monizmul, dar descoperirile contemporane și interpretarea mai exactă a celor anterioare au făcut să crească simțul variației lucrurilor și să se înțeleagă că toate formulele nu sînt decît aproximative. După autor, monizmul e incapabil să explice diversitatea lucrurilor, continuitatea și interdependența lor. El crede că filosofia viitorului va tîine cătra un pluralism clădit pe o bază științifică mai solidă decît acea al lui Leibniz.

La Revue Latine. (Ianuarie). *Victor Giraud* publică un articol asupra personalității lui Brunetiére. Brunetiére a fost un orator, până și în conversația familiară,—și chiar în opera sa scrisă: multe din defectele de stil, ce i se impută, se explică prin această întorsătură a spiritului său. Pentru a-l gusta, uneori chiar pentru a-l înțelege, e mai bine să-l citești lare. Avea un glas admirabil, o abundență verbală neobișnuită, precizie și proprietate de termeni; o mare bogăție de informații; memorie fidelă; o „acțiune“ învăpăiată.—Dar boala îi luase de cîțiva ani acest dar admirabil; nu mai putea vorbi! Atunci, rămînîndu-i pans, începu să scrie cu febrilitate, (a lăsat 30 volume și material inedit pentru vre-o 5-6).—S'a zis că Brunetiére s'a închis de timpuriu într'un sistem închis, îngust, rigid, etc. Nu e adevărat: concepțiile sale s'au schimbat în timpul vieții sale; nu s'a schimbat tonul dogmatic, cu care a afirmat, succesiv, concepțiile sale.—Brunetiére a fost în curent în totdeauna cu gîința și cu diferitele ei ramuri. A fost un mare

celilor; totul îi era bun: medicina, teologie, științe exacte, artă militară, jurisprudență, etc. C'o zi 'nainte de moarte a cerut să i se aducă o operă postumă a lui Gaston Paris; utorul articolului l'a văzut celind, pe cind era deja bolnav, într'o singură după-amiază, pe lru cărți: una asupra lui Pascal, trei asupra chestiilor maritime. Autorul spune că Brunetiére admira pe Bossuet, dar admirația lui era de ordin literar și istoric; că Bossuet n'a avut influență asupra lui Brunetiére: că a avut mai mult Pascal; că aceia care au avut influență adică asupra concepției sale au fost: Darwin, Schopenhauer, Auguste Comte, Georges Elliot și, din cu totul alt punct de vedere, Eugène Fromentiu.—Brunetiére, până în 1894, a crezut că omenirii i-i de ajuns o *morală pozitivistă*, care poate ținea locul religiilor.—Dar în acel an, după o călătorie (de plăcere) în Italia, cu care prilej se duce la Vatican și vede pe papa,—Brunetiére devine catolic. Articolele și discursurile sale—insistența sa asupra *rațiunilor* morale și sociale de a crede—ne arată mersul propriului său spirit, *argumentele pe care și le-aduce singur* spre a alunga indoctrinile de care mai putea fi însuș cuprins. (Vezi imediat mai jos considerațiile lui Faguet asupra acestei părți din opera lui Brunetiére).—Brunetiére, care, din opera sa, apare un om rece, o inteligență pură și dură, închisă lucrurilor inimii, a fost un om foarte sensibil, chiar timid, bun prieten, adesea dind, în chip naiv, prietenia prea ușor.

Faguet, într'un minunat articol: *Cea din urmă carte a d-lui Brunetiére*—„Chestiuni actuale”—analizează ideile marelui critic relative la religie, știință și morală. Prin religie, Brunetiére înțelege mai ales *catolicismul*. Argumentele lui Brunetiére la favoarea catolicismului, Faguet le împarte în două: 1) apologetica catolicismului

prin fapte și 2) prin *raționament*. 1) *Prin fapte*: Răspindirea repede a catolicismului în Statele-Unite. Faguet însă crede că pricinile sînt următoarele: Catolicismul e și el un fel de *imperialism* (la modă acolo), pe cind protestantismul e religia *sectelor*; apoi *graba* Americanilor, oameni foarte ocupați, care n'au vreme pentru o viață launtrică: catolicismul se ocupă el de sufletul lor, e o religie mai de exterior ca protestantismul; în America, catolicismul *nu e monarhist*, ca în Europa, merge până la „socialism”, deși, în dogme, e ultramontan; e *practicizat*, n'are nimic scolastic. În America, accentuind mai mult partea morală și filantropică,—de altminterlea, adaugă Faguet, catolicismul, singura instituție democratică odinioară n'ar avea nici un motiv, nici în Europa, să nu fie democratic.—2) *Prin raționament*: Brunetiére s'a pus să *dovedească necesitatea* religiei, ca fiind unica ce ne poate explica lumea și da o regulă de conduită. Pentru aceasta, Br. vrea să facă mai totați labula răsă, să nimicească *morală independentă, știința și rațiunea*. Dar... o contradicție... zice Faguet. Br. veșnic a voit să arate că știința justifică religia,—așa de pildă, *hereditatea* pentru Brunetiére e *păcatul original*. Faguet răspunde: Da, cind am o boală moștenită *sămănă* cu păcatul original, dar nimeni nu-mi *impută* boala ca o greșală, pe cind religia îmi *impută* ca o vină a mea greșelile strămoșilor. Br. concepe păcatul original ca o solidaritate morală, identică cu solidaritatea fizică (hereditatea). Nu! răspunde Faguet, nu se potrivește: Că moștenesc o boală, e o injustiție, dar o concep ca o *încercare* ce mi-o dă Dumnezeu, pentru scopurile lui neînțelese de mine; dar să mă facă răspunzător moralicește de greșelile strămoșilor, nu mai e o încercare, este ceva de „*bun*

plac" al lui D-zeu, o injustiție care nu poate avea nici o justificare, nedemnă de D-zeu. Se va zice: păcatul, boala trupului, și boala, păcatul trupului, au fost confundate de oameni... Fie! dar nu e un cuvânt ca bunul nostru simț să nu le deosebească!— 1) *Morala religioasă*: Br. care face adesea apel la știința pentru a justifica religia, proclamă falimentul științei! Br. adesea arată că și știința, pe calea ei, spune ce spune creștinismul, că filozofia lui Auguste Comte, purificată, se împacă cu creștinismul... E primejdios, observă Faguet, căci mulți se vor mulțumi cu Comte purificat, dacă e același lucru! A conduce la catolicism prin A. Comte, e primejdie că cetitorul se va mulțumi să rămână în domeniul lui Comte și să nu te mai urmeze degeaba mai departe—Br. susține că nu poate fi „morală” decât religioasă, căci ce forță mă oprește dela rău, dacă nu una în afară de mine? Și, mai ales, cine mă obligă să fiu virtuos, etc? Sentimentul de solidaritate socială? Dar ce mă face să-mi sacrific eu societății? Sentimentul pentru „omenire”? Dar „omenirea” aceasta e numai alt nume a ceva din afară, al lui D-zen! Imperativul categoric al lui Kant? Dar acesta e primordial și nu e decât un *Dumnezeu*, interior, în noi, pe care Kant apoi clădește pe esălalt din afară! Faguet răspunde: probabil că, dacă ași scrie un tratat de morală, ași spune și eu așa,—dar... am oarecare ezitări: E scolastică, dogmatică, excesivă, teoria asta! Ea e cu totul lipsită de relativ, adică de real. E absolut necesar ca o morală să fie *imperativă*? In argumentarea lui Br. e o tautologie: El zice: cînd morală e imperativă, este o religie,—apoi conchide: nu poate fi morală fără să fie religioasă. In scurt: cînd o morală e o religie, ea este religioasă. Și atunci, se poate spune: „orice morală care nu e imperativă, nu e morală”,

adică: „Orice religie care nu e religie, nu o religie”.—Și, urmează Faguet, din faptul că, drept morală, îmi dați o morală care e religie, urmează că nu poate fi alta ceva care să n'aibă caracterul unei religii și care, totuși, să fie o regulă de conducere în viață, adică o morală?—Mai e o morală, aceea *persuasivă* (față cu cea imperativă), care a fost aceea a oamenilor detreabă din antichitate (argument ce nu trebuie disprețuit!) Și, dă Doamne, ca majoritatea oamenilor să fie „*persuadată*” de morală, dar să fie! Omul *persuadat* puternic de morală, ajunge nici să nu mai știe dacă e „*persuadat*” ori „*iudicator*”. (Aceasta este explicarea moralistilor engleji a transformării ascultării de porunca altuia la ascultarea de porunca conștiinței. N. R.) 2) *Falimentul științei*! Dar știința n'a negăduit că va răspunde la întrebări de acelea de care-și pune Brunetière, întrebări de ordin metafizic! Și pe Br. îl interesează numai acele chestiuni (De unde venim? Soarta noastră. Inceputul totului. Sfirșitul totului etc). Pentru ce îl interesează numai acestea? Știința știe rai puțin, nu știe *totul*,—și ce însemnă monomania aceasta de a voi să știi totul, atunci cînd e dovedit că mintea omenească e limitată? Ii trebuie luna de pe cer? Fie, dar, dacă nu i-o putem da, de ce nu se rezignează,—și nu-și reprimează dorința?... Dar, va zice Br., combat știința pentrucă ea nu-mi dă ceea ce-mi dă religia! Pardon! răspunde Faguet: D-ta cauți o metafizică demonstrată, d-ta te adresezi la cei care cercetează; dacă nu te pot satisface, te duci la religie care nu-ți dă nimic demonstrat, care nu cercetează,—și, dacă te mulțumește religia, este că ești convins dinainte. Ești ilogic! De ce crezi pe catolici, fără să-ți dovedească? Pentru că-ți spun *ceva*? Dar pe un filozof nu-l poate satisface *ceva neprobat*!—Br.

vrea să ducă la religie prin raționament, dar la religie nu duce decît credința! Credința e afirmativă, raționamentul e ipotetic... Nu vorbesc de rău metafizica, dar un metafizician e veșnic în ipoteză.—Nu zic, urmează Faguet, că credința nu raționează; raționează, dar numai pentru a se analiza; Br. trebuia să plece de la credință. Faguet arată apoi ce e credința, ciud o analizezi: sentiment, voință și grație.—3) Br. în contra rațiunii: Rațiunea este o putere distructivă; ea arată că „proprietatea” e o nedreptate, că e „nerațională” căsătoriu, ea ruinează morala, strică arta, etc. Dar, răspunde Faguet: Br. abuzează de cuvîntul „rațiune”, căci el numește rațiune și rațional numai ceea ce a fost fust omenirii. Dacă Gorgias raționa, nu urmează că nu rațiunea și Socrate. Rațiunea necompletă a lui Gorgias, numai ea e rațiune? cea completă a lui Socrate, nu?—Și nu prin rațiune se găsesc și argumente pentru căsătorie, etc?... A fost undeva, zice Faguet, ceva care s'a numit „rațiunea scrisă”—dreptul roman, baza societăților!—Poate Br. înțelege, prin opusul rațiunii, prejudecățile care sprijină, în bine, societatea? Fie! Dar ele ce sînt decît rațiune cristalizată?... Și, fiindcă și prejudecățile se uzează, e nevoie ea, din cînd în cînd, filozofii să toarne în ele, prin raționamente bune, o viață rațională nouă care să le întinerască... Bine înțeles că, în acest rezumat, a dispărut cu totul finețea, bouomia, subtilitatea și delicatețea cu care discută admirabilul critic francez...

Revue historique, (1907, No. 1 și 2 Ianuar-April). În cercelările sale arhivale cu privire la istoria Serbiei, Gr. Iacșici găsi de mai multe ori pomenit un „Memoriu redactat de guvernul rus și dînd o expunere a relațiilor dintre Rusia și Turcia dela 1812 la 1826”, adică dela tratatul de Bucu-

rești la col de Ackerman”. Peste însuși acel document el nu dădu decît în urma unei răbdătoare și iscusite urmăriri prin vechi publicații și prin arhive; în cele din urmă el îl găsi anume în *Biblioteca polonă* din Paris.—Insoțit de câteva observări și adnotări Iacșici îl dădu la *Revue historique*, unde a apărut o parte din el încă din Iulie-August, trecut, (tom. XCI (1906) pag. 281 și urm.), iar restul în primele două numere din anul acesta (tom. XCII, p. 74 și urm. și p. 283 și urm.). Documentul, care—firoșle—ne interesează și pe noi de aproape, se compune din trei memorii, toate trei în franțuzește: 1) *Sommaire des négociations principales de M. le baron de Stroganoff à Constantinople et analyse de ses instructions successives. 1816—1821.* 2) *Résumé de l'état dans lequel M. le baron de Stroganoff a laissé nos négociations avec la Porte.* 3) *Exposé des différends survenus en 1821 entre le gouvernement de S. M. I. et la Porte Ottomane, présenté à l'empereur Nicolas I à son avènement au trône par le ministère russe. 1825.*—În memorii sînt pomenite și diferite anexe—acte oficiale *in extenso*. Iacșici nu le-a găsit încă pe toate. Promite însă că treptat le va publica și pe ele.

Primul din cele trei memorii arată că de oaroc nu toate hotărîrile tratatului dela București fură împlinite, Rusia, nemulțămîta de trăgănelile Turciei, trimete pe Stroganoff la Constantinople ca să iure în negocierii mai active cu Poarta. Al doilea memoriu expune rezultatele la care-a ajuns Stroganoff. Din cele cîinci puncte principale de plugero (litoralul asiatic,—afacerile sîrbești,—afacerile din Principate,—relațiile comerciale și,—reclamațiile particulare mai măruate), punctul 3, care ne interesează pe noi, se rezumă în trei cereri (tom. XCI, p. 302): recunoașterea formată a privi-

legiilor existente,—regularea impozitelor după felul cum fusese în 1804,—inviolabilitatea termenului de șapte ani al Domniilor. La aceste trei cereri, ce-i dreptul se mai adăogau altele de ordin secundar, care însă cu timpul deveniră,—în cursul negocierilor,—de o însemnată capitală: soldații turci n'au ce căuta în Principate, consuli ruși au dreptul să se amestece în afacerile administrative și în furniturile date de cele două țări. Al treilea memoriu, cel mai întins și mai însemnat din toate se ocupă—in rezumat—cu negocierile pe de o parte dintre Rusia și Turcia, iar pe de alta dintre Rusia și Marile Puteri ale Europei, în anul 1821 și următorii. Cu mare... melancolie se arată cât de rău viitoare erau celelalte Puteri planurilor „dezinteresate“ ale Rusiei în peninsula balcanică și cum n'au vrut de fel s'o susțină în cererile și plingerile sale, dela — și împotriva Turciei,—și cum, la urmă, Țarul Alexandru deziluzionat rupse cu totul relațiile cu Poarta și începu a se pregăti de războiu. Dar el murind sarcina aceasta neplăcută trecu asupra urmașului său Nicolae. — Întru cit ne privește, acest memoriu arată că toată străduința Rusiei era să obție retragerea trupelor turcești din Principate și introducerea statu-lui *quo diuante* de 1821. Iar intențiile ei adevărate reies dintr'un pasaj din instrucțiile Țarului către Tatischeff, trimisul special la congresul Puterilor în Viena (1822), pasaj în care se spune că în negocierile cu Turcia afacerile Valahiei și Moldovei să fie considerate „comme exclusivement russes“ (tom. XCIII, p. 84).—În numărul pe Ianuar—Februar din *Revue historique* o și o apreciere nedreaptă a cărții d-lui Iorga *Geschichte des rumänischen Volkes*, Gotha, Perthes, 1905, 2 vol. în 8°,—de M. Philippson.—D. Iorga răspunde prin-

tr'o scrisoare, care se tipărește în No. de Martie—April al revistei. (No. 1, p. 113 și No. 2, p. 464).

Nuova Antologia (Feb. și Mart 1907). *Ercole Rivalla* „Carlo Goldoni“. Intreaga Italie a sărbătorit al doilea centenar al marelui poet; pentru literatura italiană, Goldoni înseamnă o epocă nouă. Din atmosfera vițiată a locurilor comune, din personajele comice stereotipe, el făcu să apară comedia nouă, în care resufla viața în toată întregimea ei, în care sub forme multiple se individualizează veșnicul contrast dintre rău și bine. Și pentru literatura de astăzi, zice Rivalla, opera lui Goldoni, ar putea servi ca pildă; ea ar arăta că *exceptia* nu posedă o vitalitate artistică mai mare decît întâmplările obișnuite omenesci. că observația sinceră a vieții celor mulți și expresia vie a luptei zilnice este cel mai bun izvor pentru arta dramatică. În această observare și redare a vieții obișnuite a celor mulți, este Goldoni mare și cu atât mai mare cu cât în Italia, nimeni înainte lui nu mersese pe această cale—dacă exceptăm opera izolată a genialului Machiavelli, *Mandragora*. Goldoni povestește în *Memoriile* sale, că la vârsta de 16 ani, a călît pentru întâia dată *Mandragora* și că de atunci a și luat hotărîrea de a observa cu băgare de seamă oamenii și a-și nota impresiile. Cu toate acestea el nu porni în mod revoluționar, ci la început se adaptă obiceiului timpului, până ce mai lîrziu îndrăzni să facă prima încercare cu piesa sa *L'Uomo di mondo*. După această operă, el pășăste înainte pe drumul nou, piesele se urmează repede una pe alta, și în ele vedem în toată realitatea ei viața societății venețiene din acel timp.

Cum e ușor de înțeles, Goldoni n-a putut cu desăvîrșire scăpa de unele păcate ale comediei tradiționale, el nu era omul reacțiilor violente și răz-

boinică, cu cucerea cu răbdare, cedind cîteodată vechilor obiceiuri, inovind cu îndrăzneală altădată.

Ernesto Monaci „Graziadio Isaia Ascoli”. La 21 Ianuar, a murit în Milano Ascoli; după moartea lui Gaston Paris, aceasta e a doua mare pierdere pe care o încearcă filologia romanică. Deși n-a eșit, ca G. Paris, din școala lui Diez, el autodidact, Ascoli totuși s'a recunoscut însuși ca discipol al marelui filolog din Bonn. Amîndoi discipoli ai aceluiși maestru, apucară fiecare căi deosebite și pe cînd G. Paris reînnoiește istoria literară a Franciei, dîndu-i un fundament științific, Ascoli creiază dialectologia italiană. La vîrsta de 16 ani, Ascoli își începe cariera cu un studiu comparativ între limba română și dialectul vorbit în Gorizia, locul său natal; cîteva ani mai tîrziu tipărește primele două fascicule din „Studii orientale și lingvistice” în care se relevază marelui său talent. După aceasta, prin cercetări de un ordin mai general ca „Cenni sulle origini delle forme grammaticali” ori de natură mai specială ca „Gerghi e le lingue furbesche”, se apropie mai mult de patria sa cu „Coloniile străine în Italia”, cu „Fragments albaneze” și în sfîrșit cu „Saggi di dialettologia italiana”. Atunci, în 1861, ministrul Mamiani îl numește profesor de lingvistică la Academia științifică-literară din Milano, și pentru a fi conform cu programa, el începe a dicta un curs de *Fonetică comparată a limbilor sanscrită, greacă și latină*. După ce atinge cele mai grele chestii ale lingvisticii și publică două volume de „*Studii critici*” (1861 și 1877) precum și memorabilele *Saggi italiani*, *Saggi indiani* și *Saggi Greci*, Ascoli fondează *Archivio glottologico italiano*, revistă care avea de scop explorarea științifică a dialectelor italiene. El formulează programa de muncă, el indică problemele principale și metoda și tot el dă

și modelele: *Saggi latini*, *Schizzi franco-provenzali*, *Annotazioni sistematiche la „Cronica deli Imperatori”* și la *Texte friulane*. În jurul lui, la această revistă, se adună între cei dintîi: Costantino Nigra, Giovanni Flechia și Francesco D'Ovidio, Ugo Angelo Canello; apoi mai tîrziu se adaugă alți noi colaboratori: Ive, Parodi, Decurtius, Ulrichs, Foerster, Salvioni, Morosi, Tobler etc. Astfel întreaga comoară a dialectelor italiene este scoasă la lumină. Ajunsă revista la al XV-lea volum, Ascoli se retrase, lăsînd direcția lui Carlo Salvioni, pentru a-și consacra tot timpul și toate puterile studiului *Codicelui irlandez* din Biblioteca Ambrosiană, pentru întocmirea unui *Glossarium paleohibernicum*. Moartea l-a surprins pe cînd îngrijea tipărirea ultimelor pagini ale acestei opere.

Revista d'Italia, (Mart 1907).— *Giuseppe de Stefano*, într'un articol intitulat „Argument vechiu și idea nouă” combate teoria lui Kollmann asupra originii omului. Kollmann, în studiul său „*Neue Gedanken über das alte Problem von der Abstammung des Menschen*” susține că rasa omenească de astăzi descinde dintr-o rasă de pitici. Urmele acestei rase de pigmei se găsesc pe toată suprafața pămîntului și centrul Africii ne păstrează până astăzi încă triburi însemnate. Astfel Kollmann împarte omeneirea în trei tipuri: tipul de 170 cm., tipul de 160 cm. și cel de 140 cm.—piticul. Ca consecință popoarele nordice — cele mai înalte la statură — trebuie considerate ca ultimul product al evoluției progresive omenești. Kollmann își bazează teoria pe legea fundamentală de evoluție a vertebratelor și în special a mamiferelor, după care formele mari derivă din forme mai mici prin transformări succesive, precum și pe raportul ce există între statura corpului și dimensiunile craniului, Decit numai, legea pe care se sprijină Kollmann,

nu e nici constantă, nici generală, căci multe forme mici — chiar dintre mamifere — descind din forme mai mari. Apoi conceptul evoluției, așa cum a fost formulat, nu de mult, de Georges Darwin, și după cum reeșă și din studiul fosilelor, nu ne permite de a mai crede, că în lumea animală, transformarea ar fi o lege fixă, căci în unele cazuri, speciile lumii organice, după ce ajung într-o anumită fază de dezvoltare organică, se opresc și rămân neschimbate. Astfel se pare că mai multă dreptate are G. Schwalbe, care consideră specia omenească pitică, ca o varietate locală, fixată din pricina izolării sale. Afară de aceasta se mai poate aduce contra ipotezei lui Kollmann încă un fapt, pus în evidență în ultimii ani prin studiile asupra evoluției vertebratelor fosile: se constată anume că organismele în faza ascendentă a evoluției lor, au în general tendința de a suplini slăbiciunea fizică prin forța intelectului: în unele tipuri de mamifere, cu cât se mărește cantitatea de creier — și deci inteligența — cu atât se micșorează dimensiunile organismului. În om însă adaptarea s-a făcut în demersul perioadelor geologice, printr-o continuă perfecționare a aparatului nervos și deci celelalte feluri de adaptări, ar fi trebuit să sufere o oprire sau o micșurare. Nu se poate deci pricepe cum omeneirea de rasă înaltă derivă din pigmei, dat fiind că augmentarea progresivă a masei cerebrale ne silește a presupune o cit de ușoară măcar reducere în conformația organismului. Nu e vorba, s-ar putea admite pentru om o excepție, căci considerând nesfârșita varietate în care s-a efectuat evoluția în lumea animală, niciodată nu poți judeca *a priori*; dar în cazul evoluției omenești există și urme fosile: tipul dela Neanderthal, care se prezintă ca mai vechiu decât toate li-purile de pigmei găsite.

Deutsche Rundschau (Februar și Mart 1907). *Hugo Gressmann* într'un erudit studiu de folklore „Judecata solomonică” studiază originea cunoscutei judecăți atribuite regelui israelit Solomon, în privința pretenției a două femei asupra aceluiaș copil. Pentru întâia dată această povestire apare în literatura indică-budistă și e pusă pe socoteala unui înțelept indian, identic cu o încarnație anterioară a lui Budha. Aproape în aceiași termeni apare apoi legenda și în literatura tibetană-budistă, prezentând aici și variante, în care nu mai e vorba de un copil, ci de un obiect oarecare. În legătură cu legendele tibetane stă varianta chineză, care e utilizată într'o dramă intitulată „Cercul de cridă”. Toate legendele acestea se deosebesc de legenda israelită numai într-alta, că în ele nu se pomenește despre tăierea copilului în două, ci cele două femei primesc porunca să tragă fiecare din ele pe copil la dinsete, până ce-l va cîștiga cea mai volnică, dar adevărata mamă refuză să-și întrebuinteze puterea pentru a nu face durere copilului ei. Această deosebire, zice autorul, față cu celelalte multe asemănări, n-are mare însemnătate și se poate admite deci o origine comună tuturor acestor legende, iar patria lor nu poate fi decât India, locul unde se găsesc cele mai multe versiuni. Migrarea legendei din India în Palestina, deja de pe timpul lui Solomon, nu se poate explica decât dacă identificăm țara Ophir, spre care Solomon își trimetea corăbiile, cu Iudia. Că și în lumea greco-romană au circulat versiuni ale acestei legende, se poate vedea, nu din tradiții literare, ci din reprezentări de ale artelor plastice. Astfel, într'un tablou de pe perețele unei case din Pompeji, este zugrăvită scena judecății; tot acelaș subiect e sculptat pe o gemă, fostă proprietatea lui Cuççis Cahon, din București.

M. von Brandt „Situția internă a Rusiei în lumina actualității“. Pentru a pricepe lămurit mișcarea actuală care zguduă Rusia, zice autorul, nu trebuie să pierdem din vedere mai întâi faptul că avem de a face cu un simptom nou al unei vechi boli. În adevăr deja din timpul lui Alexandru I începe era cospirațiilor militare și populare, care, cu diferite întreruperi, se țin lanț până în zilele noastre. Apoi trebuie să ne dăm seama de evoluția istorică a stărilor lăuntrice, adică a chipului nașterii autocrației. Până pe la sfârșitul sec. XII, Rusia se compunea dintr-un număr de republice cu baze largi democratice; toată administrarea era în puterea așa numitei *Vechiei*, adică adunarea locuitorilor liberi ai teritoriului. Prinții, urmașii ai Ruricilor, erau mai mult uște funcționari însărcinați cu paza militară a republicelor, pază pe care o îndeplineau cu ajutorul castei militare, așa numita *Drujina*. Două pricini conducerează la nimicirea acestei organizații democratice: biserica și întinderea teritorială prin cuceriri; paralel cu aceasta are loc și dezvoltarea clasei sociale a *boierilor*, din lăuntrul *Drujinei*. Cât timp durează stăpînirea mongolă, puterea prinților scade și în proporție crește cea a boierilor, a căror adunare „*Duma*“ ajunge a tot puternică. A tot puternicia ei este însă înfrîntă de Ivan cel Groaznic. După el urmează timpuri grele pentru Rusia, în care se nascu așa numitul *Sobor*, un fel de adunare generală a Statelor, care la 1612 alese pe întâiul Romanoff ca Țar. Soborul fu desființat mai târziu de Petru cel mare, care îl înlocui cu *Senatul*, pe ai cărui membri îi numea el. În al treilea loc ceea ce a contribuit a da mișcării actuale caracterul cel mai primejdios—acela a unei revolte agrare,— este instituirea, după desființarea șerbiciei, a așa numitului „*Mir*“, adică a comunităților să-

tești pe bază comunistă, căci cu timpul populația înmulțindu-se și proprietatea comună rămânînd aceeași, pămîntul a ajuns să nu mai fie de loc suficient.

Deutsche Revue, (Febr. și Mart 1907). Viceamiralul *Paschen* într'un articol intitulat *Valoarea submarinului ca mijloc de războiu*, se ocupă cu importanța pentru războiu a acestei ultime invenții a marinei militare. Menirea acestor submarine este de a ataca pe inamic prin ajutorul torpilor, dar în deosebire de vasele numite torpiloare, ele nu se bazează nici pe întinericul nopții, nici pe înteață, ci pe faptul că plutind sub apă, rămîn invizibile. Defectul cel mare al acestor vase este înclinarea lor: 8—10 mile marine supt apă, 12—14 mile, la suprafața apei. Dată fiind marea înteață a vaselor de linie, submarinele pot deci mai de grabă primejdui propriile lor cuirasate decît pe ale vrăjmașului. Al doilea defect stă în aceea că mijloacele de a vedea de supt apă sînt imperfecte; se servesc pentru aceasta de un aparat numit periscop, compus dintr'un tub ce eșă la suprafața apei, prevăzut în partea superioară cu un sistem de prisme ori ogliuzi, care transmit celor din submarin un tablou nu tocmai clar și după care nu se poate ști nici mărimile reale nici distanțele. Din pricina inexactității sale, submarinul va fi nevoit să plutească mai mult la suprafață, și să se enfunde numai atunci cînd va veni în contact cu inamicul; dar atunci intervine al treilea defect al său, anume înclinarea cufundării, care, în cazul cel mai bun, nu se poate face mai repede decît în 2 minute și submarinul riscă primejdia de a fi cel puțin descoperit, dacă nu distrus, ceea ce însumă că atacul plănuit devine imposibil. Tîind samă de toate aceste împrejurări, conchide autorul, submarinul în forma și cu mijloacele de

care dispune astăzi, nu poate juca un rol însemnat într'un războiu naval; numai dacă perfecționări noi ar reuși să-i mărească iuteala, numai atunci ar putea căpăta o adevărată însemnătate.

I. Palisa. Fotografia în serviciul Astronomiei. Se cunosc imensele servicii pe care telescopul le-a adus astronomiei; dar, ca orice operă omenească și telescopul are limitele sale, peste care nu se poate trece. Cel mai mare telescop din lume este acela care se găsește la observatorul din Jerkes, din America, și fabricantul său, Cark, a afirmat că cu acest telescop s'au atins limitele posibilului, căci deja se simțese neajunsuri din pricina greutateii sticlelor. Ne mai putându-se progresa în această direcție, s-a recurs la ajutorul fotografiei și cu introducerea acesteia s-a făcut o revoluție tot așa de mare în astronomie ca și cu invenția telescopului. Telescopul fotografic este în esență identic cu cel obișnuit, se deosebește numai prin aceea că funcțiunea ochiului observatorului, este înlocuită prin placa fotografică. Din acest fapt decurg de odată două faloase: pe placa fotografică se desemnează tot ce cade în cimpul ei de vedere,—prin urmare oricât de multe stele ar fi—intr'un timp egal cu acel pe care ochiul îl întrebuințează pentru observarea numai unei singure stele; apoi impresia pe care o primește ochiul de la un corp luminos, se pierde în momentul imediat următor și trebuie reînnoită printr'un nou adaos de lumină, pe cind la placa fotografică, efectul produs de lumină nu se pierde, căci produce pe placă un fenomen chimic; lumina din momentul imediat următor, întărește mai mult reacția chimică și tot așa mai departe, în cît după puțin timp de expunere a plăcii fotografice, apar pe diosa stele, care niciodată n-au putut fi văzute nici cu cel mai mare

telescop. Acei care au introdus în astronomie, fotografia, au fost frații *Henry*, ajutați foarte mult de admiratul *Mouchez*, fostul director al observatorului din Paris. Acest din urma, entusiasm de succesele căpătate cu ajutorul fotografiei, convocă chiar la 1837 la Paris, pe toți directorii observatoarelor înseminate din lume, și făcu să se hotărască o colaborare comună pentru stabilirea hărții cerului. Astăzi toate observatoarele mari se servesc de telescopul fotografic.

Deutsche Mountschrift (Mart 1907). Prof. dr. *Theodor Schieman* întrun studiu intitulat „Flota rusă în istorie” schițează dezvoltarea flotei rusești până la ultimul dezastru de la Tsushima.—Dacă facem abstracție de cele dintâi expediții maritime conduse de Waregi, se poate considera ca întemeietor al flotei rusești Petru I cel Mare, al patrulea împărat din familia Romanowilor. Cu toate greutățile inevitabile începuturilor și cu toate că are de luptat cu un popor deja mult înaintat în marină—Suedienii—Petru cel mare lasă Rusiei la moartea sa, o flotă compusă din 100 vase pe marea Caspică, 40 vase de linie, 10 fregate și 100 de vase mai mici pe marea Balică. După moartea lui însă, până la suirea pe tron a Caterinei a II, flota rusească decade complet. Ea însăși spune, cu ocazia unei reviste navale din 1765: „Avem o mulțime de corăbii și matrozi, dar nici flotă, nici marinari”. Caterina a știut să atragă un număr mare de căpitani de marină engleji, care i-au condus flota, lăsind ca gloria să treacă asupra comandanților, numai de forină, Orlov și Spiridow. După moartea Caterinei, în timpul domniei lui Alexandru I, urmează pentru flotă o perioadă de descompunere. Împăratul dădea regulat sume colosale pentru reînnoirea flotei, dar toate aceste sume erau furate. Din furturile de bani se împărțeau toți, dela mi-

nistrul de marină până la cel din urma funcționar. Un exemplu: la 1828 marinarii străini observară cu mirare că vasele din port erau boite din nou, numai pe cile o lature; explicarea era simplă: împăratul voia să viziteze flota și fiindcă niciodată nu se urca pe vreun vas, ei numai o priveau de pe uscat, șeful statului-major al marinei, dăduse ordin să se vâpsească numai laturea întoarsă spre împărat; el realizase astfel pe contul său o economie de 6,591 ruble și 25 copeici. Cu venirea pe tron a lui Nicolai I lucrurile la început se schimbă, căci împăratul se interesează mai mult de flotă, dar mai târziu, își reiau cursul normal de neglijență și tâlhărie, continuând tot așa și sub domnia lui Alexandru II. Sub domniile lui Alexandru III și Nicolai II, are loc o activitate febrilă; de la 1885 până la 1904 se crează o flotă nouă, care după cum pare, prezenta cel mai bun material care se putea procura și cele mai bune echipaje pe care le avea Rusia. Izbucnește războiul cu Japonia și nimic nu corespunde așteptărilor: nici conducerea, nici materialul, nici echipajele; după o serie de înfringeri așa cum nici Spania n-a suferit, flota rusască este complet distrusă.

Sozialistische Monats-Hefte (Februar și Mart 1907). *Richard Calwer* în „Der 25 Ianuar” examinează pricinile înfringerii socialiştilor la ultimele alegeri. El respinge explicațiile presei oficiale a partidului, care aruncă vina pe puțină pricepere politică a maselor proletare și crede mai degrabă că tactica și politica partidului în ultimii ani, a fost aceea care a contribuit la slăbirea forței de atracțiune pe care o exercita mai înainte social-democrația, și anume din următoarele pricini. Social-democrația a neglijat să se ocupe cu situația specială a pieții muncii din diferite localități, și s-a mulțumit și la aceste ale-

geri, ca și la cele trecute, să intre în lupta electorală cu lozinca „Hungerwahlen”. Decît de la 1903 până la 1906, o ameliorare—oricît de mică—a avut loc în situația economică a populației muncitoare, și lozinca n-a prins. Apoi în chestiunea politicii vamale și comerciale, socialiștii au combătut din toate puterile politica protecționistă și au prevestit, exagerînd, o serie întregă de nenorociri care vor veni pe urma ei; în 1903, toate aceste prevestiri au fost crezute pe cuvînt, dar în 1906 alegătorul n-a putut să nu vadă, că numai prea puține din ele s-au adevărit și aceasta i-a inspirat neîncredere. Acelaș lucru se poate spune și despre politica colonială. Apoi încă o chestie, naționalismul: polemica dusă în contra guvernului și adversarilor, a dat de multe ori aparență de adevăr calomniilor dușmanilor, care afirmă că socialiștii preferă chiar și capitalismul străin față de adversarii germani. Nu puțin a contribuit deasemenea și faptul că de la 1903 încoace, partidul socialist și-a instrăinat în mare parte simpatiile intelectualilor, cari au văzut în congresul din Dresda, cura libertatea de gîndire este încătușată în partidul socialist. Decî „în depărtarea de realitate, în menținerea unor concepții care azi nu se mai potrivește, într'o critică pur negativă și stearpă și totodată în lipsa unei activități practice și pozitive, văd eu, în rezumat, pricinile cele mai însemnate care au cauzat înfringerea social-democrației la 25 Ianuar” conchide Calwer.

Eduard Bernstein, Ce urmează din rezultatul alegerilor? Alegerile, zice B., au adus adesea surprize, și nu numai în Germania, ci și aiurea, iar pierderea celor 36 de mandate, nu e o așa de mare nenorocire pentru partidul socialist, pentru care nu lupta din parlament e cea mai importantă. Dar ceea ce nu-i tragic, e totuși serios și merită o adîncă meditație. Mai

Intai trebuie recunoscut că socialdemocrația a eșit învinsă din alegeri; e adevărat că a câștigat încă în ce privește numărul voturilor, dar câștigul, în orice raport, și absolut și relativ, e în urma ciștigurilor pe care socialiștii se deprinsese să le aibă în ultimele decenii. De îndată ce s-a pornit lupta electorală, s-a putut vedea că bucuria provocată de dizolvarea parlamentului fusese pripită; socialiștii se bizuiau pe niște formule, care, oricât ar fi de obișnuite în rindurile lor, nu influențează de loc judecata restului populației. „In toate intrunirile în care am vorbit, zice Bernstein, am avut sentimentul că am ținut un monolog, căci a vorbi numai înaintea partizanilor care gîndesc tot așa ca și mine, este a ținea un monolog”. Pricina care a făcut pe acei alegători neînregistrați în partide, să se ție departe de adunările socialiste, este că partidul, în ultimii ani, a pierdut mult din nîmbul său. Arest nimb mai înainte, era mare; lînerimea, fără deosebire de clasă, se îngrămădea în rîndurile partidului socialist. În urmă însă veniră acele congrese care amintesc adunările medievale în care se condamnau ereticii, veniră acele campanii de suspiciune prin ziare, care ajunseră de nesuferit chiar și pentru cei cu nervi destui de sănătoși, și ca urmare, curențul tînerimei slabi. Lovitura primită acum, poate fi considerată ca o fericire, căci slăbind credința în absoluta imunitate a partidului, va contribui la îndreptarea lucrurilor.

Eduard Bernstein. Lupta electorală și mandatul. Rezultatul alegerilor, zice B., trebuie considerat din două puncte de vedere: din punct de vedere pur aritmetic al numărului de voturi și mandate și din punct de vedere al dinamicii politico-psicologice. Din primul punct, rezultatul ultimelor alegeri, deși nu e mulțumitor, e to-

tuși suportabil; numărul de voturi socialiste, față de totalitatea alegătorilor, arată dela 1890 încoace următoarea dezvoltare: 1890—14,07%, 1893 până la 16,76%, 1898—18,47%, 1903 până la 24,03%, și 1907—24,24%. Dacă la 1903 nu ar fi avut loc o creștere neobișnuită, ci s-ar fi păstrat aceleași proporții de creștere ca și în anii precedenți, am fi avut 21%, cifră, față de care cifra din 1907 e încă mai mare decît ar fi trebuit să fie. În ce privește scaunele de deputați, partidul s-a scoborit dela 81 la 43, ceea ce înseamnă o scădere de 47%, scădere care n-a fost decît o singură dată întrecută, la 1887, cînd deputații socialiști au scăzut dela 24 la 11, adică 54%. Alegerile însă dela 1887, nu trebuie comparate cu acele de acum. De atunci însă, în mod statornic, numărul deputaților socialdemocrați a crescut, așa încît fracțiunea socialistă devenise o partidă parlamentară care lua parte la dezbaterile din comisuni și putea prin urmare să răspundă la speranțele pe care interesele a trei milioane de alegători și le puneau întrînsa. Scăderea bruscă care a avut loc acum, micșurează mult rolul parlamentar al partidului; aceasta nu trebuie negat, ci tocmai din potrivă trebuie accentuat, pentru că toate puterile să fie încordate spre îndreptarea lucrurilor.

Contemporary Review (Februarie, Martie London, — „Macedonia și neutralizarea Constantinopolului” datorit d-lui *Edwin Pears* conține un studiu amănunțit asupra situațiunii politice din peninsula balcanică. Cauzele tulburărilor permanente în această regiune sînt: neputința Turciei de a introduce reforme în Macedonia, și politica Rusiei, care nu reușește la aspirațiile ei de a stăpîni Constantinopolul. Față de atitudinea Rusiei, Austria nu poate rămîne indiferentă și caută să-și deschidă drumul spre Sa-

Ionie. Starea de liniște din sudul Dunării dăunează interesele statelor din peninsula: Turcia e silită să întrefie permanent 80,000 soldați în Macedonia ceea ce reclamă un mare sacrificiu bănesc și de oameni; celelalte state stau în o continuă înordare de defensivă, ceea ce le împiedică dezvoltarea pașnică. E clar că Rusia și cu Austria n-au interesul să dorească liniște în peninsula balcanică; prin tratatul secret din 1897 aceste două puteri s-au înțeles în privința Serbiei și Bulgariei. Prin acest tratat Serbia trebuie să sufere numai influența Austriei iar Bulgaria numai a Rusiei. Iată pași făcuți de aceste puteri în peninsula balcanică în bună înțelegere; liniștea din Macedonia și slăbiciunea Turciei va înlesni mersul spre sud al acestor Puteri. Dar Rusia se înșală când crede că-și va realiza visul alimentând necentenit focul în Balcani. Bulgaria, mulțumită lui Stambuloff și Stoiloff, azi nu mai poate fi rusofilă; ea împreună cu România ar putea ridica cel puțin 500,000 soldați bine înarmați împotriva Rusiei. Apoi, Austria nu poate consimți ca Rusia să cuprindă Constantinopol; ar trebui ca Rusia să cuprindă întâi Viena și apoi Constantinopol. Dar presupunând chiar că Rusia ar avea puterea să sfarme și pe Austria, se poate oare admite că Germania nu va interveni în favoarea Austriei? Rusia trebuie să se convingă că înaintarea spre Constantinopol ar angaja-o în un război din care ar fi imposibil să nu iasă învinsă. Datoria Puterilor europene în cazul de față e să garanteze Rusiei imposibilitatea de a cuprinde Constantinopol, și atunci Rusia renunțând la aspirațiile ei, statele balcanice vor intra în o perioadă de liniște. Cea mai însămnată măsură, care ar trebui luată în un congres prin inițiativa Angliei, ar fi garantarea de către marele Puteri a neutralității unei zone în jurul Cons-

tantinopolului, zona trebuind să cuprindă în ea Bosforul și Dardanelele. Această neutralizare a Constantinopolului va aduce liniște în Balcani prin rezignarea Rusiei.

Camera Lorzilor. Anglia trece azi prin o criză politică însămnată: un duel s-a încins dela venirea partidului liberal la guverno, între *Camera Lorzilor* și *Camera Comunelor*. Prin prerogativele constituționale ce le are, Camera Lorzilor vădărnicește orice pas făcut de partidul liberal spre democratizarea Angliei. Partidul liberal are un program de realizat și nu poate sta în capul Statului decit prin realizarea lui, însă acest program democratic nu-l poate realiza din cauza opunerii reacționarilor din *Camera Lorzilor*. Partidul liberal, care conduce azi Anglia, e pus în alternativa: ori de a se retrage dela cirna statului—calificându-se ast-fel singur de nepuțincios și perzindu-și prestigiul pentru totdeauna—ori de a căuta prin vreun mijloc de a limita dreptul de veto al *Camerei Lorzilor*. În privința modalității de a limita puterea *Camerei Lorzilor* circulă mai multe păreri: *Lordul Stanley of Alderley* propune a reduce dreptul de veto al acestei Camere numai la o sesiune; așa că un proiect respins de *Camera Lorzilor*, în o sesiune, se poate întoarce din nou la *Camera Comunelor* în a doua sesiune și dacă va fi admis nu va mai fi nevoie de a trece din nou prin *Camera Lorzilor*.—D. *Corrie Grant* propune un alt procedeu: proiectele, care au fost votate de *Camera Comunelor* și respinse de *Camera Lorzilor*, să fie votate din nou în un congres compus din cele două Camere adunate la un loc. Asupra modalității de a mărgini puterea reacționarilor concentrați în *Camera Lorzilor* sînt păreri deosebite, principiul însă de a limita puterea acestei Camere e admis de o majoritate din ce în ce mai mare.

North American Review, (Februarie, New-York).—D. *William Dorsey Jelks*, fost guvernator în Albania, —*Gravitatea chestiei Negrilor*—discută chestia atât de importantă pentru statele sudice ale Americii. Autorul insistând asupra neegalității sociale între Albi și Negri, prevede că și peste două generații Albi vor continua să aibă aceeași repulzie și instinct de separație de Negri. Albi refuză a contracta căsătorii cu Negrii, legea separației între aceste două rase e în singur. Albi refuză să meargă în aceeași trăsură, să doarmă în același hotel, să mince la aceeași masă, să învețe la aceeași școală cu Negrii. În asemenea împrejurări, egalitate politică de fapt nu poate exista între locuitorii statelor de sud; ar fi mult mai bine dacă aceste rase ar putea fi separate în state deosebite. Cu toate aceste probleme rămâne: de oarece aceste două rase trăiesc la un loc, ele trebuie să ajungă la o înțelegere între ele. Apro-

pierea între rase nu se va putea face decât prin o educație sistematică și îndelungată prin Școală și Biserică. Până acum nici Școala nici Biserica nu și-a făcut datoria față de Negri. Remediul stă în funcționarea sinceră și corectă a acestor două instituții de educație. Autorul e de părere că personalul didactic la școlile Negrilor să fie recrutat dintre Albi din sud, singurii care sînt în stare să priceapă caracterul Negrilor. Această campanie de educație e singurul remediu sigur deși nu va putea da rezultate decât după mulți ani de muncă; toate celelalte remedii propuse sînt numai niște paliative parțiale.

Review of Reviews, (Februarie, London).—D. *W. T. Stead* face o dare de seamă despre părerile diferiților oameni însemnați din diferitele țări, prin care de curînd a călătorit ca propagandist al păcii, asupra unei *Conferinței a Păcii*.

Mișcarea intelectuală în străinătate

FILOSOFIE

Fr. Paulhan, *Le Mensonge de l'Art*. Alcan, Paris.

Interesante considerațiuni asupra artei: origina, raportul ei cu morala, rolul ei în societate etc. În tendința pe care toate genurile de activitate intelectuală o au, de a stabili o armonie între spirit și lumea din afară (morală prin transformarea voințelor, știința prin transformarea inteligențelor, industria prin transformarea lumii materiale, etc.), — arta caută să realizeze această armonie într-o lume imaginară. Aceasta este tema pe care o dezvoltă autorul în scrierea sa.

I. Grasset, *Demifous et Demiresponsables*. Alcan, 5 fr.

Responsabilitatea este pentru autor „funcțiunea normalității neuronilor psihici”, care pot fi ori complect normali, ori puțin alterați, ori cu totul bolnavi, — de unde gradele diferite de responsabilitate. Semiresponsabilii sînt uneori vătămați, dar pot fi și citați oameni de o mare valoare socială; între aceștia din urmă autorul pune pe: Maupassant, Rousseau, Flaubert, Musset, Voltaire, Nietzsche, Swift,

Poë, Wagner și alți mulți artiști, oameni de știință, muzicanți etc.

Paul Gaultier, *Le sens de l'Art*. Hachette et Co., 3.50.

Un studiu asupra naturii artei, a rolului și a valorii ei în societate. Autorul crede că arta are o origine mai degrabă afectivă de cît intelectuală, nefiind altăceva decît emoția obiectivizată.

Ed. Gusc-Desfossés, *Magnétisme Vital*. F. R. de Rudeval, 5 fr.

O serie de experiențe menite să întărească ipoteza lui Mesmer relativă la fenomenele de hipnoză și sugestivitate.

Walter Kinkel, *Geschichte der Philosophie*. Giessen, Alfred Tüpelmann. 1906.

Autorul, profesor la universitatea din Giessen, vrea să scrie o istorie a filozofiei care să servească ca introducere la problemele filozofiei teoretice și practice. Volumul acesta conține numai filozofia greacă de la Thales până la Sofiști.

ISTORIE

Maurice Herbert, *Une Ambas-*

sade Persane sous Louis XIV. Per-
rin, Paris.

Un studiu interesant asupra celor
mai vechi raporturi între Franța și
Persia, și descrierea ambasadei per-
sane trimisă de Șahul Hussein pentru
a ratifica tratatul de comerț încheiat
între cele două țări la 1708,—cel din-
tăiu act oficial încheiat între Franța
și Persia.

Georges Duval, *Londres au
temps de Shakespeare*. Flammarion,
Paris.

O reconstituire savantă a orașului,
a curții și a societății de pe vremea
marelui dramaturg englez. Cartea e
însoțită de un plan al Londrei de pe
vremea reginei Elisabeta.

Jacques Bainville, *Bismarck
et la France*. Nouvelle librairie natio-
naliste, 350.

Servindu-se de memoriile prietelui
de Hohenlohe, autorul studiază rolul
cancelarului de fer în raporturile din-
tre Franța și Germania.

General der Infanterie v. **Voigts-
Rhetz**. *Briefe aus den Kriegsjahren
1866 und 1870* | 71. Berlin, Mittler 1906.

Autorul a fost șeful statului major
al primei Armate în 1866 și coman-
dantul corpului al X la 1870. Volumul,
publicat de nepotul său, conține scri-
sorile generalului către soția sa. Par-
tea cea mai mare a volumului conține
scrisorile din 1870.

Georg Buss, *Das Kostüm in Ver-
gangenheit und Gegenwart*, Bielefeld
1906, Velhagen & Clasing, 171 pp. în
8° mare cu 134 ilustr.; prețul, legat,
4 M. (Face parte din „*Sammlung illustr.
Monographien*”, edit. de H. v. Zobeltitz,
Nr. 17). O scurtă istorie a îmbrăcă-
minteii din cele mai vechi timpuri și
pauă azi. Ilustrațiile sînt bine alese
și frumos executate.

Jacob Burckhardt, *La Civili-*

*sation en Italie au temps de la Re-
naissance*, trad. de Schmitt; Paris,
Plon, 2 vol. în 10°,—prețul 7 francs.—A-
cum cînd această genială operă a lui
Burckhardt e tradusă și în franțu-
zește, publicul nostru mai cult, care
nu slăpînește limba germană, va pu-
tea să rilească și el încă una din căr-
țile „care nu îmbătrinesc niciodată”.

Francesco Lemmi, *Le origini
del risorgimento italiano (1789—1815)*,
Milano, Hoepli 1906, XII+458 pp. în
8°,—prețul 6 L. 50. (Face parte din
publicația populară *Collezione storica
Villari*). Se ocupă cu prefacere sufe-
tească a Italiei și deșteptarea ei în-
tru ideia națională supt iniurierea stă-
pînirii franceze din epocă napoleo-
niană.

Heinrich Friedjung, *Der Krim-
krieg und die oestereichische Politik*,
Stuttgart und Berlin, Cotta, 1907, VIII
+198 pp în 8°. Această carte, care
ne interesează și pe noi foarte de a-
proape e un capitol dintr'o istorie a
Austriei dela 1848 la 1861, cu scrie-
rea căreia Friedjung se ocupă în pre-
zent.

SOCIOLOGIE, ȘTUDII SOCIALE

Lieutenant Revel, *L'Italie ac-
tuelle*—Berger-Levrault.

În urma unei șederi îndelungate în
Italia, autorul dă la iveală rezultatele
studiilor și cercetărilor sale asupra
stării actuale a acestei țări. Chesti-
unea religioasă, viitorul socialismului,
politică internă și cea externă, starea
armatei,—toate problemele cele mai
însemnate sînt cercetate și lămurite
de autor în diferitele capitole ale scrie-
rii sale.

E. R. Holme, *L'Éducation com-
merciale en Europe*.

Autorul e profesor la Universitatea
din Sydney și lucrarea sa e rezulta-

tul unei călătorii de studii prin Europa. Profesorul Holme găsește insuficiența educația comercială care se dă în țările cele mai civilizate ale Europei și-i aduce critice foarte întemeiate.

Romain Sembratovitch. *Le Tsarisme et l'Ukraine*, prefață de Bjornson. E. Cornély.

O foarte călduroasă pledurie în favoarea Rutenilor din marele imperiu nordic.

Giuseppe Sergi, *La Sardegna*, Torino, Broca 1907.

Un studiu antropologic asupra populației de astăzi a Sardiniei. Volumul se împarte în trei părți: populația sardă; psihologia; condițiile sociale.

Eurico Leone, *Il sindacalismo*. Palermo, Sandron, 1907.

O carte interesantă pentru oricine vrea să priceapă noua îndrumare a unei părți din socialisții italieni.

Caggese Romolo, *Classici Comuni rurali nel Medio evo italiano*. Firenze, 1907.

Volumul este publicat de către Institutul de științe sociale din Florența și studiază clasele rurale de năințe de nașterea comunelor rurale în Italia, precum și senioriile feudale.

CRITICA. STUDII LITERARE

Louis Maigron, *Fontenelle: l'Homme, l'Oeuvre, l'Influence*. Plon, Paris.

Un studiu serios asupra vieții, activității și a influenței marelui scriitor.

I. F. Demachy, *Histoires et Contes, précédés d'une étude critique par L. G. Torande Carrington*.

L. G. Torande publicind o parte din operele încă inedite ale lui Demachy, întovărășește acest prim volum de un studiu critic asupra acestui scriitor

erotic, din secolul al XVIII, ale cărui opere au fost necunoscute în mare parte până în timpul nostru.

Pierre Lasserre, *Le Romanisme français*. Mercure de France 7.50.

Un studiu dezvoltat asupra începuturilor romanismului francez, asupra dezvoltării și a influenței lui în afară.

I. G. Tallentyre, *The Friends of Voltaire*. Smith Elder, 9 s.

Autorul, un adhoc cunoscător al secolului al XVIII-a, studiază rolul pe care l-au avut în pregătirea Revoluției franceze prietenii lui Voltaire: d'Alembert, Diderot, d'Holbach, Helvetius și ceilalți.

Émile Hanwant, *Ivan Tourguéneff. La Vie et l'Oeuvre* Armand Colin.

Un studiu bine documentat asupra vieții și activității literare a marelui romancier rus, cum și asupra influenței pe care scrierile lui au avut-o în lumea intelectualilor ruși.

Achille Pellizzari, *Il delitto della Signora*. Città di Castello, Cooperativa Editrice 1907.

E un studiu de critică estetică. Autorul confruntază două pasaje din *Promesi sposi* din ediția definitivă cu prima redacțiune, nu de mult dată la iveală și caută a găsi motivele care au făcut pe Manzoni să schimbe radical episodul călugăriții din Monza.

LITERATURA

Fernand Rivet, *La Servitude*. P. V. Stock.

Un roman interesant, în care se descrie în culori vii exploatarea celor mici, și influența puternică, puterea de constrângere a religiei asupra populației rurale.

Henry Lucenay, *La Peine innévitée*. Bibliothèque des auteurs modernes, 3.50.

Suferințele casnice ale unei femei, care, fiind artistă, a ținut să se mărite cu un artist,—un pictor.

Reginald Turner, *Davray's Affairs*. Greening, 6 s.

Povestirea luptelor unei femei pentru a fi primită de soțul ei, romancier și dramaturg, să colaboreze la operele lui literare.

Gerhart Hauptmann, *Gesammelte Werke*. S. Fischer, Berlin 1906.

Iu șase elegante volume. a apărut complecta operă a marelui dramaturg german.

Emmi Lewald (Emil Roland). *Der Lebensretter*. Roman in Briefen. Stuttgart 1907.

O saliră socială în care se biciuește trufia și egoismul vechei noblețe față cu virtutea și mărinimia clasei nouă burgheze.

ARCHEOLOGIE, VOIAJURI

Roger Peyre, *Padoue et Verone*. Collection des „Villes d'art célèbres“. Laurens, 4 fr.

O descriere amănunțită a edificiilor, muzeelor și a operelor de artă ale celor două însemnate orașe ale Italiei. Ilustrații bogate și bine alese.

Claude Anet, *La Perse en automobile*. F. Juven, 10 fr.

Povestirea plină de vervă și de humor a numeroaselor peripeții prin care a trecut autorul și tovarășii săi într-o călătorie prin Caucaz și Persia până la Ispahan,—cum și interesante date asupra vieții și obiceiurilor persane.

F. Farjencel, *Le Peuple Chinois*. Chevalier et Rivière, 4 fr.

Observațiile culese de autor, într-o călătorie de studii, asupra caracterului, obiceiurilor și vieții poporului Chinez.

Compilator

Bibliografie

(Asupra unora din cărțile de mai jos vom reveni la recenzii)

Eugen Lovinescu. *Nuvela.* 1907. Editura Librăriei Socec, București. Prețul lei 1:80.

V. Demetrius. *Trepte Rupte.* Poesii. 1907. Tipografia Niculescu, București.

D. St. Christiide. *Amăgiții,* roman. București 1907. Librăria L'Indépendance Roumaine.

Leon Tolstoi. *Cele din urmă.* Traducere de C. Avestin. București 1907. Editura Bioroului Universal. Prețul 70 bani.

Rădulescu Motru. *Valoarea Științei. Organizarea Rațională a Universităților. Psihologia Industriașului.* București. 1907. Librăria Socec. Prețul 50 bani.

Ion Ursu. *Die auswärtige Politik des Woywoden der Moldau Peter Rares. Erste Regierung 1527—1538.*

N. Petrescu Comnen. *Accidentele Profesionale.* București 1907. Tipografia L'Indépendance Roumaine.

Stefan Chicoș. *Meseriașul român și Legea Meseriilor.* Pitești 1907. Tipografia Mihail Lazăr și Fiu.

G. Danielopolu. *Observațiuni asupra legii pentru Consolidarea Concesiunilor de Pétrol.* București 1907. Tipografia „Eminescu”.

August Forel. *Ordinul Bunilor Templieri.* București 1906. Librăria Alcalay.

M. C. S. *Istoricul Prăvăliei Românești.* Cernăuți 1906, Tipografia Emil Kanarski.

St. Antim. *Studii Sociologice:* Substratul economic al subjugării femeii.—Un Tabu.—Substratul economic al dreptului. Substratul economic al familiei. București 1907, Imprimerie de *La Roumanie.*

Const. I. Florea. *Rolul Băncilor în mișcarea comercială.* București 1906, Tipografia „Eminescu”.

Al. G. Doinaru. *Smaraida,* ediția II-a.

Sarmasagh Géza. *Statul, Biserica și Școala* (trad. de I. N. Pop) cu o prefață de Dr. E. Dăianu. Cluj, 1906.

Petru Ardeleanu. *Poesii.* Bacău 1907, Tipografia B. H. Margulies. Prețul 2 lei 50 b.

R. Cliflec. *Doamne Ajută-ne.* București 1907. Tipografia „Regală”. Prețul 2 lei.

N. St. Jacint. Dora. Ploești 1907. Institut de Arte Grafice. Prețul 2 lei.

Teodor Pămfile. Mihai Lupescu, Icon Mrejeriu. *Carta pentru Tinerețel de la sate.* Bârlad 1907. Tipografia C. Lupașcu. Prețul 1 leu 25 bani.

A. D. Holban. *Visternicul Taki în 1900 și 1906.* Iași 1907. Tipografia Goldner.

Arhimandritul Nifon. *Muntele Alhos.* București 1907. Tipografia „Gutenberg”.

N. Iorga. *O Alegere de Episcopi Moldoveni în 1557—58.* Cluj 1907. Tipografia „Carmen”. Prețul 10 fileri.

Dr. P. Zosin. *Progresele Psihiatriei.* București 1907. Institut de Arte Grafice „Minerva”.

Gh. Gr. Gheorghiu. *Rolul Educativ al Religiei în Țara Noastră* Iași 1907. Tipografia Națională. (Ionescu).²

Benedetto de Luca. *Cuvîntul Romci (CVI—MCMVI)* București 1906. Minerva. Prețul 2 lei.

Benedetto de Luca. *La situazione finanziaria e la politica degli sgravi in Romania,* Roma 1907. F. Centenari & C, Tipografi.

Benedetto de Luca. *Carmen Sylva.* Roma 1907, Nuova Antologia.

Eremia T. Hiescu. *Raport general asupra Serviciului Sanitar Veterinar al județului Iași pe anii 1900—1907,* Iași 1907, Tipografia editoara „Dacia”.

TABLA DE MATERII

a

Volumului IV

(ANUL II, NUMERELE 1, 2, și 3)

I. Literatură

	Pag.
<i>I. Agirbiceanu.</i> —Fierarul Petrea (nuvelă)	409
<i>Ioan Al. Brătescu-Voinești.</i> —Contravenție (schiță)	5
Nicușor (schiță)	223
<i>Ō. Carp.</i> —La momentul Anii (Epital)	10
Intr'amurg (versuri)	243
<i>I. Ciocîrlan.</i> —La crișmă (schiță)	487
<i>V. Cioflec.</i> —De-acasă	11
<i>Ana Conta-Kernbach.</i> —Basm, Singurătate (versuri)	73
<i>Octavian Goga.</i> —Un om (versuri)	460
<i>C. Hogaș.</i> —În Munții Neamțului (amintiri)	245
<i>Ioan I. Mironescu.</i> —Sandu Hurmuzel (nuvelă)	434
<i>Cornelia din Moldova.</i> —Toamna, Pelună, Stele (versuri)	44
<i>Gh. din Moldova.</i> —Dor de țară, La răsruze (versuri)	295
Pasteluri (În Baie, La întors)	432
<i>Đ. D. Pătrășcanu.</i> —Din amintirile lui Const. Casian	46
Plimbare.... (schiță)	480
<i>"Dinu" Ramură.</i> —La utrenie (versuri)	86
<i>G. Rotică.</i> —Ruga răzeșilor de la Prut (versuri).	485
<i>Mihail Sadoveanu.</i> —Casa veche (schiță)	87
<i>A. Stavri.</i> —Ciobănașul (versuri)	280

II. Studii, Articole, Scrisori din țările romine

<i>Stanislas Cihoski.</i> —Rominii și Evreii din Romînia în New-York	282
<i>Grammaticus.</i> —„Adevărurile d-lui Pușcariu“	368
<i>G. I.</i> —Polemica (Falsurile d-lui M. Șimionescu Rimniceanu)	169
<i>G. Ibrăileanu.</i> —Ioan Al. Brătescu-Voinești.	93
<i>Dr. M. Muncalide.</i> —Malaria sau Frigurile	464
<i>C. Morariu.</i> —Viața Romînească în Bucovina (Nicolae Fekete-Negruțiu sprijinitorul culturii Rominceilor din Bucovina)	310
<i>Alexis Nour.</i> —Scrisori din Basarabia (Viața noastră curentă)	509
<i>A. Philippide.</i> —Socialistul romin	15, 229, 418
<i>Dr. G. Proca.</i> —Un aliment primejdios	266
<i>I. Rusu Șirianu.</i> —Scrisori din Ardeal (Pentru Popor, O pornire greșită, etc).	320
" " " " —Scrisori din Ardeal (Descreșterea populației în Ungaria)	495

	Pag.
<i>S. Secula.</i> —Viața Românească în Ardeal (Școala elementară și tendințele de maghiarizare; școala confesională și mijloacele noastre de rezistență națională)	124
<i>C. Stere.</i> —Patru zile în Ardeal	75, 297
<i>G. Tofan.</i> —Viața Românească în Bucovina (Teatrul). (Două-zeci	110
” ” și cinci de ani ” de muzică națională)	491
<i>Un dascăl din Ardeal.</i> —Scrisori din Ardeal (Chestiunea școlară în Ungaria).	499

III. Cronici

<i>I. G. Duca.</i> —Cronica Externă: Criza religioasă în Franța	165
<i>G. I.</i> —Cronica Literară: Țăranul în literatura românească	523
<i>Ignotus.</i> —Cronica Externă: Rezultatele alegerilor pentru Reichstag	541
<i>Eugen Lovinescu.</i> —Correspondențe Literare: Emile Faguet	341
<i>Locot-Colonel Sc. Panaitescu.</i> —Cronica Militară: Educațiunea militară a națiunii	139
<i>Vasile Pârvan.</i> —Cronica Istorică: Albumuri de Istorie culturală.	347
” ” —Cronica Istorică: Pământul, sătenii și stăpînii în Moldova	529
<i>D. Pompeiu.</i> —Cronica Științifică: Berthelot și activitatea lui științifică	534
<i>V. R.</i> —Cronica Internă: Cauzele mișcărilor agrare	538
<i>George Ranetti.</i> —Cronici Bucureștene: Ianuar	131
” ” ” ” Februar	326
” ” ” ” Martie	518
<i>C. S.</i> —Cronica Internă: Piemont românesc?	150
” ” ” ” Formarea latifundiilor	354
<i>Izabela Sadoveanu (Evan).</i> —Cronica Literară: Artă națională	133
<i>St.</i> —Cronica Externă: Alegerile pentru Dumă	364

IV. Miscelanea

<i>P. Nicanor & Co.</i> —D. N. Iorga și «Jidano-Rușii»; Polemică Academică; «Lupta» din Budapesta; Vandalismul «Intellectualilor»; Noi ziare românești în Basarabia; Jubileul Artistic; Condamnarea d-lui V. E. Moldovan; Desfrinarea Minorilor; Studentimea din Bucovina; Pentru un studiu asupra cimiliturilor	178
Primul An; Rectificările d-lui N. Iorga; Proiectul Apponyi; Din Basarabia; Giosuè Car-	

	Pag.
ducci; Politica d-lui G. Ranetti; Pentru d. S. Mehedinți; O scrisoare	373
Din ale Momentului; ?!; Un glas de peste munți; Iar?; Pentru «Convorbirile literare»; Specialistul român	546

V. Recenzii

<i>Agricola</i> .—„Casa Rurală”.—C. S.	204
<i>Paul Bourget</i> —„Études et portraits. Sociologie et littérature”.—O. B.	561
<i>Dr. Augustin Bunea</i> .—„Mitropolitul Sava Brancovici”.—V. P.	389
<i>D. St. Christide</i> .—„Amăgiții”.—A. B.	391
<i>Dr. G. D. Creangă</i> .—„Situația arendașilor față de chestiunea țărănească”.—C. S.	203
„ „ „ „ „Banca țărănească din Rusia și rezultatele ei, precum și o scurtă dare de samă asupra băncilor țărănești din Rusia, Ungaria și Bucovina”.—C. S.	204
<i>I. Dalametra</i> .—„Dicționar macedo-român”.—G. P.	194
<i>Tr. G. Djuvara</i> .—„Dreptul de autor al străinilor în România”.—Șr.	200
„ „ „ „Les droits de propriété littéraire et artistique des étrangers reconnus par la justice en Roumanie”.—Șr.	200
„ „ „ „Ante-proiect de lege asupra dreptului de autor”.—Șr.	200
<i>Alex. G. Doinaru</i> .—„Smaraida”, ed. II—G. I.	557
<i>Const. I. Florea</i> .—„Rolul Băncilor în mișcarea comercială”.—G. K.	565
<i>Petre Gârboviceanu</i> .—„Societatea pentru învățătura poporului Român din București cu școalele ei.”—I. B.	192
<i>D. I. Gheorghiu</i> .—„Reforma Axizelor”.—G. K.	392
<i>Em. Grigorovitsa</i> .—„De la hotare”.—M. C.	384
<i>Spiru C. Haret</i> .—„Școala Naționalistă”.—I. B.	391
<i>Henric Ibsen</i> .—„Nora sau Casa de Păpuși”.—M. C. Stîlpii Societății”.—M. C.	559
<i>N. Iorga</i> .—„Scrisori și Inscricții Ardelene și Maramureșene”.—V. P.	386
<i>Edma-Liane</i> .—„Minutes Vécues”.—I. B.	191
<i>Eugen Lovinescu</i> .—„Nuvele”.—G. I.	554
<i>M. C. S.</i> —„Istoricul Prăvăliei Românești”.—G. K.	564
<i>V. Mangra</i> .—„Mitropolitul Sava Brancovici (1656—1680)”.—V. P.	194
<i>Eduard Mayniol</i> .—„La Vie et l'Œuvre de Guy de Maupassant”.—C. V.	382
<i>Eduard Meyer</i> .—„Humanistische und geschichtliche Bildung”.—V. P.	562

	Pag.
<i>Raymund Netzhammer.</i> —„Nach Adamklissi, —ein Sommerausflug in das Pompeyi der Dobrogea“.—V. P.	388
„Die christlichen Alterthümer der Dobrogea“.—V. P.	388
<i>Tudor Pamfil și alții.</i> —„Carte pentru tineretul de la sate“.—I. S.	565
<i>Fer. Fașahagi.</i> —„Graie Aromine“.—G. P.	386
„Notițe Etimologice“.—G. P.	387
<i>Sigmund Prager.</i> —„Blănăria în trecutul țărilor rominești“.—V. P.	196
<i>Ein Gr.-or rumänischen Priester.</i> —„Die gr.-or. Kirchenfrage in der Bukowina und die Lungruthenen“.—Gt.	197
<i>Th. Ribot.</i> —„Essai sur les passions“.—O. B.	565
<i>Radu Sbiera.</i> —„Poezii“.—G. I.	188
<i>N. C. Teodorescu.</i> —„Maramă ori foc?“—M. C.	385
<i>Alexandru Tiplea.</i> —„Poezii populare din Maramureș“.—G. P.	387
<i>Comte L. N. Tolstoi.</i> —„Shakespeare“.—C. V.	559
<i>Alexiu Viciu.</i> —„Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporul român din Ardeal“.—G. P.	192
<i>Gustav Weigand.</i> —„Zwölfter Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig“.—G. P.	563

VI. Revista Revistelor

Convorbiri Literare, Sămănătorul, Luceafărul, Revista Politică și Literară, Orizontul, Junimea Literară, Revista Idealistă, Viața Nouă, Floarea Darurilor, Arhiva, Convorbiri, Revista Generală a Invățămintului, Revista de Pedagogie și Filosofie, Cultura Română, Săptămîna, Economia Națională, Statistica, Annales scientifiques de l'Université de Jassy, La Nouvelle Revue, Mercure de France, La Revue, La Revue des Idées, Revue Philosophique, Revue de Métaphisique et de Morale, La Revue Latine, La Revue Historique, Revue Socialiste, Revue d'hygiène, Nuova Antologia, Rivista d'Italia, Deutsche Rundschau, Deutsche Revue, Deutsche Monatsschrift, Sozialistische Monats-Hefte, Contemporary Review, North American Review, Review of Reviews 205, 393, 569

VII. Mișcarea Intelectuală în străinătate 218, 407

VIII. Bibliografie 221.

Pentru Autori

Autorii, care doresc ca manuscrisele nepublicate să le fie înapoiate, sînt rugați a le însoți de mărcile postale necesare.

De asemenea rugăm ca, odată cu trimiterea manuscrisului, să ni se comunice și onorarul dorit. În cazul contrar, onorarul se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

Pentru tot ceea ce privește redacția : manuscise, reviste, ziare, cărți etc., a se adresa d-lui **G. Ibrăileanu**, strada Romîna, 4, Iași.

Pentru tot ceea ce privește administrația : cereri de abonament, mandate, inserare de anunțuri, etc., a se adresa d-lui **I. Botez**, strada Manolescu, 2. Iași.

Persoanele, care doresc să se aboneze la *Viața Romînească*, sînt rugate să înștiințeze administrația prin o carta poștală.

În depozitul Administrațiunii aflîndu-se mai multe colecțiuni din anul I al revistei „Viața Romînească” (fără No. 1 și 2), se aduce la cunoștința amatorilor că aceste colecțiuni vor fi ținute la dispozițiunea lor, în tot cursul anului 1907, cu prețul de 10 lei colecțiunea celor 8 numere.

Cererile de numere răzlețe se vor satisface deasemenea în cursul anului 1907,—dar numai în măsura puținelor exemplare disponibile,—cu prețul de 1 leu 50 exemplarul.

A apărut în editura revistei *Viața Românească* și se află de vânzare la librăriile mai de samă, precum și la Administrația revistei :

ÎN LUMEA DREPTĂȚII, Nuvele de *I. Al. Brătescu-Voinești*, un volum în 8° de 290 pagini. — Prețul 2 lei exemplarul.

SPECIALISTUL ROMÂN, Contribuție la istoria culturii românești din secolul XIX, de *A. Philippide*, un volum, în format mare, de 96 pagini. — Prețul 1 leu 50 bani exemplarul.

Atragem atenția d-lor abonați care nu sînt în curent cu plata abonamentului, că vom fi siliți a le suspenda expediarea revistei.

Prețul 1 leu 75 bani

Publicitatea revistei „Viața Românească”

1. Administrația revistei primește anunțuri pentru 1, 3, 6 sau 12 luni, pe $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{2}$ și 1 pagină, după următorul tarif:

Mărimea anunțului	Prețul în Lei pe luni :			
	1	3	6	12
$\frac{1}{4}$ pagină	20	40	65	110
$\frac{1}{2}$ pagină	30	60	100	160
1 pagină	50	90	150	240

2. Anunțurile se imprimă pe hirtie velină, colorată, și alcătuesc—in fie-care No.—o fascioară în formatul revistei, care se broșează la începutul fiecărui exemplar, făcînd corp cu revista.